19.2.17.

Gogoly

Holtlelkek

1917.

Gogoly

Holt lelkek

RÉVAI

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

GOGOLY

HOLT LELKEK

SZERB ANTAL

bevezető tanulmányával

GOGOLY

HOLT LELKEK

REGÉNY

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

Fordította Szabó Endre

Új kiadás

RÉVAI

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

19.217/16

R 2

ORSZ. SZÉCHENYI-KÖNYVTÁR
Növedéknapló
1944. év 5464 sz.

R 1965

Copyright by Révai, Budapest, 1944

74921. – Révai nyomda, Budapest. Felelős nyomdavezető: Tóth Lajos

GOGOLY

1809-1852

Az irodalomtörténet Gogolyban a kezdeményező erőt csodálja. Az orosz irodalom minden vonala valahogy őbelőle indul; „mindnyájan Gogoly Köpeny-éből bujtunk ki", mondta Dosztojevszkij. Ő kezdi a csodálatos orosz realizmust, a hétköznapi sorsok aprólékos rajzát, Dosztojevszkij a Szegény emberek-ben és a Golyadkin úr hasonmásá-ban az ő hűséges tanítványa; különös humora szinte változatlanul él tovább, például a mai Ilfben és Petrovban; azt a furcsa és igen érdekes lírai prózát, nyelv- és képművészetet, amelyet Bjelijen és Remizovon át Pilnyák hoz el napjainkig, ő kezdte el fiatalkori novelláival, és ugyaninnen indul ki az orosz népiesség is; sőt még Solochov, a Csendes Don szerzője is őt folytatja, a Tarasz Bulyba kozák-hőskölteményét. Az oroszok nemzeti költője Puskin, Gogoly idősebb jóbarátja és mestere; de Puskint csak tisztelték, nem követték; Gogolyt kevésbbé tisztelték, de minden író tőle tanult Oroszországban, és nagyon sokan külföldön is.

A fiatalon meghalt Gogoly erről mit sem tudott, ez nem vigasztalta beteg és elátkozott magányában.

Nikoláj Vaszilyevics Gogoly Szorocsinciben,

apja birtokán született 1809 március 31-én. Apja ábrándos és nem nagyon gyakorlatias földbirtokos, kiéletlen művészi vágyai fiában valósultak meg; azt mondják, hogy Gogoly őt mintázta a Holt lelkek légiesen tehetetlen Manilovjában. A gyermek beteges és különcködő. Mikor Nyezsinbe kerül kollégiumba, iskolatársai kissé félnek tőle, de mulatnak is rajta, „titokzatos törpének" nevezik. Korán nagy terveket sző és iskolái elvégzése után Szentpétervárra megy, hogy politikai pályát fusson be. De kitör rajta a vándorhajlam, elfogja a „hosszú-hosszú út" vonzása, a száguldó trojka mámora. Anyjától nem egészen gentlemanlike módon pénzt szerez és Németországba utazik. Majd éppoly hirtelen ismét hazajön és állami szolgálatba áll. Rosszakarói azt mondják, hogy egy ideig a hírhedt harmadik ügyosztály, a politikai rendőrség tagja volt.

1831-ben jelent meg első novelláskötete, Esték a dikankai majorban címmel, a kötetnek mindjárt nagy sikere és hatása volt. 1834-ben magas pártfogói segítségével a történelem tanára lett a szentpétervári egyetemen. Néhány gyönyörű előadást tartott a középkorról, de ezzel ki is merült tudásának tarsolya. Ezt maga is nagyon jól tudta, és hallgatói is rövidesen észrevehették. Így az a hallgatója, akit Ivan Turgényevnek hívtak, később így emlékezett vissza rá: „Őszintén megvallva, előadásmódja kissé különös volt. Három előadás közül kettőt feltétlenül lemondott. És ha meg is jelent a tanteremben, akkor sem beszélt; csak összefüggéstelenül suttogott erről-arról, és kis acélmetszeteket mutogatott, amelyek Palesztinát és más keleti országokat ábrázoltak. Állandóan szörnyű zavarban volt.

Bizonyosak voltunk abban, hogy nem tud semmit. A vizsgán feje köré csavart zsebkendővel jelent meg és fogfájást színlelt. Arcán végtelen szenvedés látszott és ki sem nyitotta a száját. Sulgin professzor vizsgáztatott helyette. Most is így látom magam előtt vékony alakját, hosszú orrával és feje fölött a fekete zsebkendő két csücske, mint két fül." Még abban az évben le is köszönt tanszékéről.

Gogoly, a professzor megbukott, de Gogoly, az író a következő évben megkezdte diadalútját: megjelent Mirgorod című novelláskötete és ebben a halhatatlan Tarasz Bulyba, 1836-ban pedig A köpeny, Az orr, A revizor és ekkoriban kezdte el a Holt lelkek írását is. Nagy alkotási korszaka mindössze néhány évre terjedt.

Gogoly nem volt orosz, hanem ukrán, kisorosz, ruszin vagy akárhogy nevezzük. Hazáját, Ukrajnát 1654-ben csatolták Oroszországhoz, addig részben lengyel fennhatóság alatt állt, részben a kozákok No Man's Land-je volt. Ukrajna ma, amikor ezeket a sorokat írom, rettenetes, tűz- és páncélosok-dúlta pusztaság s a Gogoly fiatalkori műveiben szereplő helynevek szörnyű képeket idéznek fel a lélekben; ha azt mondom, Ukrajna, annyi, mintha azt mondanám, pokol. De Gogoly korában Ukrajna a cár óriási birodalmának legmosolygóbb vidéke volt, a szép tavasz és a nagy termő nyár országa, az ukrán nép pedig jókedvéről, dalairól, táncairól, meséiről volt nevezetes. Ide, a táji és népi talajba, gyermekkorába nyúlnak vissza Gogoly korai novellái és első remekműve, a Tarasz Bulyba. Romantikusan népies írások ezek, ősi mesékből

és mondákból, a hajdani kozákok bátor vadságából és babonás félelmeiből táplálkoznak.

De a következő korszak remekművei már Nagy-Oroszországban játszódnak, abban, amelyet Nagy Péter mindenható parancsa teremtett a semmiből, a „valami", az orosz hagyomány ellenére: a vékony európai lakkozás, a vékony civilizáció birodalmában, amelynek főmozgatója a bürokrácia és legjellegzetesebb alakja a csinovnik, a közhivatalnok. Ilyen kis csinovnik Akakijevics Akakij, a Köpeny szerencsétlen hőse, aki belehal abba, hogy elrabolják oly nehezen szerzett új télikabátját; ilyen az Orr főszereplője, aki egy nap arra ébred, hogy orra megszökött és mint szemtelen szélhámos ragyogó karriert fut be. A revizor, Gogoly halhatatlan vígjátéka, az egész orosz bürokrácia tragikomédiája, „az orosz lelkiismeret gúnykacaja az orosz államon", mondja Mereskovszkij. A nagypéteri Oroszország terméke Csicsikov is, a Holt lelkek hőse, aki oly kényes ruhájára, fehérneműjének és testének tisztaságára, tehát arra, amit európainak érez önmagában, megveti rosszszagú parasztinasát és álma az európai álom, a polgári jólét.

Ukrajna a mult, a gyermekkor, a mesevilág, — Szentpétervár, a nagypéteri Oroszország pedig a jelen, a férfikor, a szürke valóság. A romantikus Gogolyból kilép a realista Gogoly, az ellágyuló, hangulatos Gogolyból a keserűen kacagó.

IRODALOMTÖRTÉNETI szerepét elsősorban realizmusának és humorának köszönheti. Ő teremti meg azt az orosz realizmust, amely azután

egész Európa mesterévé válik és amelynek Tolsztoj mellett mindmáig ő a legnagyobb és legigazabb művelője.

Gogoly is ezt tekintette legfőbb írói tulajdonságának. „Sokat beszéltek rólam, — írja — és megpróbálták kielemezni lényem legkülönfélébb vonásait, de nem tudták meghatározni igazi énemet. Ezt csak Puskin ismerte fel. Mindig azt mondta, hogy sosem látott még írót, aki a közönségességet és laposságot ilyen telt színekkel festené, az általános emberi üresség és semmilyenséget ilyen erővel rajzolná, mint én.“

A realizmus a század közepe felé koráramlat lesz és az írók általában megtanulják azt a látás- és ábrázolásmódot, amelyet Gogoly még oly egyedülállónak érzett magában. De van Gogoly realizmusában valami sajátos íz is, amelyet hiába keresünk a nyugati irodalmakban. Ez a „más íz“ az igazán érdekes.

Két realista főművének, A r e v i z o r-nak és a H o l t l e l k e k-nek hőse nem átlagember, mint a legtöbb realista műé, hanem szélhámos. És Gogoly, a vádoló és keserűen bíráló, egyáltalán nem a szélhámost akarja vádolni és leleplezni, a két szélhámossal általában elégedett, hanem a két szélhámoson keresztül éppen a becsületes átlagemberek világát leplezi le.

Ehhez tudnunk kell, hogy a valóságnak ez a nagy ábrázolója rendkívüli módon tudott gyönyörködni a hazugságban. Ő maga is, mondják kortársai, akkor érezte legjobban magát, ha sikerült misztifikálnia környezetét. Az egykorúak visszaemlékezéseiből azt lehet kiolvasni, hogy nem volt nagyon közkedvelt; „volt benne valami visszataszító“, írja egyik legjobb barátja, Szergej

Akszakov. „Nem tudom, szerette-e valaki Gogolyt, az embert. Nem hiszem, sőt lehetetlennek tartom." Azért nem szerették, mert nem ismerték, mert reménytelennek látszott, hogy megismerjék. Különc és rejtőzködő egyénisége kitért a baráti vallomások csábítása elől, amelyre pedig éppen az orosz lélekben olyan erős a hajlam. „Titokzatos törpe" maradt mindvégig. „Csakugyan, van bennem valami Chlesztakovból" (a Revizor szélhámosából), írja, és nem tudjuk, hogy ez önvád-e, vagy dicsekvés. Megismerhetetlen és nyugtalanító volt, nem olyan, mint a realista regények hősei, hanem olyan, mint egy Gogoly-alak. De itt circulus vitiosusba jutottunk: milyen a Gogoly-alak, aki nem olyan, mint a realista regény alakjai?

Akakij Akakijevics a legtipikusabb realista regényalak. De amikor elrabolják télikabátját és bánatába belehal, kísértet lesz belőle, több ízben feltűnik Szentpéterváron és kabátokat ragad el magasrangú közhivatalnokoktól. Így végződik a Köpeny; ha a történetet Balzac vagy Thackeray írja meg, ez a záradék elmarad. Ez a záradék nemcsak groteszk, romantikus ötlet, hanem a lényeghez is tartozik: Akakij Akakijevics nem volna teljes, ha nem válnék kísértetté. Gogoly minden alakja magában hordja a saját kísértetét. Két démon képe, mondta Puskin Chlesztakovra és Csicsikovra.

Kísértetiessé teszi őket Gogoly képzeletének alkata. Ez a képzelet nem keres új vonásokat, hanem a meglévőket a kísértetiességig élesíti ki. „Bennem minden kimozdult a helyéből — írja Gogoly egy levelében. — Ha például azt látom, hogy valaki megbotlik, képzeletem azonnal megragadja ezt a képet és szörnyűséges látomássá

fejleszti, amely annyira gyötör, hogy nem tudok aludni és elvesztem minden erőmet." Erről van szó: a leghétköznapibb valóság is kísértetiessé válik, ha nagyon sokáig és nagyon intenzíven nézzük; Gogoly egyik titka az, hogy a hétköznapban rejlő borzalmat szabadítja fel. Dosztojevszkij Gogolyt a kacagás démonának nevezte.

Az orosz irodalomnak, úgylátszik, két egymás mellett futó, élesen elváló vonala van: az emberi és a démoni vonal. Az emberi vonal Puskin, Turgényev, Tolsztoj, a démoni vonal Lermontov, Gogoly, Dosztojevszkij. Az emberi vonal melegszívű és felvilágosodott (Tolsztoj vallásossága tipikus „felvilágosodott" vallásosság, kritikus kereszténység, a hit tanításaiból csak azt fogadja el, ami véleménye szerint nem ellenkezik a józan ésszel). A démoni vonal nem hisz feltétlenül Istenben (Lermontov nem lehetett nagyon hivő, Gogoly, amint majd látjuk, hinni akart), — de feltétlenül hisz az ördögben. A Karamazov fivérek-ben az ördög személy szerint megjelenik és sem Iván, sem az olvasó el nem döntheti, vajjon Iván látomása volt-e, vagy pedig maga az Ellenség. És különös, hogy ennek az ördögnek emberi megjelenése, parazita volta, polgári ambíciói mennyire emlékeztetnek Csicsikovra. Gogoly műveiben az ördög nem jelenik meg személyesen; de annál több szó esik róla e művekben és Gogoly leveleiben. Nem férhet kétség ahhoz, hogy szemében az ördög abszolút valóság volt, még sokkal inkább az, mint Dosztojevszkij szemében. Valóság volt és félt tőle.

Az orosz szellemi életben a felvilágosodás sokkal újabb keletű, mint Európa többi államaiban és csak azt a vékony réteget hatotta többé-

kevésbbé át, amelyet Nagy Péter teremtett meg, a lakosság óriási tömegeit Gogoly idejében még alig érintette. Az a démon-lakta, ördög-lovagolta világ, ami Európa volt a XVIII. század előtt, tovább él Oroszországban. Az orosz ember sokkal közelebb van az archaikus gyökerekhez, mint a nyugati. Amikor Gogoly és Dosztojevszkij az ördögöt valóságnak érzi, akkor nem különös, eltévelyedett lélek, hanem mély közösségben áll népével, sokkal inkább, mint a nyugatos Turgényev vagy Tolsztoj.

Ezt a jelenséget világszemléletünknek megfelelően különbözőképpen értékelhetjük. Ha a haladás feltétlen hívei vagyunk, azt kell mondanunk, hogy a mult századi oroszok és nagy reprezentatív íróik sajnálatosan elmaradt emberek voltak, még nem tudták, hogy nincsenek démoni erők a világban; ha nem vagyunk a haladás feltétlen hívei, esetleg azt mondhatjuk, hogy az oroszok még nem szakadtak el az archaikus rétegektől és még tudták, hogy vannak démoni erők a világban. Ábrázolni mindenesetre úgy tudták ezeket a démoni erőket, hogy a legfelvilágosodottabb szellemnek is belé kell borzongania.

És ha mindezt kellőképpen megfontoljuk, inkább megértjük Gogoly további és igen titokzatos élettörténetét.

Gogoly terjedelemben és értékben egyaránt legnagyobb művét, a Holt lelkek-et, amint mondtuk, 1835-ben kezdte el írni, nagy barátjának, Puskinnak ötlete és tanácsai alapján. Az első rész 1842-ben jelent meg. De Gogoly ekkor már

régen, 1836 óta nagyobbára külföldön tartózkodott; elfogta a vándor nyugtalanság, és mint később Turgényev és Dosztojevszkij, ő is hazájától távol írta meg, hogy milyen Oroszország. Hosszabb időt töltött Veveyben, a genfi tó partján, Párizsban, Bécsben, Münchenben, Baden-Badenben, szóval azokon a helyeken, ahol akkoriban az előkelő világ és különösképp az előkelő oroszok megfordultak, az a furcsa, hontalan és honvágytól gyötört „intelligencia", az orosz kóborelit, amelyet jól ismerünk Turgényev regényeiből. Gogoly sehol sem érezte jól magát, — csak Rómában. A Maradandóság szent városa megbűvölte és elpihentette. Volt idő, amikor át akart térni a katolikus hitre.

De általában rosszul érezte magát, s mind rosszabbul. Betegségekre panaszkodott, amelyek egyre fantasztikusabbak és valószínűtlenebbek lettek; barátainak elmondta, hogy az orvosok megvizsgálták és úgy találták, hogy gyomra teljesen fordítva van a testében. 1840-ben Bécsben nagy idegösszeomláson ment keresztül. És a nagy mű, a Holt lelkek, nem vigasztalta, hanem még inkább kétségbeejtette.

Amikor művét felolvasta Puskinnak, Puskin sokáig mosolyogva hallgatta, mint mindig, ha Gogoly felolvasott neki valamit, de azután elkomorodott és így szólt: „Istenem, milyen szomorú is a mi Oroszországunk!" És amikor a mű megjelent, Gogoly is elborzadt, milyen sátáni vigyor tör feléje remekművének lapjairól, milyen démoni maszkok, az ijesztő orosz alakok micsoda rémgalériája! Mentegetődzött; nem, mondta, Oroszország nem ilyen, Oroszország nagy és szép és szent, azt nála jobban senki sem tudja, ő csak az

egyik, a gonosz aspektusát mutatta be eddig, de majd a Holt lelkek következő részeiben meglátjuk örök és nagyszerű arculatát. Ez csak az Inferno, amelyet a Purgatorio és a Paradiso követ majd.

De hát miért ilyen ördögiek ezek az arcok, kérdezte önmagától megdöbbenve, és lelkében csak egy feleletet talált: nyilván azért, mert az ördög sugalmazta őket. Az ördög, amely saját lelkében terpeszkedik, mint bizalmaskodó házi parazita, és még munkájába is beleszól. Hogy a további részeket megírhassa, ki kell kergetnie magából az ördögöt. Ha jó, nemes, tiszta alakokat akar rajzolni, először magának kell tisztának, nemesnek, jónak lennie. Először önmagát kell megváltania.

És amikor idáig érkezett, tulajdonképpen már másodrendű fontosságúvá vált szemében az írás, a művészet. Mint annyi más nagy orosz író, ő is többre becsülte a művészi értéknél az erkölcsit, a szellemnél a lelket, nem ábrázolni akarta már Oroszországot, hanem átalakítani és megmenteni. Egész világszemlélete lényegesen vallásos fordulatot vett. Vagy úgy is mondhatnók, szellemének nagypéteri, vékony máza alól előtört az archaikus, az igazi orosz lélek, amely oly leküzdhetetlen erővel kötötte az orosz közösséghez. Ugyanez a fordulat bekövetkezett később Dosztojevszkij és Tolsztoj életében is.

Ilyen körülmények közt és egyéb, később érintendő okoknál fogva a Holt lelkek folytatása nagyon lassan haladt, helyette Gogoly egy másik könyvet írt, amely többé nem a művészet eszközeivel, hanem közvetlenül fordul az akarathoz és elmondja, mit kell tennünk, sürgősen, azon-

nal, hogy száguldó trojkáján el ne ragadja magával az ördög az egész szent Oroszországot.

1846-ban ezt írja kiadójának: „Hagyjon abba minden más munkát, lásson hozzá azonnal e könyv kinyomtatásához. Címe: *Válogatott részek barátaimmal való levelezésemből.* Erre a könyvre szükség van, mindenkinek túlságosan is szüksége van rá. Többet egyelőre nem mondhatok; a többit majd megmagyarázza Önnek a könyv maga."

A könyv 1847-ben jelent meg és azt mondják, könyv még úgy nem bukott meg, mint ez. Egyforma ellenszenvvel fogadta közönség és kritika. A kritikusok két ellenségesen szembenálló tábora, a nyugatosok és a szlavofilek, egy pillanatra fegyverszünetet kötöttek, hogy együttes erővel támadhassák Gogolyt. Egyes-egyedül csak a kormánynak tetszett, és ennél rosszabb propagandája nem lehetett szerzőnek a cári Oroszországban. Elterjedt a hír, hogy Gogoly ezt a könyvet azért írta, hogy hízelegjen a legfelsőbb köröknek, mert a trónörökös nevelője akar lenni.

Legerősebben a legveszélyesebb ellenfél háborodott fel: Bjelinszkij, a legnagyobb orosz kritikus, a nyugatosok félelmetes vezére. Bjelinszkij ekkor már halálos ágyán feküdt, de amikor a könyvet elolvasta, elfelejtette betegségét, dühében üvöltött, mint egy sakál, írja, és azonnal nekilátott a megsemmisítő válaszhoz. Ezt a választ érdemes elolvasni, hatalmas erejű és a legfranciásabban világos írás, és legalább is így messziről nézve teljesen igazat kell adni neki.

Gogoly a *Levelezés*-ben ugyanis azt hirdeti, Oroszországot csak az mentheti meg, ha teljes engedelmességet fogad a cárnak és a pravo-

szláv egyháznak, leszokik a felesleges bírálgatásról és visszatér a régi idők patriarkális egyszerűségéhez. Csakhogy a régi szép idők Oroszországban a kancsukát jelentették, amelyet a férjnek tanácsos feleségével, az apának fiaival szemben alkalmazni, azok lelki üdvössége érdekében; a régi idők ott nem az európai középkor napsugaras tájai, hanem Rettenetes Iván, a tatárok, az egyiptomi sötétség birodalma. És Gogoly mintha ezzel rokonszenvezne: a parasztokat felesleges iskoláztatni, írja, minek is olvassák az üres fecsegést, amelyet a nyugatra néző humanitárius szellemek összeírnak, — különben sem érnek rá olvasni. Bjelinszkijnek bizonyára igaza van, amikor azt mondja, nincs nagyobb aljasság, mint a vallás szent nevét és eszméit arra használni fel, hogy a népet butaságban és elnyomatásban tartsák az idők végezetéig.

Csak arra nem gondolt Bjelinszkij: a L e v e l e z é s t egy démonüldözte ember írta, lelke végzetes válságában, amikor kétségbeesve kereste a menekülést, és mert orosz ember volt, úgy érezte, hogy csak kollektív úton, csak népével együtt menekülhet meg a démontól.

A könyv fogadtatása Gogolyt teljesen összetörte. Senki nem értette meg. „Nem is tudom, írja, hogy lehet az, hogy nem bolondultam meg ettől a szörnyű zagyvaságtól. Csak azt tudom, hogy szívem megszakadt és megbénultam. Dühös ellenfelek ellen lehet hadakozni, de Isten őrizzen meg mindenkit attól, hogy a barátai ellen kelljen küzdenie. Ekkor törik össze az emberben minden."

Gogoly nem volt az az ember, aki bátran kiáll eszméi mellett egy világ ellen is. Nem tette

ezt, mert nem volt „szilárd jellem", és nem tehette azért sem, mert hiszen maga sem hitt eszméiben, csak hinni akart bennük, azért írta a könyvet. Hinni, igazán, csak az ördögben hitt; a többi mind csak exorcista kísérlet, meddő védekezés az ördög ellen. Nem állt ki, hanem magyarázkodott, visszavont, és végül is erre az igazán oroszos álláspontra jutott: „Milyen jó, ha az embert időnként nyilvánosság előtt megpofozzák... Nekem talán nagyobb szükségem volt erre, mint bárki másnak."

A könyv tehát megbukott; Gogoly tovább menekült. 1848-ban megvalósította régi tervét és elzarándokolt Jeruzsálembe, hogy a Szent Sírnál keressen enyhülést és hitet. Zarándokútja is teljes bukással zárult. Nem találta meg, amit keresett. „Be kell vallanom, — írja hazafelé jövet egy levelében — hogy még sosem voltam olyan elégedetlen, mint Jeruzsálemben. Még tisztábban láttam itt lelkem szárazságát és önzésemet." A Szent Sírnál sem tudtak imái a magasba lendülni, írja, szívének még csak kérgét sem törhették át. „Nazarethban utolért az eső és két napig ott kellett maradnom. Olyan volt, mintha egy kis orosz állomáson várakoznék, egyáltalán nem éreztem, hogy Nazarethban vagyok."

Ezek a vallomások a hozzáértőnek bepillantást engednek Gogoly betegségtörténetébe. Mert azt hisszük, az eddig elmondottak alapján sem kételkedhetünk már abban, hogy Gogoly lelki beteg volt. Betegségét a mai orvostudomány valószínűleg skizofréniának nevezné; ez az a szörnyű betegség, amely titokzatos rokonságban áll az alkotó ember természetével, s annyi nagy művész végzete lett. Gogoly levelezéséből, a rá vonatkozó feljegyzésekből, és azonkívül műveiből is megis-

merhetjük a betegség bizonyos tüneteit, amelyeket az orvostudomány számontart és gyakran leír.

A legjellemzőbb tünetet az orvostudomány a „személyiség progresszív elsivárosodásának" nevezi. Erre vonatkoznak jeruzsálemi és nazarethi élményei, vagyis teljes élménytelensége. Más levélrészletekből is kitűnik, Gogoly úgy érezte, hogy nem érez semmit, nem is képes már semmiféle érzelemre, belsejében halódik vagy meg is halt már valami. Rettenetes eltompulás hatalmasodott el rajta fokozatosan: semmi nem érdekelte és semmivel nem érzett közösséget. Közte és a világ közt óriási jégmezők feküdtek. Nagy, kozmikus, beteg magány vette körül. „Ha csak egy lelket találnék! Ha csak egy lélek kívánna beszélni velem! Mintha minden kihalt volna. Mintha csak holt lelkek volnának Oroszországban. Szörnyű, szörnyű."

Írni is ezért nem tudott. Vagy csak a ritka órákban, — amikor a jégkéreg felengedett. Ilyenkor is csak keveset.

És a magányban rátörtek a kísértetek.

Kétféle kísértet van: az egyik az „animisztikus" kísértet, a testétől elszabadult szellem, a másik, az ősibb, a „praeanimisztikus" kísértet, a lelkétől megfosztott, de azért járó-kelő „élő holttest". Gogoly olykor embertársait látja élő holttesteknek: „Lelkem elhervad, — írja — amikor látom, mennyi néma, halott ember jár a világban és mily rettenetes lelkük merev hidegsége." Máskor pedig önmaga az élő holttest: „Esküszöm, helyzetem néha olyan kétségbeejtő, mint egy tetszhalotté, aki látja, amint eltemetik és közben az ujját sem tudja megmozditani, semmiféle jelét nem tudja adni, hogy él még."

Ebben a megvilágításban új értelmet kap főművének a címe. Holt lelkek Gogoly korában halott jobbágyokat jelentett, megszokott „műszó" volt, ilyen értelemben használja Gogoly is a regényben. De aki nem olvasta a regényt, a cím hallatára másra gondol; a címben valami kimondhatatlan iszonyat rejlik. Ezt érezhette a jámbor cenzor is, aki nem akarta ezt a címet engedélyezni: holt lelkek nincsenek, mondta, egyházunk tanítása szerint a lélek halhatatlan. Holt lelkek nincsenek, de vannak lelkek, amelyek élve olyanok, mintha halottak volnának... Gogoly a műszót választotta könyve címéül, de lehetetlen, hogy tudatosan vagy öntudatlanul nem vette volna számításba a kifejezés másik értelmét is. Mélyebb ösztöne előre érezhette, hogy holt lélek lesz maga is.

Most már az utolsó felvonás következik. A Szentföldről hazatérő Gogoly megismerkedett egy Máté atya nevű szerzetessel és benne látta a menekülés utolsó lehetőségét. Erről a Máté atyáról Gogoly életrajzírói csak rosszat tudnak mondani, még a vallásos beállítottságúak is. Fanatikus, konok, kegyetlen pap volt, nem ismerte az emberi lelket és sokkal primitívebb lény volt, semhogy sejthette volna Gogoly végtelen bonyolultságát. Drasztikus kúrát rendelt egy törékeny betegnek és megölte páciensét. De ez a Máté atya, éppen primitív egy-fából-faragottságában, azt képviselte, amit Gogoly egész életén át keresett, az ősi, egyszerű és grandiózus orosz néphitet, az orosz népet magát. Torz és brutális mó-

don, de előképe lehetett Dosztojevszkij és Tolsztoj szent parasztjainak.

Máté atya a „vagy-vagy" embere volt. Vagy a világnak élünk, vagy Krisztusnak élünk. Ha pedig Krisztusnak élünk, minden világi hiúságról le kell mondanunk. És ha nem mondunk le, akkor semmi nem menthet meg az ördögtől, igenis az ördögtől és a pokol kínjaitól, amelyeket Máté atya népies realizmussal tudott lefesteni. Gogoly keresve sem találhatott végzetesebb társaságot.

Az írás is a világi hívságok közé tartozik, arról is le kell mondania. Gogoly ez ellen tiltakozott legjobban. Ha nem írok, nem is élek, mondta józanságának utolsó fellobbanásával. A viaskodás hosszú ideig tartott. De végül is az erősebb akarat győzedelmeskedett.

A Holt lelkek második részének csak egy kis része látott napvilágot, egy véletlenül fennmaradt kéziratból, Gogoly halála után. De valószínű, hogy Gogoly ennél sokkal többet írt meg, talán be is fejezte. A teljes mű kézirata elpusztult.

1852 február 11-én éjjel Gogoly a szokottnál is nagyobb buzgalommal imádkozott. Majd felkelt, behívta inasát és gyertyával a kezében keresztülment szobáin és mindegyikben keresztet vetett. Hirtelen elővett egy köteg kéziratot, nagyrészét a kandallóba dobta és meggyujtotta gyertyájával. Az inas úgylátszik sejtette, miről van szó és könnyezve kérte, hogy kímélje meg a kéziratot. „Nem a te dolgod, — felelte Gogoly — te csak imádkozz!" Megvárta, amíg az egész hamuvá égett, keresztet vetett, oroszosan megcsókolta az inast, majd hálószobájába tért, ledobta magát a díványra és sírva fakadt.

Különös módon a misztifikációs hajlam még ekkor sem hagyta el. Másnap így mondta el az esetet barátjának, A. P. Tolsztoj grófnak, akinél akkoriban lakott: „Képzeld, milyen hatalmas a Gonosz Szellem! El akartam égetni néhány felesleges kéziratot és helyettük a Holt lelkek fejezeteit égettem el, amelyeket halálom után barátaimra akartam hagyni emlékül."

Ezután már csak rövid ideig élt. Akkoriban már régóta sokat böjtölt és sanyargatta magát; most egészen beszüntette a táplálkozást. Csak ostyát evett és az alvást is elvonta magától. Mikor teljesen elgyöngült és szervezete kezdte felmondani a szolgálatot, orvosokat hívtak. Az orvosok megállapították, hogy gastroenteritise van a kimerültségtől. Piócákat raktak rá, forró vízbe ültették és hideg vizet öntöttek a fejére, keserű teákat itattak vele, majd becsomagolták forró kenyérszeletek közé. Csak arra nem gondoltak, hogy enni adjanak neki. Gogoly 1852 február 21-én éhenhalt.

Utolsó szavai ezek voltak: „A létrát... a létrát!" Talán a Misztikus Lajtorjára gondolt, amellyel kiemelkedhetett volna a démonok karmaiból és amelyet egész életén át hasztalan keresett.

SZERB ANTAL

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

ELSŐ RÉSZ

ELSŐ FEJEZET

N. kormányzósági város vendégfogadójának kapuján elég csínos, ruganyos kis bricska fordúlt be; olyan a milyenen legény-emberek szoktak járni, a nyugalmazott alezredesek, törzs-kapitányok, legalább száz léleknyi* jobbágysággal rendelkező földbirtokosok rendjéből, röviden: mindazok, a kiket középosztály néven ismerünk. A bricskában egy úr ült. Nem volt épen szép, de csúnya sem; nem volt se kövér, se szikár; nem lehetett róla azt mondani, hogy vén, de azt se, hogy nagyon fiatal. Megérkezése a városban semminémű föltűnést nem keltett, mert nem volt benne semmi különös. Csak a vendégfogadóval szemben levő kocsma ajtajában álldogáló két paraszt tett rá némi megjegyzést, a mi különben inkább a kocsira vonatkozott, mint azt útasra.

— Nézd csak, — mondá az egyik a másiknak, — milyen kerekek! Mit gondolsz: kitartanának azok Moszkváig, ha odáig kellene rajtok menni?

— Ki, — felelt a másik.

— De, azt hiszem: Kazányig ki nem tartanának.

— Kazányig nem, — felelt a másik.

Ezzel a beszélgetés véget is ért. Azonkívül, a mint a bricska a vendégfogadóba beérkezett, egy fiatal ember került elő fehér kanavász-nadrágban, — a mely igen szűk és rövid volt — divatosságra törekvő frakkban, a mely alól kilátszott túlai, pisztoly-formájú bronz-tűvel

* A lélek, lelkek itt mindig a jobbágyokat jelentik, tehát a főczímben is holt lelkek = holt jobbágyok.

megtűzdelt inge. A fiatal ember hátrafelé fordult, megnézte a kocsit, megfogta kezével a sapkáját, a melyet majd elröpített a szél, aztán tovább ment.

A mint a kocsi beért az udvarra, a vendég elé kijött a fogadó szolgája, vagy pinczére, oly élénk sürgés-forgással, hogy azt sem lehetett rajta meglátni: milyen az arcza? Fürgén szaladt ki, karján egy asztalkendővel; nyurga legény volt, hosszú, vékony-szövetű felöltőben, a melynek gallérja csaknem a füléig ért; megrázta a haját s fürgén vezette föl a vendéget a faalkotmányú folyosón, hogy megmutassa annak az Istentől számára kirendelt nyugvóhelyet. A szoba az ismert formájú volt, mert a vendégfogadó is az volt, vagyis épen olyan, a milyen vendégfogadók szoktak lenni a kormányzósági székvárosokban, a hol az útasok naponként két rubelért kényelmes szobát kaphatnak, sváb-bogarakkal, a melyek kikandikálnak minden zúgból, mint egy-egy fekete szilva, aztán egy mellékajtóval, mely a szomszéd szobába szolgál, de a mely mindig el van torlaszolva egy szekrénynyel; abban a szomszéd-szobában tesz-vesz persze a másik vendég, a ki rendes, nyugodalmas ember ugyan, de rendkívül kíváncsi és mindent apróra szeretne tudni az új jövevényről. A fogadó külseje megfelelt a belsejének: nagyon hosszú, egyemeletes ház; a földszintet nem vakolták be, hát úgy maradt sötét-tégla színűnek, sőt még sötétebbnek látszott a gyakori időváltozástól és a reá rakódott portól, piszoktól; az emeletet a soha sehol nem változó sárga festékkel mázolták be; a földszinten szíjártó, köteles és pereczes boltocskák voltak. A sarok-boltban, vagyis inkább annak ablakában, egy zbityencsik,* egy vörösréz szamovár s ugyancsak egy vörösréz-színű emberfej-forma volt, úgy, hogy messziről úgy látszott, mintha az ablakban két szamovár volna, csak épen, hogy az egyiknek koromfekete szakálla van.

Míg a jövevény úr körülnézegette a szobáját, az alatt behordták a czók-mókját: legelőször is egy fehér bőr útitáskát, a mely kissé horzsolt volt, jeléül annak, hogy nem először volt úton. Ezt a táskát az alacsony,

* Faedény, vízből, mézből s babérlevélből vagy zsályából készült itallal.

ködmönös kocsis, Szelifán, és a körülbelül harmincz éves inas, Petruska hozták be. Petruskán bő, viseltes felöltő volt, bizonyosan uraságoktól levetett darab; ő maga kissé komor tekintetű, igen nagy orral és ajakkal. A táska után következett egy kisebb, vörös fából csinált ládika, ez nyirfa-betétekkel volt díszítve, még pedig úgy, hogy a czifrázatok egy sámfát és egy kék papirosba göngyölt, sült csirkét mutattak. Mikor mindezt behozták, Szelifán, a kocsis, elment az istállóba a lovaihoz, Petruska, az inas, pedig elhelyezkedett a kis előszobában, a mely igen sötét lyuk volt; beczipelte oda a köpönyegét és azzal együtt az ő saját, különös bűzét, a mely közös volt az azután behozott s különféle, inasi mesterséghez tartozó kellékeket tartalmazó zsák-batyuval is. Ebben a sötét lyukban Petruska a falhoz állított egy keskeny ágyat, kiterített azon valami szőr-takarófélét, a mely annyira el volt már denczelve, lapítva, mint a palacsinta, sőt tán annyira meg is zsirozva, mint a palacsinta s a melyet a vendéglőstől sikerült neki kikunyorálni.

Míg a szolgák rendezkedtek, tettek-vettek, az úr a közös terembe ment. Hogy milyenek ezek a közös termek, azt minden útas igen jól tudja: ugyanazok az olajfestékkel bemázolt falak, fölfelé sötétek a dohány-füsttől, lent pedig ledörzsöltek az útasok, de még inkább a helybeli kupeczek hátaitól, mert ezek vásáros napokon hatod-heted-magukkal be szoktak ide ülni, hogy megigyák az ő ismeretes egypár pohár téájukat; ugyanaz a füstös mennyezet, ugyanaz a füstös csillár, temérdek üvegfüggőivel, a melyek rezegnek és csengenek, valahányszor a pinczér végig szalad a viseltes padlón, jobbrabalra ringatva karján a tálczát, a melyen ép oly temérdek a teáscsésze, mint tengerparton a madár; ugyanazok az olajfestésű képek a falakon; egyszóval: ugyanaz, a mi mindenütt, a különbség csak annyi, hogy itt egy képen egy nympha olyan óriási mellekkel volt megpingálva, a milyeneket az olvasó bizonyára soha sem látott. A természetnek ilyen játéka különben gyakran előfordúl a különféle históriai festményeken, a melyekről nem tudni; mikor, honnan és ki hozta be őket Oroszországba, sőt behozták azokat néha a mi művészetkedvelő nagyuraink

is, vásárolván azokat Olaszországban — az ottani kalauzok tanácsára.

Az úr levette a sapkáját, leoldta nyakáról szivárványszínű szőr-kendőjét, a minőt a férjeknek sajátkezűleg szoktak horgolni a feleségeik, utasításokat mellékelve hozzá a kezelést illetőleg. (Hogy a nőtleneknek kik csinálják ezeket, azt biztosan megmondani nem tudom. Isten tudja, mért: én soha sem viseltem olyan kendőt.) Megszabadúlván az úr a kendőjétől, parancsot adott, hogy adják föl az ebédet. Míg fölhozták neki a vendéglőkben szokásos különféle étek-fogásokat, mint: scsi* sós derelyével, a melyet készakarva tartogattak néhány hétig, velő borsóval, bécsi-kolbász káposztával, kappan-sült, savanyított ugorka, az elmaradhatatlan édes tészta, (a mely mindig savanyú); míg tehát föladták, — úgy a fölmelegített, mint a hideg ételeket, — az úr elbeszéltette magának a pinczérrel mindazt az ostobaságot, hogy ki volt itt ezelőtt a vendéglős és ki most? van-e sok jövedelme a vendéglőnek s nagy gazember-e a vendéglős, a mire a pinczér — szokása szerint — azt válaszolta, hogy: — „Óh, uram, de milyen nagy gazember!" — E szerint a fölvilágosúlt Oroszországban még most is vannak igen tiszteletreméltó emberek, a kik nem tudnak ebédelni a vendéglőkben a nélkül, hogy szóba ne álljanak a szolgálattevőkkel és néha nagyon is furcsa tréfákat ne üzzenek velök. Különben az utas nem csupán ilyen haszontalan kérdéseket tett; rendkívüli pontossággal tudakolta: ki a városban a kormányzó, ki a törvényszék elnöke, ki az államügyész, egyszóval: nem felejtkezett meg egy előkelőbb hivatalról sem; de még nagyobb pontossággal, vagy inkább érdeklődéssel tudakozódott az összes, jelentékenyebb birtokosokról: kinek hány léleknyi jobbágysága van? messzire lakik-e ez vagy az a várostól? sőt ez vagy az milyen természetű ember s gyakran jár-e be a városba? apróra kérdezősködött a vidék állapotáról: nem voltak-e valami betegségek a kormányzóságban, mint például: járványos láz, pusztító ragály, himlő s hasonló, s minderről oly körülményesen, hogy az többnek látszott közönséges érdeklődésnél. Az idegen modorában

* Káposztaleves.

volt valami szolid, és igen hangosan fútta ki az orrát. Nem tudhatni, mi módon cselekedte ezt, elég az hozzá, hogy az orra úgy szólt, mint a trombita. Ez a látszólag teljesen ártatlan tulajdonsága annyira tiszteletet gerjesztett a fogadó főpinczérjében, hogy ez, — valahányszor meghallotta azt a bizonyos hangot, — megrázta a haját, tiszteletteljesebben egyenesedett ki és fejét meghajtva kérdezte: — Nem tetszik-e valamit parancsolni? — Ebéd után az idegen úr megivott egy csésze kávét s leült a díványra, háta mögé tette a díván-párnát, a melyet az orosz fogadókban rugékony sörte helyett olyas valamivel tömnek meg, a mi rendkívül hasonlít a téglához vagy kavicshoz. Most elkezdett ásítozni s a szobájába vezettette magát, a hol lefeküdvén, vagy két óra hosszat aludt. Kipihenvén magát, a pinczér kérésére fölírta egy darab papirosra vezeték- és keresztnevét, a szükséges czélra, tudniillik a rendőrség értesítésére. A pinczér, miközben a lépcsőn lefelé haladt, a papirosról a következőket olvasta le: „Csicsikov Ivánovics Pál, kollégiumi asszesszor, földbirtokos; magán-ügyben". Míg a pinczér a papír összes rovatait áttanulmányozta, Csicsikov Ivánovics Pál elindúlt a város megtekintésére, a melylyel — a mint látszott — meg volt elégedve, mert látta, hogy az semmivel sem rosszabb, mint más kormányzósági székváros: erősen szembe ötlöttek a sárga színek a kőházakon, szerényen a szürkék a faépületeken. A házak földszintesek, egyemeletesek és félemeletesek voltak, az örökké változatlan magas földszinttel, a mi a kormányzósági építészek szerint igen szép. Helyenkint ezek a házak szinte elvesztek a mezőnyi széles utczák és a végtelen fa-rácsok közt; helyenkint egy tömegbe szorúltak s ezek környékén nagyobb élénkség, több ember volt látható. Itt-ott láthatók voltak esőtől csaknem lemosott czégtáblák, a melyekre itt pereczek, vagy csizmák voltak festve, amott pedig kék színű nadrág, „Arsavszkij, szabó" fölírással; majd egy másik czégtábla sapkákkal, süvegekkel és ilyen fölírással: *„Fiodorov Vaszily, külföldről"*; másutt billiárd-asztal volt a czégtáblán, mellette két játékossal, olyan frakkban, a minőt náluuk a színházakban azok a vendégek hordanak, a kik az utolsó felvonás

alatt a színpadra szoktak fölmenni. A billiárd-játszók mereven tartott billiárd-botokkal voltak föltüntetve kissé hátraficzamított kezekkel és kajsza lábakkal, mintha éppen valami nagy ugrást tettek volna a levegőben. Mindezek alá pedig ez volt írva: „Ez ám a víg betérő!"

Itt és amott egyszerűen az utczán voltak fölállítva a dióval, szappannal és szappanhoz hasonló édességekkel megrakott asztalok; másutt laczikonyha, czégtábláján kövér hallal és ebbe döfött villával. Leggyakoribb volt azonban mindenfelé a megbarnúlt állami kétfejű sas, a melynek minden egyes példánya alá csak ez a lakonikus aláírás volt alkalmazva: „Pálinka-ház". A kövezet mindenütt hitvány volt.

Benézett Csicsikov a városi kertbe is, a mely csupa vékony fákból állott; ezek a fák nagyon rosszúl tenyésztek, alól háromszögletbe állított védőkarókkal, a melyek igen szépen voltak olajfestékkel zöldre mázolva. Egyébaránt, habár ezek az apró fák nem voltak a sétapálczánál magasabbak, az ujságokban azt írták róluk egy kivilágítás alkalmával, hogy „városunkat nagyon széppé tette a városi polgármester gondosságának köszönhető kert, a melynek árnyas, lombos fái a forró napokban kellemes hűvösséget szolgáltatnak," meg hogy „igen megható volt látni ez alkalommal, mint dobogtak a polgárok szívei a hála túláradásától és patakzott a könnyek ária a városi polgármester iránt érzett elismerés jeléül."

Alaposan kikérdezvén a baktertől: merre van a legrövidebb út a székesegyházhoz, az egyes hivatalokhoz, a kormányzóhoz, elindúlt a város közepén végig hömpölygő folyóhoz; útközben letépett egy falragaszt egy oszlopról azzal a szándékkal, hogy haza menve azt kényelmesen elolvashassa, jól megnézett egy, a deszka-pallón vele szembe jövő csinos hölgyet, a kit egy katonai uniformisba öltöztetett fiú követett, a kezében valami csomaggal, s még egy tekintetet vetve minderre, mintha jól meg akarná magának a helyet jegyezni, haza ment, egyenesen a szobájába, támogattatván egy kissé a lépcsőn fölmenet a fogadó szolgájától.

Miután megtéázott, leült az asztalához, gyertyát hozatott, kivette zsebéből a falragaszt, a világosság felé

tartotta s jobb szemét kissé behúnyva, olvasni kezdett. Egyébaránt a falragaszról nem olvashatott le valami jelentékeny dolgot: Kotzebuetól adtak egy drámát, a melyben Rollát Poplyovin játszotta, Kórát Zjablova kisaszszony, a többi szereplő személyek pedig még jelentéktelenebbek voltak; hanem azért ő végig olvasta mindnyájukat, lement egész a földszinti belépő-jegy áráig s megtudta, hogy a színlapot a kormányzósági nyomtatóintézetben készítették; azután megfordította azt a túlsó oldalára, megnézte: nincs-e ott is valami, de semmit sem találván, megtörülte a szemét, szépen összehajtotta s betette a színlapot az úti ládikájába, a hova szokása volt rakni mindent, a mi csak a keze ügyébe került. A napot ezután egy adag hideg borjú-sülttel és egy üveg savanyú káposztaléből készített pezsgő-itallal befejezte s lefeküdvén, oly mélyen elaludt, mint a bunda — a hogy' azt az orosz birodalom némely helyein mondani szokták.

A következő nap egészen a látogatásoknak volt szentelve. A' jövevény látogatást tett az összes városi főhivatalnokoknál. Tisztelgett a kormányzónál, a ki — épen mint Csicsikov — nem volt sem kövér, sem szikár; nyakán az Anna-rendjel függött s hír szerint föl volt terjesztve valami csillagos rendjelre is; máskülönben igen jó ember volt s néha maga is hímezgetett egy-egy női munkán.

Azután az al-kormányzóhoz ment Csicsikov, azután az állam-ügyészhez, azután a törvényszéki elnökhöz, a városi rendőrkapitányhoz, a szeszgyári bérlőhöz, a kincstári gyárak felügyelőjéhez . . . kár, hogy kissé nehéz fölsorolni a világ minden nagy emberét; elég az hozzá, hogy a jövevény nem közönséges szorgalmat fejtett ki a vizitelésben; még a városi közkórházi inspektornál és a városi mérnöknél is tiszteletét tette. Sőt azután is sokáig ott ült a bricskájában, gondolkozva, hogy kit kellene még meglátogatni, de több hivatalnok már nem volt a városban.

Az ezen személyekkel folytatott beszélgetésében nagy ügyességgel tudott valamennyinek hízelegni. A kormányzó előtt mintegy mellékesen azt pendítette meg, hogy a kormányzóságában úgy lehet utazni, mint

a Paradicsomban, az útak simák, mint a bársony s hogy az olyan kormány, a mely eszes embereket nevez ki a szükséges állásokra, a legnagyobb dícséretre érdemes. A rendőrkapitány előtt valami nagyon hízelgő formában nyilatkozott a városi őrökről, az alkormányzóval és a törvényszéki elnökkel folytatott beszélgetésében pedig vagy kétszer a „méltóságos" czímre hibázott, a mi azoknak nagyon tetszett, ámbár még csak polgári tanácsosi rangban voltak. Ennek az volt a következménye, hogy a kormányzó meghítta őt ugyanazon napra egy kis házi estélyre, a többi hivatalnokok pedig szintén kikérték a szerencsét, ki ebédre, ki egy játszma bostonkára, ki téára.

A jövevény — a mint látszott — kerülte a sok beszédet; ha pedig beszélt, hát mindig inkább közhelyeket mondott, azokat is föltűnő szerénységgel s beszélgetése ilyenkor annyira könyvből tanult színezetű volt, mintha ő, a világ legjelentéktelenebb férge, nem is volna érdemes arra, hogy vele sokat törődjenek, mintha nagyon sokon esett volna át életében, sokat szenvedett volna az igazságért, sok kellemetlensége lehetett, mintha még az élete is koczkán forgott volna, s mintha most, nyugalomra vágyva, végre megszálló helyet keresne magának s ebbe a városba vetődvén, elmulaszthatatlan kötelességének tartotta, hogy tiszteletét fejezze ki az itteni főemberek iránt.

Ennyi az, a mit a városban megtudhattak a jövevényről, a ki sietett mihamar megjelenni a kormányzó estélyén. Erre az estélyre való készülődése több mint két órát vett igénybe s ennél a jövevény oly körültekintést tanúsított az öltözködésben, a melyet nem bárhol lehet tapasztalni. Ebéd után egy keveset szunyókálván, mosdóvizet hozatott és rendkívül sokáig szappanozta a nyelve segítségével kifelé puffasztott két arczát; azután elvévén a fogadói szolga válláról a törülközőt, megtörülgette a fülétől kezdve mindenfelől a fölfújt arczát, miközben elébb vagy kétszer szembe prüsszentette a szolgát; azután tükör előtt föltette az ingelőjét, kitépett az orrából előbújt két szőrszálat, s felöltötte vörösáfonyaszínű frakkját.

Miután magát így kihúzta, elindúlt a saját fogatán

a végtelen utczákon, a melyeket ugyancsak gyéren világítottak meg az itt-ott pislogó ablakok. No de a kormányzó háza aztán úgy ki volt világítva, mintha bálra készültek volna: lámpásos fogatok, a bejáratnál két zsandár, a távolban fullajtárok kiáltozásai — egyszóval: a hogy' dukál!

Bemenvén a terembe, Csicsikov kénytelen volt egy perczre a szemét behúnyni, mert a gyertyák, lámpák és női ruhák csillogása rendkívüli volt. Minden fényben úszott. Itt is, amott is rajzottak — külön és csoportosan — a fekete frakkok, mint a hogy' rajzanak a legyek forró júliusi nap idejében a csillogó fehér czukron, mikor azt az öreg kulcsárné nyitott ablaknál darabokra vagdalja; nézik ezt az odagyűlt gyerekek, szemmel kísérik a kalapácsot emelgető szikár kéz mozdúlatait, a legyeknek légiói pedig, vitetve a könnyű szellőtől, bátran röpködnek, mint magukat otthon érező gazdák s fölhasználva a kulcsárné vaksi voltát — a mit még növel a nap fénye — ellepik az édes darabokat, hol egyesben, hol csoportosan. A gazdag nyártól s a lépten-nyomon kínálkozó felséges étek-fogásoktól bőven táplált legyek éppen nem azért szállják meg a czukrot, hogy megegyék, hanem csak, hogy mutogassák magukat, hogy le s föl sétáljanak a czukor-halmazon, összedörgöljék első, vagy hátulsó lábaikat, vagy megvakarják ezekkel a szárnyuk alját, vagy előre nyújtva két első lábukat, megtörülgessék a fejök búbját, megfordúljanak s elrepűljenek, aztán újra visszaszálljanak újabb alkalmatlan légiókban.

Alig nézett körül Csicsikov, a mint a kormányzó karon fogta s rögtön bemutatta a kormányzónénak. A jövevény vendég ezúttal is megállta a helyét: olyan bókot mondott, a mi egészen illett olyan középkorú férfiúhoz, a kinek a rangja nem valami nagy ugyan, de nem is valami kicsiny.

Mikor a tánczoló párok mindnyájokat a falhoz szorították, Csicsikov — hátra téve a kezét — néhány pillanatig nagy figyelemmel nézte őket. A hölgyek közül többen igen szépen, divatosan voltak öltözködve, mások pedig olyanba öltöztek, a milyet ád a jó Isten egy kormányzósági városban. A férfiak itt is, mint mindenütt,

kétfélék voltak; némelyek nyurgák: ezek örökösen a hölgyek körül süntör-fontorkodtak; némelyiköket alig lehetett a pétervári uraktól megkülönböztetni: éppen olyan nagy gonddal és ízléssel kefélt pofaszakálluk volt, vagy egyszerűen kellemes, rendkívül símára borotvált, tojásdad arczuk s éppen oly fesztelenül ültek le a hölgyekhez, épp úgy beszéltek francziául, épp úgy megnevettették a hölgyeket, mint a pétervváriak. A férfiak második osztályát képezték a testesek, meg az olyanok, mint Csicsikov is volt, tudniillik nem valami nagyon kövérek, de nem is valami nagyon szikárak. Ezek — éppen ellenkezőleg — húzódoztak a hölgyektől s örökösen félre nézegettek, hogy nem állította-e még föl valahol a kormányzó inasa a zöld whist-asztalnál? Ezeknek arcza telt, gömbölyű volt, némelyiknek még anyajegye is mutatkozott, sőt volt ragyavert is; hajukat nem viselték sem búbosan, sem csigázva, sem *à la Diable m'emporte* módjára, — mint a francziák szokták mondani; hajuk vagy rövidre volt vágva, vagy laposan lesimítva, arczvonásaik pedig legtöbbnyire gömbölydedek és erősek. Ezek voltak a város tisztelt hivatalnokai. Fájdalom: a kövér emberek ezen a világon mindig jobban tudják intézni a dolgaikat, mint a szikárak. A szikárak legtöbbnyire csak külön kiküldetésekre alkalmaztatnak vagy csak előjegyzésben tartatnak, egyik helyről a másikra vetődnek. Ellenben a testesek sohasem fogadnak el ideiglenes állást, hanem mindig csak véglegest, s ha egyszer valamibe beleültek, hát ott végképpen és erősen megülnek, annyira, hogy hamarabb összeroppan vagy megsülyed alattok a hely, mintsem hogy őket abból ki lehessen szállítani. A külső fényt ezek nem szeretik; nem oly jó szabású a frakkjuk, mint a szikáraké, hanem aztán az erszényükön Isten áldása van! A szikárnak három év alatt nem marad egy lelke sem, mind elzálogosítja; a testes csendesen működik — s ime: már van egy háza valahol a város végén, a melyet a felesége nevére vásárolt, azután a város másik végén egy másik ház, azután a város közelében egy tanyácska, azután egy kis falucska minden hozzávalóval. Végül, miután kiszolgálta a testes az Istent és a czárt, kiérdemelte a köztiszteletet, otthagyja a szolgálatot, elköltözik

és beáll földesúrnak, lesz belőle igazi orosz úr, vendégszerető házigazda s él és nagyon jól él. Utána pedig a szikár utódok — jó orosz szokás szerint — gyorspostatempóban verik el az apai vagyont.

Nem lehet eltitkolni, hogy csaknem ezek a gondolatok foglalkoztatták Csicsikovot az alatt, míg a társaságot szemlélte s ennek az volt a következménye, hogy végre is a köpczösökhöz csatlakozott, a kik közt föltalálta csaknem minden ismerősét: az állami ügyészt az ő rendkívül fekete és sűrű szemöldökével s kissé kancsi bal-szemével, a melylyel mintha azt akarta volna mondani: — „Jerünk a másik szobába, pajtás, ott majd mondok neked valamit"; — de a ki máskülönben igen komoly, szótlan ember; a postamestert, ezt az alacsony termetű, de elmés philosophust; a törvényszéki elnököt, a ki igen okosan gondolkozó és szeretetreméltó ember; ezek mind úgy üdvözölték őt, mint régi ismerősök, a mire Csicsikov meghajtotta magát — kissé oldalfelé, mindazáltal nem minden kellemetesség nélkül.

Ugyancsak itt ismerkedett meg egy igen udvarias és előzékeny földesúrral, Manilovval s a látszólag kissé szögletes Szobákevicscsel, a ki mindjárt a lábára hágott és így szólt: — „Bocsánatot kérek." — Meghívták whistezni s ő a meghívást igen udvarias meghajlással fogadta el. Leültek a zöld asztalhoz, s vacsoráig föl sem keltek mellőle. A beszélgetés persze mindjárt megszűnt, mint az mindig történni szokott, valahányszor az emberek komoly munkához látnak. A postamester ugyan igen beszédes volt, de mihelyt kártyát vett a kezébe, azonnal elkomolyodott az arcza, alsó ajkával befödte a felsőt s ilyen helyzetben maradt az egész játék alatt. Ha figurát játszott ki, rávágott a kezével az asztalra s ha például a figura dáma volt, akkor így szólt: „Ki a vén papnéval!" ha meg király, akkor így: „Mars ki, te tambovi paraszt!" A törvényszéki elnök meg erre így felelt: „Adok én mindjárt a bajúszának! Adok én neki!" Néha, a mint a kártyát az asztalhoz vágták, ilyen szólások hallatszottak: „Eh! a hogy' lesz, úgy lesz, püff, ki a tökkel!" vagy egyszerűen ilyen fölkiáltások: „Makk-ka-béus! Pikk — kolomini!" vagy „pikkondrász! picscsurgum-púczi!" vagy

röviden „vérveres!" mely nevekkel különféle színeket kereszteltek el maguk közt. Minden játék végén pöröltek — a mint az illik is, — még pedig elég hangosan. A jövevény vendég is pörölt, de valahogy nagyon művészien; úgy, hogy mindnyájan látták, hogy pöröl, de azt is, hogy különösen pöröl. Soha sem mondta: „Adjon ki!" hanem igy: „Tessék kiadni; bátorkodom elütni az ön kétszemét" stb. Hogy még jobban megnyerje ebben vagy abban az ellenfeleit, mindannyiszor odatartotta mindnyájuknak az ő zománczozott ezüst tubákos-szelenczéjét, a melynek alján két ibolya-szál volt; ezt is a kellemesebb illat kedvéért tette bele.

A jövevény figyelmét leginkább lekötötte a két földesúr, Manilov és Szobákevics, a kikről föntebb volt szó. Rögtön tudakozódott felőlük, még pedig a kissé félre hitt törvényszéki elnöktől és postamestertől. Az ezekhez intézett néhány kérdésből a vendégnek nemcsak kíváncsisága, hanem alaposssága is kitűnt, mert legelébb is azt kérdezte: — hány lélekből álló jobbágysága van egyiknek is, másiknak is s milyen állapotban van a birtokuk? — csak azután érdeklődött az apai és keresztnevök iránt.* Kis idő múltán sikerült is neki a két földesurat teljesen elbájolni.

Manilov földesúr, a ki még éppen nem volt éltes ember s a kinek czukor-édességű szemei voltak, a melyekkel nevetés közben mindig hunyorgott — egészen oda volt a jövevénytől. Sokáig szorongatta a kezét és egészen bizonyosra megígértette vele, hogy szerencséltetni fogja őt a falujában, a mely, — mint állítá, — csak tizenöt versztára volt a városi vámsorompótól; erre Csicsikov igen udvarias főhajtással és meleg kézszorítással azt válaszolta, hogy ő nemcsak kész örömmel tesz eleget e kívánságnak, hanem annak teljesítését legszentebb kötelességének is tartja. Szobákevics bizonyos lakonikus rövidséggel szintén azt mondta: „Én is kérem", miközben csoszszantott a lábával, a mely oly óriási méretű csizmába volt bújtatva, a melybe való lábat aligha

* Az oroszoknál pedig uj ismeretségek kötésénél az udvariasság legelső dolga az apai és keresztnév megkérdezése.

lehetne valahol találni, kivált mai napság, mikor Oroszországban is kezdenek már kiveszni a hős-óriások.

Másnap Csicsikov ebédre és estére a rendőrkapitányhoz ment, a hol ebéd utáni három órától kezdve éjfélutáni két óráig whistet játszottak. Itt a többi közt megismerkedett Nozdrev földesúrral. Ez mintegy harmincz éves, könnyelmű legény volt, a ki három-négy szó után már tegezni kezdte őt. Nozdrev a rendőr-kapitánynyal és állami-ügyészszel is tegeződött és barátságos lábon állt; de mikor nagyba kezdtek játszani, a rendőr-kapitány és állami-ügyész rendkivüli figyelemmel kísérték minden ütését s jól megnézegettek minden kártyát, a melyet ő kiadott.

A következő napot Csicsikov a törvényszéki elnöknél töltötte, a ki kissé zsírfoltos otthonkában fogadta vendégeit, ezek közt valami két hölgyet is. Azután az alkormányzónál volt estélyen, a szeszgyári bérlőnél kisebbszerű ebéden, a mely azonban nagyszerű volt és jó sokba kerűlt, azután egy reggeli mise után a polgármesterhez volt hivatalos zákuszkira,* a mely különben föl-ért egy ebéddel. Egyszóval: sohasem kellett otthon maradnia s a vendégfogadóban csak azért jelent meg koronkint, hogy kialudja magát.

A jövevény mindenben föltalálta magát s tapasztalt, világlátott embernek bizonyúlt. Beszélhettek akármiről, ő mindenhez hozzá tudott szólni: ha lótenyésztésről volt szó — beszélt a lótenyésztésről; ha faj-kutyákról — azokról is igen alapos megjegyzéseket tudott mondani; ha a bírói büntető eljárás kerűlt szóba — kisült, hogy az igazságszolgáltatás terén sem volt járatlan; ha a billiárd-játék felől okoskodtak — ebben is megállta helyét; ha a jótékonyságot tárgyalták — a jótékonyságról is igen szépen beszélt, annyira, hogy még könnyek is gyűltek a szemébe; ha a borszesz készítését hozták elő — abban is otthon volt; a vámházi felügyelőkről és hivatalnokokról úgy beszélt,mintha ő is vámházi felügyelő és hivatalnok volna. De különösen megjegyzendő, hogy mindezekben bizonyos előkelőséget tanúsított és igen jól tudta magát tartani. Beszéde nem volt se hangos, se

* Harapnivaló — : sültekből, halakból, sajtból stb. álló nagy reggeli.

szóval: akármerről nézzük, mindenképpen derék ember volt.

Az új ember megjelenésének valamennyi hivatalnok örült. A kormányzó kijelentette róla, hogy jószándékú ember;* az ügyész, — hogy alapos ember; a zsandár-ezredes azt mondta, hogy tanult ember; a törvényszéki elnök — hogy művelt és tisztességes ember; a rendőrkapitány — hogy tisztességes és kedves ember, a rendőrkapitány felesége pedig, hogy a legszeretetreméltóbb és legelőzékenyebb ember. Még Szobákevics is, a ki pedig ritkán mondott valakiről jót, a mint elég későcskén haza érkezett a városból s levetközve lefeküdt az ágyba sovány felesége mellé, még ő is azt mondta ennek:

— Lelkecském, a kormányzónál voltam estélyen, a rendőrkapitánynál ebéden s megismerkedtem ott Csicsikov Ivánovics Pál kollégiumi asszesszorral: — rendkívül kellemes ember.

A mire a felesége oldalba bökte a lábával és csak annyit felelt: „Hm!"

Ilyen hízelgő vélemények keletkeztek felőle a városban s tartották magukat mindaddig, míg a jövevénynek egy furcsa tulajdonsága és vállalkozása — vagy a mint vidéken mondani szokták: passzázsa, — a melyről az olvasó mihamar értesülni fog — roppant ámulatba nem ejtette csaknem az egész várost.

MÁSODIK FEJEZET

Már több mint egy hete múlt, mióta a jövevény a városban tartózkodott, estélyekre és ebédekre járogatott s ilyen módon — mint mondani szokás: — igen kellemesen töltötte az idejét.

Végre elhatározta, hogy átteszi látogatásait a városon kívül eső területre s meglátogatja Manilovot és Szo-

* Az orosz közigazgatás jó- és rossz szándékú embereket is megkülönböztet.

bákevicset, a kiknek ezt megígérte. Meglehet, hogy erre más, sokkal lényegesebb ok, sokkal komolyabb és szívéhez közelebb eső dolog buzdította . . . De minderről az olvasó majd lassankint, a maga idejében fog értesülni, ha ugyan lesz annyi türelme, hogy végig olvassa ezt a nagyon hosszú elbeszélést, a mely később még jobban, még szélesebben fog elnyúlni, a szerint, a mint majd a mindent megkoszorúzó vég felé közeledünk.

Szelifán kocsis parancsot kapott, hogy jókor reggel fogjon be az ismert bricskába; Petruskának meghagyatott, hogy otthon maradjon, vigyázzon a szobára és az úti ládára. Nem lesz minden érdekesség nélkül való, ha az olvasó megismerkedik hősünknek e két jobbágyemberével. Ezek ugyan nem jelentékeny személyek, hanem olyanok, a kiket másod- sőt harmadrangúaknak neveznek, s a poéma főeseményeit és rúgóit sem ők mozgatják, legföljebb csak érintik és nagy néha beléjük kapaszkodnak, de a szerző rendkívül szereti mindenben az alaposságot s ebben a tekintetben, ellenére annak, hogy maga is orosz ember, akkurátus akar lenni, mint a német, különben sem kerül ez sok időbe és helybe, mert keveset kell hozzátenni ahhoz, a mit az olvasó már úgyis tud: tudniillik, hogy Petruska uraságoktól levetett, fehérszínü felsőkabátot viselt s hogy a vele egy-sorsú emberek szokása-képen nagy orra és vastag ajkai voltak. Természete inkább hallgatag volt, semmint beszédes; még a művelődés iránt is megvolt benne a nemes hajlandóság, tudniillik, szeretett könyveket olvasni, a melyek tartalma iránt különben közömbös volt: teljesen mindegy volt neki, akár valamely szerelmes hős kalandozása, akár egyszerű ábéczés-, avagy imádságos könyv: mindent egyforma érdeklődéssel olvasott; ha vegytant adtak volna a kezébe, azt sem útasította volna vissza. Nem az tetszett neki, a mit olvasott, hanem főképpen maga az olvasás, vagy jobban mondva az olvasás folyamata, hogy — azt mondja — a betűből mindig kijön valami szó, a mi hogy mit jelent néha: az ördög tudja! Ez az olvasás az előszobában történt; leginkább fekvő helyzetben, az ágyon, a kiterített szőr-csuhán, a mely épen ilyen megfekvések miatt denczelődött pala-

csinta-szerűvé. Az olvasási szenvedélyen kívül még két olyan szokása volt, a melyek jellemének kiegészítő részét tették; vetkőzetlenül feküdni le éjjeli nyugalomra, úgy, a hogy' van, abban a felső kabátban, s állandóan magával hordani valami különös légkört, a saját bűzét, a mely a lakott szobák szagához hasonlított annyira hogy elég volt neki, valahol csak az ágyát megvaczkolni, — még ha soha nem lakott szobában is — beczipelni oda a köpönyegét és czók-mókját — s mindjárt úgy tetszett, mintha abban a szobában már tíz év óta laktak volna. Csicsikov, a ki igen kényes, sőt sok tekintetben finnyás ember volt, reggelenkint egyet-egyet szippantván az éj folyamában fölfrissült orrával e levegőből, összeránczolta az arczát s fejét csóválva mondogatta: — „Az ördög tudja, hogy mi lelt téged, barátom; talán erősen izzadsz, vagy mi! Jó volna, ha megfürdenél." — A mire Petruska semmit sem felelt, hanem sietett valami dologhoz látni; vagy nekiment a kefével az ura kiakasztott frakkjának, vagy valamit tisztogatott. Mit gondolhatott, mikor így hallgatott? Talán azt gondolta magában: — „Te is szép ember vagy ám, hogy meg nem úntad már vagy negyvenedikszer ismételni ezt nekem..." Isten tudja, mit gondolhat a jobbágy-sorban levő házicseléd olyankor, mikor az ura pirongatja. Hát ennyi az, a mit egyelore Petruskáról mondhatunk.

Szelifán, a kocsis, egészen más ember volt... Hanem a szerző nagyon röstelli már, hogy ilyen sokáig foglalkoztatja az olvasót ilyen alacsony állású emberekkel, tapasztalatból tudván, mily nem szívesen ismerkednek az emberek a kisebb rangbéliekkel. Mert olyan az orosz ember: roppantúl szeret megismerkedni azzal, a ki csak egy fokkal is magasabb rangú, mint ő s a kalapemelintő ismeretséget valamely gróffal vagy herczeggel sokkal többre becsüli, mint mással a legszorosabb barátságot. A szerző szinte fél a hőse miatt, a ki csak kollégiumi tanácsos. Az udvari tanácsosok talán még nem vetik meg, de azok, a kik már tábornokságig fölvitték, talán még olyan lenéző pillantással mérhetik végig, a milyennel nagy büszkén szokták illetni mindazokat, a kik lábaiknál hevernek, vagy a mi még rosszabb: talán gyilkos

föl-sem-vevéssel mennek el mellette, a mi a szerzőt a legérzékenyebben sújtaná. De bármily elszomorító is úgy az egyik, mint a másik eset, végre is csak vissza kell térni a hősünkhöz.

Kiadván tehát még tegnap a szükséges parancsokat s igen korán kelvén, megmosdott és tetőtől-talpig megdörzsölte magát nedves szivacscsal — a mit csak vasárnaponkint szokott megcselekedni, — megborotválkozott úgy, hogy arcza olyan sima és fényes lett, mint az atlasz, felöltötte vörösáfonya-színű frakkját, aztán a nagy medve-bundáját és a fogadóbeli szolgától karjánál fogva, hol jobb, hol balfelől támogattatva lement a lépcsőn és fölült a bricskára.

A bricska hangos dübörgéssel ment ki a fogadó kapuja alól az utczára. Egy arra elmenő pap megemelte neki a kalapát, néhány piszkos inges fiúcska a kezét nyújtogatta feléje, mondván: — „Nagyságos úr, adj valamit az árváknak." — A kocsis észre vevén, hogy ezek egyike fölkapaszkodott a kocsi hátuljára, végig csapott rajta az ostorral, s a bricska vígan ugrándozott tova a köveken. — Öröm volt látni a távolban a városi vámsorompót, a mely azt jelentette, hogy a burkolt útnak, mint minden nyomorúságnak, nem sokára vége lesz, s Csicsikov, miután még egynéhányszor jól odakollintotta a fejét a kocsi-ernyőhöz, végre puha úton kocsizott tova.

Alig maradt el a város, rögtön föltűntek jobbról-balról — mint ez nálunk megszokott dolog — a különféle giz-gazok: vakondtúrások, fenyőfák, alacsony, ritka bokrok, magas faderekak leégett csonkjai, vad borókacserjék s hasonló haszontalanságok. Következtek aztán egyenes vonalban egymás mellé épített falusi házak, a melyek az ölfa-rakásokhoz hasonlítottak, szürke tetőkkel, ezek alatt lyukakkal áttört, törülközőkhöz hasonló, faragványos czifrázatokkal. A kapuk előtti lóczákon szokás szerint ásítozva üldögéltek a parasztok bárányból ködmöneikben; a széles képű, mellökön átövedzett asszonyok a felső ablakokon nézegettek ki, az alsókon pedig bornyúk, avagy vaksi tekintetű sertések dugták ki a fejeiket. Röviden: az ismert látványok.

Miután vagy tizenöt versztányit hajtottak, Csicsi-

kovnak eszébe jutott, hogy a Manilov szavai szerint itt kell valahol lenni a keresett falunak, de megjárták a tizenhatodik versztát is, s a falu még mindig nem mutatkozott, úgy, hogy ha nem találkoznak két parasztal, aligha találtak volna rá a kívánt helyre. Arra a kérdésre, hogy messze van-e Zamanilovka falu, a parasztok levették a sapkájukat s egyikök — bizonyára az okosabbik, a kinek ék-alakú szakálla volt, — így felelt:

— Talán Manilovka és nem Zamanilovka?

— No hát, az, Manilovka.

— Manilovka! Hát ha még egy versztányit mégy, akkor ott van mindjárt, már hogy egyenesen jobbra.

— Jobbra? — kérdezte a kocsis.

— Jobbra, — felelt a paraszt; — ez az út vezet Manilovkába; de itt semmiféle Zamanilovka nincs. Úgy híjják — avagy is az a neve, hogy Manilovka, de Zamanilovka itt egyáltalában nincs. Amoda egyenesen a hegyen meglátsz egy kétemeletes kő-házat: az az uraságí ház, a melyikben tudniillik az uraság maga lakik. Hát az Manilovka, de semmiféle Zamanilovka itt nincs, nem is volt.

Tovább mentek Manilovkát keresni. Két versztányi hajtás után az út befordúlt a mezőre; megtettek aztán még két, három, sőt talán négy versztát is: hanem a kétemeletes kőház csak nem mutatkozott. Ekkor eszébe jutott Csicsikovnak, hogy mikor valakit a barátja meghí magához a falujára, tizenöt versztára: hát az azt jelenti, hogy az odavivő út legalább harmincz verszta. Manilovka falu nem igen csábíthatta magához a látogatókat a vidékével. Az uraságí ház egyedül unatkozott egy magaslaton, vagyis egy dombon, kitéve a minden elképzelhető oldal felől fújdogálható szeleknek; a domb oldala nyírott gyeppel volt födve. A gyepen itt-ott orgona- és sárga akácz-bokrok voltak angol módra elhelyezve, meg vagy öt-hat kisebb termetű nyírfa nyújtogatta aprólevelű ritkás koronáját. Ezeknek ketteje alatt egy lapos, zöld fedelű lugas látszott, kékre festett fa-oszlopokkal és ezzel a fölírással: „Magános szemlélődés temploma;“ lejebb tó volt, bevonva zöld békanyállal, a mi különben nem ritkaság az orosz földesurak angol kertjeiben. A

halom lábánál s részben az oldalán is fából rótt parasztházikók voltak láthatók, a melyeket a mi hősünk — nem tudni, hogy mi okból, — rögtön számba kezdett venni s megszámlált többet kétszáznál. Nem volt e házikók közt sehol élő fa vagy bármi zöld növény; mindenütt csak az épületek fagerendái látszottak. A látványt két paraszt vénasszony élénkítette meg, a kik szoknyáikat festőien fölszedve s minden oldalról a kötésükbe aggatva, térdig gázoltak a tóban, maguk után hálót húzva, a melyben már két beléakadt rák látszott és egy potyka fehérlett; az asszonyok, úgy látszik, haragudtak egymásra és valamiért veszekedtek. Oldalfelé a távolban valami unalmas kékes színben fenyő-erdő sötétlett. Még az időjárás is mintha kezére járt volna ennek a látványnak: nem valami fényes, nem valami borongó, hanem valami világosszürke nap volt, a milyen csak a helyőrségi katonák ócska köpönyege szokott lenni, a mely katonaság különben igen békés természetű, de vasárnaponkint némi részben nem józan állapotú. Hogy a kép teljes legyen, föltűnt egy kakas is, az időváltozások hírmondója, a mely mindamellett, hogy a fejét a többi kakasok az ő ismert szerelmi perpatvarukban egész a koponyájáig megvagdalták, igen hangosan kukorékolt, s még a szárnyaival is csattogott, bár azok úgy meg voltak tépázva, mint valamely ócska gyékény.

Az udvar elé érve, Csicsikov meglátta a bejáró lépcsőn a házigazdát, a ki zöld házikabátban állt ott s kezét napernyőképen a szeme fölé tartotta, hogy jobban megnézhesse az odaérkezett kocsit. Abban a mértékben, a mint a bricska lépcsőhöz közeledett, vídúltak föl a házigazda szemei és szélesedett el mindjobban a mosolygása.

— Ivanovics Pál! — kiáltott föl végre, mikor Csicsikov kimászott a bricskából, — hát mégis csak eszébe jutottunk!

A két jóbarát erősen összecsókolódzott s Manilov bevezette vendégét a szobába.

Ámbár az az idő, mely alatt áthaladtak a tornáczon, az előszobán és a folyosón, kissé rövid, mindazon-

által megpróbáljuk: hátha sikerül fölhasználnunk arra, hogy egyet-mást a ház uráról elmondjunk.

Hanem itt kénytelen a szerző bevallani, hogy az ilyen vállalkozás meglehetősen nehéz. Sokkal könnyebb a nagyobb méretű egyéniségeket leírni: nem kell egyéb, mint egyszerűen tele kézzel vászonra csapkodni a festékeket, a gyújtó fekete szemeket, lefüggő szemöldököket, a ránczoktól barázdált homlokot, a vállra hanyagúl fölvetett fekete vagy tűz-vörös köpenyeget — s az arczkép készen van; de az ilyen urakat, a kik oly sokan vannak a világon, a kik első tekintetre igen hasonlók egymáshoz, pedig ha jól megnézi őket az ember, igen sok észrevétlen vonás fedezhető föl rajtuk — az ilyen urak arczképét roppant nehéz megfesteni. Nagyon meg kell figyelmünket erőltetni, hogy minden finom, csaknem láthatatlan vonást észrevegyünk, s ehhez tanulmányozás és tapasztalás által pallérozott szem szükséges.

Csak a jó Isten tudná, milyen természetű ember volt Manilov. Vannak emberek, a kiket köztudomásosan úgy szoktak jellemezni, hogy se hús, se hal, se hideg, se meleg. Talán ezek közé kell sorolni Manilovot is. Szemre ő tekintélyes ember volt, arczvonásai nem nélkülözték a kellemességet, de ez a kellemesség, a mint látszott, túlságosan meg volt czukrozva: modorában és érintkezésében volt valami keresett nyájasság és barátság. Mosolya megnyerő volt. Színe szőke, szeme kék. A vele beszélgető önkéntelenül azt gondolja az első pillanatban: „Ah kellemes, jó ember!“ A következő pillanatban nem gondol semmit, de a harmadikban már ezt: „Az ördög tudja, hogy mi ez!“ és odább megy; ha meg nem megy odább, akkor gyilkos unalmat érez. Nem lehet kivenni belőle valamely élénk, vagy csak tűrhető szót sem, a minőt úgyszólván mindenkitől hallhatunk, mihelyt olyan tárgyat érintünk, a mely őt érdekli.

Mindenkinek van pedig valami vesszőparipája: némelyik a vadászkutyákért bolondúl; másik — úgy látszik, — nagy kedvelője a zenének és csodálatosan érzi annak mélységes helyeit; a harmadik szeret jól ebédelni; a negyedik, hacsak egy ujjnyival is, nagyobb szerepet tud

játszani, mint a milyenre rátermett; az ötödik — kissé szerényebb lévén kívánságaiban, — arról álmodik és ábrándozik: hogyan sétálhatna ő nyilvános helyen egy szárnysegéddel, hogy láthassák a barátai, ismerősei, sőt nem-ismerősei is; a hatodik olyan kézzel van megáldva, a melyben természetfölötti kívánság bizsereg, hogy valamely hatalmaskodó nagyembernek betörje a fejét, míg a hetediknek a keze mindig rendet akar valahol csinálni, ha másutt nem: a posta-állomási felügyelők vagy hát legalább a posta-kocsisok közt — egyszóval: mindenkinek van valami szenvedélye; de Manilovnak nem volt semmilyen. Otthon igen keveset beszélt, legnagyobbrészt gondolkozott és okoskodott, de hogy miről gondolkozott, ezt hasonlóképen csak a jó Isten tudta volna megmondani. Nem lehet mondani, hogy gazdaságával foglalkozott volna, sőt soha ki sem ment a mezőre, a gazdaság ment valahogy magától. Mikor az ispánja azt mondta: „Jó volna ezt, vagy azt csinálni, nagyságos uram", rendesen azt felelte: „Az bizony nem ártana", aztán tovább pipált, a mit még akkor szokott meg, mikor a hadseregnél szolgált, a hol a legszerényebb, legfínomabb és legműveltebb tisztnek tartották. „Igen, az nem ártana" — ismételte. Ha valamely paraszt jött hozzá, s a tarkóját vakarászva így szólt: „Nagyságos uram, engedj el munkára, hogy adóra valót kereshessek," ő tovább pipálva, csak annyit mondott: „Mehetsz", s eszeágába se jutott, hogy a paraszt voltaképpen korhelykedni ment. Néha a tornáczról az udvarra és a tóra nézegetve, arról beszélt: milyen jó volna a háztól földalatti útat ásni, vagy a tóra kő-hidat építeni, a melyen kétfelől apró boltok állanának, abban kereskedők ülnének s parasztoknak való különféle apróságokat árulnának. Ilyenkor szemei igen édes, arczvonásai pedig igen elégedett kifejezést öltöttek. Egyébaránt mindezek a tervek csak jámbor óhajtások maradtak. A szobájában mindig volt valami könyv, a melynek tizennegyedik oldala be volt szamárfülezve s a melyet már két év óta folytonosan olvasott. A háznál mindig hiányzott valami: a vendéglátó teremben czifra selyemmel bevont, gyönyörű bútorzat volt, a mely bizonyosan igen sokba került, de két

székre nem jutott selyem s ezek a székek ponyvával letakartan álltak ott; különben a házigazda már néhány év óta minden alkalommal ilyen szavakkal figyelmeztette vendégeit: „Ne üljön azokra a székekre, kérem, mert azok még nincsenek behúzva.“ Némelyik szobában egyáltalában nem is volt bútor, noha mindjárt az esküvő után következő napon az mondatott: „Édes lelkem, holnap rögtön gondoskodni kell róla, hogy ezt a szobát legalább ideiglenesen bebútorozzuk“. Esténkint igen czifra, vörösrézből való gyertyatartót adtak be az asztalra, három antik grácziával, gyöngyházzal kirakott pompás fényellenzővel, e mellé azonban valami közönséges, rozoga, sánta, félrefordúlt s egészen befagygyúzott réz-gyertyatartót helyeztek, az igaz, hogy ez sem az úrnak, sem az asszonynak, sem az inasnak föl nem tűnt. A felesége... no de hiszen ők teljesen meg voltak egymással elégedve. Annak ellenére, hogy már több mint nyolcz év óta voltak házasok, mindig hozott egyik a másiknak vagy egy darab almát, vagy egy darab czukorkát, vagy diót — és megindítóan gyöngéd, teljes szerelmet elárúló hangon szólt: „Nyisd ki a szácskádat, hadd teszem bele ezt a falatkát“. Magától értetődik, hogy a szájacska ilyenkor nagyon graczióz usan nyílt ki. A születésnapokra meglepetéseket szereztek, — például üveggyöngyös tokocskát a fogpiszkálóra. Gyakran megtörtént, hogy a mint a díványon egymás mellett üldögéltek, egyszerre csak — nem tudni, mi okból? — az egyik letette a pipáját, másik a kézimunkáját, — ha ugyan a kezében volt az akkor — s oly forró és hosszú csókot adtak egymásnak, hogy annak tartama alatt el lehetett volna szívni egy kis szalma-szivarkát. Egyszóval: olyan életök volt, a melyet boldognak szokás mondani.

Persze, meg lehetne jegyezni, hogy a háznál sok egyéb dolog is akadhatna, mint a meglepetések és hosszú csókolódzások — sőt ezenkívül még egyéb ilyen kérdéseket is lehetne bolygatni. Például: miért olyan rendetlen a konyha? Miért csaknem egészen üres a kamara? Miért piszkosak és iszákosak a szolgák? Miért tolvaj a kulcsárné? Miért alszik az udvari cselédség, mint a bunda s tölti dologtalanúl az időt, mikor nem

alszik? Hanem hát mindez igen alantas dolog, már pedig Manilovné finom nevelésben részesült. Finom nevelést pedig tudvalevőleg a nevelőintézetekben lehet kapni; a nevelőintézetekben meg tudvalevőleg három fő-tárgy szolgál az emberi erények alapjául: a franczia nyelv, a mely elengedhetetlen a családi boldogságnál, a zongora, a melylyel a férjnek kellemes perczek szereztetnek s végül a voltaképeni háziasszonyi tudomány: erszények és más meglepetések hímzése. Egyébaránt vannak tökéletesített és más változatú rendszerek is, kivált a mai időkben; minden csak az intézettulajdonosok elmésségétől és képességétől függ. Így például némely intézetben az a rend, hogy első helyen van a zongora, azután jő a franczia nyelv s végül a gazdasszonyi rész. Előfordúl azonban az is, hogy első a gazdasszonykodás, vagyis a meglepetések hímzése, horgolása, azután következik a franczia nyelv s végül a zongora. A rendszerek tehát különfélék.

Nem lesz fölösleges megjegyezni azt is, hogy Manilovné... de, megvallom, én nagyon félek a hölgyekről beszélni, különben is vissza kellene már térnem a hőseimhez, a kik már néhány percz óta állanak a vendéglátó terem ajtaja előtt, kölcsönösen noszogatva egymást az elsőségre, a belépést illetőleg.

— De kérem, ne fárassza velem magát annyira, én majd bemegyek aztán, — mondá Csicsikov.

— Nem, Ivánovics Pál, nem! ön — vendég, — mondá Manilov, kezével az ajtóra mutatva.

— Ne fáradjon velem, kérem, ne fáradjon; csak tessék belépni, — szólt Csicsikov.

— Nem; már megbocsásson, de nem engedhetem meg, hogy ily kedves, művelt vendég utánam jöjjön be.

— Ugyan, miért volnék én művelt? Kérem, csak tessék!

— De már csak tessék önnek elől belépni.

— Ugyan miért?

— Hát csak azért, — felelt kedveskedő mosolylyal Manilov.

Végre mindketten egyszerre, keszeg-oldalvást mentek be az ajtón, kissé a falhoz szorítva egymást.

— Engedje meg, hogy bemutassam a feleségemet, — mondá Manilov. — Kedveském: Ivanovics Pál.

Csicsikov csakugyan meglátott egy nőt, a kit észre sem vett, mikor az ajtóban Manilovval udvariaskodott. A nő csinos volt; öltözete ízléses. Nagyon jól állt neki a halványszürke selyemruha; finom kezéből valamit gyorsan az asztalra dobott s a helyett egy hímzett szélű batiszt zsebkendőt szorított belé. Fölemelkedett a díványról, a melyen ült; Csicsikov nem minden örvendezés nélkül csókolt neki kezet.

Manilovné kissé selypítő hangon azt mondta, hogy nagyon örülnek a Csicsikov látogatásának s hogy a férje mindennap emlegette már.

— Úgy van, — szólalt meg Manilov, — a feleségem már nem hagyott békét, hogy : „Mikor jön hát az a te barátod?“ „Várj, lelkecském, majd eljön“. S ime: végre csakugyan megtisztelt ön bennünket a látogatásával. Igazán mondom: oly örömet szerzett nekünk ezzel . . . valóságos májusi nap . . . szívünk nevenapja . . .

Csicsikov hallván, hogy már a szívek ünnepéről van szó, kissé zavarba is jött s szerényen felelte, hogy ő neki sem híres neve, sem valamirevaló rangja nincs.

— Önnek mindene van, — szakította őt félbe Manilov az ő kedveskedő mosolyával, — mindene van, sőt még annál is többje.

— S hogy' tetszett a kormányzónk? — kérdezte Manilovné; — jól töltötte ott az idejét?

— Nagyon kedves város, igen szép város, — felelt Csicsikov — s nagyon jól töltöttem benne az időt; a társaság a lehető legkellemesebb.

— S hogy' tetszett a mi kormányzónk? — kérdezte Manilovné.

— Úgy-e, hogy a legtiszteletreméltóbb és legkedvesebb ember? — tette hozzá Manilov.

— Tökéletesen úgy van, — felelt Csicsikov, — a legtiszteletreméltóbb ember. S mennyire otthon van a hivatalos állásban, mennyire érti azt! Bárcsak mentől több ilyen emberünk lenne!

— Mily ügyesen tud fogadni mindenkit — egészen úgy! aztán mindenben megtartani az illendőséget — tette

hozzá Manilov mosolyogva s a nagy megelégedéstől csaknem egészen behúnyta a szemét, mint a kandúrmacska, mikor csöndesen vakargatják a füle tövét.

— Nagyon nyájas és barátságos ember, — folytatta Csicsikov, — aztán milyen nagy művész! Föl sem tettem volna róla: oly szépen tud különféle házi munkákat hímezni. Mutatott nekem egy saját készítményű erszényt: ritka asszony, a ki úgy tud hímezni.

— Hát az alkormányzó! úgy-e milyen kedves ember az is? — mondá Manilov, megint behúnyva egy kissé a szemét.

— Igen-igen derék ember! — felelt Csicsikov.

— No — és — ha szabad kérdeznem, — hogy' tetszett önnek a rendőrkapitány? Úgy-e: nagyon kellemes ember?

— Rendkívül kellemes, — aztán milyen eszes, olvasott ember! Nála whisteztünk az állami-ügyészszel és a törvényszéki elnökkel egész kakas-szóig. Nagyon, nagyon kellemes ember.

— No — és hogy' vélekedik ön a rendőrkapitány feleségéről? — kérdezte Manilovné, — úgy-e, hogy rendkívül kedves asszony?

— Óh, a legderekabb asszonyok egyike, a minőt keveset ismerek, — felelt Csicsikov.

Ezután sorra vették a törvényszéki elnököt, a postamestert s ilyen módon csaknem az egész városi hivatalnoki kart, a melynek minden tagja a lehető legderekabb embernek bizonyúlt.

— Önök mindig falun laknak? — kérdezte végre Csicsikov.

— Leginkább falun, — felelt Manilov, — néha azonban be-bemegyünk a városba, hogy művelt embereket is lássunk. Tetszik tudni: egészen elvadúlna az ember, ha örökösen négy fal közé zárkóznék.

— Igaz, igaz, — mondá Csicsikov.

— Persze, — folytatta Manilov, — egészen más, ha jóravaló szomszédaink volnának, például olyan ember, a kivel bizonyos tekintetben elmulathatnánk, műveltségről beszélhetnénk, valami tudományos dologról

vitatkozhatnánk, hogy a lelkünket fölfrissitsük, s úgy szólva: valami varázs-kör . . .

Akart még valamit mondani, de észrevévén, hogy kissé belezavarodott, egyet hadarintott a kezével a levegőbe, — s csak azután folytatta:

— . . . akkor, természetesen, a falu és a magánosság igen kellemes volna. De határozottan nincs egy lélek sem . . . Legföljebb a „Szyn Otecsesztvá"-t* olvassuk.

Csicsikov teljesen egy véleményen volt Manilovval, s hozzátette, hogy nem lehet kellemesebb a világon, mint elvonultan élni édelegni a természet vizsgálásában s hébe-korba valami könyvet olvasni . . .

— Igen ám, — mondá Manilov, — de ha nincs egy barát, a kivel az ember eszméket cserélne.

— Óh, ez igaz, tökéletesen igaz, — szólt Csicsikov; — a nélkül a világ minden kincse sem ér semmit! Ne pénzed legyen, hanem legyenek jó embereid, a kikkel társaloghatsz, — mondotta egy bölcs.

— S tudja, Ivánovics Pál, — mondá Manilov, oly édeskés, sőt fanyar-édes kifejezést öltve arczára, mint a keverék, a melyet a ravasz orvos egy kis édességgel vegyit, hogy élvezhetőbbé tegye azt a betegének, — olyankor az ember valami szellemi élvezetet érez . . . Így például, most is, mikor a véletlenség abban a — mondhatni, ritka és páratlan szerencsében részesit engem, hogy önnel beszélhetek és élvezhetem az ön kellemes beszélgetését.

— Ugyan, kérem; micsoda kellemes beszélgetést emleget ön? Én egy jelentéktelen ember vagyok, egyéb semmi, — felelt Csicsikov.

— Óh, Ivánovics Pál! Engedje meg, hogy őszinte lehessek: én szivesen odaadnám vagyonom felét, ha olyan szép tulajdonságokkal volnék fölruházva, mint ön.

— Ellenkezőleg: én meg a lehető legnagyobb . . .

Nem tudhatni, hova lyukadt volna ki a két jóbarát kölcsönös érzelmi ömlengése, ha be nem jön az inas, jelenteni, hogy tálalva van.

* Egykor népszerű ujság: az «A hazafi.»

— Kérem alássan! — mondá Manilov.

— Bocsásson meg, ha nem szolgálhatunk olyan kitűnő ételekkel, mint a nagy városokban, de mi egyszerűen, oroszosan élünk, csak scsível* kedveskedhetünk, de ezt tiszta szívvel adjuk. Legyen szerencsém.

Erre még egy kis ideig elvitáztak azon, hogy ki menjen elől, míg végre Csicsikov féloldalt haladva, előre ment az ebédlőbe.

Az ebédlőben már két kis fiú várakozott, a Manilov két fia, a kik abban a korban voltak, a melyben a gyerekeket oda ültetik ugyan az asztalhoz, de magas székekre. Mellettük a nevelő állt, a ki udvariasan és mosolyogva hajtotta meg magát. A háziasszony leült a leveses tálja mellé; a vendéget a háziasszony és a házi-gazda közé ültették; az inas felkötötte az asztalkendőt a gyerekek nyakába.

— Milyen kedves gyerekek! — mondá Csicsikov, — hány évesek?

— Az idősebbik a nyolczadikban jár, a kisebbik pedig csak tegnap múlt hatéves, — mondá Manilovné.

— Temisztoklyusz! — szólt Manilov az idősebbik fiúhoz, a ki az állát igyekezett kiszabadítani, minthogy az inas azt is bekötötte az asztalkendővel.

Csicsikov fölkapta a szemöldökét, meghallván a részben görög nevet, a melynek Manilov — nem tudni: miért? — *lyusz* végzetet adott, — hanem aztán igyekezett arczát a szokott formájába visszahelyezni.

— Temisztoklyusz, mondd meg: melyik a legkülönb város Francziaországban?

Itt a nevelő minden figyelmét Temisztoklyuszra fordította s úgy látszott, mintha be akart volna ugrani annak a szemébe, de végre teljesen megnyugodott s biczczentett a fejével, mikor Temisztoklyusz azt mondta, hogy „Páris".

— Hát nálunk melyik a legkülönb város? — kérdezte tovább Manilov.

A nevelő megint megfeszítette a figyelmét.

— Pétervár, — felelt Temisztoklyusz.

* Scsi = a legnépszerűbb orosz eledel: káposzta-leves.

— Hát még?

— Moszkva, — felelt Temisztoklyusz.

— Okos fiú, — mondá Csicsikov, — de monujak csak kérem, — folytatta, bizonyos meglepetéssel fordulva Manilovék felé, — ilyen korban ilyen készültség? Ki kell jelentenem, hogy ennek a gyereknek rendkívüli tehetsége van!

— Óh, ön még nem ismeri, — válaszolt Manilov, — roppant elmés gyerek! Már a kisebbik, Alkid, nem olyan gyors eszű; — hanem ő: mihelyt valamit meglát, teszem azt, egy cserebogarat, vagy Katiczabogarat — mindjárt megélénkül a szeme, mindjárt utána szalad és mutogatja nekünk. El is tökéltem, hogy a diplomácziai pályára adom. — Temisztoklyusz — folytatta, megint ahhoz fordúlva, — akarsz-e nagykövet lenni?

— Akarok! — felelt Temisztoklyusz, kenyeret majszolva s lábával jobbra-balra kalimpálva.

Ebben a perczben a hátúl álló inas megtörülte a nagykövet orrát, a mit igen helyesen cselekedett, máskülönben egy meglehetős, oda nem való csöpp pottyant volna a levesbe.

Az ebédnél a beszélgetés a nyugodt élet kellemetességeiről folyt, melyet a háziasszony a városi színházról és színészekről mondott megjegyzéseivel tarkított. A nevelő nagy figyelemmel kísérte a beszélgetést, s mihelyt észre vette, hogy azok nevetni akarnak, abban a pillanatban széjjel húzta a száját és nagy szorgalommal nevetett. Bizonyosan hálás természetű ember volt s ezzel viszonozni akarta a házigazdájának azt, hogy ez jól bánt vele. Különben egyszer mégis szigorú arczkifejezést öltött, megkopogtatta az asztalt, s a vele szemközt ülő gyerekekre szegezte a tekintetét. Ez helyén való dolog is volt, mert Temisztoklyusz megharapta az Alkid fülét, Alkid pedig behúnyva a szemét és eltátva a száját, a legparasztosabb sírásra akart fakadni, de érezvén, hogy ennek a révén elküldhetik az ebédtől, visszahelyezte száját az előbbeni állapotba s könnyes szemekkel rágta a bárány-csontot, a mitől mindkét arcza bezsírozódott.

A háziasszony igen gyakran intézte a vendéghez e szavakat:

M.N.MUZEUM KÖNYVTÁRA

— Ön semmit sem eszik; miért nem vesz többet?

A mire Csicsikov mindannyiszor így felelt:

— Köszönöm alázatosan, már jóllaktam. A kellemes beszélgetés többet ér minden ételnél.

Fölkeltek az asztaltól. Manilov nagyon meg volt elégedve s tenyerét a vendége hátára téve, így akarta azt a vendéglátó szobába kísérni, de az egyszerre csak igen jelentős tekintettel kijelentette, hogy szeretne a házigazdával valami nagyon sürgős dologról beszélni.

— Akkor hát engedje meg, hogy az én szobámba vezessem be, — mondá Manilov s bevitte Csicsikovot egy kisebbszerű szobába, melynek ablakai egy kékellő erdőre szolgáltak.

— Ez az én kis zuglyom, — mondá Manilov.

— Kedves szobácska, — szólt Csicsikov körültekintve.

A szoba csakugyan elég kellemes volt; falai kékes-szürkére voltak festve; volt benne négy szék, egy karosszék, egy asztal, azon az a megszamárfülezett könyv, a melyről már megemlékeztünk; azután néhány írás-darab, — de legtöbb volt ott mégis a dohány. A dohány különféle elhelyezésben mutatkozott: sapkákban, dohánytartókban, de legnagyobb része egyszerűen egyes halmazokba volt az asztalra öntve. A két ablakpárkányon is apró hegyek álltak a pipából kivert bagóból, de ezek bizonyos csínnal voltak egymásmellett sorba rakva. Látni lehetett rajtok, hogy ez a rendtartás a házigazda egyik kellemes szórakozása volt.

— Legyen olyan kegyes, foglaljon e karosszékben helyet, — mondá Manilov, — ebben kényelmesebben fogja magát érezni.

— Engedje meg, hogy csak egy székre üljek.

— Engedje meg, hogy ezt meg ne engedjem, — felelt Manilov mosolyogva; — ezt a karosszéket én már a vendégek számára jelöltem ki; ha tetszik, ha nem, arra kell ülnie.

Csicsikov leült.

— Engedje meg, hogy egy pipával megkínáljam.

— Nem, én nem dohányzom, — felelt Csicsikov mosolyogva, de bizonyos sajnálattal.

— Miért? — kérdezte Manilov, szintén mosolyogva s bizonyos sajnálattal.

— Nem szoktam rá, félek tőle; azt mondják, a dohányzás soványít.

— Engedje megjegyeznem, hogy ez csak babona. Sőt én azt hiszem, hogy a pipázás sokkal egészségesebb, mint a tubákolás. Volt az ezredünknél egy igen-igen derék és igen-igen művelt hadnagy, a ki soha ki nem vette a szájából a pipa-szopókát, nemcsak az asztalnál, de — engedelemmel legyen mondva, — más helyeken sem. S ím: már negyven éves, de — Istennek legyen hála! — mindez ideig oly egészséges, mint a makk.

Csicsikov megjegyezte, hogy ilyesmi elő szokott fordúlni, s hogy a természetnek sok olyan játéka van, melyeket a legélesebb elmék sem képesek megfejteni.

— De engedjen meg mindenek előtt egy kérdést, — folytatta olyan hangon, a melynek különös, vagy majdnem különös kifejezése volt, — s azután — nem tudni, miért — hátra tekintett; Manilov — szintén nem tudni, miért — hasonlóképen hátra tekintett.

— Mikor tetszett utoljára beadni a reviziós lajstromot?

— Óh, már régen; helyesebben szólva: nem is tudom, hogy mikor.

— Sok jobbágya halt meg azóta?

— Fogalmam sincs róla; legjobb lesz az ispántól megkérdezni. Hej, valaki! híjjátok csak ide az ispánt; azt hiszem, hogy ma épen itt van.

Előhítták az ispánt. Ez körülbelül negyven éves ember volt, borotválta a szakállát és kabátot viselt s úgy látszott, igen kényelmesen élt, mert az arcza teljesen gömbölyű volt, bőrének sárgás színe s apró szemei pedig azt bizonyították, hogy nagyon jól tudta: mi a dunna és párna. Első tekintetre meglátszott rajta, hogy úgy futotta meg idáig pályáját, mint valamennyi urasági ispán: eleinte csak kifutó inas volt a háznál, tudott írni-olvasni, aztán feleségül vett valami Agáskát, az úrnője kedvencz kulcsárnőjét, ennek révén ő lett a kulcsár, azután meg ispán. S ispánná lévén — természetes, hogy úgy cselekedett, mint valamennyi ispán: barátkozott és

komaságra lépett azokkal, a kik a faluban tehetősebbek voltak, s a szegényeket terhelte jobban az uraság dolgával; reggelenkint kilencz órakor kelt, bevárta a szamovárt és téázott.

— Hallod-e, barátom: hány jobbágyunk halt meg azóta, hogy bejelentettük a reviziót?

— Hogy — hány? Azóta sokan meghaltak, — felelt az ispán, miközben egyet csuklott s e miatt a szájához tartotta a tenyerét, mintha el akarná azt rekeszteni.

— Hát — megvallom — én magam is úgy gondolom, hogy sokan meghaltak, — kapott a szón Manilov, s Csicsikovhoz fordulva még egyszer ismételte: — valóban sokan meghaltak.

— De hát — példának okáért — számszerint hányan? — kérdezte Csicsikov.

— Igen; számszerint hányan? — ismételte Manilov.

— Hogy' tudjam én azt számszerint megmondani? Hiszen nem tudni: hányan haltak meg. Senki sem vette számba őket.

— Úgy van, — fordúlt Manilov Csicsikovhoz, — én is úgy tudom, hogy nagy a meghaltak száma, s épen azért nem is tudható, hogy hányan haltak meg.

— Hát számláld meg, — mondá Csicsikov az ispánnak, — csinálj egy névszerinti kimutatást.

— Igen, mindegyiket névszerint jegyezd föl, — hagyta helyben Manilov.

Az ispán azt mondta: — Értem! — és távozott.

— Aztán mire kell ez önnek? — kérdezte az ispán távozása után Manilov.

Ez a kérdés, a mint látszott, megakasztotta egy kissé a vendéget: arczában valami feszültség mutatkozott, a melytől még el is pirúlt, s a mely feszültségnek a kifejezésére nem egészen alkalmasak a szavak. S csakugyan: Manilov végre oly különös és szokatlan dolgokat hallott, a milyeneket emberi fül még soha.

— Ön azt kérdezi: mire kell ez nekem? Megmondom: jobbágy-parasztokat szeretnék vásárolni, — mondá Csicsikov, — aztán megakadt és elhallgatott.

— De ha szabad kérdeznem: hogy' akar ön jobbá-

gyokat vásárolni: földdel együtt, vagy csak átköltöztetésre, vagyis föld nélkül? — kérdezte Manilov.

— Nem; nem éppen jobbágyakat akarok én, — mondá Csicsikov, — hanem holtakat . . .

— Hogyan? Bocsánat... kissé nagyot hallok; valami rendkívül furcsa szót értettem.

— Holtakat akarok beszerezni, de a kik a reviziós lajstromba mint élők volnának bevezetve.

E szavak hallatára Manilov leejtette a szájából a szopókát pipástúl együtt a földre s eltátott szája tátva maradt néhány perczig. A barátságos élet kellemetességeiről beszélgető két jóbarát mozdulatlan maradt, merőn nézett egymás szemébe, mint az olyan két arczkép, a melyet a régi időkben a tükör két oldalán egymással szemközt szoktak volt fölakasztani.

Végre Manilov fölvette a földről a pipáját s alúlról tekintett föl a Csicsikov arczába, ki akarván abból nézni: nem mutatkozik-e azon valami gúnyos mosoly, nem tréfál-e az ő vendége? de ilyesminek nyoma sem volt; ellenkezőleg: az az arcz még a szokottnál is komolyabbnak látszott. Azután arra gondolt: vajon nem háborodott-e meg hirtelenében a vendég esze s ijedten, állhatatosan nézett rá; de a vendég szemei teljesen tiszták voltak; nem volt azoknak nyugtalan, vad fénye, mint a milyenben forognak az őrült ember szemei: minden csöndben és rendben volt. Bármint törte is Manilov az eszét, hogy mit gondoljon és mit tegyen, nem tudott egyebet tenni, mint hogy a szájában maradt pipafüstöt egy igen finom sugárban kibocsátotta.

— Nos — tehát szeretném tudni: adhat-e ön nekem ilyen tényleg nem eleven, de a törvény formái szerint élő jobbágyokat — eladás- vagy átengedésképpen, már a hogy' önnek jobban tetszik . . .

De Manilov annyira zavarban volt, hogy csak nézett rá.

— Úgy látom, ön nem tud határozni, — jegyezte meg Csicsikov.

— Én? nem én, nem az, hogy . . . — mondá Manilov, — de nem tudom fölfogni... bocsásson meg... én persze nem részesülhettem olyan fényes nevelésben,

a minő meglátszik önnek — hogy úgy mondjam — minden mozdulatában, nem rendelkezem a kifejezések magasabb művészetével . . . Meglehet, hogy itt . . . ebben az ön iménti kijelentésében . . . valami más rejlik . . . Meglehet, hogy csak az ékesszólás kedvéért méltóztatott magát úgy kifejezni?

— Nem, — felelt Csicsikov, — én úgy értem a dolgot, a hogy' mondtam, vagyis azokat a lelkeket értem, a kik meghaltak.

Manilov végkép kijött a sodrából. Érezte, hogy tennie, hogy kérdeznie kell valamit, de hogy mit: — az ördög tudja! Végre azt tette, hogy megint kibocsátott egy csomó füstöt, de most már nem a száján, hanem az orrlyukain.

— E szerint tehát, ha semmi akadály sincs, Isten nevében hozzá foghatunk az adás-vétel megkötéséhez, — mondá Csicsikov.

— Hogyan? holt lelkek-adásvevéséhez?

— Dehogy! — felelt Csicsikov, — azt írjuk, hogy azok mind élők, mint a hogy' a reviziós lajstromban tényleg szerepelnek! Én nem szoktam a polgári törvények rendelkezéseitől eltérni, habár azért sokat szenvedtem is azalatt, míg szolgálatban voltam; de bocsásson meg: a kötelesség én előttem szent, a törvény előtt pedig térdet-fejet hajtok.

Ez utóbbi szavak megtetszettek Manilovnak, hanem azért a dolog lényegébe mégsem bírt behatolni s felelet helyett elkezdte oly erősen szívni a pipáját, hogy végre a pipaszár úgy fortyogott, mint valami furulya. Úgy látszott, mintha abból akart volna véleményt kihúzni a hallatlan esetre vonatkozólag; de a pipaszár szortyogott — és azzal vége!

— Talán kétségei vannak önnek?

— Óh, kérem, dehogy vannak! Eszem ágában sincs, hogy valami kritikai előítéletem legyen ön iránt. De engedjen meg egy kérdést: nem lesz-e a vállalkozás, vagy hogy még világosabban fejezzem ki magamat: ez a negóczium — tehát: nem lesz-e ez a negóczium ellen-

tétben a polgári törvény-rendeletekkel és Oroszország további terveivel?

Itt Manilov, miután fejét előbbre hajtotta, igen jelentősen nézett a Csicsikov szemébe, olyan mélyértelmű kifejezést öltve arczvonásaira és összeszorított ajkaira, a milyent talán soha emberi arczon nem láttak, legfeljebb valamely rendkívül nagyeszű miniszternél, de annál is csak a legnagyobb fejtörés pillanatában.

Csicsikov azonban egészen egyszerűen jelentette ki, hogy a vállalat vagy negóczium semmiképpen sem jön ellentétbe a polgári törvényrendeletekkel, sem Oroszország további terveivel, — egy percz múltán pedig hozzá tette még, hogy a kincstár még hasznot is húz az ügyletből, mert megkapja a törvényes illetékeket.

— Tehát ön azt hiszi? . . .

— Én azt hiszem, hogy ez a lehető legrendesebb dolog.

— No, ha rendes, akkor más! nekem nincs ellene kifogásom, — mondá Manilov és teljesen megnyugodott.

— Most csak az van még hátra, hogy a vételárban megegyezzünk.

— Micsoda vételárban? — kérdezte Manilov és szünetet tartott. — Hát azt hiszi ön, hogy én öntől pénzt fogadok el olyan lelkekért, a kik némi tekintetben befejezték pályafutásukat? Ha már egyszer önnek ilyen — úgyszólván fantasztikus kívánsága támadt, hát én átadom őket önnek ingyen s magamra vállalom az adásvételi szerződést is.

A jelen történet íróját méltó szemrehányás illethetné, ha elfelejtené megjegyezni, hogy a Manilov szavai következtében a jövevény öröme rendkívül nagy volt. Bármily komoly és meggondolt ember volt is, csaknem bak-ugrásokra adta magát, a melyet — tudvalevőleg — csak a legnagyobb öröm kitöréseiképen szoktak jelentkezni. Olyan hevesen fordúlt meg a karosszékében, hogy ennek a szőrkelme-behuzata elszakadt. Manilov pedig bizonyos meglepetéssel nézett rá. Egészen zavarba jött a köszönetnyilvánítások özönétől s ő is hálálkodni kezdett, elpirúlt, fejével tagadó mozdulatokat tett s végül kijelentette, hogy mindez valóságos semmi-

ség, hogy ő ki akarta mutatni valamivel az ő szívességét, a lelki magnetizmust; a holt lelkek pedig bizonyos tekintetben szóra sem érdemes hitványságok.

— Világért sem hitványságok, — mondá Csicsikov, megszorítva a kezét.

Itt egy nagyon mély sóhajtás következett. Úgy látszott: Csicsikov szíves ömlengésekre hangolódott s végül nem minden érzés nélkül a következő szavakat mondta:

— Ha tudná ön, mily szolgálatot tett ön ezen látszólag hitvány dologgal egy családi tűzhely nélkül szűkölködő embernek! Óh, mert mennyit szenvedtem én! Mint valamely csónak a dühöngő hullámok közt . . . Mily üldözéseknek, hajszáknak voltam kitéve, mennyi bút és bánatot kellett elszenvednem! És miért? Azért, mert az igazsághoz tartottam magamat, mert tiszta volt a lelkiismeretem, mert pártját fogtam az özvegyeknek és árváknak.

Itt még le is törülgette zsebkendőjével kiperdült könyeit.

Manilov végkép meg volt hatva.

A két jóbarát sokáig szorongatta egymás kezét, sokáig nézett szótlanúl egymás szemébe, a melyekben fölfakadó könyek voltak láthatók. Manilov sehogy sem akarta elereszteni a mi hősünk kezét s tovább szorongatta azokat oly hévvel, hogy az már nem tudta: miképpen szabadítsa ki a kezeit. Végre lassan kihúzta őket s azt mondta, hogy nem ártana, ha az adás-vételi szerződést mentől hamarább nyélbe ütnék s ha ő e czélból maga járna el a városban; aztán fogta a kalapját és búcsúzni kezdett.

— Mi ez! ön már el akar menni? — szólt Manilov egyszeribe magához térve és csaknem megijedve.

Ebben a pillanatban megjelent a szobában Manilovné.

— Lizácska, — mondá Manilov szomorú tekintettel, — Ivánovics Pál elhagy bennünket.

— Bizonyára megúnt bennünket Ivánovics Pál, — felelt Manilovné.

— Nagyasszonyom! Itt — mondá Csicsikov, — itt,

itt — s kezét a szívére tette, — igenis, itt marad az emléke ama kellemes időnek, melyet kegyetekkel töltöttem. S higye el: nem volna rám nézve nagyobb boldogság, mint kegyetekkel együtt élni, ha nem is egy házban, de legalább a lehető legközelebbi szomszédságban.

— Tudja-e, Ivánovics Pál, — mondá Manilov, a kinek ez a gondolat nagyon megtetszett, — hogy tényleg nagyszerű volna úgy együtt lakni egy födél alatt, vagy valamely szilfa árnyékában egyről-másról elphilosophálni, elmélyedni a . . .

— Óh, az mennyei élet volna, — felelt Csicsikov sóhajtozva. — Magamat ajánlom, nagyasszonyom! — folytatta kezet csókolva Manilovnénak, — Isten önnel, kedves barátom! Ne feledje el a kérésemet.

— Óh, legyen nyugodt, — felelt Manilov, — nem adok neki két napot s én is a városban leszek.

Mindnyájan kimentek az ebédlőbe.

— Isten veletek, kedves kicsikék! — mondá Csicsikov, meglátván Alkidot és Temisztoklyuszt valami fahuszárral játszva, a melynek már sem keze, sem orra nem volt. — Isten veletek, kincsecskéim. Bocsássatok meg, hogy nem hoztam nektek valami ajándékot, de — megvallom, — nem is tudtam, hogy a világon vagytok, most azonban, mihelyt eljövök, kaptok tőlem valamit. Neked kardot hozok. Kell kard?

— Kell! — felelt Temisztoklyusz.

— Neked pedig dobot. Úgy-e: neked dob kell? — folytatta Csicsikov, Alkidhoz hajolva.

— Top! — felelt Alkid suttogva és a fejét lehorgasztva.

— Jól van, neked hát dobot hozok, de milyen szép dobot! Mindig így fog tenni: turrr-ru... tra-ta-ta, ta-ta-ta... Isten veled, kedveském! Isten veled! — S megcsókolta a gyerek fejét, majd Manilovhoz és a feleségéhez fordult oly mosolylyal, a minővel a szülőkhöz szoktak fordulni, jelezve a gyerekek kívánságának ártatlan voltát.

— Igazán, maradjon még, Ivánovics Pál, — szólt

Manilov, mikor már mind kimentek a lépcsőre, — nézze csak, milyen felhők kerekednek.

— Azok nem nagy felhők, — felelt Csicsikov.

— De tudja-e az utat Szobákevicshez?

— Éppen öntől akartam megkérdezni.

— Mindjárt megmagyarázom a kocsisának.

Itt Manilov épp oly kedveskedő hangon mondta el az útbaigazításokat a kocsisnak, a kit egyszer még meg is magázott.

A kocsis megértvén, hogy két útelágazást kell elhagynia s csak a harmadikon letérni, így szólt:

— Oda trafálunk, tekintetes uram.

S Csicsikov elútazott. Utána még sokáig hajtogatták magukat a háziak, és lábujjhegyre ágaskodva sokáig lobogtatták a kendőiket.

Manilov sokáig állt a lépcső-főn, tekintetével a távozó bricskát kísérve, s mikor ez már egészen eltűnt, ő még mindig ott állt és pipázott. Végre bement a szobájába, leült egy székre s átadta magát gondolatainak, lelkében örülve, hogy vendégének egy kis örömet szerezhetett. Majd átmentek gondolatai egész észrevétlenül más tárgyakra, végül pedig a jó Isten tudná megmondani, hogy hova. Gondolkozott a barátság kellemetességeiről, aztán arról, hogy mily jó lenne egy jóbaráttal valamely folyó mellett élni, azután gondolatban hidat épített azon a folyón, majd egy roppant nagy házat, olyan magas toronynyal, hogy arról Moszkvát is meg lehet látni: milyen kellemes lehet ott esténkint a szabad levegőn teázni és valamely kellemes tárgyról beszélgetni; azután arról ábrándozott, hogy ő és Csicsikov egy szép kocsin valami társaságba hajtatnak, ott mindenkit elvarázsolnak kellemes modorukkal s az uralkodó értesülvén az ő barátságukról, kinevezi mindkettőjüket tábornokká, végül meg Isten tudja, miről, de olyanról álmodozott, a mit már maga sem értett. Egyszerre csak félbeszakította minden ábrándozását a Csicsikov különös kérése. Ennek a meggondolása különösen nem fért a fejébe; bármint forgatta is, semmiképp sem tudta azt megmagyarázni magának s ült, csak ült és pipázott — s ez így tartott egész vacsoráig.

HARMADIK FEJEZET

Csicsikov pedig elég jó hangúlatban ült a bricskáján, a mely már régen ott gurult az országúton. Az előbbeni fejezetből már világos előttünk, hogy mi volt az ő ízlésének és igyekezetének legfőbb tárgya, nem csodálható tehát, ha mihamar egészen, testestől-lelkestől elmerült abba. A föltevések, számítások és kilátások, a melyek jelei arczán mutatkoztak, úgy látszik, igen kellemesek lehettek, mert minden perczben a megelégültség mosolygásával végződtek. El lévén ezekkel foglalva, nem is ügyelt arra, hogy a kocsisa, a ki nagyon meg volt elégedve a Manilovék cselédsége részéről tapasztalt szíves fogadtatással, elég érthető intelmeket osztogatott a jobboldali vörös-pej, lógós lónak. Ez a vörös-pej ló igen ravasz állat volt s csak mutatta, hogy húz, míg a középrudas-pej és bal-lógós sárga — (a melyet Ülnöknek hittak azért, mert valami ülnöktől vásárolták), — teljes erejükből igyekeztek, annyira, hogy még a szemükből is meglátszott a kötelességteljesítés öröme.

— Csak ravaszkodjál, ravaszkodjál, majd túl ravaszkodlak én téged, — mondogatta Szelifán, fölemelkedve s ostorával végig húzogatva a lusta lovon; — teljesíted a kötelességedet, te német ficsúr! A pej — lám, az tisztességes ló, az megteszi a magáét; annak szívesen is adok több zabot, mert ő tisztességes ló; meg az Ülnök is jó ló . . . No, no! mit hegyezed a füled? Ide hallgass, ostoba állat, ha veled beszélnek. Tőlem nem tanulsz rosszat, te tudatlan! Nézd csak, hova mászik!

Itt megint végig vágott rajta és folytatta:

— Nesze, te barbár! Átkozott Bonaparte!

Aztán közös megszólításban részesítette őket:

— Nocsak! kedves szolgáim! — s rácsapott egyetkettőt mindegyikre, de nem büntetésképpen, hanem hogy értésükre adja: mennyire meg van velök elégedve.

Kielégítvén ilyen módon a lovait, megint a vörös-pejjel állt szóba:

— Azt hiszed, elrejtheted a magadviseletét? Nem; járj igaz úton, ha azt akarod, hogy megbecsüljenek. Lám,

azok a földesurak, a hol most voltunk, milyen derék emberek. Én szívesen elbeszélgetek jóravaló emberekkel. Jóravaló emberekkel mink mindig jó barátok vagyunk, fínom pajtások, ha enni kell, ha inni — a legnagyobb szívességgel, ha jóravaló emberekről van szó. A jóravaló embert mindenki tiszteli. Itt van például a mi urunk: őt is mindenki tiszteli, mert császári hivatalt viselt és kollégyiomi tanácsos, értetted?

Így okoskodván, Szelifán végre a legtávolabb eső, legelvontabb tárgyakra tért át. Csicsikov, ha oda figyelt volna, sok olyan apróságot tudhatott volna meg, a mely az ő személyére vonatkozott; de ő annyira el volt foglalva a maga dolgával, hogy csak egy hangos mennydörgés térítette őt magához; körülnézett: az eget teljesen elborították a sötét felhók s a poros országútat esőcseppek kezdték verdesni. Végre még egy erősebb és közelebbi dördülés hallatszott, s az eső megeredt, mintha kupából öntötték volna. Az eső harántos irányt véve, elébb az egyik oldaláról csapkodta a bricska kosarát, azután a másikról; azután irányt változtatva és egészen függőleges irányban hullva, egyenesen az ernyő tetején dobolt, végre pedig szembe vagdosta Csicsikovot. Lehúzta hát a bőrernyőt, a melyen két kis kerek ablak volt, hogy látni lehessen az út tájképeit s megparancsolta Szelifánnak, hogy gyorsabban hajtson. Szelifán, a kit az eset a beszéde közepén lepett meg, úgy vélte, hogy csakugyan jó lesz sebesebben haladni, kihúzott előbb az ülés alól valami szürke posztó hitványságot, fölujjalta azt, azután megkapta a gyeplőt, s rákiáltott a trojkájára,* a mely alig-alig lépkedett, mert kellemes ellágyúlást érzett az oktató beszédtől. De Szelifán már semmiképpen sem emlékezett rá, hogy két, vagy három út-elágazást kell-e elhagynia. Visszagondolva a megtett útra, annyit megállapított, hogy immár jó sok út-elágazást hagyott el. S minthogy az orosz ember válságos pillanatokban nem sokat habozik, hanem tudja, hogy mit kell cselekednie, hát a legközelebbi kereszt-útnál ő is jobbra fordúlt s rá kiáltva a lovaira, hogy: „Hej! tisztelt barátaim!", vágta-

* Trojka = orosz hármas-fogat, két oldalt egy-egy lógós, középütt pedig két rúd között menő rudas-lóval.

tásnak eredt, nem sokat törődve azzal, hogy hova visz a választott út.

Hanem az eső, a mint látszott, tartósabbnak ígérkezett. Az út pora mihamar sárrá változott s a lovaknak pillanatról-pillanatra nehezebbé vált a bricska vonása. Csicsikov már nagyon nyugtalankodott, hogy még nem látszik a Szobákevics faluja. Számítása szerint már régen meg kellett volna érkezniök. Nézegetett jobbra-balra, de olyan sötét volt, hogy akár kinézhette a szemét, még se látott semmit.

— Szelifán, — szólt végre, kidugva a fejét a bricskából.

— Tessék parancsolni! — felelt Szelifán.

— Nézd csak, hogy nem látszik-e még a falu?

— Nem, uram, sehol sem látszik.

Erre Szelifán egyet suhintott az ostorával, nótára gyujtott, de valami olyan hosszúra, a melynek nem akart vége lenni. Volt abban minden: mindazok a buzdító, hajszoló kiáltások, a melyekkel Oroszországnak egyik végétől a másikig a lovakat szokták szólongatni, különféle jelzők, de minden válogatás nélkül, csak a mint a nyelvére jöttek. A miből az jött ki, hogy végre már szekretáriusnak nevezte a lovait. Ekközben Csicsikov kezdte észrevenni, hogy a bricska jobbra, balra, előre és hátra dűlöngött s erősen zötyögtette őt; ebből azt sejtette, hogy letértek az útról, s valószínüleg valami göröngyös mezőn haladnak. Úgy látszik, ezt Szelifán is észrevette, de nem szólt egy szót sem.

— Micsoda úton mégy, te gazember? — kérdé Csicsikov.

— Mit csináljak ilyen időben uram; az ostoromat sem látom, olyan sötét van.

Ezt mondván, úgy félrebillentette a bricskát, hogy Csicsikov kénytelen volt mind a két kezével megkapaszkodni. Csak most vette észre, hogy Szelifán kapatos volt.

— Vigyázz, vigyázz! mindjárt kifodítasz! — kiabált rá.

— Nem, uram! hogy' tetszik már olyat gondolni, hogy én kifordítanám, — mondá Szelifán, — nem jó dolog

a kifordúlás, azt én magam is tudom. Nem is fordítom én ki!

Erre lassacskán meg akart fordúlni a bricskával; fordúlt, fordúlt — s egészen a féloldalára fordította a bricskát. Csicsikov a kezével is, a lábával is bele tocscsant a sárba. Szelifán mégis csak megtett annyit, hogy megállította a lovait; egyébaránt megálltak volna azok maguktól is, mert már nagyon kimerültek. Ez a váratlan eset nagyon meglepte Szelifánt. Lemászva a bakról, megállt a bricska előtt, a csípőjére támasztva mind a két kezét, míg az ura a sárban keczmeregve, minden erejéből igyekezett onnan kimászni s némi gondolkozás után így szólt:

— Látod, hogy kifordítottál! Hiszen olyan részeg vagy, mint egy csizmadia.

— Nem az, uram; hogy' volna az lehetséges, hogy én részeg volnék! Hiszen tudom én, hogy a részegség nem szép dolog. Beszélgettem egy pajtásommal — mert jóravaló emberrel el lehet beszélgetni — abban nincs semmi rossz, — aztán falatoztunk együtt. A falatozás sem megrovásra méltó cselekedet s jóravaló emberrel el lehet falatozni.

— Mit mondtam én neked, mikor legutóbb leittad magad? mi? Elfelejtetted? — mondá Csicsikov.

— Nem, tekintetes uram; hogy' volna az lehetséges, hogy elfelejtsem. Tudom én a kötelességemet. Tudom, hogy a részegség nem szép. Jóravaló emberrel beszélgettem, mert . . .

— Ha jól elraklak, majd tudni fogod: hogyan kell jóravaló emberekkel beszélgetni.

— Már a mint a tekintetes úr gondolja, — felelt a mindenbe beleegyező Szelifán, — ha megrak, hát megrak: én annak sem mondok ellent. Miért is ne rakna meg, ha az a rend? arra való az úri hatalma. Megrakni nem árt, mert a parasztember félre hág; pedig a rend a fődolog. Ha a rend úgy kívánja, hát meg kell rakni. Miért is ne rakna meg?

Erre az okoskodásra Csicsikov nem tudott mit felelni. De ekkor mintha a Sors elhatározta volna, hogy segítségökre jön. Messziről kutyaugatás hallatszott. Csi-

csikov megörült és tovább hajtatott. Az orosz kocsisnak pedig, ha nem láthat, igen jó érzéke van, azért esik meg néha vele, hogy behúnyt szemmel is hajt, mint a förgeteg és valahová mindig megérkezik. Szelifán, a ki az orrát sem látta, oly egyenesen a falunak hajtott, hogy csak akkor állt meg, mikor a bricska rúdja egy kerítésbe ütődött s a mikor már egyáltalában nem lehetett tovább menni. Csicsikov a szakadó eső függönyén át csak annyit látott, hogy valami födélhez hasonló sötét folt előtt állnak. Elküldte Szelifánt, hogy keresse meg a kaput, a mi kétségtelenül sokáig tartott volna, ha nem volnának Oroszországban kapusok helyett termetes kutyák, a melyek olyan hangosan jelentették be az ő megérkezését, hogy kénytelen volt a fülét befogni. Egy ablakban világosság tetszett föl s ködös súgárban lövellt a kerítésig, megmutatván utasainknak a kaput. Szelifán dörömbözni kezdett, a mire csakhamar megjelent egy ködmönös alak a tornácz-ajtóban s úr és kocsis rekedt asszonyi hangot hallottak:

— Ki dörömböz ott? Mit keresnek itt?

— Utasok vagyunk, mátuska, adj éjjeli szállást, — felelt Csicsikov.

— Nézd el csak a kengyelfutót! — mondá a vénasszony, — milyen időben jár! — Ez nem állás; itt földesasszonyság lakik.

— Mit tehetünk, mátuska? Látod, hogy eltévedtünk. Csak nem hálhatunk ilyen időben a szabad ég alatt.

— Az ám, nagyon rossz idő van, nagyon, — tette hozzá Szelifán.

— Hallgass, szamár, — mondá Csicsikov.

— De mifélék vagytok? — kérdezte a vénasszony.

— Nemes-ember, matuska.

A „nemes-ember" szó hallatára a vén asszony mintha elgondolkozott volna.

— Várjanak, majd megmondom a nagyasszonyomnak, — szólalt meg aztán s néhány percz múltán már vissza is tért, kezében lámpással.

A kapu kinyílt. Egy másik ablakban is kigyúlt a világ. Az udvarra bejött a bricska, egy kis házikó előtt állt meg, a melyet a sötétben nehéz volt jól megnézni,

mert az ablakokból jövő világosság csak az egyik felére esett. A ház előtt egy kátyú is látszott, a melyet egyenesen világított meg az ablak-fény.

Az eső hangosan kopogott a háztetőn és mormoló csörgedezéssel futott le az eresz alá állított hordóba. Ez alatt a kutyák minden elképzelhető hangon csaholtak: az egyik fölfelé tartva a fejét, oly hangosan, oly odaadással vonított, mintha azért Isten tudja milyen fizetést kapott volna; egy másik gyorsan vakkantgatott, mint a kelep; ezek mellett kérlelhetetlen diskánt vicsogott, mint a postakocsi csengője: ez valószínűleg kölyök-kutya volt; s kiegészítette az egészet egy basszus hang, ez meg valószínűleg öreg, bő kutya-erényekkel megáldott eb lehetett, mert úgy reszelt, mint az énekkari kontrabasszus, mikor a hangverseny legmelegebb folyamában a tenoristák — hogy kivághassák a legmagasabb hangot — lábujjhegyre állnak s valamennyi énekes, fejét hátra szegve, a magasba törekszik — csak egyedül ő, a kontrabasszista, mélyeszti borotválatlan állát a nyakravalójába s leguggolva, csaknem leülve a földre, onnan eregeti mély hangját, a melytől megmozdúlnak és megrezegnek az ablakok üvegtáblái.

Már e kutya-hangversenytől, mely oly jeles muzsikusokból volt összeállítva, következtethető volt, hogy a falu meglehetős nagy lehetett. De a mi megázott és elgémberedett hősünk nem gondolt most egyébre, mint az ágyra. Alig állt meg a bricska, ő már fölugrott a tornáczra, megingott és majdnem elesett. A tornáczon megint megjelent egy, az előbbinél valamivel fiatalabb, de ahhoz nagyon hasonló nő. Ez bevezette Csicsikovot a szobába.

Csicsikov körülnézett; a szoba régi módi, csíkos kárpittal volt bevonva; a falon madarakat ábrázoló képek; az ablakok közt régi kis tükrök fa-lombot utánzó farámákban; mindegyik tükör háta mögé vagy egy levél, vagy egy tuczat ócska kártya, vagy egy harisnya volt dugva; aztán egy fali óra, melynek számlapjára virágok voltak festve . . . egyebet nem bírt fölfedezni. Érezte, hogy a szemei leragadnak, mintha valaki mézzel kente volna be azokat.

Egy percz múltán megjelent a háziasszony, egy éltesebb nő, valami háló-főkötőben, a melyet — úgy látszik, — hamarosan kapott magára, nyakában flanellkendővel; ama kisebb birtokos matuskák egyike, a kik mindig panaszkodnak a rossz aratás és a veszteségek miatt, s fejöket kissé félrebillentve tartják, — máskülönben pedig csöndeskén pénzecskéket rakosgatnak félre ócska zacskócskába, a melyeket a komót-szekrény fiában tartogatnak. Egyik zacskóban csupa rúbeles, a másikban csupa félrúbeles, a harmadikban csupa negyedrúbeles ezüstpénzek vannak, ámbár látszólag úgy tűnik föl a dolog, mintha a szekrényben fehérneműn, hálókontösökön, fonál-pászmákon s elfeslett felöltökön kívül egyéb nem volna, mely készletek arra valók, hogy ruhákat készítsenek belőlök abban az esetben, ha a használatban lévőkön lyukat égetnek az ünnepi kalácsok sütése közben, vagy ha maguktól elrongyolódnak. De a ruhákon nem oly gyakran égetnek lyukat s nem is rongyollanak el azok oly gyakran: sokkal jobban vigyáz azokra a mátuska s a felöltők ott feküsznek feslett állapotban, Isten tudja meddig, míg végre végrendelet szerint a többi czókmókkal együtt az unoka-testvérre vagy húgra maradnak.

Csicsikov mentette magát, hogy ily késő órákban alkalmatlankodik.

— Nem baj, — felelt a háziasszony. — De milyen ítélet-időben vetette önt ide az Isten! Milyen sötét van, és milyen vihar! Bizony jó volna valamit enni az út fáradalmai után, de már későre jár az idő, semmit sem lehet készíteni.

A háziasszony szavait különös sziszegés szakította félbe, úgy, hogy a vendég megijedt. A zaj olyan volt, mintha az egész szobát kígyók özönlötték volna el; de föltekintvén, megnyugodott, mert észre vette, hogy csak a fali órára jött rá az ütni való igyekezet. A sziszegés után rögtön hörgés következett, aztán összeszedve minden erejét, az óra kettőt ütött, de olyan hangon, mintha valaki repedt fazékra vert volna valami bottal, — mire az inga nyugodtan kattogott jobbra-balra.

Csicsikov megköszönte a háziasszony szívességét,

azt mondván, hogy neki semmi sem kell, ne zavartassa magát semmiben, hogy ágyon kívül neki egyébre szüksége nincs s csak arra volt kíváncsi, hogy hol jár ő, és hogy messze van-e innen a Szobákevics földesúr faluja, mire az öreg asszonyság azt felelte, hogy ő soha nem is hallotta azt a nevet s hogy olyan nevű földesúr egyáltalában nincs is.

— De Manilovot csak tetszik ismerni? — mondá Csicsikov.

— Ki az a Manilov?

— Az is földesúr, mátuska.

— Nem ismerem, nem is hallottam felőle; nincs itt olyan földesúr.

— Hát milyenek vannak?

— Van Bobrov, Szvinyin, Kanapatyev, Harpakin, Trepákin, Plyesákov.

— Gazdag emberek?

— Nem, bátyuskám; valami gazdagok itt nincsenek. Egyiknek van vagy húsz lelke, másiknak vagy harmincz, de olyanok, a kiknek százával volna, nincsenek.

Csicsikov most vette csak észre, hogy micsoda Isten háta mögötti helyre bódorodott ő!

— Hát a város messze van-e?

— Lesz vagy hatvan versztára. Beh sajnálom, hogy nem tudok önnek mit enni adni. Nem iszik egy kis téát, bátyuska?

— Köszönöm, mátuska. Nem kell semmi, csak ágy.

— Persze, ilyen útazás után szükség van pihenésre. Helyezkedjék el ezen a díványon, bátyuska. Hej, Fetyina, hozz derekaljat, párnát és lepedőt. Milyen rút időt adott az Isten: csak úgy csattog. Én egész éjjel gyertyát égettem a szentkép előtt. Eh, apám, hiszen neked az egész hátad és oldalad csupa sár, mint a vadkané; hol méltóztattál magadat így bepiszkolni?

— Még hálát adhatok az Istennek, hogy csak kifordúltam s be nem törtem az oldalamat.

— Óh, Megváltóm! hogy' megüthette magát! Ne törűljük meg valamivel a hátát?

— Köszönöm, köszönöm. Ne tessék fáradni, csak

annyit tessék a szolgálójának meghagyni, hogy szárítsa ki és tisztítsa meg a ruhámat.

— Hallod-e Fetyina, — mondá a háziasszony ahhoz az asszonyhoz fordúlva, a ki világgal jött volt ki a tornáczra s a ki már behozta a párnát s azt kétfelől megveregetvén a kezével, egész özön pelyhet röpített szét a szobában; — fogd az úr kaftánját és nadrágját, aztán előbb szárítsd meg a tűznél, mint a hogy' a megboldogúlt úrét szoktuk, azután dörzsöld ki és porozd ki jól.

— Értem, nagyasszonyom, — felelt Fetyina, leterítve a derekaljat és rendbe hozva a párnát.

— No, készen van az ágyad, — mondá a háziasszony. — Isten áldjon meg, bátyuska; jó éjszakát kívánok. Nem kell-e még valami? Talán megszoktad, apám, hogy elalvás előtt vakargassák a talpadat? Az én megboldogúltam e nélkül nem tudott elaludni.

De a vendég lemondott a talpa vakarásáról is. A háziasszony kiment s ő rögtön sietett levetkezni, átadván Fetyinának a magáról lehányt ruhát, felsőt, alsót egyaránt s Fetyina hasonlóképpen jó éjszakát kívánva, elczipelte az ázott holmit.

Csicsikov egyedül maradván, megelégedéssel nézett az ágyára, a mely csaknem a padlásig ért. (Fetyina úgy látszik, értette, hogyan kell a tollas ágyneműeket megvetni.) A mint egy székre állva fölmászott az ágyba, ez lelohadt vele csaknem a földig s a párnahajakból kiszorított tollak szétröpködtek az egész szobában. Eloltván a gyertyát, betakaródzott egy perkál-takaróval s ez alatt pereczbe húzódva, rögtön elaludt.

Másnap reggel elég későn ébredt föl. Az ablakon benéző nap egyenesen a szemébe sütött, s a legyek, a melyek tegnap nyugodtan aludtak a falakon és a padláson, most mind nekiestek, egyik az ajakára ült, másik a fülére, a harmadik azon mesterkedett, hogy egyenesen a szemére szálljon; azt azonban, a mely elég vigyázatlan volt az orra-lyuka mellé telepedni, ébredezése közben beszippantotta az orrába, a mitől nagyot prüsszentett — s éppen ettől ébredt föl végképpen. Széjjel nézve a szobában, most látta csak, hogy a képek nem mind madarakat ábrázoltak: ott volt köztük a Kutuzov arczképe is,

és olajfestményben egy öreg úr, olyan vörös hajtókás rendi-ruhában, a milyent Petrovics Pál czár idejében hordtak. — Az óra megint sziszegett, hörgött és tízet ütött: az ajtónyíláson át egy női fej nézett be, de rögtön el is tűnt, mert Csicsikov, hogy mentől kényelmesebben alhassék, a szó szoros értelmében mindent levetett magáról. Az ajtóban megjelent fej mintha ismerős lett volna előtte. El kezdett tűnődni, hogy ki lehetett az, végre eszébe jutott, hogy a háziasszony. Felöltötte az ingét; kitisztított, kiszáradt ruhája már ott volt az ágya mellett. Felöltözvén, a tűzhöz ment s újra oly nagyot prüsszentett, hogy az e pillanatban az ablakhoz ugrott pulykakakas — minthogy az ablak nagyon alacsonyan volt a földtől — gyorsan bekotkodácsolt neki valamit a maga különös nyelvén, valószínűleg azt, hogy „kedves egészségére kívánom", a miért őt Csicsikov ostobának nevezte. Az ablakhoz menve, elkezdte a kínálkozó kilátást szemlélni; az ablak aligha nem a tyúkólra szolgált, legalább az előtte elterülő keskeny kis udvar tele volt szárnyasokkal és egyéb háziállatokkal. A pulykáknak és tyúkoknak nem volt se szeri, se száma; ezek közt büszkén lépkedett egy kakas, rázogatta a tarajját s félre billentgette a fejét, mintha valamire hallgatott volna; ugyancsak ott volt egy disznó a családjával; az anya-disznó a szemétben turkált, mellékesen fölfalt egy csirkét, aztán mintha ezt egészen rendben cselekedte volna, tovább rágicsálta a dinnyehéjakat. Ezt a kis udvart avagy tyúkólat deszka-kerítés vette körül, a melyen túl nagy kert terült el, beültetve káposztával, vöröshagymával, burgonyával, czéklával s egyéb gazdasági zöldséggel. A kerítés mentén itt-ott alma- és egyéb gyümölcsfák álldogáltak, letakarva hálóval a szarkák és verebek elől, melyek közül az utóbbiak egész felhőkben röpködtek egyik helyről a másikra. Ugyancsak a termények védelme czéljából hosszú rudakon madárijesztők voltak fölállítva szétterjesztett karokkal; ezek egyikének a fejére magának a háziasszonynak a fejkötőjét tették föl. A kertek mögött következtek a jobbágyok házai, a melyek — habár össze-vissza, nem szabályos utczákba voltak építve — a Csicsikov észlelete szerint mégis a lakóik jólétéről

tanúskodtak, mert jó karban voltak tartva mind: a fődelek ócska deszkái helyett újakat raktak, s az erre felé álló födött színek alatt egy-egy, sőt néhol két, csaknem egészen új szekeret is látott.

— Ez nem valami hitvány falu, — mondá magában s egyben elhatározta, hogy közelebbről is megismerkedik és szóba áll a háziasszonynyal.

Kinézett a kulcslyukán annak az ajtónak, a melyen át a háziasszony bedugta volt a fejét s meglátva azt a téázó asztalnál, vídám és szíves mosolygással bement hozzá.

— Jó reggelt, bátyuska; hogy' aludt? — kérdezte a háziasszony, fölkelve a helyéről.

A háziasszony ezúttal csínosabban volt öltözve, mint tegnap; fekete ruha volt rajta s a hálófőkötője már nem volt a fején, hanem a nyaka most is be volt valamivel kötve.

— Nagyon jól, nagyon jól, — felelt Csicsikov leülve egy karosszékre, — és kegyed, mátuska?

— Rosszúl, apám, rosszúl.

— Hogy-hogy?

— Álmatlanságban szenvedek. Fáj a keresztcsontom, meg a lábamat is csúz bántja bokában.

— Majd elmúlik, mátuska. Ügyet se vessen rá.

— Adná Isten, hogy elmúlnék. Kentem már disznózsírral is, terpentinnel is .Mivel issza a téát? Ebben az üvegben gyümölcs-szörp van.

— Az nem rossz, mátuska; a szörpöt is szeretem

Azt hiszem: az olvasó már észrevette, hogy Csicsikov, — nem is említve vidám tekintetét, — itt sokkal szabadabban beszélt, mint Manilovval és egy cseppet sem feszeskedett.

Meg kell állapítanunk, hogy nálunk, Oroszországban, ha hátra maradtunk is egyben és másban a külföldiek mellett, a társalgásban messze elhagytuk őket. A mi társalgásunk összes finomságait és árnyalatait el sem lehetne számolni. A német vagy franczia nem hogy megértené,de még csak észre sem veszi e finomságok sajátságait és változatosságát; németek és franczíák

csaknem egy és ugyanazon hangon beszélnek a milliomosokkal, mint a dohánykereskedővel, habár — persze — lelkökben többre nézik az előbbieket. Nálunk ez egészen másképen van: nekünk vannak olyan fortélyos embereink, a kik egészen másképen beszélnek a kétszáz jobbágygyal bíró földesúrral, mint egy olyannal, a kinek háromszáz lelke van s viszont ezzel megint másképpen, mint azzal, a kinek ötszáz van; sőt az ötszáz jobbágyossal megint nem úgy beszélnek, mint az olyannal, a kinek nyolczszáz a jobbágya; egyszóval: akár a millióig menő változatokhoz is tudnak megkívántató árnyalatokat. Tegyük föl például, hogy van egy iroda — nem itt, hanem valahol az óperenczián túl, s az irodában — tegyük föl, — van egy irodavezető. Tessék csak megnézni ezt az irodavezetőt, a mint ott ül az ő alárendeltjei közt, — hiszen az ember a borzadálytól még mukkanni sem merne előtte. Arcza büszkeséget, nemességet — s az Isten tudja mi mindent nem fejez ki. Csak elő kell venni az ecsetet és festeni: Prometheus, valóságos Prometheus! Úgy néz, mint a sas, lépése szabad, kevély. De ugyanaz a sas, mihelyt kilép a szobájából s közeledik a feljebbvalója szobájához, olyan fogoly-módra siet hóna alatt az iratcsomókkal, hogy ki se lehet mondani. Társaságban, estélyen, a hol az emberek nem nagyobb rangbeliek, Prometheus megmarad Prometheusnak, de mihelyt egy hajszállal magasabb rangú van ott, Promotheus-szel olyan metamorphosis történik, a minőt Ovidius sem tudna kieszelni: kicsiny lesz, mint a légy, vagy még a légynél is kisebb — porszemmé változik! — Hiszen ez nem Petrovics Iván, — mondja az ember, ha ránéz; — Petrovics Iván magas termetű, ez meg alacsonyka, hitványka; az hangosan, basszus hangon beszél és soha sem nevet, ez pedig, az ördög tudja, miért, csak csipog, mint a kis madár és egyre nevet. Közelebb megy hozzá az ember, ránéz — hát mégis csak Petrovics Iván. „Eh-he-he!“ — gondolja magában erre az ember . . .

No de térjünk vissza a szereplő személyekhez. Csicsikov, a mint már láttuk, elhatározta, hogy egy csöppet sem czeremóniázik, ugyanazért kezébe véve a téás csészét s gyümölcs-levet töltve abba, ilyen szókat ejtett:

— Szép falucskája van kegyednek, mátuska. Hány lélek lehet benne?

— Kevés híján nyolczvan lélek, apám, — felelt a háziasszony, — de sajnos, rossz idők járnak; a múlt esztendőben is oly rossz aratás volt, hogy Isten őrizzen.

— A mint látom, a muzsikok jó húsban, a házikók jókarban vannak. Szabad tudnom a kegyed becses nevét? Olyan szórakozott vagyok; nem hiába, hogy éjjel érkeztem ide . . .

— A nevem Korobocska, kollégiumi titkárné . . .

— Alázatosan köszönöm. Hát a keresztneve s az apai neve?

— Petrovna Násztászja.

— Petrovna Násztászja? Nagyon szép név, Petrovna Násztászja! Nekem is van egy Petrovna Násztászja nevű néném, az anyám testvére . . .

— Hát önt hogy' hívják? — kérdezte a háziasszony; — ha jól sejtem, ön valami kerületi asszesszor?

— Nem, mátuska, — felelt Csicsikov mosolyogva, — nem vagyok asszesszor, hanem csak úgy utazgatok a saját dolgaimban.

— Á! Akkor hát ön szállító? Igazán sajnálom, hogy olyan olcsón adtam el a mézet a kupeczeknek; te bizonyára megvetted volna, apám.

— No, mézet nem vettem volna.

— Hát mit? Talán kendert? De kenderem is igen kevés van — legföljebb egy fél púd.

— Nem, mátuska, nekem másféle árú kell; mondja csak kérem: sok muzsikja halt-e meg?

— Óh, bátyuskám, tizennyolcz ember! — felelt az öreg asszony sóhajtva, — s mind olyan derék emberek, ép munkások pusztúltak el. Igaz, hogy születtek helyökbe mások, de mi haszna? mind olyan hitványkák! A kerületi asszesszor meg jön és csak azt mondja: fizess adót a lelkek után. Az emberek meghaltak, de azért csak fizess értök, mintha élnének. A múlt héten megégett a kovácsom; olyan tanult kovács — még a lakatosságot is értette.

— Hát talán tűz volt itt, mátuska?

— Óh, Isten őrizzen olyan bajtól; a tűz még rosz-

szabb lett volna; hanem úgy, magától égett meg, apám. A belső része gyúlt meg; nagyon sokat ivott; kék láng ütött ki belőle, aztán csak égett, izzott s olyan fekete lett, mint a szén; pedig olyan tanult kovács volt. Most ki se mozdúlhatok innen, mert nincs, a ki a lovakat megpatkolja.

— Az Isten rendelete, mátuska, — mondá sóhajtva Csicsikov, — az Isten bölcsesége ellen nekünk szavunk nem lehet . . . Adja át nekem őket, Petrovna Násztászja.

— Kiket, bátyuska?

— Hát azokat, a kik meghaltak.

— De hogy' adjam át?

— Csak úgy, egyszerűen. Vagy, ha úgy tetszik, adja el őket. Én megfizetek értük.

— Hogy-hogy? Ezt én igazán nem értem. Vagy talán ki akarod őket ásni a földből?

Csicsikov látta, hogy az öregasszony messzire kalandozott, s hogy meg kell neki magyarázni a dolgot. Néhány szóval meg is értette vele, hogy az átadás vagy a vásár csak papírosan marad s a lelkek úgy lesznek föltüntetve, mintha élnének.

— De minek azok neked? — kérdezte az öregasszony, kimeresztve a szemeit.

— Az már az én dolgom.

— De hiszen azok holt lelkek.

— Hát ki mondta, hogy élők? Hiszen éppen az a kegyed kára, hogy meghaltak; kegyed most fizet értök, én pedig megszabadítom kegyedet a gondtól és fizetéstől. Tetszik érteni? De nemcsak megszabadítom, hanem azon fölül még tizenöt rúbelt is adok kegyednek. No, most már csak világos?

— Igazán nem tudom, — mondá az öregasszony habozva, — hiszen én még holtakat sohasem adtam el.

— Meghiszem azt! Az még furcsább lett volna, ha holtakat adott volna el. Vagy azt tetszik gondolni, hogy azoknak csakugyan van valami értékük?

— Nem, azt én nem gondolom! Ugyan micsoda értékük is lehetne? Értékről szó sincs. Csak azon akadok fönn, hogy már meghaltak.

„No, — gondolta Csicsikov, — úgy látszik, ez keményfejű asszony".

— Hallja csak, mátuskám! — folytatta fenhangon, — Gondolja csak meg jól: hiszen sokat veszít mellettök, csak úgy fizeti értük a fejadót, mintha élők volnának.

— Óh, apám, ne is emlegesd! — kapott a szón a földesasszony, — három héttel ezelőtt is befizettem többet, mint háromszázat, azonkívül az asszesszort is megkentem.

— No, látja! Most gondolja föl, hogy ezután nem kell az asszesszort kenegetni, mert ezután majd én fizetem értök a fej-adót, — én, és nem kegyed! Én magamra vállalok minden terhet; még az adás-vételi szerződés költségeit is én viselem, — érti-e már?

Az öreg asszony elgondolkozott. Látta, hogy a dolog igazán előnyös, csak nagyon is új és szokatlan, azért nagyon félt, hogy valahogy meg ne csalja ez a szállító; hiszen az Isten tudja, hogy honnan jött, aztán még éjnek idején is!

— No hát, mátuska, adjon rá kezet! — mondá Csicsikov.

— Igazán, apám, én még sohasem adtam el holtakat. Élőket ezelőtt három évvel is átadtam Protopopvnak, két leányt, darabját száz rúbelével s még nagyon meg is köszönte a vevőm, rendkívül jó munkások váltak belőlük, maguk szövik az asztalkendőket.

— Jó, jó; de nem élőkről van szó, az Isten áldja meg őket, a hol vannak. Én holtakat kérek.

— Megvallom, nagyon félek, hogy veszteni találok rajtok. Meglehet, hogy megcsalsz engemet, apám, s hogy azok . . . izé . . . talán többet érnek.

— Nézze csak, mátuska... jaj beh furcsa kegyed! ugyan mit érhetnek azok? Vegye csak föl jól: hiszen azok már — por és hamu. Érti? egyszerű por. Vegyünk csak valami nagyon hitvány dolgot, például egy darab rongyot, — a rongynak is van értéke, azt is megveszik, ha nem másnak, a papírgyárak számára; de ez senkinek sem kell! No hát mondja: kinek mire kell a holt?

— Ez valóban igaz. Csakugyan senkinek semmire

sem kell; de hiszen engemet épen is az aggaszt, hogy hiszen azok mind meghaltak.

„Jaj micsoda fatuskó ez a vénség!" — mondá magában Csicsikov, kezdvén már a türelmét veszíteni, — „ezzel próbálj csak valamit megértetni! Már szinte megizzaszt az átkozott vén szatyor!" S elővéve a zsebkendőjét elkezdte törűlgetni az izzadságot, a mely csakugyan kiütött a homlokán. Egyébiránt Csicsikov ok nélkül haragudott: mert van akárhány tiszteletreméltó ember, söt államférfiú is, a kik semmivel sem jobbak, mint volt Korobocska. Ha valamit a fejökbe vesznek, hát azt ugyan ki nem vered belőlük; hozhatsz föl akármennyi, napnál világosabb bizonyítékot: mindig félre ugranak tőle, mint elugrik a gummi-labda a falról.

Csicsikov ietörűlvén az izzadtságát, elhatározta, hogy megpróbálja: vajon nem lehetne-é a vénasszonyt valami más oldalról megkörnyékezni.

— Mátuskám, — szólt, — kegyed vagy nem akarja megérteni az én szavaimat, vagy készakarva beszél ilyeneket, csak éppen hogy beszéljen . . . Én kegyednek tizenöt rúbelt adok . . . bankjegyekben: érti-e? Hiszen ez szép pénz! Nem igen talál ennyit az utczán. No, csak vallja be: mennyiért adta el a mézet?

— Púdját tizenkét rúbelével.

— Egy kis bűnt vett a lelkére, mátuska: tizenkét rúbelével nem adhatta el.

—— Isten bizony, úgy adtam el!

— No, jól van! De mézet kellett ám azért a pénzért adnia! Talán egy esztendeig is gyüjtögette nagy gonddal, fáradsággal, járt-kelt, nyomorgatta a méheit, etette őket egész télen át a pinczében — a holt lelkek meg nem e világból valók. Ezek kegyednek semmi fáradságába nem kerültek; elég volt az Isten akarata arra, hogy azok elköltözzenek e világból, még kárt is okozva ezzel a kegyed gazdaságának. A méznél kapott kegyed a munkájáért, gondjaiért tizenkét rúbelt, itt pedig kap ingyen, semmiért, nem is tizenkét, hanem tizenöt rúbelt, nem is ezüstben, hanem kék czédulákban.

Ily erős rábeszélés után Csicsikov alig kételkedett abban, hogy az öreg asszony végre megadja magát.

— Igazán — felelt a birtokosasszony, — én olyan tapasztalatlan özvegyasszony vagyok. Legjobb, ha várok egy kicsikét, talán majd kupeczek jönnek és tudakozódom az árak után.

— Szégyen, gyalázat! mátuska, ez már több a soknál! Gondolja meg csak, hogy mit beszél! Ugyan ki fogja kegyedtől a holt lelkeket megvenni? Ki, mi hasznokat veheti azoknak?

— Meglehet, hogy valami hasznát veszik a gazdaságban . . . — felelt az öregasszony, de be sem fejezte a mit mondani akart, úgy maradt tátva a szája s csaknem rémülten nézett Csicsikovra, várva, hogy mit szól az erre.

— Holtaknak a gazdaságban? Mi nem jut eszébe! Talán verebeket akarna velök éjjelenkint a kertjében ijesztgetni?

— Szent Kereszt, ne hagyj el! Milyen rettentő dolgokat beszélsz te! — mondá az öreg asszony, keresztet vetve magára.

— Hát mi egyébre gondolja őket fölhasználni? Különben a csontjaik és sírjaik itt maradnak kegyednél — az átvétel csak papíroson lesz. No hát! Mi lesz? Feleljen legalább.

Az öreg asszony megint eltünődött.

— Miről gondolkozik, Petrovna Násztászja?

— Igazán nem tudom, hogy mit tegyek; inkább kendert adok el önnek.

— Minek nekem a kender? Az Isten áldja meg: én egészen mást kérek, kegyed meg a kenderével áll elő. Kender — mint kender; ha majd máskor eljövök, veszek kendert is. No hát, mit csinálunk, Petrovna Násztászja?

— Istenemre! olyan ritka, egyáltalában szokatlan portéka!

Itt már Csicsikov végképp kiesett a türelméből, félre rúgta a széket és az ördögnek kívánta a vénaszszonyt.

Az ördög említésétől a földesasszonyság rendkívül megijedt.

— Jaj, ne emlegesd, hogy az Isten akárhová tegye! — kiáltott föl egészen elsápadva, — ezelőtt három nap-

pal egész éjjel arról az átkozottról álmodtam. Este eszembe jutott, hogy imádság után kártyát vessek s az Isten büntetésképen rám küldte. Jaj, beh undok volt! a szarva olyan hosszú, mint valami bikáé.

— Csodálom, hogy egyszerre nem tízenként jelennek meg kegyednek az álmában. Tiszta keresztyéni jóindúlatból jót akarok tenni; látom, hogy egy szegény özvegyasszony törődik, szükséget szenved . . . No hát, vessz el és menj tönkre falustúl együtt! . . .

— Jaj, milyen szörnyű átkozódásaid vannak! — mondá az öregasszony, ijedten nézve rá.

— Hiszen okos szó itt úgy is hiába! Igazán — hogy sértő szót ne használjak — akár egy házőrző kutya, a mint a szénán fekszik: maga nem eszik belőle, de másnak sem enged belőle enni. Különféle gazdasági termékeket akartam vásárolni kegyedtől, mert én a kincstárnak is szállítok.

Csicsikov ezzel hazudott, bár csak mellékesen és minden további czél nélkül, — de a hazugság váratlanúl jó hatással volt. A kincstári szállítások említése nagy hatással volt Petrovna Násztászjára, legalább most már csaknem könyörgő hangon szólt:

— De hát ugyan miért haragudtál meg annyira? Ha előre tudtam volna, hogy olyan hirtelen haragú vagy, hát inkább egy szóval sem ellenkeztem volna veled.

— Volna is miért haragudni! Az egész dolog nem ér egy ki-evett tojást, hát majd még haragudni fogok miatta!

— No hát jól van: kész vagyok átengedni neked tizenöt rúbelért, de aztán szavadat ne feledd a kincstári szállításokat illetőleg; ha gabona- vagy árpa-liszt kell, vagy korpa, vagy vágó-marha, hát gondolj rám is.

— Ne féljen, mátuska, nem felejtem el, — felelt Csicsikov, kezével az izzadtságot törülgetve, a mely csak úgy patakzott az arczán. Megkérdezte az öregasszonytól: nincs-e a városban valami megbízottja vagy ismerőse, a kit fölhatalmazhatna az adás-vételi szerződés megkötésére, meg egyéb szükségesekre.

— Hogyne! — felelt Korobocska, — a prépostunk Kirill fia ott szolgál a kormányzóságnál.

Csicsikov megkérte a háziasszonyt, hogy írjon hát annak egy megbízó levelet s nehogy ennél is nehézségek támadhassanak, inkább mindjárt maga diktálta meg azt.

— Jó volna, — gondolta közben Korobocska, — ha lisztet és marhát vásárolna tőlem a kincstár számára. Kell is, hogy a kedvében járjak; van még tegnap estéről tészta, hát majd megmondom Fetyinkának, hogy hozzon be lepényt. Nem volna rossz egy kis tojásos derelyét is csináltatni: nálunk igen jól tudják csinálni, hamar is elkészül.

A háziasszony kiment, hogy a derelyét illető gondolatait megvalósítsa s valószínüleg, hogy ki is egészítse azt a házi-sütőné és szakácsné részére adandó rendeletekkel; Csicsikov meg kiment a vendéglátó szobába, — a hol hált, — azzal a szándékkal, hogy a szükséges papírokat az útiládikájából előkeresse. A vendéglátó már rég ki volt takarítva, a pompás párnák kihordva s a díván előtt álló asztal le volt terítve. A ládikát az asztalra helyezve, kissé megpihent, mert érezte, hogy úgy elárasztotta az izzadság, mintha vízbe esett volna; a mi csak rajta volt, az ingétől a harisnyájáig, mind csupa víz volt.

— Ejh, hogy' megkínzott az a fene vénasszony! — mondá, miután kissé megpihent, aztán kinyitotta a ládikáját.

A szerző biztosra veszi, hogy akadnak oly kíváncsi olvasók, a kik még a ládika belső berendezését is szeretnék tudni. Hát miért ne elégítenők ki ezt a kíváncsiságot? Nos, itt van a belső berendezés: a ládika közepén van a szappan-tartó, a szappan-tartó körül van vagy hathét keskeny rekesz a borotvák részére, azután négyszögletű rekeszek a tinta- és porzó-tartó számára, a kettő közt ladik-formájú vájat, a melyben a tollak, pecsétviasz és egyéb hosszabb szerszám van; azután mindenféle, födeles és födeletlen rekeszek, olyan tárgyak részére, a melyek rövidebbek, mint: különféle kártyák, látogató-jegyek, gyászjelentések, színlapok s egyéb, emlékül elrakatni szokott dolgok. A ládika felső részét az

ő összes rekeszeivel ki lehetett emelni, s az alatt egy papírossal és levelekkel megtöltött hely volt, azután következett egy rejtek-fiók a pénzek számára; ezt a fiókot a ládika oldalán észrevétlenül lehetett kihúzni. A gazdája mindig oly gyorsan húzta ki és tolta vissza ezt a fiókot, hogy bizonyosan megmondani nem lehet: mennyi pénz volt benne.

Csicsikov azonnal hozzá látott a dolgához s pennát hegyezvén, írni kezdett. Ekkor bejött a háziasszony.

— Szép ládikád van, apám, — mondá, leülve Csicsikov mellé, — bizonyosan Moszkvában vetted?

— Moszkvában, — felelt Csicsikov és tovább írt.

— Mindjárt tudtam; csak ott lehet ilyen szép munkát kapni. Ezelőtt három évvel a nőtestvérem meleg csizmákat hozott onnan a gyerekek számára: olyan erős, hogy még mai napig is hordják. Ejha! mennyi bélyeges papírosod van neked! — folytatta, belepillantva a ládikába. — Legalább egy ívet nekem is ajándékozhatnál. Nálam mindig nagy a szükség ilyenben s ha valami kérvényt kell beadni, soha sincs mire írni.

Csicsikov megmagyarázta neki, hogy ez nem olyan papír, mert ez csak adás-vevési szerződésekre való, nem kérvényekre. Egyébaránt, hogy megnyugtassa, hát adott neki egy rúbel értékű ívet. Megírván a levelet, aláíratta azt Korobocskával s egy névjegyzéket kért tőle a muzsikokról. Kisült, hogy a földesasszonyság semmiféle jegyzéket nem vezetett a jobbágyairól, de csaknem mindnyájok nevét könyv nélkül tudta. Csicsikov mindjárt le is diktáltatta vele a neveket. A parasztok némelyikének a neve, de még inkább a csúf-neve, annyira meglepte őt, hogy valahányszor azokat hallotta, előbb szünetet tartott, csak azután írta be a neveket. Különösen meglepte őt valami Szavaljev Péter, csúfnevén *Válú-Kerülő*, a mely névnél meg nem állhatta azt a megjegyzést, hogy „ej beh hosszú neve van!“ Egy másiknak a csúfneve *Tehéntégla* volt, egy másiké egyszerűen Iván, a *Szekérkerék*. Végére jutván az írásnak, egypárszor levegőt szippantott magába az orrán keresztül s azzal együtt valami vajas süteménynek a csalogató szagát érezte meg.

— Kérem, tessék valamit harapni, — szólt a háziasszony.

Csicsikov szétnézett s meglátta, hogy az asztalon már gombák, sütemények, rántotta, pástétom, pampuska és lángos voltak fölrakva, különféle hozzátartozókkal, ugymint: sütemény mákkal, sütemény hal-vagdalékkal töltve — s tudná az Isten, hogy még mi minden.

— Édes tészta tojással, — kínálkódzott a háziasszony.

Csicsikov hozzálátott a tojásos édes tésztához s megevén annak több mint felét, megdícsérte azt. S valóban: a sütemény különben is igen ízletes volt, de a háziasszonynyal folytatott tülekedés után még ízletesebbnek tetszett.

— Hát egy kis pampuskát? — mondá a háziasszony.

Feleletül Csicsikov összecsavart három darabot egyszerre, s miután előbb olvasztott vajba mártotta, bekapta azokat, azután megtörülte a száját és kezét az asztalkendőbe. Ezt vagy háromszor megismételvén, megkérte a háziasszonyt, hogy fogasson be a bricskájába. Petrovna Násztászja nyomban kiküldte Fetyinát, egyúttal még újabb meleg pampuskát hozatott be.

— Mátuskám, a kegyed pampuskái nagyon ízletesek, — mondá Csicsikov, újra hozzálátva a friss pampuskákhoz.

— Igen, jól tudja készíteni a szakácsném, — felelt a háziasszony, — csak az a baj, hogy rossz az aratás, a liszt nem valami jó . . . De hová siet ön, bátyuska? — tette hozzá, látván, hogy Csicsikov a kezébe fogta a sapkáját, — hiszen még nincs befogva.

— Majd befognak, mátuskám. Az én kocsisom gyorsan szokott befogni.

— No hát csak aztán el ne felejtsen a szállításoknál.

— Dehogy felejtem, dehogy! — mondá Csicsikov, kilépve az előszobába.

— Hát szalonnát nem vásárol? — kérdezte a háziasszony, kikísérve őt.

— Mért ne vásárolnék? Vásárlok én, de csak később.

— Húsvét felé szalonnám is lesz.

— Megvesszük, megvesszük, mindent megveszünk, szalonnát is veszünk.

— Talán ágy-toll is kell. Fülöpnapi-bőjt idején ágytollam is lesz.

— Nagyon jó, nagyon jó, — felelt Csicsikov.

— Látod, apám, hogy még nem kész a bricskád, — mondá a háziasszony, a mint a tornáczra kiértek.

— Mindjárt készen lesz az. Csak azt tessék nekem megmondani: hogyan lehet innen az országútra kijutni?

— Hogy' is mondjam csak? — szólt a háziasszony. Elmondani nehéz volna, mert sok a kereszt-út; hanem adok talán melléd egy leánykát, a ki megmutatja az útat. Hiszen elfér tán a bricskád bakjára?

— Hogyne férne.

— No hát adok egy leánykát; az jól tudja az útat; csak aztán el ne vidd magaddal. Egyet már elvittek volt a kupeczek.

Csicsikov biztosította, hogy nem viszi el, Korobocska pedig megnyugodván, már elkezdte körül vizsgálni az udvarát, vasvilla-szemet vetett a kulcsárnéra, a ki egy fatálban mézet hozott ki az éléskamrából, egy parasztra, a ki a kapuban ólálkodott s lassankint egészen visszaköltözött a gazdálkodási életbe. De mért ily sokat foglalkozni Korobocskával? Akár Korobocska, akár Manilova, akár gazdasági élet, akár nem gazdasági élet — hagyjuk ezt mind! Van még elég érdemes dolog a világon; a vídámság hamarosan átváltozik szomorúsággá, mihelyt sokáig álldogálunk előtte, s akkor Isten tudja, hogy mi minden gondolataink támadnak. Meglehet, hogy még azt is gondolja az ember: Vajon hát csakugyan olyan alacsony fokán áll Korobocska az emberi tökéletesség lépcsőzetén? Vajon csakugyan olyan nagy a mélység, a mely őt azoktól a nőktől elválasztja, a kik a világtól elzárkózva élnek az ő arisztokratikus házaikban, a melyeknek vas-lépcsője ragyog a réz-verettől, piros fától és szőnyegektől. Ott ülnek ezek és ásítoznak végig nem olvasott könyveik mellett, várva az úgynevezett szellemes látogatókat, a kik előtt majd kitüntethetik magukat eszes voltukkal, könyvnélkül betanult eszméikkel,

azon eszmékkel, a melyek a divat törvényei szerint a várost egy egész hétig foglalkoztatják, azon eszmékkel, a melyek nem az ő rendetlen és tönk szélén álló gazdasági ügyeikre vonatkoznak, hanem arra, hogy mily politikai változás várható Francziaországban, milyen irányban halad a divatos katoliczizmus. De hagyjuk ezt! Miért beszéljünk erről? De hát miért zavarja meg a legvidámabb, leggondtalanabb pillanatokat is valami kellemetlen eszmélkedés? Még el sem tűnt egészen az arczról a nevetés, s az az arcz már egészen más, egészen új fény világítja azt meg — ugyanazon emberek közt!

— Itt a bricska! itt a bricska! — kiáltott föl Csicsikov, megpillantva végre az előkordúló járművet, — mit babráltál olyan sokáig, te semmirevaló! Még mindig nem múlt el egészen a tegnapi részegséged?

Szelifán erre semmit sem felelt.

— Isten vele, mátuska! De hol van hát az a leányka?

— Hej, Palagéja! — kiáltott a háziasszony egy körülbelől tizennégy éves leánpkára, a ki házilag készült fekete ruhájában s mezítláb a tornácz mellett állt és a kinek meztelen lábát messziről csizmának lehetett nézni, annyira ellepte azt a friss sár, — eredj, mutasd meg az uraságnak az útat.

Szelifán fölsegítette a leánykát a bakra. A leányka előbb a féllábával az úri hágcsóra lépett s elébb besározta azt, csak azután kapaszkodott föl a kocsis mellé. Utána maga Csicsikov is rálépett a hágcsóra s teste súlyával a bricskát jobb oldalra billentve, felült és így szólt:

— Most hát minden rendben van. Isten áldja meg, mátuska.

A kocsi elindúlt.

Szelifán az egész úton komor volt, de egyúttal igen figyelmezett mindenre, a mi akkor szokott vele történni, ha vagy bűnösnek érezte valamiben magát, vagy berúgott. A lovak remekül meg voltak kefélve. Az egyik ló homutja, a mely eddig mindig rongyos volt, annyira, hogy a béllése a bőr alól kikandikált, most művészies en be volt varrva. Az egész úton hallgatott, csak az ostorát

suhogtatta, de a lovakhoz nem intézett oktató beszédeket, ámbár a vörös-pej szeretett volna valami szép tanítást hallani, mert olyankor rendesen csak lanyhán fogta a gyeplőt a bőbeszédű kocsis s az ostor is csak a forma kedvéért szaladgált a lovak hátain. De a kedvetlen szájból ezúttal csak egyhangú fölkiáltások jöttek ki: „No csak, no, te varjú! ásítozz csak, ásítozz!" — egyéb semmi. Még a pej és az Asszesszor is elégedetlenek voltak, minthogy egyetlenegyszer sem hallották a *kedves* és *tisztelt* megszólításokat. A vörös-pej nagyon is kellemetlen ütéseket érzett az ő kerek, széles részein. „Nézd csak, milyen rossz kedvű!" gondolta magában, a füleit hegyezve, — „aztán tudja ám: hol üssön rám. Nem a hátamra ver, hanem kikeresi azt a helyet, a mely érzékenyebb: vagy a fülem közé csap, vagy a hasam aljára".

— Jobbra? — kérdezte Szelifán szárazon a mellette ülő leánykától, oda mutatva ostorával az esőtől megfeketült útra, a mely élénk zöld, friss mezőn vitt keresztül.

— Nem, nem; majd megmutatom; — felelt a leány.

— No hát, merre? — kérdezte Szelifán, mikor közelebb értek.

— Erre ni, — felelt a leányka, kezével mutatva.

— Oh te! — mondá Szelifán, — hát hiszen éppen is ez van jobbra: azt se tudod, merre van jobbra, merre balra.

Igen szép nap volt ugyan, de a föld annyira sáros, hogy a bricska kerekeit mihamar úgy bevonta a sár, mintha posztó-tokot húztak volna rájok, a mi jelentékenyen megnehezítette a haladást; azon kívül a talaj agyagos és rendkívül tapadó volt. Ez volt az oka, hogy a dűlő-útról délnél hamarább kikászolódni nem bírtak. A leányka nélkül ezt is nehezen cselekedhették volna meg, mert jobbra, balra ágazott el a sok út, mint a hogy' a halomba fogott rákok másznak szanaszét, mikor kiöntik őket a zsákból s Szelifán most a hibáján kívül is eltévedhetett volna.

A leányka nem sokára oda mutatott a kezével egy távol eső épületre s így szólt:

— Arra van az országút.

— Hát az az épület?

— Az egy csárda.

— No, most már magunk is oda találunk, — mondá Szelifán, — eredj vissza.

Megállt és segített a leánynak leszállani, megjegyezvén a foga közt: „Ejh, te feketelábú".

Csicsikov egy rézgarast adott a leánykának, a ki elfutott és boldog volt, már csak azért is, hogy a bakon ülhetett.

NEGYEDIK FEJEZET

A csárdához érve, Csicsikov megállást parancsolt két okból is: egyért azért, hogy a lovait megpihentesse, másért azért, hogy maga is harapjon valamit és erőt gyüjtsön.

A szerző kénytelen bevallani, hogy rendkívül irígyli az ilyen-fajta emberek étvágyát és gyomrát. Nem érdeklik őt a pétervári és moszkvai, nagylábon élő urak, a kik idejöket azzal töltik, hogy azon töprenkednek, mit kellene holnap enni, milyen ebédet összekomponálni halomszámra, s a kik nem veszik be az ebédeket a nélkül, hogy előbb pilulákat, osztrigát, tengeri pókot és egyéb csudát ne nyelegetnének, azután Karlsbadba vagy a kaukázusi fürdőkbe járnak. Nem, az ilyen urak sohasem keltettek irígységet a szerzőben. De azok a középosztályú urak, a kik az egyik állomáson sonkát esznek, a másikon malaczot, a harmadikon egy jó adag tok-halat vagy sültkolbászt foghagymával, azután, mintha semmi sem történt volna, bármely időben vígan ülnek asztalhoz s a sőreges halleves, az ikrás potyka csak úgy ropog és rotyog a fogaik közt, tetejébe még halpástétomot és harcsafarkat is tömködvén magukba, hogy attól másnak még az étvágya is elmegy: ezek az urak igazán irígylésreméltó adományt nyertek az egek urától. Nem egy nagyúr kész volna jobbágyainak s elzálogosított és el nem zálogosított, külföldi vagy orosz módra javított és szépített birtokainak felét odadni, hogy olyan gyomra legyen, mint némely középosztálybeli úrnak van; csak az a baj, hogy nincs az a sok pénz, sem javított vagy nem javított bir-

tok, a melyen olyan gyomrot lehetne szerezni, mint a milyen van a középosztályú uraknak.

Az időjárás viszontagságaitól megfeketült, fából épült csárda, a melynek szűk, de vendégszerető tornáczát régi templomi gyertyatartókhoz hasonló, faragott oszlopocskák tartották, befogadta Csicsikovot. A csárda voltaképpen orosz paraszt-ház volt, csak tágasabb. A fedélzetet és az ablakok széleit festetlen, friss faragványos czifrázatok szegélyezték s élénken tarkították meg a ház sötét falait; az ablakok fatábláira virágtartó-kanták voltak festve.

Felmenvén a szűk falépcsőn a tágasabb előszobába, Csicsikov egy tarka perkál-ruhás kövér asszonynyal találkozott, a ki a nyikorgó ajtót kinyitván előtte, így szólt:

— Ide tessék!

A szobában előkerültek mindazok a régi jó ismerősök, a melyek az országútak mentén nem kis számban sorakozó, valamennyi kis csárdában föltalálhatók, minők: a kopott szamovár, a sima fenyőfa-falak, a háromszögletű szekrény tea-kannákkal és csészékkel egy szögletben, az aranyozott porczellán-tojáskák kék és vörös szalagokon a szentképek alá akasztva, egy nemrég megfiadzott macska, egy tükör, a mely két szem helyett négyet mutat, arcz helyett pedig valami kenyér-lángost, végül a szent képek rámáiba szurkált illatos füvek, de annyira száraz állapotban, hogy a ki őket megszagolja, rögtön kénytelen prüszkölni.

— Van-e malacz? — ily kérdéssel fordult Csicsikov az előtte álló asszonyhoz.

— Van.

— Tormával és tejföllel?

— Tormával és tejföllel.

— Add elő!

A vénasszony elment s nemsokára hozott tányért és egy annyira kikeményített asztalkendőt, hogy az feláágaskodott, mint a meredt fa-héj, aztán egy megsárgult csont-nyelű kést, a mely oly vékony volt már, mint egy peneczilus, egy kétágú villát, a melyet semmiképp sem lehetett vízszintesen letenni az asztalra.

Hősünk az ő szokása szerint rögtön beszédbe ereszt-

kedett a vénasszonynyal s kikérdezte: ő maga-e a traktérosné, vagy van gazda is a háznál? mennyit jövedelmez a csárda? velök élnek-e a fiaik is? hát a legidősebb fiú legény-ember-e még vagy már feleséges? milyen a felesége? hozott-e sokat a házhoz vagy nem? meg volt-e elégedve az após, vagy bosszankodott a lakodalmi ajándékok csekélysége miatt? egyszóval semmit ki nem felejtett. Magától értetődik, hogy az iránt is érdeklődött: miféle földesurak vannak a környéken s megtudta, hogy vannak többen: Blohin, Pocsitájev, Mylnoj, Cseprákov ezredes, Szobákevics stb.

— Á! Hát ismered Szobákevicset? — kérdezte, s megtudta, hogy a vénasszony nemcsak Szobákevicset ismeri, de Manilovot is és hogy Manilov fogósabb ember, mint Szobákevics, mert az néha csirke-pecsenyét is parancsol, sőt bornyú-húst is; s ha bárány-sült van, hát bárány-sültet is kér, de csak belekóstol, ellenben Szobákevics csak egy ételt kér, hanem azt mind megeszi, sőt meg is szerezteti ugyanazon egy árért.

Így diskurált, a malaczot falatozva, mikor az utolsó harapásnál közeledő kocsi zörgése hallatszott. Kinézve az ablakon, látta, hogy a csárda előtt egy könnyű, három jó lótól vont bricska állt meg. A bricskáról két férfi szállt le: az egyik szőke, magastermetű, a másik valamivel alacsonyabb és feketés. A szőkén sötétkék vengerka* volt, a feketésen egyszerű, csíkos nyári kabát. Hátrább még egy ütött-kopott üres kocsi vánszorgott, a melyet négy csapzott-szőrű ló húzott rongyos homutban és kötél-gyeplővel.

A szőke azonnal fölszaladt a lépcsőn, míg a fekete ott maradt és valamit tapogatott a bricskában, miközben a szolgával beszélgetett s az utánok czammogó kocsi felé integetett. Ennek a hangját mintha megismerte volna Csicsikov. Míg ezt nézegette, addig a szőke már megjelent és benyitotta az ajtót. A szőke jövevény magastermetű, véznaarczú — vagy a mint mondani szokás: vékonypénzű ember volt, vörhenyes bajúszkával. Napsütötte arczán meglátszott, hogy tudja: mi a füst, ha nem is puskapor-, de legalább a dohány-füst. Udva-

* Vengerka = magyarka; zsinóros felöltő.

riasan meghajtotta magát Csicsikovnak, a mit ez hasonlón viszonzott. Valószínű, hogy néhány percz alatt szóba ereszkedtek és megismerkedtek volna, mert a kezdet már meg volt téve s csaknem egyszerre jelentették ki a felett való megelégedettségöket, hogy az út porát a tegnapi eső végképpen elverte s most egészen jó és kellemes a hűvösön útazni, mikor bejött a fekete úti-társ s ledobva fejéről az asztalra a sapkáját, kezével ficsúrosan felborzolta sűrű fekete haját. Ez középtermetű, meglehetősen csínos testalkotású legény volt, kerek piros arczczal, hófehér fogakkal s korom-fekete pofaszakállal. Friss volt, mint a tej és vér; az egészség szinte pezsgett az arczán.

— Bá, bá, bá! — kiáltott fel, Csicsikov láttára mind a két kezét szétterjesztve, — kit látok! Milyen szerencse!

Csicsikov megismerte Nozdrevet, ugyanazt, a kivel az állami ügyésznél ebédelt s a ki néhány pillanat múltán olyan közeli barátságot kötött vele, hogy tegezni kezdte őt, ámbár ő erre nézve semmi különös okot nem szolgáltatott.

— Hová útazol? — kérdezte Nozdrev, s be sem várva a feleletet, folytatta: — Én meg, pajtáskám, vásárról jövök. Gratulálhatsz nekem: levertek a sárga földig. Elhiszed-e, hogy így még egész életemben csúffá nem tettek? Hiszen paraszt-lovakat kellett fogadnom. Nézz ki csak az ablakon.

Ezzel lenyomta a Csicsikov fejét, úgy, hogy ez majd beleütötte azt az ablakrámába.

— Látod azt a hitványságot? Alig bírták idevonszolni azok a gebék; át is kellett ülnöm az ő bricskájára, — mondá Nozdrev, újjával útitársára mutatva.

— Nem ismerik még az urak egymást? A sógorom, Mizsújev! Egész délelőtt terólad beszélgettünk. „No, majd meglátod, mondok, hogy találkozunk Csicsikovval.“ Eh, pajtás, ha tudnád: mennyire megkoppasztottak! Hidd el, hogy nemcsak a négy pompás ügetőlovamat vesztettem el, hanem mindent. Nézd: se órám, se óraláncom.

Csicsikov odanézett s látta, hogy csakugyan nem volt annak se órája, se láncza. Sőt úgy rémlett neki,

mintha Nozdrevnek még a fél-pofaszakálla is kisebb és ritkább lett volna, mint a másik.

— Pedig ha csak húsz rúbel lett volna még a zsebemben, — folytatta Nozdrev, — nem több, mint húsz: mindent elnyertem volna, már mint azon kívül mindent, a mit vesztettem, s becsületszavamra mondom, hogy harminczezeret tehettem volna a tárczámba.

— Akkor is ezt mondtad, — felelte a szőke, — s a mint ötven rúbelt adtam neked, hát azt is nyomban elvesztetted.

— Nem vesztettem volna el! Istenemre mondom: nem vesztettem volna el. Ha nem követek el egy ostobaságot: nem veszthetem el! Ha a paroli után arra az átkozott hetesre nem teszek: szétugraszthattam volna a bankot.

— De nem ugrasztottad szét, — mondá a szőke.

— Nem ám, mert nem a kellő időben tettem a hetesre. Vagy azt hiszed, hogy az a te őrnagyod jól játszik?

— Jól-e vagy nem jól — elég az hozzá, hogy téged megkoppasztott.

— Nagy tus! — mondá Nozdrev, — úgy én is megkoppaszthatom őt. Próbálja meg csak ő a huszonegyest velem, majd meglátom én akkor, hogy mit tud ő. No, hanem azért nagyszerűen dáridóztunk ám az első napokban. Igaz, hogy nagyszerű volt a vásár. Maguk a kupeczek mondták, hogy még ilyen népes vásár nem volt. Mindent, a mit csak behozattam a falumból, a lehető legjobb áron adtam el. Eh! milyen dáridókat csaptunk, pajtáskám! Még most is, ha rágondolok . . . ördögadta! beh kár, hogy nem voltál ott. Képzeld: a várostól három versztányira egy dragonyos-ezred volt. Tán el se hiszed, hogy az egész tisztikar, negyven ember, mind csupa tiszt, bent volt a városban . . . A mint rákezdtük az ivást . . . Poczjejulev kapitány . . . aj, beh derék ember... Ekkora bajúsza van, ni! A bordeauxit egyszerűen csak burdaskának hívja. — „Hozz csak egy üveg burdaskát, barátom", — azt mondja. — Hát Kuvsinnikov hadnagy! Ah! harátom, beh kedves ember! Arról már el lehet mondani, hogy igazi mulató gyerek! Mindig együtt voltunk. Milyen borral traktált bennünket Ponomarev! Különben

rettenetes gazember s a boltjában nem lehet semmit sem vásárolni; a borát minden szeméttel pancsolja; tesz bele berzsenyt, égetett parafát, sőt még bodzát is, a semmirekellő; hanem aztán, ha kihoz egy-egy butelliát abból a szobájából, a melyet ő „külön"-nek nevez, hát attól a hetedik mennyországban érzi magát az ember. A pezsgőnk pedig . . . elbújhat a mellett a kormányzó pezsgője, mert az övé ehhez képest czibere. Képzeld: nem cliquot, hanem valami cliquot-matradúra — más szóval: dupla cliquot. Az illata? — rózsa és a mi csak tetszik. No, volt is hadd-el-hadd! . . . Később megjelent a városban valami herczeg, elküldött a boltba pezsgőért — nincs az egész városban egy csepp se: mind megitták a tisztek! Akár hiszed, akár nem: egy ebéd alatt én magam tizenhét üveg pezsgőt ittam meg.

— No, tizenhét üveget te meg nem iszol, — jegyezte meg a szőke.

— Becsületemre mondom, hogy annyit ittam meg, — felet Nozdrev.

— Beszélhetsz nekem, én csak annyit mondok, hogy tíz üveget sem iszol meg.

— Fogadsz rá, hogy megiszom?

— Minek fogadnék?

— Tedd föl rá a puskádat, a melyet a városban vettél.

— Nem én.

— De csak tedd föl; próbáljuk meg.

— Nem próbálok én semmit.

— Mert puska nélkül maradnál! Eh, Csicsikov pajtás, beh sajnálom, hogy nem voltál ott. Tudom, hogy soha el nem váltál volna Kuvsinnikov hadnagytól. Hogy' megszerettétek volna egymást! Nem olyan ám az, mint az állami ügyész s valamennyi kormányzósági, zsugori hivatalnok, a kik minden garasért reszketnek. Ez, pajtáskám, mindent játszott, a mit akartál: huszonegyest, mákáót, pháráót. Eh, Csicsikov, ugyan mibe került volna oda jönnöd? Igazán, olyan vagy, mint egy hízó! No, csókolj meg, lelkem! nagyon szeretlek. Mizsújev, vigyázz: a sors hozott össze bennünket. Különben, mi ő nekem s mi vagyok én ő neki? Ő idejött — az Isten tudja: hon-

nan — én meg éppen itt lakom. — Aztán hány kocsi volt ott, testvér, meg pedig mind *en gros*. Egy Fortuna-játéknál is szerencsét próbáltam, nyertem is két ibrik hajkenőcsöt, egy porczellán-csészét és egy gitárt; azután megint elvesztettem mindent, ezenfelül még hat rúbelt is elszedett tőlem a gyalázatos. Ej, ha ismernéd azt a csavargó Kuvsinnikovot! Csaknem minden bálon ott voltunk mi ketten. Volt ott egy annyira neki vetkezett dáma, csupa rüs és trüs — meg az ördög tudná, hogy mi minden. Én csak azt mondtam rá magamban: „Ejnye, hogy a kakas csípje meg!" Hanem az a kötni való Kuvsinnikov hozzá ült és franczia nyelven olyan komplimenteket csapott neki, hogy még! Hidd el, pajtás, hogy még a paraszt vénasszonyokba is belé kötött. Ezt ő úgy nevezi, hogy „epret szedni". Hoztam halat is, különösen fínom tokot! Egyet hoztam is magammal — még jó, hogy eszembe jutott akkor venni, mikor még pénzem volt. Hová igyekezel most?

— Egy emberhez, — felelt Csicsikov.

— Ugyan mit akarsz te egy emberrel? hadd el! Jer inkább hozzám.

— Nem lehet, dolgom van.

— Dolgod! Ezt jól adod! Jaj, te Ivánovics Opadeldok!

— Igazán dolgom van, még pedig sürgős.

— Fogadni mernék rá, hogy hazudsz. No, legalább azt mondd meg, hogy kihez mégy?

— No hát, Szobákevicshez.

Nozdrev olyan hangos hahotára fakadt, a minőre csak friss, egészséges ember képes; kimutatta valamenynyi czukor-fehér fogát, rengett, ugrált a két arcza, hogy arra a harmadik szobában is fölugorhatott volna az alvó, s szemét kimeresztve azt mondhatta volna: „Ejnye, hogy a mennydörgős nyila csapja meg!"

— Mi van ezen nevetni való? — kérdezte Csicsikov, kissé meg is ütődve e nevetésen.

De Nozdrev teli torkából nevetett tovább, közbe azt mondogatva:

— Jaj! irgalmazz nekem! Mindjárt megrepedek a nevetéstől.

— Pedig nincs mit nevetni: megígértem neki, — mondá Csicsikov.

— Hiszen annál egy perczig se fogod jól érezni magadat, mert az egy elsőminőségü zsugori! Hiszen én jól ismerem őt: kegyetlenül csalódol, ha azt hiszed, hogy ott egy kis bankot, vagy egy pohár bonbon-pezsgőt kapsz. Fogadj szót, testvér: vigye ördög Szobákevicset. Gyerünk hozzám! Pompás tokkal vendégellek meg! A gazember Ponomarev azzal adta át nekem a tokot, hogy csak nekem engedi át, mert az egész vásárban nem lehet olyat kapni. Roppant nagy gazember! Ezt már a szemébe is megmondtam: „Te, meg a mi szeszgyár-bérlőnk — mondok — a világ legnagyobb gazficzkói vagytok". Az meg, a kötnivaló, csak nevet és a szakállát simogatja. Én és Kuvsinnikov mindennap az ő boltjában reggelizünk. Ah, testvér, el is felejtettem neked mondani: tudom, hogy nagyon szeretnéd megszerezni, de előre kijelentem, hogy tízezerért sem adom oda. — Hej, Porfir! — kiáltott ki az ablakon az emberére, a ki az egyik kezében kést, a másikban egy darab kenyeret és egy falat tok-halat tartott, mely utóbbit sikerült neki lenyisszantani, a mint valamiért benyúlt a kocsiba. — Hej, Porfir! — kiáltott Nozdrev, — hozd ide csak a kutya-kölyköt. Micsoda egy kölyök! — folytatta Csicsikovhoz fordulva, — persze: lopott jószág, hiszen a gazdája önként ide nem adta volna. Én a pej-kanczámat kínáltam érte neki, tudod: a melyiket Hvosztyrjevtől cseréltem.

Csicsikov persze soha életében nem látta sem azt a pej-kanczát, sem Hvosztyrjevet.

— Nem tetszik valamit harapni? — kérdezte ekközben a vénasszony, Nozdrevhez lépve.

— Semmit! Eh, pajtáskám, milyen dáridót vittünk véghez! Egyébaránt adj egy pohárka pálinkát. Milyen pálinkád van?

— Ánizs-pálinkám, — felelt a vénasszony.

— Na jó, hát adj ánizst, — mondta Nozdrev.

— Nekem is egy pohárkával, — mondá a szőke.

— A színházban egy színésznő, a csapni való, úgy énekelt, mint egy kanári madár. Kuvsinnikov, a ki mellettem ült, nem is hagyta szó nélkül: — „Pajtás — azt

mondja, — nem ártana itt is egy kis epret szedni". — Csak komédiás-bódé volt vagy ötven az én számításom szerint. Fenardi négy óra hosszat forgott cserebogár módjára.

Itt elvette a vénasszonytól oda hozott pohár pálinkát, a miért a vénasszony mélyen meghajtotta magát előtte.

— Aha! Add csak ide! — kiáltott föl, meglátva Porfirt bejönni a kutyakölyökkel.

Porfir is úgy volt öltözve, mint az ura, valami vattázott, kissé piszkos kabátba.

— Add ide! tedd le a földre.

Porfir letette a kölyök-kutyát a földre, a mely szétterpedve mind a négy lábával, elkezdte a földet szagolni.

— Ez aztán a kölyök! — mondá Nozdrev, megfogva és fölemelve azt a háta bőrénél fogva. A kölyök meglehetős panaszos hangot adott.

— De úgy látom, hogy nem tetted meg, a mit parancsoltam, — fordúlt Nozdrev Porfirhoz, miközben figyelmesen vizsgálta a kutya hátát, — eszedbe sem jutott, hogy megkeféld.

— De bizony megkeféltem.

— Hát akkor miért van benne annyi bolha?

— Én nem tudom. Meglehet, hogy a bricskából másznak belé.

— Hazudsz, hazudsz: eszedbe sem jutott, hogy megkeféld; azt hiszem, te ostoba, hogy még a magad bolháját is belé eresztetted. No, de nézd Csicsikov, nézd: micsoda fülek! nocsak: tapogasd meg.

— Ugyan minek? úgyis látom, hogy jó fajtájú, — felelt Csicsikov.

— Nem, csak fogd meg és tapogasd meg a fülét.

Csicsikov, hogy a kedvét ne szegje, megtapogatta a kölyök fülét, aztán így szólt:

— Igen; ebből jó kutya lesz.

— Hát azt érezted-e, hogy milyen hideg az orra? Fogd meg csak.

Csicsikov nem akarván őt megbántani, megtapogatta a kölyök orrát is:

— Jó szaglása van.

— Igazi kis szelindek! — folytatta Nozdrev, — megvallom: már rég fájt a fogam ilyen szelindekre. Nesze, Porfir, vidd ki.

Porfir felfogta a kölyköt a hasa alatt s kivitte a bricskába.

— Tudod mit, Csicsikov, neked most okvetetlenül hozzám kell jönnöd; mindössze öt verszta; egy szuszra ott vagyunk, azután — nem bánom — elmehetsz Szobákevicshez.

— „Mért is ne? — gondolta magában Csicsikov, — elmegyek Nozdrevhez is. Mért volna ő rosszabb, mint a többi? csak olyan ember, aztán még vesztett is a kártyán. Úgy látszik: mindenre kész ember, következésképp még ingyen is ki lehet tőle valamit kunyorálni."

— Jól van, — mondá fenhangon, — jerünk; de azt előre mondom, hogy sokáig ne tartóztass, mert nekem drága az időm.

— No látod, kedves barátom, ez már helyes, ez már szép. Jer, hadd csókoljalak meg érte.

Nozdrev és Csicsikov összecsókolództak.

— Pompás lesz: hármasban perdűlünk el.

— Nem, kérlek: engemet bocsáss el, — szólt a szőke, — nekem haza kell mennem.

— Eh, majd ráérsz, testvér; nem bocsátlak.

— A feleségem megharagszik; most már átülhetsz ennek az úrnak a bricskájára .

— Nem, nem, nem! Arra ne is gondolj.

A szőke azon emberek közé tartozott, a kiken első tekintetre föl lehet ismerni bizonyos makacsságot. Alig szól hozzájuk az ember s azok már készek pörölni, és a mint látszik, sohasem értenek azzal egyet, a mi világos ellentétben van az ő gondolkozási módjukkal, hogy soha nem nevezik az ostobát okosnak s különösen, hogy nem tánczolnak úgy, a hogy' mások fütyűlnek; pedig végre is kisül róluk, hogy jellemökben lágyság nyilvánúl, hogy magukévá teszik éppen azt, a mit előbb tagadtak, az ostobát okosnak mondják s úgy tánczolnak a mások füttyére, jobban se kell — egyszóval: pörrel kezdik, sörrel végzik.

— Ostobaság! — mondá Nozdrev a szőkének min-

den okoskodására, a fejébe nyomta annak a sapkáját és a szőke elindúlt velök együtt.

— A pálinkát nem tetszett kifizetni, tekintetes uram, — szólt a vénasszony.

— Jól van, mátuska, jól. Hallod-e sógorkám: fizesd ki, kérlek! Nincs egy fityingem se.

— Mennyi jár neked a pálinkáért? — kérdezte a sógorka.

— Mit kérdi, bátyuska? mindössze három dvugrivennyik.*

— Hazudsz, hazudsz! Adj neki egy fél rúbelt, az is bőven elég.

— Kevés, tekintetes uram, — mondá a vénasszony, hanem azért hálásan elfogadta a pénzt s még nagy igyekezettel sietett ajtót is nyitni a vendégeknek. Nem is szenvedett ő rövidséget, mert négyszer annyit kért, mint a mennyibe neki a pálinka került.

Az utasok felültek. A Csicsikov bricskája a másik bricska mellett haladt, a melyben Nozdrev ült a sógorával s így aztán egészen jól beszélgethettek az úton. Utánok haladt, minduntalan elmaradozva, a Nozdrev kis hintója, a czingár paraszt-lovakkal. Abban csak Porfir ült a kutya-kölyökkel.

Minthogy a beszélgetés, melyet az utasok folytattak, nem nagyon érdekelhetné az olvasót, jobban teszszük, ha e helyett inkább elmondunk egyet-mást Nozdrevről, a ki talán nem éppen utolsó szerepet fog játszani ebben a könyvben.

Arcza már némileg ismerős az olvasó előtt. Akárhányat láthatunk ilyet. Mindenféle hájjal megkent embernek szokták ezeket nevezni, már gyerek- és iskolás korukban jó pajtásoknak tartják, hanem azért mégis sokszor elrakják őket. Arczukban mindig valami nyíltság, egyenesség, bátorság látható. Könnyen ismerkednek s alig nézel körül, már tenek szólítanak. Örökös barátságot kötnek, de úgyszólván mindig az a vége, hogy a velök megbarátkozó még aznap este összeverekedik velök a barátságos vacsoránál. Mindnyájok bőbeszédű, mulatozó, könnyűvérű, mutatós ember.

* Dvugrivennyik = husz kopejka ezüstben.

Nozdrev harminczöt éves korában is tökéletesen olyan volt, mint tizennyolcz-húsz éves korában: a víg élet kedvelője. A házassága sem változtatott rajta semmit s annál kevésbbé, mert a felesége hamar meghalt, hagyván maga után két gyermeket, a kikre Nozdrevnek határozottan semmi szüksége sem volt. A gyerekekre egy takaros dajka ügyelt. Nozdrev soha egy napnál tovább nem birt otthon maradni. Jószimatú orrával több tíz versztányiról megszagolta: hol van vásár mindenféle gyülekezéssel, bálokkal; észre sem vették, már ott termett s pört és czivakodást csinált a zöld-asztalnál, mert — mint a hozzá hasonlók valahányan, — szenvedélyes kártyás volt. Kártyázni pedig, — mint azt már az első fejezetben láttuk, — nem éppen tisztán és feddhetetlenül kártyázott, ugyanazért a játék egészen más játékkal végződött: vagy csizmasarkakkal kapaczitálták, vagy megmarkolászták sűrű és igen szép pofaszakállát, úgy, hogy néha csak a fél-pofaszakállával tért haza — s néha az is nagyon ritka állapotban volt. De egészséges és telt arcza oly jól volt alkotva s abban annyi termő képesség rejlett, hogy a pofaszakáll mihamar helyre nőtt, sőt még különb lett, mint volt az azelőtti. S a mi a legkülönösebb és a mi csak Oroszországban történhetik meg, rövid idő múltán már megint ugyanazon barátaival jött össze, a kik úgy helyben hagyták s a találkozás olyan volt, mintha soha semmi sem történt volna közöttük; sem ő, sem azok rá sem gondoltak a történtekre.

Nozdrev bizonyos tekintetben históriai férfiú volt. Sehol semmi összejövetel, a melyen ő jelen volt, nem múlt el valami história nélkül. Valami história mindig elő adta magát: vagy zsandárok vitték ki karonfogva a teremből, vagy a saját pajtásai voltak kénytelenek őt kidobni. Vagy ha sem ez, sem az, hát akkor mégis csak történt vele olyasmi, a mi mással semmi esetre sem történhetik meg: vagy úgy leissza magát az ivóban, hogy egyre nevet, vagy oly kegyetlenül hazudozik, hogy maga is elbámúl rajta. Hazudik pedig egész szükségtelenül: egyszerre csak előadja például, hogy neki volt egyszer egy kék vagy rózsaszínű lova — meg más efféle, annyira, hogy a hallgatói végre mind ott hagyják, így

szólván: „No, pajtás, úgy látszik, hogy te már megint hozzá láttál a golyó-öntéshez".

Vannak emberek, a kiknek gyönyörűségük telik abban, hogy másoknak — a legtöbbször minden igaz ok nélkül — kárt tegyenek. Némelyik például, még olyan is, a ki rangbeli ember, előkelő külsejű, mellén érdemrenddel, kezet szorít velünk, mély értelmű beszélgetésbe kezd, a mely gondolkozásba ejt bennünket, aztán csak látjuk ám, hogy ugyanazon pillanatban, szemünk láttára csúffá tesz bennünket; csúffá tesz pedig úgy, mint valamely kollégiumi iktató, nem pedig úgy, mint azt egy rendjeles embertől várhatnók, olyan embertől, a ki gondolkozásba ejt a beszédével — annyira, hogy arra csak nagyot nézünk, vállat vonunk s azzal vége!

Ilyen furcsa szenvedélye volt Nozdrevnek is. Mentől közelebbi barátságba jutott vele valaki, annál jobban lefőzte azt: oly hallatlan hazugságokat tálalt föl, a melyeknél ostobábbat kitalálni lehetetlen, tönkre tett készülő házasságokat, kereskedői alkukat és egyáltalában nem tartotta magát az illető ellenségének; ellenkezőleg: ha a véletlenség megint összehozta őket, ő megint egész barátságosan viselkedett az illetővel, sőt még ilyen szókat is mondott: — Jaj, beh rossz ember vagy: — soha felém se nézel.

Nozdrev némi tekintetben sokoldalú ember volt, vagyis mindenre kapható. Egy és ugyanazon pillanatban ajánlkozott bárhová útazni, a hová csak tetszik, akár a világ végére is, kész volt bármely vállalatba fogni, cserélni akármit és akármiért. Puska, kutya, ló — mindez csere tárgya volt nála, de egyáltalában nem nyereségvágyból; ez egyszerűen az ő jellemének fürgeségéből, állhatatlanságából folyt. Ha valamely vásár alkalmával sikerült neki valamely tapasztalatlan embert megkoppasztani, mindjárt egész halom olyan holmit vásárolt a boltokban, a mit előzőleg ott meglátott: homutot, pipagyujtó gyertyát, keszkenőt a dajkának, csikót, mazsolát, ezüst mosdó-tálat, hollandus vásznat, pitlélt lisztet, dohányt, pisztolyt, heringet, képeket, esztergály-szerszámot, fazekakat, csizmát, fayence-edényeket, — a meddig a pénze el nem fogyott. Egyébaránt ritkán esett meg,

hogy ezeket haza is vitte volna: csaknem ugyanaznap mindez valamely szerencsésebb játékos kezére került, sőt néha még rá kellett adnia a saját borostyán-végű pipaszárát is, más alkalommal pedig még a négyes fogatját is mindenestül: hintóstúl, kocsisostúl együtt, annyira, hogy ilyen esetekben rövid kabátban vagy ujjasban kellett járni-kelnie, keresni valamely jóbarátot, a ki fölvegye a kocsijára.

Hát ilyen volt Nozdrev.

Meglehet, hogy képtelen jellemnek fogják őt mondani, vagy azt mondják, hogy most már nincsenek Nozdrevek. Fájdalom: nincs igazuk azoknak, a kik így beszélnek! Nozdrevék még sokáig nem tűnnek el. Itt vannak köztünk mindenütt, csak talán más kaftánban; a könnyelmű, kitanulhatatlan emberek megvannak, csak a más kaftánban járót másnak is gondoljuk.

No de a három kocsi megérkezett már a Nozdrev háza elé. A háznál persze nem készültek az ő fogadtatásukra. Az ebédlő közepén faállványok voltak, azokról két muzsik valami végtelen nótát dúdolva, a falakat meszelte; a szoba földje tele volt fröcskölve mészszel. Nozdrev rögtön kiparancsolta az állványokat és muzsikokat, s beszaladt a másik szobába rendelkezni. A vendégek hallották, a mint a szakácsnál az ebédet megrendelte; Csicsikov, a ki már jó étvágyat kezdett érezni, látta, hogy öt óránál korábban nem ülhetnek asztalhoz. Nozdrev visszatérvén, kivitte a vendégeket, hogy nézzenek meg mindent a falujában s két óra alatt határozottan mindent megmutatott, úgy, hogy immár nem volt mit megnézni. Legelébb is a ló-istállót szemlélték meg, a hol két kanczát találtak: egy almás-szürkét és egy barnát, azután egy nem igen mutatós mén-csikót, de a melyről esküdözve állította Nozdrev, hogy tízezret fizetett érte.

— Nem adtál te ezért tízezret, — jegyezte meg a sógora, — hiszen egyet sem ér.

— Istenucsese, tízezret adtam érte, — felelt Nozdrev.

— Esküdözhetel nekem, a mennyit tetszik, — mondá a sógora.

— Hát fogadjunk! — szólt Nozdrev.

De fogadni a sógor nem akart.

Azután megmutatta Nozdrev az üres helyeket, a melyeken ezelőtt szintén szép lovak álltak. A lóistállóban volt egy kecskebak is, a melyet régi babona szerint elengedhetetlennek tartottak a lóistállókban, s a mely itt — a mint látszott — igen jóban volt a lovakkal s egész otthonosan bujkált azok hasa alatt.

Azután egy lánczra kötött farkas-kölyköt mutatott meg nekik Nozdrev.

— Ez aztán a farkas-kölyök! — mondá Nozdrev, — készakarva tápláltatom nyers hússal, mert azt akarom, hogy tökéletes vadállat legyen belőle.

Majd a tavat nézték meg, a melyben a Nozdrev állítása szerint akkora nagy halak vannak, hogy két paraszt csak nagynehezen tudott belőlük egy darabot partra húzni, mely állítás iránt a sógor megint nem mulasztotta el kétségét kifejezni.

— Mutatok most neked, Csicsikov, két kutyát; — a húsuk keménysége bámulatos, a szőrük mint a tű.

S elvezette a vendégeit egy igen csinosan épített házikóhoz, a melyet nagy, mindenfelől bekerített udvar vett körül. Az udvarra bemenve, mindenféle színű és fajú kutyát láttak: vörösbarnát, foltos-feketét, sárgát, foltos-vereset, barna-foltost, fekete-fülűt, szürke-fülűt... A neveik többnyire valami parancsszóból álltak: Lőjj, Csaholj, Repülj, Süsd, Vágd, Kerítsd, Nehadd, Fordítsd, Sólyom, Fecske, Nyalka, Biztos. Nozdrev úgy járt-kelt köztük, mint egy családapa; azok valamennyien felkapták a farkukat, — a melyet a kutyapeczérek „kormány"-nak hínak, — odarepültek a vendégek elé és üdvözölték azokat. Vagy tíz mindjárt föl is rakta az első lábát a Nozdrev vállára. A Kerítsd éppen olyan kitüntetésben részesítette Csicsikovot, sőt a két hátulsó lábára állva, igyekezett a nyelvével annak az ajakát megnyalni, úgy hogy Csicsikov kénytelen volt rögtön egyet köpni. Megnézték hát a kutyákat, a melyeknek húsa-keménysége csodálatraméltó: — igen szép kutyák voltak. Azután megnéztek egy krimi vén szukát, a mely már vak volt s a Nozdrev szavai szerint már nem sokáig vihette, de a mely még ez-

előtt két évvel remek szuka volt. Megnézték tehát ezt a szukát is — s a szuka csakugyan vak volt.

Innen a vízimalom megtekintésére indultak, a melynek hiányzott az a csapja, a melyre a felső malomkövet szokták erősíteni, hogy gyorsan forogjon az orsója körül, vagy hogy röpkedjen, mint azt az orosz paraszt olyan szépen mondja.

— Itt van nem messzire a kovács-műhely is, — mondá Nozdrev.

Néhány lépésnyire csakugyan meglátták a kovács-műhelyt; megnézték a kovács-műhelyt is.

— Ezen a mezőn annyi a szürke nyúl, — mondá Nozdrev, ujjával a mezőre mutatva, — hogy nem látni tőlük a földet; én magam is megfogtam egyet a hátulsó lábánál fogva.

— No, a szürke nyúlat kézzel te soha meg nem fogod, — jegyezte meg a sógor.

— Már pedig megfogtam, készakarva megfogtam, — felelt Nozdrev; — most pedig — folytatta, Csicsikovhoz fordulva, — megmutatom neked a birtokom határát.

Nozdrev a mezőn keresztül vezette vendégeit, a mely sok helyen zsombékos, buczkás volt. A vendégeknek szántásokon és boronált földeken kellett tova bukdácsolni. Csicsikov már elfáradt. Sok helyen víz fakadt a nyomaikban, annyira mélyfekvésű volt a talaj. Eleinte óvatoskodtak s ugrálva haladtak, de aztán látva, hogy ez mitsem használ, nekivágtak egyenesen, nem válogatva: hol nagyobb vagy kisebb a sár. Jó darabig menve csakugyan elérték a határt, a mely egy keskeny árokból és faoszlopból állt.

— Ez a határ, — mondotta Nozdrev, — mindaz, a mit csak látsz ezen az oldalon: az enyém, sőt a túlsó oldalon is mind az az erdő, a mely amott kéklik s a mi az erdőn túl van, az is mind az enyém.

— Mióta a tiéd az az erdő? — kérdezte a sógor. — Talán mostanában vetted meg? Hiszen nem volt az a tied.

— Nem régen vásároltam, — felelt Nozdrev.

— Hogy' történhetett meg oly gyorsan a vásár?

— Mért ne? tegnapelőtt vettem, még pedig drágán, hogy az ördög vinné el.

— Hiszen akkor a városban voltál a vásáron.

— No, nézd el ezt a bölcset! Hát nem lehet az ember a vásáron úgy, hogy egyúttal erdőt is vegyen? Nohát, míg én a vásáron voltam, azalatt itt megvette az ispánom.

— No, ha az ispánod . . . — mondá a sógor, de még mindig kételkedve csóválta a fejét.

A vendégek ugyanazon sáros úton tértek vissza a házhoz. Nozdrev bevezette őket a dolgozó-szobájába, a melyben azonban nem volt nyoma sem annak, a mi a dolgozó-szobákban szokott lenni, tudniillik nem volt ott sem könyv, sem papir; csak kardok függtek a falon és két puska, a melyek egyikének háromszáz, másikának nyolczszáz rúbel volt az ára. A sógor, megnézvén a két puskát, csak a fejét csóválgatta. Azután előkerültek a török jatagánok, a melyek egyikének a nyelére tévedésből a következő orosz fölirás került: „Készítette Szibirjákov Szávelij". — Azután a sípládára került a sor. Nozdrev rögtön megforgatta a forgatóját. A sípláda meglehetős kellemesen szólt, de — úgy látszik — valami baja történt a belsejében, mert egy mazúrkát azzal a dallal végzett be, hogy „Malborough s'en va-t-en guerre", majd meg hirtelen egy régesrégi keringőbe csapott át. Nozdrev már régen abbanhagyta a forgatást, de a sípládában volt egy igen igyekező síp, a mely semmiképp sem akart elhallgatni, s ez még azután is sokáig fújta egyedül a magáét. — Ezután bemutatódtak a fa-, cserép- és tajték-pipák, kiszitt és ki nem szitt alakban, bőrtokban és bőrtok nélkül, azután egy csibukszár, a melynek a szopókája borostyánból volt, s a melyet nemrégen nyert, egy dohányzacskó, melyet valami grófné hímzett, a ki Nozdrevbe valami posta-állomáson fülig szerelmes lett, s a kinek a kezecskéi — az ő szavai szerint — a lehető legtökéletesebb *superflu* voltak, — mely utóbbi szó ő nála bizonyosan valami utólérhetetlent jelentett.

Miután füstölt tokot haraptak zákuszki gyanánt, öt óra tájban asztalhoz ültek. Az ebéd, a mint látszott, nem volt a Nozdrev életének a legjelentékenyebb jelensége;

nem játszottak nagy szerepet a különféle étekfogások: némely étel megkozmásodott, némely meg fövetlenül maradt. Látható volt, hogy a szakács inkább valami ihlet szerint dolgozott s összecsapkodott mindent, a mi a kezeügyébe esett: ha bors jutott a keze alá, borsot hintett, ha káposztához ért, káposztát dobott a tálba, aztán megsütötte tejjel, adott hozzá sonkát, borsót; egyszóval, összehabart mindent s nem nézett egyebet, csak azt, hogy ez a dzsama megfőjjön; íze majd csak lesz valamilyen. Hanem annál nagyobb gondja volt aztán Nozdrevnek a borokra: még a levest sem adták föl s ő már töltött egy-egy nagy pohárral a vendégeinek valami erős borból, azután meg haut-sautern-ből, mert egyszerű sautern a kormányzósági és kerületi városokban nincs is. Azután Nozdrev egy üveg madeirát hozatott, „a minőt soha életében még a főhadvezér sem ivott". A madeira csakugyan szinte lángolt a torkukban, mert a borkupeczek, a kik már ismerték azon földesurak ízlését, a kik a madeirát szeretik, kegyetlenül megdolgozták azt rummal, néha még királyvízzel is, tudván, hogy az orosz gyomor mindent elbír. Nozdrev azután még valami különös butelliát hozatott, a melyben, az ő szavai szerint, burgundi és champegnei volt együtt. Ebből szorgalmasan töltögetett a vendégeinek, jobbra is, balra is, a sógorának is, Csicsikovnak is; Csicsikov azonban megfigyelte, hogy magamagának Nozdrev csak keveset töltögetett. Ez a körülmény arra indította őt, hogy óvatos legyen, s mihelyt Nozdrev valahogy' belemelegedett a beszédbe, vagy a sógorának töltött, ő rögtön kiöntötte a pohara tartalmát a tányérjára. Azután nemsokára berkenye-szörpöt szolgáltak föl, a mely a Nozdrev szavai szerint olyan, akárcsak az édes anyatej, de a mely csodálatosképpen a leghitványabb bunda-pálinka-ízű volt. Majd valami balzsamnak mondott italt adtak föl, a melynek az igazi nevét nem igen lehetett kitalálni, s a melyet különben második alkalommal már a háziúr is másnak nevezett. Az ebéd már régen véget ért s minden italt végigkóstoltak már, de a vendégek még mindig az asztalnál ültek. Csicsikov nem akarta Nozdrev előtt a sógor jelenlétében a fődolgát felhozni, mert a sógor mégis csak idegen ember, az ő dolga

pedig négyszemközti, barátságos megbeszélést kívánt. Egyébként a sógor nem igen lehetett volna veszedelmes ember, mert, a mint látszott, jól benyalt és ültében egyre bóbiskolt, orrával az asztalt ütögetve. Ő maga is észrevette, hogy reménytelen állapotban van, s végre elkezdett hazakéredzkedni, de oly renyhe és lankadt hangon, mintha — mint az orosz mondja — harapófogóval húzná fel a lóra a homutot.

— Nem, nem, nem eresztlek, — mondá Nozdrev.

— Ne bánts, kedves barátom, én igazán elútazom, — mondá a sógor, — nagyon megbántasz engem.

— Gyerekség, gyerekség! Rögtön játszunk egy kis makaót.

— Nem, kedves barátom, játszszál magad, de én nem játszhatom: nagyon megharagszik a feleségem; várja már, hogy elbeszéljem neki a vásárt. Meg kell neki szereznem ezt a gyönyörűséget. Elútazom, barátom, ne is tartóztass.

— Eh, vigye az ..... a feleségedet! Micsoda fontos dolgotok lehet nektek együtt!

— Nem, barátom. Ő oly jó feleség. Igazán mondom, hogy ritka, példányszerű, tiszteletreméltó, hű feleség. Olyan szíves jósággal van hozzám. Akár hiszed, akár nem: máris könnyes a szemem! Nem, ne tartóztass; becsületemre mondom, hogy elútazom. Tiszta lelkiismeretem szerint mondom ezt.

— Ugyan hadd el, hadd menjen; mi hasznod lehet belőle, ha itt tartod? — mondá halkan Csicsikov Nozdrevnek.

— Az is igaz, — szólt Nozdrev, — ki nem állhatom az ilyen érzelgéseket; — azután fenhangon hozzátette: — No vigyen hát az ördög, eredj haza bábozni a feleségeddel, te papucsvitéz.

— Nem, barátom, ne mondj engemet papucsvitéznek, — felelt a sógor, — én egész életemmel le vagyok neki kötelezve. Ő olyan jó, olyan édes; annyira elláraszt engem a dédelgetésével . . . hogy szinte könnyekre fakadok. Kikérdezi, hogy mit láttam a vásáron . . . hát el kell azt neki mondani . . . igazán mondom: oly édes asszony!

— No hát, menj s hazudj neki, a mi tetszik! Nesze a sapkád.

— Ne beszélj így róla, barátom; ezzel te, hogy úgy mondjam, engemet bántasz meg; ő oly édes!

— No hát, csak lódulj hozzá mentől hamarabb.

— Hát megyek is, barátom; bocsáss meg, hogy nem maradhatok. Szívesen megtenném, de nem lehet.

A sógor még sokáig ismételgette mentegetődzését, észre sem véve, hogy már régen fent ül a bricskán, régen kijutott az udvarról, s hogy már régen a mezőkön jár. Biztosra vehetjük, hogy a felesége ugyancsak keveset hallhatott tőle a vásárról.

— Milyen hitvány fráter, — mondá Nozdrev az ablaknál állva és a távozó kocsira nézve, — hogy' elment! A jobboldali lógós-lova nem rossz; már régen el akartam tőle kaparintani. De lehet is ő vele valamire menni. Papucshős, igazi papucshős!

Ezután bementek a Nozdrev szobájába. Porfir gyertyát hozott be s Csicsikov a Nozdrev kezében egy tuczat kártyát vett észre, a melyet hogy honnan kerített elő, nem lehet tudni.

— Nohát, pajtás, — szólalt meg Nozdrev, a kártyacsomag oldalára helyezve egyik ujját, aztán meghajlítva a csomagot, úgy, hogy recsegve pattant le róla a papirburok, — időtöltésből adok háromszáz-rúbeles bankot.

De Csicsikov úgy tett, mintha nem is hallaná, miről van szó, s mintha hirtelen jutott volna valami eszébe:

— Hogy el ne felejtsem: egy kérésem van hozzád.

— Mi volna az?

— Add először a szavadat, hogy teljesíted.

— De micsoda kéréş az?

— No, csak add előbb a szavadat.

— Tessék!

— Becsületszavadat?

— Becsületszavamat.

— No hát, halld a kérésemet: bizonyosan van neked sok olyan holt jobbágyod, a kik a reviziós lajstromból még nincsenek törülve.

— Van hát; és aztán?

— Add át azokat nekem, az én nevemre.

— Minek azok neked?

— Szükségem van rájok.

— De mire?

— Hát . . . csak szükségem van rájok . . . az már az én dolgom . . . egyszóval: kell!

— Bizonyosan valamiben töröd a fejed. Csak valld be; mi?

— Ugyan, miben törhetném a fejem? Ilyen haszontalansággal nincs is mit kezdeni.

— Hát akkor minek kellenek azok neked?

— Jaj beh kíváncsi ember! Minden haszontalanságot szeretne megtapogatni és meg is szagolni!

— De miért nem akarod megmondani?

— Mi hasznod van belőle, ha megmondom? No hát, egyszerűen egy ötlet az egész.

— Jól van: a míg meg nem mondod, addig nem is teljesítem a kérésedet.

— No látod, ez már nem becsületes eljárás; szavadat adtad, aztán most megmásítod.

— Beszélhetsz nekem! A míg meg nem mondod, hogy mit akarsz, addig nem teszek semmit.

— Ugyan mit kéne neki mondani? — tünődött Csicsikov, s pár pillanatnyi gondolkozás után kijelentette, hogy a holt lelkek azért kellenek neki, mert tekintélyt akar magának szerezni a társaságban, mert neki nincsenek nagy birtokai, hát legalább olyan, a milyen, valamelyes lelkei legyenek . . .

— Hazudsz, hazudsz! — mondá Nozdrev, be sem várva, míg Csicsikov bevégzi, — hazudsz, testvér!

Csicsikov maga is belátta, hogy nem valami ügyes dolgot talált ki s hogy az ürügy gyengécske.

— No, megmondom hát az igazat, — szólt, jobban összeszedve magát, — csak aztán, kérlek, senkinek el ne mondd. Házasodni akarok; de tudnod kell, hogy a menyasszonyom szülei rendkívül nagyralátó emberek. Úgy meg vagyok velök akadva, hogy már szinte bánom, hogy belemásztam ebbe a dologba: mindenáron azt akarják, hogy az ő vejüknek legalább is háromszáz lelke legyen, minthogy pedig ehhez a számhoz nálam csaknem másfél száz jobbágy hiányzik . . .

— No, hazudsz, megint hazudsz, — kiáltott föl újra Nozdrev.

— No, de már ebben ennyit sem hazudok, ni! — mondá Csicsikov, nagyujjával a kisujjának a legkisebb ízére mutatva.

— Fejemet teszem rá, hogy hazudsz!

— De ez már sértés! Hát mi vagyok én? Miért hazudnék én mindenáron?

— Óh, hiszen ismerlek én téged: nagy gazember vagy te; engedd meg, hogy ezt neked egész barátságosan megmondjam. Ha én neked a följebbvalód volnék, hát a legelső fára fölakasztatnálak.

Csicsikovot ez a kijelentés megsértette. Bántotta őt mindig minden, legkevésbbé is durva, vagy a jóízlést sértő kifejezés. Még azt sem szerette, ha bizalmaskodtak vele, kivéve, ha valamely nagyon is előkelő ember részéről jött a bizalmaskodás. Azért hát most tökéletesen meg volt sértve.

— Bizony Isten fölakasztatnálak, — ismételte Nozdrev, — ezt nyiltan megmondom neked, nem azért, hogy megbántsalak, hanem tisztán csak barátságos indulatból.

— Mindennek van határa, — mondá Csicsikov méltósággal, — ha ilyen beszéddel akarsz henczegni, hát menj a kaszárnyába, — aztán hozzátette: — ha ajándékba nem adod, hát megfizetem.

— Megfizeted! De hiszen én téged jól ismerlek, hiszen te gazember vagy, hiszen tudom, hogy potomságot kínálnál.

— Eh! te is szép ember vagy ám! Gondold meg, hogy mik azok? talán gyémántok?

— No hát, itt van ni! Mondom, hogy jól ismerlek.

— Ugyan kérlek, barátom, micsoda zsidó tempóid vannak neked! Hiszen ingyen is ideadhatnád őket.

— No, hát ide hallgass: hogy megmutassam, hogy én valami embernyúzó nem vagyok, hát odaadom neked őket ingyen. De vedd meg a csődör-csikómat s a holt lelkeket odaadom ráadásúl.

— De kérlek: minek nekem a csődör? — felelt Csicsikov, elámulva e valóban furcsa ajánlaton.

— Minek? Hiszen én tízezeret fizettem érte s neked odaadom négyezerért.

— De minek nekem a te csődöröd? Én nekem nincs lótenyésztésem.

— Hallgass rám, nem érted a dolgot: hiszen én most csak háromezeret kívánok, a fönmaradó ezret majd megfizeted később.

— No, nekem nem kell a csődör, tedd a hová akarod.

— Akkor hát vedd meg a vörös pejkanczámat.

— Kancza sem kell nekem.

— A kanczáért meg a szürkéért, a melyet az imént láttál, nem kérek többet tőled kétezernél.

— De mikor nincs szükségem lóra.

— Eladhatod őket: a legelső vásáron megkapod a háromszoros árukat.

— Akkor hát legjobb, ha magad adod el őket, miután azt hiszed, hogy háromszor annyit érnek.

— Tudom, hogy annyit érnek, de én azt akarom, hogy te is nyerj rajtok.

Csicsikov megköszönte a jóindulatot, s röviden lemondott úgy a vörös pejkanczáról, mint a szürkéről.

— No, hát akkor végy tőlem kutyákat. Olyan egypár kutyát adok neked, hogy kilel a hideg, ha meglátod. Bajúsza van, a szőre úgy áll, mint a kefe; az oldalbordája észszel föl sem érthető; a lábatalpa csupa szőrpapucs, — nem éri a földet.

— De mit csináljak én a kutyákkal? én nem vagyok vadász.

— Azt akarom, hogy neked is legyenek kutyáid. No, de ha már kutya sem kell, hát vedd meg a sípládámat. Remek sípláda! Becsületemre mondom, hogy nekem magamnak is benne van másfélezerben; neked odaadom kilenczszáz rúbelért.

— Minek nekem a sípláda? Hiszen nem vagyok én német, hogy az országutakon czipeljem a hátamon s pénzt kunyoráljak vele.

— Hiszen ez nem olyan sípláda, a milyet a németek hordanak. Ez orgona-szerkezetű; nézd meg csak jól:

egészen vörös lából van. Megállj: megmutatom még egyszer.

S Nozdrev megfogva a Csicsikov kezét, elkezdte azt maga után húzni a másik szobába, és bárhogy' megvetette is Csicsikov a földön a lábát, bármennyire erősködött, hogy hiszen látta ő már a sípládát: kénytelen volt még egyszer meghallgatni, hogy Malborough hadba megy.

— Ha pedig nem akarsz pénzt adni a sípládáért, hát akkor tudod mit mondok? Odaadom neked ajándékba a sípládát is és mind a mennyi holt lelkem csak van, te meg add nekem a bricskádat és háromszáz rúbel ráadást.

— Még mit nem! Hát én min megyek innen tovább?

— Adok neked egy másik bricskát. Jerünk a kocsiszínbe, megmutatom. Csak át kell festetned és gyönyörű bricska lesz belőle.

— Az ördög vinné el, hogy' a nyakamra ült! — gondolta magában Csicsikov, s elhatározta, hogy megszabadítja magát minden bricskától, sípládától s minden képzelhető kutyáktól, akármilyen legyen azoknak az oldala, akármilyen szőrpapucsos a talpa.

— No hát: a bricska, a sípláda, meg a holt lelkek együtt!

— Nem kell, — mondá Csicsikov.

— Miért nem kell?

— Azért, mert egyszerűen nem kell — s vége.

— Ejnye beh furcsa vagy! Úgy látom: veled nem lehet úgy meglenni, mint jóbarátok és pajtások közt szokás . . . igazán furcsa ember vagy! Mindjárt meglátszik, hogy kétszínű vagy.

— Hát mit gondolsz, hogy talán én bolond vagyok, vagy mi? Ítéld meg magad: minek szerezzek én magamnak olyan dolgokat, a mikre semmi szükségem sincs!

— No, kérlek, ilyet ne mondj. Most már nagyon jól ismerlek. Valóságos hitvány ficzkó! No hát: akarsz-e legalább játszani? Fölteszek mindent a kártyára: a holt lelkeket, meg a sípládát is.

— Kártyára tenni annyi, mint a véletlenségre bízni, — felelt Csicsikov, de azért loppal a Nozdrev kezében volt kártyára sandított. Úgy látta, hogy a kártya-csomó hamis, a kártya háta is jegyzett.

— Miért a véletlenségre? — mondá Nozdrev, — szó sincs itt véletlenségről. Ha szerencséd van, ördögien temérdeket nyerhetsz. No, hát próbáld meg, — tette hozzá, osztani kezdve a kártyát, hogy ingert gerjeszszen. — Nézd, milyen szerencse! milyen szerencse! Nézd: csak úgy repül! Itt van az átkozott kilenczes, a melyen mindent elvesztettem. Éreztem, hogy veszíteni fogok rajta, de már csak behunytam a szemem és azt gondoltam magamban: vigyen el az ördög, ha megcsalsz is, haszontalan!

Ezalatt Porfir egy üveg bort hozott be, de Csicsikov kereken kijelentette, hogy se nem játszik, se nem iszik.

— Miért nem akarsz játszani? — kérdezte Nozdrev.

— Hát azért, mert nincs rá kedvem. S az igazat megvallva: én nem is szeretek játszani.

— Miért nem szeretsz?

Csicsikov csak vállat vont s ennyit szólt:

— Azért, mert nem szeretek.

— Hitvány ember vagy te akkor.

— Mit tehetek róla, ha olyannak teremtett az Isten?

— Igazi himpellér! Eleinte azt gondoltam, hogy legalább annyira, a mennyire valamirevaló ember vagy, de hát nincs neked semmi nevelésed. Veled egyáltalában nem lehet úgy beszélni, mint jóbaráttal . . . Se nyiltság, se őszinteség! Éppen olyan gazficzkó vagy, mint Szobákevics.

— Miért szidsz te engemet? Hibás vagyok én azért, hogy nem játszom? Add el nekem a holt lelkeidet, de minden egyéb nélkül, ha már olyan vagy, hogy ilyen semmiségtől sem akarsz könnyen megválni.

— Azt ám! Majd kapsz te én tőlem ördögöt! Odaadtam volna, ingyen akartam odaadni, de most már nem adom azért sem. Ha három országot adsz értök, akkor sem adom neked, te zsebmetsző, te csúf kályhafűtő! Most már nincs veled semmi dolgom. Porfir, eredj és mondd meg a lovásznak, hogy ne adjon zabot a tekintetes úr lovainak; hadd egyenek csak szénát.

Ezt a befejezést Csicsikov igazán nem várta.

— Jobban is tennéd, ha nem kerülnél a szemem elé, — mondá Nozdrev.

Daczára azonban e kellemetlen jelenetnek, házigazda és vendég együtt vacsoráltak, azzal a különbséggel, hogy ezúttal nem voltak az asztalon nehezen kimondható nevű borok, csak egy üveg szégyenkezett ott valami cziprusival, a mi persze voltaképpen bicskanyitogató karczos volt.

Vacsora után Nozdrev bevezette Csicsikovot az oldalszobába, a hol már föl volt vetve ennek számára az ágy és így szólt hozzá:

— Itt van az ágyad; de még csak jóéjszakát sem kívánok neked.

Csicsikovon, a mint Nozdrev távozott, a legkellemetlenebb hangúlat vett erőt. Bosszankodott, szidta magát, hogy minek jött ő Nozdrevhez s minek vesztegette el haszontalanúl a drága időt; de még jobban szidta magát azért, hogy szóba hozta előtte a dolgát; oly vigyázatlanúl viselte magát, mint egy gyerek, mint egy félbolond, mert az ő dolga éppen nem olyan természetű, hogy Nozdrevnek az orrára lehetne kötni. Nozdrev haszontalan ember, Nozdrevnek eljárhat a szája, nagyíthatja, világgá kürtölheti az esetet, s az ördög tudja, hogy micsoda pletyka támadhat az esetből . . . Nem jól van, nem jól.

— Egyszerűen megbolondúltam, — évődött magában.

Éjjel nagyon rosszúl aludt. Valami apró, fürge bogarak kegyetlenül csípték, annyira, hogy mind az öt körmével vakargatnia kellett a megmart helyeket, miközben egyre azt hajtotta:

— Hogy az ördög vinne el benneteket a gazdátokkal együtt.

Korán reggel fölkelt. Első dolga volt mindjárt a csizmáját fölhúzni s a hálókabátját felölteni, az udvaron át a lóistállóba menni, a hol megparancsolta Szelifánnak, hogy rögtön fogjon be. Visszatérve az udvaron Nozdrevvel találkozott, a ki szintén hálókabátban volt, a fogai közt pipát tartva.

Nozdrev barátságosan üdvözölte őt s megkérdezte tőle, hogy' aludt?

— Meglehetősen, — felelt szárazon Csicsikov.

— Én meg egész éjjel olyan czudar dolgokat álmodtam, pajtás, hogy elbeszélni is szégyenlem, — mondá Nozdrev; — a szám is olyan a tegnapiak után, mintha egy lovas-ezred hált volna meg benne. Képzeld, azt álmodtam, hogy megbotoztak. S képzeld: kik? Semmiképen sem találnád ki: Poczjelujev százados és Kuvsinnikov.

— Bizony jó is volna, ha ébren is jól helyben hagynának, — gondolta Csicsikov.

— Úgy ám! Még pedig ugyancsak fájt! A mint fölébredtem, hát csakugyan viszketett is a testem; bizonyosan azok a pokolra való bolhák dolgoztak meg. No, de most csak menj és öltözz fel; én mindjárt nálad leszek. Csak előbb azt a gazember ispánt szidom jól össze.

Csicsikov bement a szobájába. Mikor onnan kijött, az ebédlőbe, ot már az asztalon állt a téás-teríték egy üveg rummal. A pohárban még látni lehetett a tegnapi ebéd és vacsora maradványait; úgy látszik, hogy a seprőt kézbe sem vették. A földön kenyérhéjak hevertek s pipahamu és bagó még az asztalterítőn is. A mihamar bejött házigazdán semmi sem volt a hálókabátja alatt, csak a csupasz melle, a mely be volt nőve szőrrel. Kezében a csibukot tartva, szürcsölte a téáját; nagyon jó minta lett volna olyan festők számára, a kik nem szeretik a borbély-czégtáblákon látható kinyalt, kivasalt és körülnyírt alakokhoz hasonló modelleket.

— No hát, mit határoztál? — kérdezte Nozdrev, rövid hallgatás után, — nem akarsz játszani a lelkekre?

— Mondtam már, barátom, hogy nem játszom; megvenni, — ha akarod, — megveszem őket.

— Eladni meg nem akarom; nem volna baráti dolog. Én nem akarok hasznot húzni — az ördög tudja, hogy miből. Kártyázni rá — az egészen más. Tegyünk legalább egy próbát.

— Mondtam már, hogy nem.

— Hát cserélni?

— Azt sem.

— No hát, tudod mit: játszszunk ostáblát; ha megnyered a pártit — legyen minden holt lélek a tiéd. Na-

gyon sok van olyan, a kit a reviziós jegyzékből törülni kell. Hej, Porfir, hozd be az ostáblát.

— Hiában fáradsz, nem játszom.

— De hiszen ez nem hazárdjáték, itt nem lehet sem szerencse, sem csalás; minden az ügyességtől függ. Sőt még azt is előre megmondom neked, hogy én átalában nem is tudok játszani s valami előnyt kell adnod nekem.

— Leülök vele, — gondolta Csicsikov, — játszom vele ostáblát. Valamikor nem rosszúl játszottam s csalásra itt nem igen lehet neki alkalma. — Jól van, — tette hozzá fenhangon, — ostáblát játszom.

— A lelkek értéke száz rúbel.

— Miért száz? elég lesz ötven.

— Ugyan! micsoda semmiség ötven rúbel! Inkább ráadásúl a lelkekhez fölteszek még vagy egy középfajtájú kutyakölyköt vagy egy óraláncra való arany pecsétgyűrűt.

— No, jól van! — mondá Csicsikov.

— Mit adsz előnyűl? — kérdezte Nozdrev.

— Miért adnék? Persze, hogy semmit.

— Legalább annyit, hogy enyém legyen a két első lépés.

— Nem; én magam is rosszúl játszom.

— Ismerlek! tudom: milyen rosszúl játszol, — mondotta Nozdrev, megkezdve a játékot.

— Régen volt az, mikor én ostáblát játszottam, — mondotta Csicsikov, szintén húzva egyet.

— Ismerlek! tudom én jól, hogy milyen régen játszottál, — mondá Nozdrev.

— Régen volt az, mikor én valahogy' játszottam, — szólt Csicsikov megint.

— Ismerlek! tudom, milyen rosszúl játszol te, — mondá Nozdrev, megint lépve, de egyúttal a kabátja ujjával is előre tolt egy követ.

— Régen volt az, mikor én . . . E, e! Mi ez, pajtás? húzd csak vissza azt a követ, — szólt Csicsikov.

— Melyiket?

— Hát azt ni, — mutatta Csicsikov s abban a pillanatban az orra alatt látott már megint egy másikat, a mely — a mint látszott — már közel volt hozzá, hogy

„dáma" legyen. Hogy hol vette ott magát, azt a jó Isten tudja. — Nem, — mondá Csicsikov fölkelve az asztaltól, — veled nem lehet játszani. Úgy nem szoktak játszani, hogy egyszerre három kövel lépjenek.

— Micsoda hárommal? ez tévedés. Egy kő véletlenül mozdult előre; azt visszaveszem, tessék.

— Hát a másik hol vette itt magát?

— Melyik másik?

— Hát ez ni, a melyik dáma akar lenni.

— No nézd csak! mintha nem tudnád.

— Nem úgy van az, pajtás; én minden lépést számon tartottam és mindent tudok; te azt csak most loptad előre; annak itt van a helye, ni!

— Hogy' lenne ott a helye! — szólt Nozdrev elvörösödve, — hiszen te költő vagy, a mint látom, pajtás.

— Nem, pajtás; én meg úgy látom, hogy te vagy a költő, de nem sikerül a költeményed.

— Hát kinek nézel te engemet? — csattant föl Nozdrev, — azt hiszed, hogy én csalok?

— Én téged senkinek se nézlek, csak nem játszom veled tovább.

— Az nem megy; most már nem lehet abban hagyni, — mondá Nozdrev egyre hevesebben, — a játék meg van kezdve.

— Nekem jogom van abban hagyni, mert te nem úgy játszol, mint tisztességes emberhez illik.

— Hazudsz! nincs jogod ezt mondani.

— Nem, pajtás, te hazudsz.

— Én nem csaltam, hát nem hagyhatod félben a játékot; végig kell játszanod.

— Arra te engem nem kényszeríthetsz, — felelt Csicsikov hidegvérrel s a táblához lépve, összezavarta a köveket.

Nozdrev fölfortyant s olyan közel lépett Csicsikovhoz, hogy az néhány lépést hátra hökölt.

— Majd megmutatom én, hogy játszani fogsz; az mit sem tesz, hogy összeborítottad a köveket: én minden lépésre emlékszem. Fölállítjuk a köveket abban a rendben, a melyben állottak.

— Nem, barátom, a dolog be van fejezve: veled én nem játszom.

— Hát nem játszol?

— Magad láthatod, hogy veled nem lehet.

— Nem úgy; hanem mondd meg egyenesen: akarsz-e játszani? — szólt Nozdrev, megint közelebb lépve.

— Nem akarok, — felelt Csicsikov, de minden eshetőségre egyúttal fölemelte a kezét az arcza elé, mert a jelenet valóban hevesnek mutatkozott. Ez az óvatosság nagyon is helyén volt, mert Nozdrev nagyot hadarintott a kezével . . . s könnyen megeshetett volna, hogy a mi hősünk kellemes és telt arczának egyik felét lemoshatatlan megbecstelenítés érte volna; de szerencsésen elhárítván az ütést, megkapta Nozdrevet mind a két fölemelt kezénél fogva s úgy tartotta azt erősen.

— Porfir! Pál! — ordított dühösen Nozdrev, igyekezvén kezeit kiszabadítani.

Csicsikov e hívást hallván, nehogy a cselédség ilyen jelenetnek szemtanúja legyen, de érezvén egyúttal azt is, hogy Nozdrevet tartani úgyis hiábavaló dolog, eleresztette annak a kezeit. Ebben a perczben bejött Porfir, vele együtt Pál, egy tagbaszakadt legény, a kivel nem igen lett volna tanácsos ölre menni.

— Hát nem akarod befejezni a játékot? — kérdezte Nozdrev, — felelj világosan.

— Lehetetlen végigjátszanom, — felelt Csicsikov s az ablakra tekintett. Meglátta az udvaron a bricskáját, a mely már egészen készen volt s Szelifán — a mint látszott — csak intésre várt, hogy oda pördüljön a ház följárója elé; de a szobából kimenni lehetetlen volt: az ajtót elállta a két megtermett jobbágy.

— Hát nem játszod végire a játszmát? — ismételte Nozdrev, miközben úgy égett az arcza, mint a tűz.

— Ha úgy játszanál, mint tisztességes emberhez illik . . . de így nem játszhatom.

— Á! Nem játszhatsz, semmirekellő! Mikor láttad, hogy nem te leszel a nyerő, hát nem játszhatsz! Üssétek! — kiáltott magából kikelve s Porfir és Pál felé fordúlva,

akközben pedig maga is kézre fogott egy meggyfa-pipaszárat. Csicsikov fehér lett, mint a fal. Valamit mondani akart, de érezte, hogy ajkai hangtalanúl mozognak.

— Üssétek! — kiabált Nozdrev, előre rohanva s úgy tüzelve és izzadva, mintha valamely bevehetetlen várat ostromolna. — Üssétek! — kiabálta, olyan hangon, mint kiáltotta az egyszeri nekihevült hadnagy egy nagy ostrom alatt, a kinek az elszánt vitézsége oly nevezetessé vált, hogy külön rendeletet kaptak a katonái, azzal az utasítással, hogy fogják meg a kezét, mikor az nagy hevében azt kiáltja nekik: „Előre fiúk!" De az elbeszélés szerint a hadnagyot már elragadta a hév, forgott minden a fejében; előtte nyargal Szuvorov, nagy dologra készülve. — „Előre fiúk!" — kiáltja rohanva, nem gondolva meg, hogy megzavarja az előre megfontolt együttes ostrom-rohamot, hogy millió meg millió puska csöve mered ki a felhőbe néző, bevehetetlen vár falai mögül, hogy semmibe vész az ő igyekezete, mint pehely a levegőben s hogy már repül is a golyó, a mely hivatva van, hogy elhallgattassa az ő kiabáló torkát. De ha Nozdrev olyan volt is, mint az a neki hevült, vesztének indúlt hadnagy, ám a vár, a mely ellen indúlt, éppen nem volt hasonló ama bevehetetlenhez. Ellenkezőleg: ez a vár olyan réműletet érzett, hogy a lelke valahol a talpában húzta meg magát. Már a széket, a melylyel védekezni akart, kivették a szolgák a kezéből; már szemét behúnyva s azt sem tudva: él-e, hal-e? — készült reá, hogy a házigazdája cserkesz pipaszárával ismeretséget kössön, s Isten tudja: mi történt volna vele, de a Sors kegyes volt hősünk oldalát, hátát és minden nemesebb részét megmenteni; egyszerre csak, mintha a felhők közül jött volna, váratlan csengettyű-szó csilingelt, világosan szekér-kerék zörgése hallatszott, a ház előtt megállt egy szekér s a fölhevült trojka-fogat nehéz prüsszögése és nehéz lihegése behatolt egész a szobába.

Mindnyájan önkéntelenül is az ablakra néztek: valami nagy bajúszú, félig katona-ruhás ember mászott le a paraszt-szekérről, s az előszobában kérdezősködvén, éppen abban a pillanatban lépett be, a melyben Csicsikov még nem tért magához rémületéből s

oly szánalomraméltó helyzetben volt, a minőben halandó ember csak lehet.

— Szabad tudnom: melyik itt Nozdrev úr? — kérdezte a jövevény, bizonyos meglepetéssel nézve Nozdrevre, a ki kezében a csibuk-szárral állt ott s Csicsikovra, a ki alig bírt helyre igazodni az ő kellemetlen helyzetéből.

— Előbb engedje megtudnom: kihez van szerencsém? — mondá Nozdrev, közelebb lépve a jövevényhez.

— Az iszpravnyik* vagyok; százados.

— S mi tetszik?

— Eljöttem önnel tudatni a rendeletet, hogy pörének elintézéséig ön bírói felügyelet alatt marad.

— Micsoda ostoba beszéd ez? micsoda pörről beszél ön? — mondá Nozdrev.

— Ön bele van keverve abba a históriába, a melyben Makszimov földesurat önök részeg állapotukban személyében megsértették, megverték.

— Ön hazudik! Soha nem is láttam Makszimov földesurat.

— Tisztelt uram! engedje tudtára adnom, hogy én katonatiszt vagyok. Ilyesmit mondhat ön a szolgáinak, de nem nekem.

Itt Csicsikov, nem várva be, hogy mit felel erre Nozdrev, kapta hamarosan a sapkáját s a százados iszpravnyik háta mögött kisurrant a tornáczra, fölült a bricskájára s ráparancsolt Szelifánra, hogy hajtson, a hogy' csak bír.

ÖTÖDIK FEJEZET

Hősünk megijedt úgy, hogy jobban se kell. Ámbár a bricska úgy repült, mint a szélvész és a Nozdrev faluja már rég eltünt a mezők, halmok és völgyek mögött, Csicsikov még mindig félve tekintgetett hátra, mintha attól tartott volna, hogy most mindjárt jönnek utána és megfogják. Nehezen lélegzett s a mint megpróbálta ke-

* Körülbelől olyan közigazgatási hivatalnok, mint nálunk a szolgabiró.

zét a szívére tenni, úgy érezte, hogy az úgy vergődik, mint a kalitkába zárt fürj.

— Ezzel ugyan megjártam! Hű! micsoda egy duhaj ember ez!

Csicsikov itt többféle súlyos kívánságokkal illette Nozdrevet; akadt köztük nem egy olyan is, a melyet leírni nem lehet. Mit is tehetett? Orosz ember volt, a mellett haragos! Azonfelül a dolog éppen nem volt tréfának mondható.

— Úgy áll a dolog, hogy ha az iszprávnyik százados a kellő pillanatban be nem toppan, talán nem is láttam volna meg többet az Isten napját, — mondogatta magában, — elvesztem volna, mint a bugyborék a vízen. nyomtalanúl, utódok nélkül, nem hagyva leendő gyermekeimnek sem vagyont, sem tisztességes nevet.

Hősünk sokat törődött az ő utódaival.

— Milyen czudar egy úr volt az, — gondolta magában Szelifán, — én még olyan urat sohasem láttam. Más szóval: a szemébe kellene köpni az olyannak. Inkább ne adj enni az embernek, hékás, hanem a lovakat tartsd jól, mert a ló szereti a zabot. Ez az ő tápláléka; a mi nekünk — teszem azt — a koszt, az neki a zab: ez az ő eledele.

Úgy látszik, a lovak sem voltak valami jó véleménynyel Nozdrev felől: nemcsak a pej, hanem az Aszszesszor s a vörös-pej is rosszkedvű volt. Ámbár a vörös-pej mindig hitványabb porcziót kapott s Szelifán úgy töltötte elébe a jászolba a zabot, hogy előbb azt mondta neki: „Ej, te gazember", hanem azért mégis csak zab volt és nem egyszerű széna; s ő mindig nagy gyönyörűséggel ropogtatta azt és gyakran oda nyujtogatta hosszú orrát a társai jászolába, megtudni: hogy milyen ízű azoknak a zabja; ezt különösen olyankor cselekedte, mikor Szelifán nem volt az istállóban. Hanem most nem volt egyéb, csak széna: — ez nem szép. Mind a hárman meg voltak sértve.

Hanem az elégedetlenkedőket az ő dohogásaik közepett váratlanúl és hirtelen félbeszakította egy eset. Mindnyájan — nem véve ki magát a kocsist sem — csak akkor tértek magukhoz és néztek nagyot, a mint szembe

rohant velök egy hatfogatú hintó — s csaknem a fejök fölött hallották a hintóban ülő dámák kiáltozását, szitkát és a hintós kocsis fenyegető hangját:

— Aj, te semmirevaló! Hiszen kiabáltam rád, hogy „térj ki, te varjú!" Berúgtál, vagy mi?

Szelifán érezte, hogy hibázott, de mert az orosz ember nem szereti más ember előtt a hibáját beismerni, hát ő is kiegyenesedett és még neki állt feljebb:

— Hát te mit rohansz úgy? Zálogba tetted tán a szemedet a kocsmárosnál, vagy mi?

Ezután elkezdte a bricskáját vissza hőköltetni, hogy kiszabadúljon az idegen fogat szerszámai közül, de nem ment ám az olyan könnyen: inkább jobban összegabalyodott minden. A vörös-pej kíváncsian szagolgatta új pajtásait, a melyek tőle két oldalt álltak. Ezalatt a hintóban ülő dámák ijedten nézték a történteket. Az egyik idősebb asszony volt, a másik mintegy tizenhat éves, igen csinosan és kedvesen fésült aranyhajú fiatal lány. Arczának szép ovalja friss tojáshoz hasonlított s olyan fehérsége volt, mint ugyancsak a tojásnak, a melyet a kulcsárné azon frissében barna kezébe véve a világosság felé tart és vizsgál, mialatt a nap fényes sugarai azon áttetszenek; kis fülecskéi is éppen olyan áttetszők voltak a rájok eső meleg napfénytől. Ezenkívül az ijedelem félig nyitott ajkain, könnyek a szemében — mindez oly kedves volt rajta, hogy hősünk néhány perczig rajta felejtette a szemét, oda sem ügyelve a lovak és kocsisok közt folyó zene-bonára.

— Hőkölj vissza te nizsninovgorodi varjú, — kiáltotta az idegen kocsis.

Szelifán visszafelé rángatta a gyeplőt, ugyanazt cselekedte az idegen kocsis is, a lovak kissé hátra húzódtak, azután újra összementek, áthágtak az istrángon. E közben a vörös-pejnek annyira megtetszett az új ismeretség, hogy semmi áron sem akart a véletlen Sors ilyetén rendelkezésével ellenkezni s fejét új ismerősének a nyakára téve, úgy látszott, mintha valamit súgott volna annak éppen a fülébe, — valószínűleg valami szörnyű ostobaságot, mert a jövevény ló egyre rázta a fülét.

Végre parasztok érkeztek a zene-bonára a faluból, a mely szerencsére nem volt meszire. Minthogy az ilyen látvány a parasztoknak valódi boldogság, olyan, mint a németnek a hírlap vagy a kaszinó, mihamar egész sereg gyülekezett a kocsik köré s a faluban csak a vénasszonyok és a gyerekek maradtak. Az istrángokat lehányták; a vörös-pejt néhány orrbavágással hátra hőköltették, egyszóval: szétbontották, szétválasztották őket. Hanem az idegen lovak a bosszúságtól-e, a melyet a miatt éreztek, hogy elválasztották őket az ő új ismerőseiktől, vagy egyszerű makranczból: elég az hozzá, hogy — bármenynyire verte őket az ostorával a kocsis, — nem mozdúltak, csak álltak, mintha megmeredtek volna. A muzsikok érdeklődése hihetetlenül fölfokozódott. Szüntelenül elő állt egyik is, másik is a jó tanácsával: — Eredj csak, András, vezesd az ostorhegyest, a melyik elől van, a jobboldalon, Mitya bátya meg üljön föl a nyergesre! Ülj föl. Mitya bácsi! — A hosszú, szikár, vörös szakállú Mitya bátya fölkászolódott a nyerges lóra, mely helyzetében olyan volt, mint egy falusi harangláb, vagy inkább, mint az a fahorog, a melylyel a kútból a vizeskannákat szokták felhúzni. A kocsis rácsapott a lovakra, de nem ért az semmit. Mitya bátya nem ment semmire. — Megállj! Nem jól van! — kiáltották a muzsikok, — Mitya bácsi, te ülj az ostorhegyesre, a nyergesre meg üljön Minya bácsi! A széles vállú, koromfekete szakállú s roppant nagy, szamovárhoz hasonló hassal megáldott Minya bátya örömmel ült föl a nyergesre, a mely csaknem a földig meghajlott alatta. — Most már jó lesz! — kiálták a muzsikok, — csapj rá, üss rá! No, csak egy kis ostort annak a szög-sárgának — mit kuczorog, mint egy ótott szúnyog! — De miután így sem mentek semmire, miután nem használt az ostor sem, Minya és Mitya bátyáék mindketten a nyergesre ültek, az ostorhegyesre meg fölültették Andrist. Végre a kocsis kifogyott a türelméből, elkergette Mitya bácsit is, Minya bácsit is; s jól is tette, mert a lovak már úgy izzadtak és gőzölögtek, mintha megállás nélkül futottak volna meg egy posta-stációt. A kocsis néhány perczig pihentette a lovakat, mire azok maguktól szépen elindúltak.

Mind e tevés-vevés alatt Csicsikov igen nagy érdeklődéssel nézegette az idegen fiatal leánykát. Néhányszor szóba is akart vele állni, de ez semmiképpen sem sikerült. A hölgyek tovább mentek, a finom arczú fejecske, a finom termet eltűnt, mint valami látomány s csak az út, a bricska, az olvasók előtt már ismeretes trojka-fogat, Szelifán, Csicsikov s köröskörül a mezők pusztasága maradt meg. Az életben mindenütt, akár a kérges, durván szegényes és elhagyatottan penészes sorban, akár az egyhangúan hideg s unalmasan tiszta és kényelmes körökben — mindenütt útjába kerül az embernek legalább egyszer, olyan jelenség, a mely elüt az eladdig tapasztaltaktól, s a mely legalább egyszer más érzelmeket kelt benne, mint a minőket sorsa szerint egész életén át táplálnia kell. A szomorúságok és gondok közt, — a melyekből életünk áll, — mindenütt megjelen legalább egyszer valamely ragyogó öröm, mint megjelen néha egy-egy fényes, aranyos szerszámú, pompás lovaktól vont, csillogó üvegbe szegett fogat egészen váratlanúl az Isten háta mögött fekvő falu utczáján, a mely sohasem látott egyebet, mint falusi szekeret: s a parasztok sokáig állanak még olyankor, nyitva maradt szájjal, levett sapkával — bár a csodálatos fogat már rég elvágtatott és eltűnt a szemhatáron. Éppen így, éppen ilyen egészen váratlanúl jelent meg és tűnt el a mi elbeszélésünkben a szép szőke leány. Ha Csicsikov helyett valamely húsz éves fiatal ember került volna oda, — akár huszár, akár diák, vagy más valaki, a ki csak akkor kezdé vala meg élete pályáját: — Istenem! mi minden ébredt volna föl annak a szívében, mi minden neszelt volna föl, mi minden szólalt volna meg benne! Sokáig állt volna az ott eltűnődve, tekintetét a távolba merítve, útját elfeledve, nem törődve azzal, hogy késése miatt majd lehordják, megfeledkezve önmagáról, a szolgálati kötelességről, a világról és mindenről, a mi a világon csak van!

De a mi hősünk már középkorú volt és körültekintő, lehűlt karakterű ember. Ő is elgondolkozott, de sokkal gyakorlatiabban; az ő gondolatai nem ábrándosak, hanem jóleszt igen alaposak voltak.

— Remek fehérszemélyke! — mondá magában, ki-

nyitva burnótos szelenczéjét és jót szippantva; — de a mi legjobban tetszik nekem benne, az az, hogy — a mint látszik, — éppen most jött ki valamely nevelő-intézetből; hogy nincs rajta még semmi asszonyos, vagyis az, a mi a nőknél a legkellemetlenebb. Most ő még olyan, mint a gyerek, mindenben egyszerű: azt mondja, a mit gondol, és nevet, ha nevetni való kedve van. Mindent lehet belőle csinálni: remek teremtést — és hitvány teremtést. Most majd munkába veszik a mamák és nénik, s egy év alatt úgy megtöltik mindenféle asszonyi hívságokkal, hogy az édes apja sem ismer rá. Kevély, nagyralátó lesz; betanult frázisokat fog darálni, azon töri a fejecskéjét, hogy kivel, mennyit és miként lehet beszélni, kire hogy' nézzen; minden pillanatban félni fog, hogy többet ne mondjon, mint a mennyit kell; végre belezavarodik, utóljára egész életén át alakoskodni fog s az ördög tudja majd, hogy mi lesz belőle.

Itt egy kis ideig szünetet tartott, azután hozzá tette még:

— Érdekes volna megtudni, hogy kinek a leánya? kicsoda-micsoda az apja? tiszteletreméltó, gazdag földesúr-e, vagy valamely nemes gondolkozású, szolgálatban tőkepénzt szerzett ember? Mert — teszem azt, — ha ennek a leánykának úgy vagy kétszázezrecskét adnának hozományúl: igen ízes falatocska lehetne belőle. Hogy úgy mondjam: boldoggá tehetne valamely jóravaló embert.

A kétszázezrecske annyira motoszkált a fejében, hogy bosszankodni kezdett magára: mért nem tudakolta meg az iménti zűrzavar alatt a fullajtártól, vagy a kocsistól, hogy kik voltak azok a dámák? De a Szobákevics faluja nemsokára feltűnt s ez elkergette tünődéseit, ő pedig visszatért eszmélkedéseivel igazi vállalatára.

A falu meglehetős nagyocska volt; egy fenyő- és egy nyírfaerdő, egyik sötét, másik világosabb, mint két szárny vette azt körül, egyik jobb-, másik balfelől; a falu közepén földszintes, fából épült urasági ház emelkedett vörös fedéllel és sötét-szürke — helyesebben: nyers falakkal, — olyanforma ház, minőt nálunk a katonai telepítvények és német kolonisták számára szoktak építeni.

Látni lehetett rajta, hogy építése közben az építőmesternek folytonosan küzdenie kellett a tulajdonos ízlésével. Az építőmester pedáns volt és szimmetriára törekedett, a tulajdonos meg a kényelmet tartotta szem előtt, s ennek következtében az egyik oldalon az összes ablakokat befalaztatta s helyükbe csak egy kis ablakot tétetett, valószínűleg valamely sötét kamara megvilágítására. A homlokzat sem esett az épület közepére, bárhogy' akarta is azt az építőmester, mert a tulajdonos egyik oldal felől kivétetett egy oszlopot, így aztán nem négy oszlop tartotta a homlokzatot, mint azt az építőmester tervezte, hanem csak három. Az udvart erős és aránytalanúl vastag farács vette körül. Úgy látszik, hogy a tulajdonos főképpen a tartósságot tartotta szem előtt. Az istállókat, pajtákat és konyhát teljes súlyú, vastag gerendákból, az örökkévalóságra számítva, rótták össze. A jobbágyok házikói is bámulatra méltók voltak: se gyalult falak, se faragványos czifrázatok és egyéb hiábavalóságok, hanem minden erősen volt összerakva, a mint dukál. Még a kút kámvája is olyan testes tölgy-gerendákból volt összeróva, a minőt csak hajók és malmok építésénél szoktak alkalmazni. Egyszóval: a mit csak látott, minden szilárdan, megmozdíthatatlanúl, valami vaskos esetlenséggel volt építve.

A feljáró elé érve, két arczot vett észre, a melyek csaknem egyszerre néztek ki az ablakon; az egyik női arcz volt, keskeny, hosszú, mint az ugorka, fején főkötővel, a másik férfi: gömbölyű, széles, mint a moldvai tök, a melyet lopó-töknek is neveznek, s a melyből Oroszországban héthúrú, könnyebbfajta balalajkát* készítenek, gyönyörűségére és mulatságára a fogékony, húszéves legényeknek, a kik már kacsintgatnak és füttyengetnek a visszakacsintgató szőke, fehérnyakú s a balalajka siket czinczogására összegyülekező leányokra. A két arcz, miután kitekintett, rögtön el is bújt. A tornáczra kijött egy inas szürke kabátban, fölfelé álló kék gallérral s bevezette Csicsikovot az előszobába, a hová már kijött a házigazda is, és meglátván a vendégét, röviden csak

* Népies, húros hangszer.

annyit mondott: — Kérem, — aztán bevezette azt a belső szobákba.

Csicsikovnak, a mint egy pillantást vetett Szobákevicsre, úgy tetszett, mintha ez nagyon hasonlítana egy középnagyságú medvéhez. Hogy a hasonlatosság még nagyobb legyen, Szobákevicsen tökéletesen medveszínű frakk volt hosszú ujjakkal, azután hosszú nadrág; talpát befelé fordítva lépegetett s minduntalan ráhágott a mások lábára. Arcza színe vörösen izzó volt, mint a rézpeták. Tudvalévő dolog, hogy a világon sok olyan arcz van, a melynek a megformálásával a természet nem sokat bíbelt, nem használt finomabb szerszámokat, minők: gyalu, véső stb., hanem egyszerűen csak kinagyolta; egyet vágott a fejszével: készen volt az orr, másikat vágott: előtűntek az ajkak, egy nagy fúróval szemeket lyukasztott rá, s gyalulatlanul világgá eresztette, mondván: „Eredj és élj!" Éppen ilyen kinagyolt feje volt Szobákevicsnak, inkább lefelé tartotta azt, mintsem fölfelé, a nyakát egyáltalán nem forgathatta s e miatt ritkán nézett arra, a kivel beszélt, hanem mindig a kályha szögletébe, vagy az ajtóra.

Csicsikov még egyszer rásandított, mikor áthaladtak az ebédlőn: csakugyan medve! tökéletes medve! S mily különös összetalálkozás: még a neve is Szemjonovics Mihály* volt! Tudván azt a szokását, hogy másnak a lábára szokott hágni, Csicsikov igen óvatosan rakosgatta a lábát és előre bocsátotta Szobákevicset. Úgy látszott, a házigazda maga is tudatában volt e hibájának és mindjárt azt kérdezte:

— Nem alkalmatlankodtam önnek?

De Csicsikov megköszönte a figyelmet, azt felelte, hogy alkalmatlanság egyelőre még nem történt.

A vendéglátó szobába érve, Szobákevics egy karosszékre mutatott s megint azt mondta: — Kérem. — Leülvén, Csicsikov a falra s az azon függő képekre nézett. A képek mind tagbaszakadt embereket, görög hadvezéreket ábrázoltak, mind életnagyságban; ott volt például Maurokordato vörös nadrágban és köpönyegben,

* Az oroszok a medvét tréfásan Miská-nak hivják.

orrán pápaszemmel, Miauli, Kanari. Mindezek a hősök oly kövér czombokkal és hallatlan bajuszokkal, hogy megijedt tőlük az ember. Ez óriási görögök közt — nem tudni miért — ott volt a Bagration orosz hadvezér szikár, vézna alakja is, alól apró zászlókkal és ágyúkkal s a lehető legkeskenyebb rámában. Azután megint egy görög hősnő, Bobelina következett, a kinek a fél lába is vaskosabb volt, mint az egész teste ama ficsúroknak, a kik mai napság a vendéglőket elárasztják. A házigazda, a ki maga is egészséges és erős ember volt, úgy látszik, azt akarta, hogy a szobáját is erős és egészséges emberek ékesítsék. Bobelina mellett, közvetetlenül az ablaknál egy kalitka függött, a melyből sötétszínű, fehér petytyes rigó kukucskált ki, s ez a rigó szintén nagyon hasonlított Szobákevicshez.

Alig ültek pár perczig a házigazda és a vendég, a mint a vendéglátó ajtaja kinyílt s bejött a háziasszony, egy nagyon magas hölgy fejkötőben, a melynek szalagjait házilag festették.

— Ez az én Ivanovna Feodúliám, — mondta Szobákevics.

Csicsikov megcsókolta az Ivanovna Feodúlia kezét, a melyet az csaknem a szájába dugott neki, miközben Csicsikovnak alkalma volt meggyőződni a felől, hogy a háziaszony ugorkalében mosta meg a kezét.

— Lelkecském, van szerencsém neked bemutatni Csicsikov Iványovics Pált, — folytatta Szobákevics; — a kormányzónál és a postamesternél volt szerencsém vele megismerkedni.

Ivanovna Feodúlia üléssel kínálta meg Csicsikovot és ő is azt mondta: „Kérem!" s olyan mozdulatot tett a fejével, mint a színészek, mikor királyokat játszanak. Aztán leült ő is egy divánra, beburkolódzott merinókendőjébe, s többé meg nem mozdult még a szemével, de még a szemöldökével sem.

Csicsikov megint fölnézett s újra meglátta a vastagczombú és végtelen-bajúszú Kanarit, azután Bobelinát és a rigót a kalitkában.

Csaknem teljes öt perczig mindnyájan némán maradtak, csak a rigó csőrének a fakalitkán véghezvitt ko-

pácsolása hallatszott, a mint a kalitka-fenéken kenyérmorzsákra vadászott. Csicsikov még egyszer végignézte a szobát s mindazt, a mi abban volt; minden a legnagyobb mértékben szilárd és esetlen volt s valami csodálatos hasonlatosság volt köztök és a házigazda közt. A vendéglátó egyik szögletében hasas diófa-szekrény állt, kimondhatatlanúl vaskos lábakon: — valóságos medve volt az is. Az asztal, a székek, a karosszékek, — mind a legnehezebb és legügyetlenebb minőségű; egyszóval minden darab, minden szék mintha azt mondta volna: „Én is Szobákevics vagyok!", vagy: „Én is nagyon hasonlítok Szobákevicshez".

— Emlegettük önt a múlt csütörtökön a törvényszéki elnöknél, Grigorjevics Ivánnál, — szólalt meg végre Csicsikov, látván, hogy senki sem hajlandó a beszélgetést megkezdeni; — nagyon kellemesen töltöttük ott az időt.

— Igen, akkor én nem voltam az elnöknél, — felelt Szobákevics.

— Igen derék ember.

— Kicsoda? — kérdezte Szobákevics, a kályhaszögletbe nézve.

— Az elnök.

— No, meglehet, hogy önnek úgy látszott; valóságos szabadkőműves és oly szamár, a milyet még nem szült a föld.

Csicsikov kissé megrökönyödött ily, némiképpen éles kritikától, de aztán összeszedve magát, így folytatta:

— Persze, minden embernek van valami gyengesége, — hanem aztán a kormányzó remek egy ember ám.

— Hogy a kormányzó remek ember?

— Igen; úgy-e, igazam van?

— A világ legnagyobb zsiványa.

— Hogyan? Zsivány? A kormányzó? — mondá Csicsikov, s nem birta felfogni, hogy' kerülhetett a kormányzó a zsiványok közé; — megvallom, ezt én nem is képzeltem volna, — folytatta. — De ha szabad megjegyeznem: hiszen az ő magaviselete egyáltalában nem olyan; ellenkezőleg: inkább nagyon is lágy ember.

Itt felhozta bizonyítékúl még az erszényeket is, a

melyeket a kormányzó sajátkezűleg hímzett s dicsérettel említette fel kellemes arczkifejezését.

— Az arcza is zsiványos! — mondá Szobákevics, — nem kell egyéb, csak egy kés a kezébe, aztán ki kell állítani az országútra: kész megölni akárkit is egy kopejkáért! Ő, meg az alkormányzó: — valóságos Gog és Magog.

— Úgy látszik, nincs velök jóban, — gondolta magában Csicsikov. — No, majd a rendőrkapitányról beszélek vele: úgy látszik, azzal jó barátságban van.

— Különben nekem semmi közöm hozzájok, — szólt fenhangon, — az igazat megvallva: nekem legjobban tetszik a rendőr-kapitány. Van valami egyenesség, őszinteség a jellemében; már az arczán is meglátszik az egyszerű jószívűség.

— Csaló gazember, — mondá Szobákevics hidegvérrel, — elárulja, megcsalja önt s a tetejébe még vele ebédel. Ismerem én őket mind: mind csalók; az egész város olyan: egyik csaló a másik mellett. Valamennyi Krisztus-tagadó. A legjobb ember köztük még az állami ügyész, de az igazat megvallva, az is nagy disznó.

Ily dicsérő, bár rövid jellemrajzok után Csicsikov belátta, hogy a többi hivatalnokokról jobb lesz meg sem emlékezni, s eszébe jutott, hogy Szobákevics soha senkiről sem szokott jót mondani.

— No, lelkecském, talán mennénk ebédelni, — mondá a férjének a háziasszony.

— Kérem! — szólt Szobákevics.

Erre az asztalhoz menve, a melyen a zákuszki volt, vendég és házigazda megittak a szokáshoz képest egy-egy pohárka pálinkát; haraptak egyet-mást a harapnivalókból, mint a hogy' azt egész Oroszországban, városon és falun cselekedni szokták, tudniillik ettek különféle sózott és nem sózott étvágygerjesztőt, azzal bementek az ebédlőbe, legelől — mint valamely úszó liba — a háziasszony.

A nem nagy asztal négy személyre volt megterítve. A negyedik helyre mihamar megjelent egy — nehéz volna határozottan megmondani, hogy kicsoda? asszony-e vagy leány, rokon, házvezetőné vagy egyszerű

rűen a háznál éldegélő valaki, — fejkötőnélküli, körülbelől harmincz éves, tarkaruhás lény. Vannak személyek a világon, a melyek nem mint önálló lények léteznek, hanem mint más lényeken lézengő pontok vagy foltok. Mindig ugyanazon az egy helyen ülnek, mindig egyformán tartják a fejüket, csaknem bútornak lehetne őket tartani s azt hinné az ember, hogy soha életükben egy szót sem szóltak; pedig valahol a cselédszobában vagy a kamrában úgy megindul ám a nyelvök, hogy — ohohó!

— Lelkecském, ma a scsí nagyon jó, — szólt Szobákevics, kanalazva s kiemelve magának egy roppant nagy darabot a „szárazdajka" néven ismert ételből, a melyet a scsíhez szoktak feladni s a mely báránybélből, velőből, lábból és pohánkából készül. — Ilyen „szárazdajkát" nem eszik ön a városban, — fordult Csicsikovhoz, — az ördög tudja, micsoda kotyvalékot adnak ott.

— No, a kormányzónál meglehetős konyha van, — mondá Csicsikov.

— De tudja-e, hogy miből készülnek ott az ételek? Ha megmondom: nem eszik ön tovább.

— Azt nem tudom, hogy miből, nem is ítélhetem meg; de a disznó-sült s a forrázott hal pompás volt.

— Azt csak úgy gondolja ön. Hiszen tudom, hogy mit vásárolnak a piaczon. Vesz egy kandúr-macskát az a gazember szakács, a ki egy francziánál tanult, megnyúzza és feladja nyúl helyett.

— Piha! milyen kellemetlenségeket beszélsz! — szólt Szobákevicsné.

— Tehetek én róla, lelkecském, ha egyszer úgy csinálják! Én nem vagyok oka: ott mindnyájoknál így tesznek. Minden haszontalan dolgot, a mit nálunk Akulina — engedelemmel legyen mondva — a moslékba dob, ők a levesbe főznek. Csak be a levesbe!

— Te mindig ilyent beszélsz ebédnél, — mondá megint Szobákevicsné.

— Hadd el, lelkecském,; — folytatta Szobákevics, — ha én magam is azt cselekedném! de nyiltan mondom, a szemedbe, hogy én afféle galádságot meg nem ennék. A békát, például, ha csupa czukorba forgatod is, be nem veszem a számba, de még az osztrigát sem; mert tudom

én, hogy mihez hasonlít az osztriga! — Tessék abból a bárányhúsból, — fordult Csicsikovhoz, — bárány-borda kásával. Ez nem olyan fricassé, a minőt a nagyurak konyháján csinálnak a piaczokon négy napig is hányódó bárányhúsból. Mindazokat csak a német meg franczia orvosok találták ki; föl is akasztatnám ezért őket mind! Kitalálták a diétát is — a koplaló kúrát! Mert az ő német természetük olyan kákabélű, hát azt hiszik, hogy az az orosz gyomornak is használ. Nem, ez nem úgy van, ez csak képzelődés, ez csak . . . — Itt Szobákevics mérgében még a fejét is megcsóválta . . . — Azt hajtják, hogy ez a haladás, a fölvilágosúltság . . . micsoda fölvilágosúltság? az ám, kutya. . . . majd kimondtam, hogy mi! Más szót is használhatnék, de asztalnál nem illik. Én nálam nem úgy van. Nálam, ha disznóhús van, hát ide vele az egész disznóval, ha bárány, — hát az egész báránynyal, ha liba, — az egész libával! Inkább csak két tál ételt eszem, de abból annyit, a mennyi tetszik, a mennyit a lelkem megkíván.

Szobákevics ezt tettel is bebizonyította; odahúzta magához a bárányderék felét, rátette a tányérjára, megette mind, le is rágta, leszopogatta az utolsó ízig.

— No, — gondolta Csicsikov, — ez úgy beszél, a hogy' gondolkozik.

— Én nálam nem úgy van, — folytatta Szobákevics, megtörölgetve kezét az asztalkendőbe, — nem úgy van, mint valamely Plyuskinnál: nyolczszáz lelke van, s rosszabbúl él, mint az én disznópásztorom.

— Ki az a Plyuskin? — kérdezte Csicsikov.

— Egy gazember, — felelte Szobákevics. — Olyan zsugori, hogy nincs párja. A gályarabok jobban élnek, mint ő; éhen halatja az embereit.

— Igazán? — kapott a szón Csicsikov, — azt mondja ön, hogy nagyobb számban halnak el az emberei?

— Úgy hullanak, mint a legyek.

— Igazán, mint a legyek? S ha szabad tudnom: mennyire lakik ő innen?

— Öt versztára.

— Öt versztára! — kiáltott föl Csicsikov, s még egy

kis szívdobogást is érzett; — s ha innen elindul az ember, merre kell térni: jobbra vagy balra?

— Én még azt sem tanácsolom önnek, hogy az útat megtudja ahhoz a kutyához, — mondá Szobákevics, — sokkal inkább megbocsátható, ha valamely tisztességtelen helyre megy ön, mintsem ő hozzá.

— Hiszen nem azért kérdeztem . . . hanem csak azért, mert érdekesnek tartok minden helyet megismerni, — felelt Csicsikov.

A bárányderék után töltött húspástétom következett, a melynek mindegyik darabja akkora volt, mint egy tányér, azután egy borjúnagyságú pulyka, megtöltve minden képzelhető jóval: tojással, rizszsel, vagdalt májjal s Isten tudná még mivel, a mi mind a gyomrába volt helyezve. Ezzel az ebéd véget is ért s Csicsikov, mikor az asztaltól fölkelt, egy orosz mázsával nehezebbnek érezte magát.

Bementek a vendéglátó szobába, hol már apró tányérkákon várt a sokféle befőtt: körte, szilva s mindennemű bogyó, hanem ezekhez nem nyúlt sem a házigazda, sem a vendég. A háziasszony kivitte a befőtteket, hogy eltegye máskorra, Csicsikov pedig fölhasználva a Szobákevicsné távollétét, Szobákevicshez fordult, a ki egy karosszékbe dobva magát, kissé nehezen szuszogott, szájával többször tátogott, s csak értelmetlen hangokat adott, miközben keresztet hányt magára és kezével minduntalan eltakargatta a száját.

— Egy kis beszélni valóm volna önnel, — mondá Csicsikov.

— Itt van még egy másikfajta befőtt, — szólt Szobákevicsné, visszatérve egy kis tányérral, — ez ritkaság: mézbe-főtt.

— Majd később, — felelt Szobákevics, — te most eredj a magad szobájába, mink Ivánovics Pállal levetjük a frakkunkat s egy kicsit pihenünk.

A háziasszony már éppen párnákért akart küldeni, de Szobákevics így szólt:

—Nem kell; majd csak a karosszéken pihenünk, — s a háziasszony kiment.

Szobákevics kissé előbbre hajtotta a fejét, készülvén meghallgatni, hogy miről lesz szó.

Csicsikov valahogy' nagyon messziről kezdte, érintette általánosságban az egész Oroszországot és nagy dicsérettel emlékezett meg annak terjedelmes voltáról, azt mondván, hogy a régi római birodalom sem volt ilyen nagy, s hogy a külföldiek ezen méltán csodálkoznak . . . (Szobákevics figyelmesen hallgatott, fejét előre hajtva), továbbá, hogy a birodalom önnálló törvényei szerint, — mely birodalomhoz pedig hasonlatos nincsen, — a reviziós jobbágy-lelkek, bevégezvén földi pályafutásukat, egészen az újabb revizió megejtéséig épp úgy számíttatnak, mint az élők, nehogy a hatóságokat aprólékos és czéltalan helyreigazításokkal terheljék s ne tegyék még bonyolúltabbá az államnak a nélkül is eléggé bonyolúlt szerkezetét . . . (Szobákevics — előre hajtott fővel — még mindig figyelt), hanem hogy mind e rendszabályok helyessége mellett a helyzet sok földesúrra nézvést mégis terhes, mert épp úgy kell adót fizetniök a holtakért, mint az élőkért, s hogy ő — Csicsikov — személyes nagyrabecsűléssel viseltetvén Szobákevics iránt, még arra is kész volna, hogy részben magára vállalja azt az igazán súlyos terhet. A födolgot illetőleg Csicsikov igen óvatos volt: világért sem mondta a lelkeket holtaknak, hanem csak nem-létezőknek.

Szobákevics hallgatta őt úgy, mint eddig, előrehajtott fővel, de ha csak valami is mutatkozott volna az arczán, a mi kifejezéshez hasonlított! Úgy látszott, mintha a testében egyáltalában nem lett volna lélek, vagy ha volt, hát nem ott, a hol kellett volna, vagy mint a halhatatlan Koscsejnál: valahol messze s eltakarva oly vastag burokkal, hogy bármi forgott, keringett is alól, fölül nem látszott semmi mozgás.

— Nos? — kérdezte Csicsikov, bizonyos izgalommal várva a feleletet.

— Önnek holt lelkek kellenének? — kérdezte igen egyszerűen Szobákevics, a legkisebb meglepetés nélkül, mintha gabonáról lett volna szó.

— Igen, — felelt Csicsikov, s újra szelídítette a kifejezést, hozzátévén, hogy: nem-létezők.

— Vannak; mért ne volnának, — mondá Szobákevics.

— Ha vannak, akkor önnek bizonyára . . . kellemes lesz azoktól megszabadúlni.

— Mért ne? szívesen eladom őket, — mondotta Szobákevics, most már kissé fölemelve a fejét, s észrevéve, hogy a vásárlónak ennél a dolognál bizonyára valámi haszonra van kilátása.

— Ördög vigye el! — gondolta magában Csicsikov — ez már jó előre eladásról beszél, mielőtt én említettem volna". — Aztán megszólalt fönhangon:

— Aztán például: milyenek volnának az árak? ámbár hiszen ez olyan árú, hogy . . . furcsa dolog is árakról beszélni.

— Hát hogy ne sokat alkudozzunk, darabonkint száz rúbel, — mondta Szobákevics.

— Száz rúbel! — kiáltott föl Csicsikov eltátva a száját és Szobákevicsre bámúlva, nem tudván elképzelni: ő hallott-e rosszúl, vagy a Szobákevics nehéz természetű, nehezen forgó nyelve botlott meg s egy bizonyos szó helyett egy másikat köpött ki.

— Talán drága? — mondta Szobákevics, aztán hozzátette: — hát ön milyen árat gondol?

— Milyent! Mi itt valószínüleg tévedésben vagyunk és nem értjük egymást, elfeledtük, hogy miről van szó. Én részemről, szívemre téve a kezemet, azt gondolom, hogy nyolczvan kopejkával is nagyon meg volna egy-egy lélek fizetve.

— Eh! mi nem jut eszébe! Nyolczvan kopejka!

— Már pedig az én ítéletem szerint többet nem lehet adni.

— Hiszen nem rongyot adok én el.

— De ön is beláthatja, hogy nem is embereket.

— Ön talán azt képzeli, hogy talál majd olyan bolondot, a ki önnek nyolczvan kopejkájával fogja eladni a reviziós lelkeket?

— De kérem: minek tetszik azokat reviziósoknak nevezni? Hiszen azok már régen meghaltak, csak a hírök maradt. De hogy ne kelljen sokat beszélni, hát ha tetszik: adok másfél rúbelt, többet egy kopejkát sem.

— Szégyelje magát ilyen keveset kínálni. Ne alkudozzék, hanem mondjon egy elfogadható árat.

— Nem mondhatok mást, Szemjonovics Mihály; lelkemre mondom, hogy nem adhatok többet: a mi nem lehet, az nem lehet, — mondá Csicsikov, de egy fél rúbellel mégis csak többet ígért.

— Mit fösvénykedik? — mondá Szobákevics, — én igazán olcsó árt kérek. Más ember megcsalná önt: nem lelkeket ád el önnek, hanem valami lim-lomot; az enyéimek mind olyanok, mint a makk; ha nem mesterember, hát valami más egyéb muzsik. Csak nézze meg jól, például Mihjéjevet, a kerékgyártót! az soha nem is csinált egyebet, mint csupa ruganyos kocsit. Aztán nem olyat ám, mint a moszkvai munka, a mely csak egy órára való, hanem olyan tartósat . . . maga húzta be posztóval is, maga festette is.

Csicsikov már kinyitotta a száját megjegyezni, hogy hiszen az a Mihjejev már régen nincs az élők közt; de Szobákevics már — a mint mondani szokás, — belemelegedett a beszédbe és szónoki ékesszólással folytatta:

— Hát Probka István, az ács? Itt a fejem, ha mását találja ön. Micsoda erő volt az! Ha véletlenül a testőrségnél szolgál, hát Isten tudja, mi lett volna belőle. Három arsin meg egy hüvelyknyi magas ember volt.

Csicsikov megint meg akarta jegyezni, hogy már Probka sincs a világon, de Szobákevics, a mint látszott, nem bírt megállni: úgy megeredt a szava, hogy jobban se kell.

— Hát Miluskin, a téglaégető! akármilyen úri házba beillett a kályhája! Azután Teljatnikov Maxim, a csizmadia: alig nyúlt az árjával a bőrhöz — kész volt a csizma; aztán csizma, mint csizma — de sohasem ivott.* Hát még Szorokoplyohin Jerémiás! Ez maga fölért valamennyi muzsikkal: Moszkvában szatócskodott és ötszáz rúbel váltságdíjat fizetgetett. Hát ilyen nép ez! Nem olyan, a minőt a Plyuskin-féle emberek adnak el önnek.

— De kérem, — mondotta végre Csicsikov egészen

* Czélzás; az oroszok a csizmadiát úgy emlegetik, mint mi a kefekötőt. »Iszik, mint a csizmadia«, mondja az orosz közbeszéd.

kétségbeesetten a szóáradattól, a mely alig akart véget érni, — miért számlálja el ön az ő összes tulajdonságaikat? Hiszen most már ennek nincs semmi értelme, hiszen azok mind holt emberek. Holttesttel pedig legföljebb a kerítést lehet megtámasztani — tartja a közmondás . . .

— No persze, hogy holt emberek, — szólt Szobákevics, mintha jobban meggondolná a dolgot s meglatolná, hogy azok csakugyan meghaltak már, azután így folytatta: — egyébaránt, jól fölvéve a dolgot: mi haszon van azokból, a kik életben vannak? Miféle emberek ezek? — Szúnyogok és nem emberek.

— Ezek mégis csak léteznek, amazok pedig — puszta ábrándképek.

— No, nem éppen ábrándképek. Mondhatom, hogy olyan embert, a milyen Mihiejev volt, nem egyhamar lehet találni: olyan masina volt, hogy ebbe a szobába alig fért be: ez nem ábrándkép. A vállaiban olyan erő volt, hogy nincs az a ló, a mely vele mérkőzhetett volna. Szeretném én látni, hogy másutt hol talál ön ilyen ábrándképet.

Ez utóbbi szavaknál már a Bagration és Kolokotroni arczképeire nézett, mint a hogy' azt a beszélők rendesen tenni szokták, mikor valamelyikök hirtelen, nem tudni, miért, nem ahhoz a személyhez fordúl, a kit szavai illetnek, hanem valamely más, váratlanúl érkezett harmadikhoz, még ha az nem is ismerős, s a kiről jól tudja, hogy attól sem választ, sem véleményt, sem helybenhagyást nem nyer, de a kire mégis úgy rászegezi tekintetét, mintha azt közvetítésre híná föl, a zavarba jött idegen pedig az első pillanatban nem tudja: hozzá szóljon-e hát a tárgyhoz, a melyet nem ismer, vagy csak álljon egy ideig a köteles illendőséghez tartva magát, aztán odább menjen.

— Nem, két rúbelnél többet nem adhatok, — mondotta Csicsikov.

— Jól van, nehogy panasza legyen rám, hogy sokat kérek s hogy nem akarok önnek semmi szívességet tenni, tessék adni darabonkint hetvenöt rúbelt, de persze

papírpénzben. Igazán, csak a jó ismeretség kedvéért teszem.

— Mit akar ez? — gondolta magában Csicsikov, — bolondnak tart ez engemet, vagy mi? — majd fenhangon folytatta:

— Ez igazán furcsa! Nekem úgy tetszik, mintha közöttünk valami színielőadás játszódnék, valami komédia: máskép nem tudom a dolgot magamnak megmagyarázni . . . Én úgy nézem, hogy ön meglehetősen okos ember, van kellő műveltsége is. Hiszen a tárgy, a melyről beszélünk — egyszerűen szóra sem érdemes. Micsoda értéke van annak? Kinek kell az?

— Hát hiszen ön is meg akarja venni; tehát kell valakinek.

Csicsikov összeharapta ajkait s nem tudott mit mondani. Elkezdett családi dolgokról beszélni, de Szobákevics arra így szólt:

— Én nem vagyok kíváncsi az ön viszonyaira, családi dolgokba én nem avatkozom, — az az ön dolga. Önnek lelkek kellenek, én nálam vannak eladók s megbánja, ha nem veszi meg.

— Két rúbelével igen, — mondá Csicsikov.

— Ej! *Megtanúlt egy szót a Jakab szarkája — és most egyre csak arra jár a szája!* — mint a közmondás tartja; a mint a kettőnél megakadt ön, nem akar attól mozdúlni. Kínáljon már valami elfogadható árat.

— No, vigye az ördög, — gondolta magában Csicsikov, — még egy félrúbelt adok a kutyának. — S hozzátette fenhangon:

— Jól van, még egy félrúbellel megtoldom.

— Helyes, én is kimondom az utolsó szót: ötven rúbel. Kész veszteségem van vele; ilyen jóravaló népet seho! ily olcsón nem kap ön.

— „Milyen megátalkodott tuskó!" — mondá magában Csicsikov, aztán némi bosszúsággal folytatta fönhangon:

— De mit akar ön? mintha csakugyan valami komoly dologról volna szó. Hiszen másutt én ezt ingyen is megkapom. Sőt köszönetet is mondanak érte, hogy meg-

szabadúlhatnak tőle. Ki bolond holt lelkeket tartogatni s még adót is fizetni értök?

— De tudja-e ön, hogy az ilyen vásárlások — ezt csak négyszemközt, barátságosan említem — nem mindig helyén valók s ha ezt én vagy más valaki elbeszéli: olyan embernek nem lesz többé hitele semmiféle szerződéseknél, olyannal nem lép többé alkura senki, semminémű előnyös kötelezettségű üzlet iránt.

— No nézd csak, hova czéloz a gazember! — gondolta Csicsikov, aztán a legnagyobb hidegvérrel így válaszolt:

— Gondoljon ön, a mit akar, de én nem valami üzleti czélból akarom a holt lelkeket megvásárolni, a mint ön képzeli, hanem csak . . . különös szeszélyből. Ha harmadfél rúbel nem kell, akkor ajánlom magamat.

— Nem lehet megfogni, szükmarkú! — gondolta Szobákevics.

— Jól van, adjon darabonkint harminczat és legyen velök boldog.

— Nem; én úgy látom, hogy ön nem akarja őket eladni; aláz'szolgája!

— Kérem, kérem! — mondá Szobákevics, nem eresztve el annak a kezét és ráhágva a lábára. Hősünk elfeledkezett magára vigyázni s most kénytelen volt fölsziszszenni és az egyik lábával sántikálni.

— Bocsánatot kérek, — folytatta Szobákevics. — Úgy látom, hogy alkalmatlanságot szereztem önnek. Kérem, tessék helyet foglalni. Kérem!

Leültette Csicsikovot a karosszékbe, még pedig olyan ügyesen, mint az olyan medve, a mely már emberek kezén volt, tud forogni, sőt különféle mulatságos mutatványokat is csinálni, ha azt mondják neki: — „Mutasd meg Miska, hogy' fűtöznek az asszonyok? vagy „Nocsak, Miska, hogy lopnak a gyerekek borsót?"

— Csak hiában vesztegetem a drága időt; sietős az útam.

— Tessék még egy pillanatig maradni, mindjárt mondok egy kellemes szócskát. — Itt Szobákevics közelebb jött hozzá és csöndesen, mintegy titkolózva súgta a fülébe: — Egy csücsök — jó lesz?

— Már mint huszonöt rúbel? Nem, nem, nem! Még a csücsöknek negyedrészét sem adom meg, egy kopejkával sem adok többet.

Szobákevics elhallgatott, Csicsikov is elhallgatott. Vagy két perczig tartott a szünet. A sasorrú Bagration rendkívüli érdeklődéssel nézett le a falról erre az alkura.

— Mi hát az ön utolsó ára? — kérdezte Szobákevics.

— Harmadfél.

— Igazán: ön nem becsüli többre az emberi lelket a megfőtt répánál. Adjon legalább három rúbelt.

— Nem adhatok.

— No, látom, hogy önnel semmire sem lehet menni; hát jól van: elfogadom. Nagy a veszteségem, de már olyan kutya-természetem van, hogy nem vagyok képes kedvét szegni a felebarátaimnak. Hiszen úgy-e bizony: az adás-vevési szerződés költségeit is nekem kell viselnem?

— Természetesen.

— No lám! be kell menni a városba.

Így ment végbe az üzlet. Elhatározták, hogy holnap mind a ketten a városban lesznek s az adásvétel formaságainak is eleget tesznek. Csicsikov előkérte a jobbágyok jegyzékét. Szobákevics szívesen állt szolgálatára s az íróasztalához menve, elkezdte sajátkezűleg összeírni az összes holtakat, még pedig nemcsak névszerint, hanem odajegyezve mindegyikhez azok dicséretes tulajdonságait is.

Csicsikov pedig időtöltésből, a mint a Szobákevics háta mögött állt, elkezdte annak a terjedelmes mivoltát közelebbről szemügyre venni. A mint ránézett a hátára, a mely olyan szeles volt, mint a vjátkai teherszállító lovaké, azután a lábára, a mely olyan vaskos volt, mint a városi gyalogjárók szélére állított vas-tuskók, lehetetlen volt föl nem kiáltania magában: „Ejh! ellátott téged a jó Isten! Erre már igazán el lehetne mondani, hogy rosszúl szabták, de jól beszegték... Ilyen medvének születtél-e, vagy csak az Isten háta mögötti élet, a gabona-termelés, a muzsikokkal való bajmolódás medvésített el s ezektől lettél olyanná, a kiről azt szokták

mondani, hogy kitermett az Isten markából? De nem: én azt hiszem, hogy csak ilyen maradtál volna, ha divatosan nevelnek is, ha úri pályára mégy, ha Pétervárra kerülsz is és nem maradsz ezen az elhagyott vidéken. A különbség csak az, hogy most megeszel egy félbárányt, egy tányér nagyságú vetreczét, amott pedig valami pecsenyét ennél gombával. Most muzsikok az alárendeltjeid, jól megélsz velök s persze: nem rövidíted meg őket, hiszen a te igavonóid s csak neked volna belőle károd; amott pedig hivatalnok alárendeltjeid volnának, a kiket megkínoznál, tudván, hogy azok nem a te jobbágyaid, — vagy meglopnád a kincstárt. S ha az ilyen ökölnek egy vagy két ujját hajlékonynyá teszik, még rosszabb. — Ha az ilyen valamelyest hozzászagol valami kis tudományhoz, mihelyt elfoglalja kiválóbb állását, rögtön megmutatja, hogy kicsoda ő, azoknak, a kik tényleg behatoltak valamely tudományba. Még azt is mondja magában az olyan: „No, most majd megmutatom, ki s mi vagyok én!" S olyan szemenszedett leczkéket tart, hogy sokan azt sem tudják, melyik lábokra álljanak . . . Ej, ha ezeket a nagyfejűeket mind! . . ."

— Készen van a jegyzék, — mondá Szobákevics visszafordúlva.

— Készen? Tessék ide adni! — mondotta Csicsikov s odasietett megnézni és megcsodálta annak a részletező pontosságát: az egyes lelkeknek nemcsak a mesterségük, tudományuk, koruk és családi állapotuk volt kitüntetve, hanem a jegyzetek rovatában még a magaviseletük és józanságuk miniműsége is föl volt sorolva, — egyszóval: öröm volt azt látni.

— Most kérek egy kis foglalót, — mondá Szobákevics.

— Minek önnek a foglaló? A városban megkapja egyszerre az egész összeget.

— De, tetszik tudni, ez a szokás, — válaszolt Szobákevics.

— Nem tudom: hogy' adjak önnek pénzt, mert nem hoztam magammal. Hanem van tíz rúbelem.

— Tíz! Mi az? Adjon legalább ötvenet!

Csicsikov szabódott, hogy nincs, de Szobákevics

oly határozottan mondogatta, hogy van bizony neki pénze, hogy az megint csak kivette a tárczáját és így szólt:

— Jól van: itt van még tizenöt rúbel, összesen tehát huszonöt. Csak egy kis írást kérek róla.

— Minek önnek az írás?

— Már csak jó arról az írás, tetszik tudni. Olyan idők járnak . . . ki tudja, mi történhetik.

— Jól van, adja ide hát azt a pénzt.

— Minek adjam oda? Hiszen itt van a kezemben. Mihelyt megírja róla az elismervényt, azonnal átveheti.

— De kérem: hogy' írhassak én elismervényt a pénzt átvételéről, a míg át nem vettem?

Csicsikov átengedte a papirpénzt Szobákevicsnek, a ki az asztalhoz közeledve s a pénzt a balkeze ujjaival letakarva, a másik kezével fölírta egy darab papirra, hogy az eladott lelkekért huszonöt rúbelt állami bankjegyekben hiánytalanúl fölvett. Azután megvizsgálta a bankjegyeket.

— A papirosa kissé viseltes, — mondá, egy darabot az ablak felé tartva, — kissé rongyos is; no de jóbarátok közt ilyenre nem tekintünk.

— Tuskó, tuskó! — gondolta magában Csicsikov, — azonfölül még gazember is.

— Asszonyok nem kellenének? — kérdezte Szobákevics.

— Köszönöm, nem.

— Nagyon olcsón adnám. Mint jó ismerősnek: darabját egy rúbelével.

— Köszönöm, asszonyokban nincs hiány.

— No, ha nincs, akkor ne beszéljünk róla. A gusztusról nincs mit disputálni. Kinek a pap, kinek a papné, — tartja a közmondás.

— Még csak arra akarom önt kérni, hogy ez az egész ügylet köztünk maradjon.

— No, az magától értetődik. Minek volna ebbe valamely harmadikat beavatni. A mi közeli jóbarátok közt a kellő őszinteséggel történik, annak meg kell maradni az ő kölcsönös barátságukban. Isten önnel! Köszönöm, hogy meglátogatott; legyen szerencsém máskor is; ha

szabad ideje akad, jöjjön hozzánk ebédre, az időt eltölteni. Meglehet, hogy megint szolgálatára lehetünk egymásnak valamivel.

— Csak azt lesd! — gondolta Csicsikov, fölülve a bricskájára; — harmadfél rúbelt harácsolt rajtam egy-egy holt lélekért, ördögadta tuskója".

Nagyon elégedetlen volt Szobákevicscsel. Mert akárhogy' vegye a dolgot, mégis csak jó ismerős, találkoztak a kormányzónál is, a rendőrkapitánynál is, mégis úgy viselte magát, mint a ki teljesen idegen: hitvány semmiségért pénzt fogadott el. A mint a bricska kifordult az udvarról, Csicsikov viszanézett s látta, hogy Szobákevics még mindig a tornáczon áll, s mintha azt nézné és szeretné megtudni: hová hajtat az ő vendége?

— Még mindig ott áll a gazember! — mondá Csicsikov a fogán keresztül s azt parancsolta Szelifánnak: forduljon a parasztházak felé s hajtson úgy, hogy az uraságí ház felől ne lehessen látni a kocsit.

Plyuskinhoz szeretett volna menni, a kinek a parasztjai — a Szobákevics szavai szerint — úgy hulltak, mint a legyek, de nem akarta, hogy erről Szobákevics tudjon. A mint a bricska kiért a falu végére, magához hítt egy parasztot, a ki valahol az úton vállára vévén egy vastag gerendát, mint a fáradhatatlan hangya, úgy czipelte azt a háza felé.

— Hej, te csupaszakáll! hogy' lehetne innen az uraságí ház kikerülésével Plyuskinhoz hajtani?

A muzsiknak, a mint látszott, nehezére esett a kérdés.

— No hát, nem tudod?

— Nem, uram; nem tudom.

— Eh! Megőszültél, mégis olyan ostoba vagy! Nem ismered a zsugori Plyuskint, azt, a ki olyan rosszúl tartja a muzsikjait?

— Á! a Csupafolt! a Csupafolt! — rikkantott föl a paraszt. A Csupafolt névhez még egy igen találó melléknevet is ragasztott, de az olyan természetű, a melyet a nagyvilági társalgásban nem szoknak használni, hát mi sem írjuk ide. Különben úgy kell lenni, hogy a melléknév igen elmés lehetett, mert Csicsikov — ámbár a

paraszt már egészen elmaradt s ők jó előre haladtak — még mindig nevetett, a bricskájában ülve.

Az orosz nép erős kifejezéseket használ. S ha valakit egyszer valami csúf névvel ajándékoz meg, hát az átszáll az illetőnek a családjára és utódjaira; magával viszi azt a hivatalába, ott van vele, ha nyugalomba lép, Pétervárott úgy, mint akár a világ végén. S bármint ravaszkodjék s igyekezzék is az illető lerázni magáról a csúfnevet, ha kölcsönvett pénzen fizetett írókkal hirdetteti is, hogy ő ősrégi fejedelmi családból való: az mind nem használ semmit: rákárog a csúfnév az ő holló-károgásával és világosan megmondja: melyik fészekből repült ki a madár. Az elmésen kitalált szó olyan, mintha írásba volna téve: fejszével se vágod ki. Hajh pedig mily találó és elmés mindaz, a mi Oroszország ama nagy mélyéből kerül ki, a hol nincsenek németek, csuhonczok,* sem más nemzetiségbeliek, hanem csupa őstermésű, élénk és vídám orosz észjárás, a mely nem megy a szomszédtól kölcsönkérni, nem húzgálja ki erőszakkal a helyes szót, mint kotlós a csirkét, hanem kipattantja egyszerre, mint egész életre szóló útlevelet, a melyhez sohasem kell többet hozzáírni, hogy milyen az orrod, szemed, szád: egy vonással le vagy rajzolva tetőtől-talpig.

A mily nagy a templomok, monostorok száma a szent és áhítatos Oroszországban az ő kupoláikkal, tornyaikkal és keresztjeikkel, épp oly sok nemzet és nép tolong, tarkállik és jön-megy a föld színén. S minden nép magában viselve erejének biztosítékát, ellátva teremtő tehetséggel, különös tulajdonságokkal és egyéb isteni adománynyal, még külön alkotású nyelvvel is bír, a melyen bármely dolgot nevez is meg, kifejezi az ő jellemének sajátos voltát. A brit szava életbölcsességet és az emberi szív ismeretét fejezi ki, a franczia k nyelvének röpke szava úgy csillog és ragyog, mint valamely vidor ficsúr-legény; a német különös bíbeléssel eszelte ki az ő, nem mindenkitől megközelíthető, szárazon okos nyelvét, de nincs oly bátor, fürge, oly szívből fakadó, oly forró, az életrevalóságtól bizsergő, mint a találóan kiejtett orosz szó.

* Csuhoncz: a finnek gúnyneve.

HATODIK FEJEZET

Valamikor régen, az én fiatal koromban, visszahozhatatlanúl eltűnt gyermekkoromban, nagy kedvem volt ismeretlen helyeken első ízben megjelenni; lett légyen az valamely kis falu, szegényes kerületi város, tanya, majorság: sok érdekest fedezett föl abban a kíváncsi gyermeki szem. Minden épség, minden, a mi csak legkevésbbé sajátságos volt is, megkapott és meglepett. Valamely kincstári kőépület, az ő szokott építészeti sajátságaival, felerészben vakablakokkal, egyedül meredezve a faragatlan gerendákból rótt, egyemeletes polgári faházikók tömege közt; vagy egy szabályos, fehér bádoggal fedett kupola az újonnan épült, hófehérre meszelt templom fölött; vagy valamely vásártér, vagy valamely kerületi ficsúr, a kivel a város közepén találkoztam: mindez megragadta friss és fogékony figyelmemet s kidugván orromat az ernyős parasztszekérből, megbámultam a még sohsem látott szabású kabátokat, a szöges, kénköves, mazsolás és szappanos iskátulyákat, a melyek mellett még összeszáradt moszkvai czukorkák is néztek ki a fűszerkereskedők kirakataiból; megbámúltam az utczán menő gyalogos katonatisztet is, a kit Isten tudja, melyik kormányzóságból vetett a sors a kerületi város unalmába, meg a kupeczet, a ki egyfogatú kocsiján gyorsan ügetett el mellettem, és képzeletben elkísértem őket az ő szegényes életkörülményeik közé. Mikor egy kerületi hivatalnok elment mellettem, már arra is gondoltam: vajon hova megy? talán vacsorára valami testvéréhez, vagy egyenesen haza, hogy ott a tornáczon félóráig üldögélvén, a szürkület beálltával korai vacsorához üljön az anyjával, a feleségével, a felesége nőtestvérével és egész családjával, meg arra is: vajon miről fognak beszélgetni, ha majd a kalárisos szolgáló, vagy egy esetlen ködmenes szolga-fiú behozza leves után a faggyú-gyertyát az elpusztíthatatlan, házikészítményű gyertyatartóban. Ha valamely földbirtokos falujához jutottam, kíváncsian bámúltam a keskeny, magas, fából épült haranglábra vagy a széles, sötét, régi fatemplomra. A fák zöld lombjain keresztül a távolból hívogatva tűntek föl a

földesúri ház vörös fedele és fehér kéményei s én türelmetlenül vártam: mikor hagyjuk már el a köröskörül elterjedő s a házat eltakaró kerteket; s mikor végre előttem állt a ház az ő — akkor még formátlannak nem látszó — egész külsejével, igyekeztem ez után ítélve kitalálni: milyen lehet maga a földesúr? Talán kövér és fiai vannak, vagy hat leánya, a kik folytonosan leányosan kaczagnak, játszanak, köztük a legfiatalabb egyúttal a legszebb is, s talán valamennyi mind feketeszemű; hát ő maga, a földesúr, víg ember-e vagy komor, mint a szeptemberi hónap utolsó fele, nézi a kalendáriumot s a rozs- és búzatermésről beszél, a mi oly nagyon untatja a fiatal embereket!

Most közömbösen hajtatok be minden ismeretlen faluba és közömbösen nézem azok szegényes mivoltát; ez már az én kihűlt tekintetemnek nem kellemes, magamnak nem mulatságos, s az, a mi régebbi időkben megélénkítette volna arczulatomat nevetéssel és vídám beszéddel, most már elillan hatástalanúl mellettem s mozdúlatlan ajkaim közömbös némaságban maradnak. Óh, én ifjúságom, óh, én gondtalanságom!

Mialatt Csicsikov még mindig nevetett magában azon a csúfnéven, a melyet a muzsikok Plyuskinnak adtak, észre sem vette, hogy bejutottak egy falu kellő közepébe, sok ház és utcza közé. De mihamar tudtára adta ezt egy tisztességes zökkenés, a melyet a gerendákból rótt utcza-burkolat idézett elő. E burkolat előtt elbujhatott a városi kövezet. Ezek a gerendák egymásután ugráltak hol fel, hol le, mint a zongorabillentyűk s a vigyázatlan utas vagy a tarkójára kapott egy-egy ütést, vagy a homlokára egy-egy foltot, vagy a saját fogaival harapott le egy-egy darabot a nyelvéből. Az összes faépületeken valami különös ódonságot vett észre: a házak gerendázata fekete és régi volt, sok fedél olyan lyukas, mint a rosta, némelyiknek csak a felső ormózata látszott s a mellett az oldalléczek, mint az oldalborda. Úgy látszik: maguk a lakók szedték le róla a zsindelyt, úgy okoskodván, — még pedig egész helyesen, — hogy esős időben úgy sem ád az védelmet, mert a vödör nem képes felfogni a sok becsepegő vizet, nem érdemes hát vele

babrálni, kivált mikor van elég hely a kocsmában, vagy az országúton, egyszóval: ott tartózkodhatik az ember, a hol akar. A házakon az ablaküvegek ki voltak törve; némelyek valami rongygyal vagy egy-egy ködmönnel bedugva; a házak előtti kis balkonok — a melyeket hogy minek építnek néhol az orosz parasztházak elé, azt senki sem tudja, — félredültek és megfeketedtek, a mi éppen nem volt valami festői. A házak végében sok helyütt nagy élet-asztagok voltak, a melyek — a mint látszott — már régen álltak ott; ez asztagok színe olyan volt, mint az állott, megkopott tégláé, a tetejökön mindenféle dudva nőtt, sőt az oldalukon még bokor is. Az élet — a mint látszott — az uraságé volt. Az élet-asztagok és ócska házfedelek közül hol jobbról, hol balról — a szerint, a mint a bricska hol erre fordult, hol arra — két falusi templom merengett föl a tiszta levegőbe, egyik a másik mellett; a templomok egyike fából, másika kőből épült; amaz pusztúlóban volt, a másiknak sárgás falai voltak, de piszkosak s néhol levált róluk a vakolat. Most már némi részben láthatóvá lett az uraságí ház, végre pedig feltűnt egész valóságában azon a helyen, a hol a parasztházak sora véget ért, egy üres, csak itt-ott bekerített térség mellett, a mely valószínűleg káposztáskert volt. A különös kastély mértéktelen hosszaságával olyan volt, mint valami töpörödött invalidus. Néhol egyemeletes volt, néhol kétemeletes; a sötét tetőzeten — a mely nem mindenütt védelmezte kifogástalanúl az ócskaságot — két erkély meredezett, egyik a másikkal szemközt, de már mind a kettő félrebillent s lehámlott róluk régi festésük. A ház falai néhol csupasz nádstukatúrával ékeskedtek s a mint látszott: sokat szenvedtek az idők viszontagságaitól, esőtől, vihartól és az őszi időváltozásoktól. Az ablakok közül csak kettő volt nyitva, a többi fatáblákkal volt bezárva, vagy éppen deszkával beszögezve. De az a két nyitott ablak is „megvakúlt" a régiségtől, egyikök pedig kék czukorpapirossal volt beragasztva.

A ház körül elterülő régi, nagy dísz-kert kinyúlt a faluból, aztán a mezőn veszett el; sűrűn be volt nőve, csaknem az elvadúltságig s úgy látszott: egyedüli föl-

frissítője volt a nagy falunak, egyedüli festői kép az ő regényes elhanyagoltságában. Zöld felhőkben és szabálytalan, rezgő lomb-kupolákban meredeztek ég felé a fáknak fölül összeérő és szabadon felnőtt csúcsai. Egy nyírfa hatalmas dereka, a melynek a tetejét szélvész vagy villám törte le, kiemelkedett e zöld áradatból és a levegőben úgy gömbölygött, mint valamely szabályos, csillogó márvány-oszlop; a kajsza, hegyesen végződő törés, a melyben mintegy oszlopfőben végződött, úgy feketéllett a hófehérség mellett, mint valami sapka vagy fekete madár. A bodza-, galagonya- és mogyoróbokrokat át- meg átfonó s onnan a kerítés tetejéig fölfutó komló körülfolyta a csonka nyírfasudarat is. Föléérve ennek a feléig, onnan lecsüggött és más fák tetejébe kapaszkodott, vagy vékony gyűrű-szálait összekunkorítva, a levegőben himbálódzott. Néhol zöld pázsit szakította meg a bozótot és naptól sütött meredekségek tűntek elő, alól sötét árnyékba takart mélységgel, a melyből megint egy-egy keskeny, kígyózó ösvény tűnt elő összetört karfákkal, düledező lugasokkal, odvas fűzfákkal, megőszült, kúsza ágazatú akáczczal, végül több fiatal juharfa, oldalra nyújtogatott zöld levél-tenyereivel, a melyek alá — Isten tudja, hogyan — befurakodván a nap fénye, hirtelen átváltoztatta az egészet átlátszó, lángoló, e sűrű homályban csodálatosan ragyogó csoporttá. Oldalt, a park legszélén a többiekhez képest aránytalanúl magas nyárfákon roppant varjúfészkek sötétlettek a rezgő lombok közt. E nyárfák némelyikének letört, de a többitől nem egészen elvált ágai lefityegtek megszáradt leveleikkel együtt. Egyszóval: mindez oly szép volt, a minőt sem a természet, sem a művészet nem tud kitalálni, a minő csak ott fordúl elő, a hol összefog a természet és művészet, a hol a sokszor minden ízlés nélkül működő emberi munkálkodást végigsimítja a természet, megkönnyíti a nehéz tömegeket, megsemmisíti az esetlen szabályosságot és semmit nem jelentő üresség eket, a melyekből kirí az el nem takart, merev mesterkéltség és bámulatos melegséget ád mindannak, a mit a kimért szabályosság és tervszerűség hidegében állítottak elő.

Két vagy három kanyarodó után hősünk végre az

urasági ház elé ért, a mely közelről még szomorúbbnak látszott. A kerítést meg a kapuk ócska fáját penész lepte el. Az udvaron láthatóan rozoga épületek: cselédházak, pajták és pinczék voltak, ezektől jobbra és balra a mellék-udvarokba vezető kapuk látszottak. Minden arról tanúskodott, hogy itt valamikor nagyméretű gazdálkodás folyt, most azonban mindennek komor színe volt. Nem volt semmi, a mi e képet megélénkítette volna: sem nyíló ajtók, sem járó-kelő emberek, sem semmi élő tevésvevés a ház körül. Csak a főkapu volt nyitva, az is azért, mert egy paraszt hajtott be rajta megrakott, gyékénynyel borított szekerével, s ez volt az egyetlen, a mi a kihalt udvart valamelyest élénkké tette, máskor az a kapu is zárva állott, a mi meglátszott abból, hogy vasreteszén egy nagy lakat lógott. Egyik épületnél Csicsikov hamarosan észrevett egy alakot, a ki a szekeres-parasztal czivakodni kezdett. Sokáig nem tudta azonban meghatározni, hogy az az alak férfi volt-e, vagy nő? A ruháját sem lehetett meghatározni, de úgy látszott, mintha nőikabát lett volna; a fején olyan sapka volt, a milyet a falusi cselédasszonyok hordanak, de a hangjának rekedtsége nem vallott asszonyi személyre. — De bizony asszony! — gondolta magában Csicsikov, de mindjárt ki is igazította magát: — De bizony nem asszony! — De mégis asszony! — mondta végül, figyelmesebb vizsgálódás után. Az alak meredten nézett Csicsikovra; úgy látszott, nagyon meglepte őt a vendég, mert nagyon megnézte nemcsak azt, hanem Szelifánt is, a lovakat is, még pedig a fejüktől a farkukig. Az övében függő kulcsok után, valamint abból ítélve, hogy elég szelíden szidogatta a parasztot, Csicsikov azt következtette, hogy az valószínűleg a kulcsárné.

— Mátuska! — szólította meg Csicsikov a bricskából lemászva, — hol van az úr?

— Nincs itthon, — felelt a kulcsárné, aztán hozzá tette egy percz múltán: — mi tetszik?

— Dolgom van vele.

— Tessék bemenni, — mondá a kulcsárné a hátát fordítva feléje, a mely csupa liszt volt, a kabátja alsó részén pedig egy nagy lyuk.

Csicsikov belépett a sötét, széles előszobába, a minőségénél fogva nem foglalhatott az asztalon helyet, honnan olyan hideg ütött ki, mint a pinczéből. Az előszobából egy szintén sötét szobába jutott, a melyet alig-alig világított meg egy, az ajtó alján levő széles hasadék. Kinyitva az ajtót végre világosságra ért s meghökkent a rendetlenségtől, a mely eléje tárult. Úgy látszott, mintha a házban a pádimentomokat síkálták volna s arra az időre minden ingót ide raktak be. Egy asztalon még egy összetört szék is volt s mindjárt mellette egy megállt óra, a melynek ingájához már egy pók hozzá is akasztotta a fonadékát. Volt ott egy falhoz állított szekrény is régi ezüsttel, apró kantákkal és khinai porczellánnal. Az íróasztalon, a mely gyöngyház-mozaikkal volt kirakva, de a mely kirakás helyenként már lehullt s csak sárgás, ragasztószerrel megtöltött lyukakat hagyott maga után, temérdek lim-lom hevert: egy csomó, apró betűkkel beírt papiros, egy megzöldült, a tetején tojás-formájú figurával ellátott márvány-nehezék alatt, aztán valami ócska, bőrkötésű, vörösszélű könyv, egy egészen összeaszott, egy diónál nem nagyobb czitrom, egy karosszék letört karja, egy pohárka, benne valami folyadékkal és három légygyel, letakarva egy levéllel, egy darab pecsétviasz, egy valahonnan fölvett rongydarab, két szál tintától piszkos lúd-toll, de összeaszva, mintha tüdővészben szenvedne, egy teljesen megsárgult fogkefe, a melylyel a gazdája talán még a francziák moszkvai hadjárata előtt tisztogatta a fogát.

A falakon igen sűrűn és minden rend nélkül volt fölaggatva néhány kép: egy hosszú, megsárgult csatakép roppant dobokkal, háromszögletű kalapot viselő, ordítozó katonákkal, vízbefuló lovakkal; a kép üveg nélkül, vörös fából készült vékony, bronzszegélyű rámában volt, a ráma négy szögletén ugyancsak bronzrózsácskákkal. E mellett foglalt helyet egy rendkívül megfeketedett olajfestményű kép, a mely virágokat, gyümölcsöket, fölszeletelt dinnyét, egy vaddisznó-fejet és fejjel lefelé függő kacsát ábrázolt. A padlás közepéről ritka-szövésű vászonzsákba húzott csillár függött, a mely hasonlított a gubójában ülő selyembogárhoz. A szoba szögletében a

földön egy rakás olyan lim-lom hevert, a mely durvább Hogy mi volt sajátképpen e rakáson, azt nehéz volna megmondani, mert annyira ellepte azt a por, hogy a ki hozzá mert volna nyúlni, annak a keze mindjárt porkeztyűt öltött volna; leginkább megkülönböztethető volt a mis-másból egy falapát eltört része s egy ócska csizmatalp. Semmiképpen sem lehetett mondani, hogy e szobában élő lény lakhatnék, ha nem lett volna ott az asztalon egy ócska hálósapka. Míg Csicsikov ezt a különös berendezést vizsgálgatta, kinyílt az oldalajtó s bejött ugyanaz a kulcsárné, a kivel az udvaron találkozott. Most azonban úgy vette észre, mintha az mégis csak inkább kulcsár volna, mint kulcsárné; mert a kulcsárné legalább is nem borotválkozik, ez pedig borotválkozott, igaz, hogy nagyon ritkán,mert az egész álla olyan volt, mint a drótszöggel kivert gereben, a minővel a lovakat vakarják. Csicsikov kérdő kifejezést öltve arczára, türelmetlenül leste, hogy mit akar neki mondani a kulcsár. Másfelől a kulcsár is azt várta, hogy mit akar neki mondani Csicsikov. Végre ez utóbbi, miután egyet csodálkozott e különös jeleneten, elhatározta, hogy megszólal:

— Nos, hát az úr itthon van-e?

— Itt van a házigazda, — felelt az.

— Hol?

— Vak maga, bátyuska, vagy mi? — modotta a kulcsár. — Hiszen én vagyok a házigazda.

Hősünk itt akaratlanúl hátra hőkölt s rámeredt a házigazdára. Sok embert látott már életében, még olyanokat is, a minőket mink, olvasóim, tán sohasem fogunk látni; de ilyet még nem látott. Az arcza nem volt valami különös: csaknem olyan, mint minden szikár öreg emberé szokott lenni; csak az álla ugrott ki nagyon is előre, annyira, hogy kénytelen volt azt mindig letakarni, különben leköpte volna; apró szemei nem haltak ki, sőt oly élénken szaladgáltak bozontos szemöldökei alatt, mint az egerek, mikor sötét lyukaikból hegyes orraikat kidugva, füleiket hegyezve s bajuszaikat mozgatva, körül nézegetnek: nem áll-e résen valahol egy kandúr-macska, vagy valamely gyerek — és gyanúsan szaglászszák e közben a levegőt. Sokkal föltűnőbb volt a ruházata.

Semmi módon, semmi utánjárással nem lehetett volna kisütni, miből volt összeróva a hálókabátja: az ujjai és a felső részei annyira be voltak piszkítva, zsírozva, hogy a csizma-bagariához hasonlítottak; hátúl két szárnya helyett négy lógott, a melyekből vatta-darabok filyegtek ki. A nyakára is olyan valami volt kötve, a miről nem lehetett megmondani harisnya-e? derékö̈v-e? haskötő-e? csak annyi látszott bizonyosnak, hogy semmiesetre sem nyakravaló. Egyszóval: ha ezt az alakot Csicsikov így felöltözötten, valamely templomajtó előtt találja, hát valószínűleg egy réz-garast dobott volna neki, mert hősünk becsületére legyen mondva, neki sokkal jobb szíve volt, hogysem visszatartotta volna magát attól, hogy szegény embereknek egy-egy réz-garast adjon. De most előtte nem koldús állott, hanem földbirtokos. Ennek a földbirtokosnak több mint ezer lelke volt s ritka földbirtokosnál lehetett annyi életet magban és lisztben, olyan jól megrakott kamrákat, magtárakat, aszalókat, oly temérdek vászonnal, posztóval, kidolgozott és nyers prémekkel, szárított halakkal és mindenféle zöldségekkel, gyümölcsökkel ellátott raktárakat találni, mint ennél. Ha benézne valaki az ő dolgozó udvarára, a hol mindenféle faneműeket, edényeket csináltak, — a melyeket soha használatba nem vesznek, — azt hihetné, hogy talán a moszkvai fa-piaczra tévedt, a hova minden nap sietve járnak ki az anyósok, sógorasszonyok a szakácsnék kíséretében, bevásárolni a gazdasághoz szükséges eszközöket s a hol halmazokban fehérlik mindenféle fa-nemű, úgy hasított, mint gyalúlt, faragott, esztergályozott és fonott árú: hordók, kádak, füles dézsák, kátrányos bödönök, orros meg egyszerű kupák, sajtárok, kosarak, gerebenek, mosogatók és egyéb fatálak, finom fűzfa-kosárkák, nyirfahajból készült vannák és sok egyéb, a mire szüksége van a gazdag és szegény Oroszországnak. Hát ugyan mi szüksége volt Plyuskinnak ily tömérdek holmira? Egy egész életen keresztül sem lehetett volna azokat elhasználni két akkora földbirtokon sem, mint az övé volt; de ő neki még ez is kevés volt. Nem elégedvén meg mindezzel, mindennap végig járta a faluja utczáit, benézett a hidak alá, megkutatott minden zeget-zúgot s

a mit csak talált, mint: ócska csizmatalpat, asszonyi rongyot, vas-szöget, edény-cserepet, azt ő mind fölszedte s összerakta abba a rakásba, a melyet Csicsikov a szoba egyik szögletében látott. „Aha! elindúlt már a halász!" mondogatták a muzsikok, mikor látták, hogy elindúlt a prédára. S ő utána igazán fölösleges volt az utczákat söprögetni: ha valamely oda vetődött katonatiszt elvesztette a sarkantyúját, a sarkantyú hamarosan oda jutott ama bizonyos rakásra; ha valamely parasztasszony ott felejtette a kútnál a vödrét, ő haza czipelte a vödröt is. Különben, ha valamely szemesebb paraszt rajta kapta ilyen mezgerélésen, ő nem ellenkezett, hanem rögtön visszaadta az elkaparintott jószágot; de ha ez már egyszer az ő rakására jutott, akkor már vége volt mindennek: esküdözött, hogy az a tárgy az övé, itt meg itt, ettől meg ettől vette, vagy a nagyapjáról maradt rá. A szobájában fölemelt a földről mindent, akármi lett légyen is az: egy darabka pecsétviaszk, egy papir-rongy, egy toll stb., s mindezt vagy az íróasztalára rakta, vagy az ablakpárkányra. Pedig volt idő, mikor ő csak takarékos gazda volt. Volt felesége, családja s a szomszédja gyakran átkocsizott hozzá ebédelni, hallgatni őt és tanulni tőle okos tanácsokat a gazdálkodást és a józan takarékosságot illetőleg. Folyt nála minden szépen és rendesen: a malmok, posztó-kallók, az asztalos- és fonó-műhelyek dolgoztak, mindenre a gazda éber szeme figyelt s ő mint a munkakedvelő pók lótott-futott jobbra, balra, gazdasági hálójának egyik végéről a másikra. Arcza vonásaiban erősebb érzések nem tükröződtek, de szeméből okosság sugárzott; beszédében tapasztalat és élet-ismeret nyilatkozott s a vendége örömmel hallgatta őt; a szíves és beszédes háziasszony híres volt vendégszeretetéről; a vendégek elé két kedves, szőke és rózsa-frisseségű leányka jött ki, dévaj fiúcska szaladt ki s összecsókolódzott mindenkivel, nem sokat törődve azzal, hogy örül-e a csóknak a vendég vagy sem. A háznak minden ablaka használatban volt; az egyik szárnyon a franczia nevelő lakott, a ki pompásan borotválkozott és pompás vadász volt: mindig hozott ebédre foglyot vagy vadkacsát, néha azonban csak veréb-tojásokat, a melyekből rántottát

csináltatott magának; ezt az ételt senki más nem ette a háznál. Ugyanazon szárnyon lakott egy földije is, a két leányka nevelőnője. Maga a házigazda mindig némiképen viseltes, de nagyon tiszta kabátban jelent meg az asztalnál: a könyöke mindig rendben, sehol varrás vagy folt. De a derék háziasszony meghalt: a kulcsok s ezekkel együtt a házi gondok a házigazdára hárultak. Plyuskin nyugtalanabb s — mint már özvegy embereknél lenni szokott — gyanakodó és fösvény kezdett lenni. Az idősebb leányára, Sztepanovna Alekszandrára nem bízhatott mindent s igaza is volt, mert Sztepanovna mihamar megszökött egy Isten tudja: micsoda lovas-ezredhez tartozó századossal, hamarosan megesküdött vele valami falusi templomban, tudván, hogy az apja bizonyos előítéletből nem szereti a katonatiszteket, mert — szerinte — valamennyi katonatiszt kártyás és pazarló. Apja átkot küldött utána útravalóúl, de nem kerestette, nem üldöztette. A ház még üresebb lett. A házigazdán egyre jobban észrevehető volt a fösvénykedés; a hajában mutatkozó ősz szálak, a fösvénység leghűbb barátjai, azt még jobban fejlesztették benne. A franczia nevelőt elbocsátották, mert megjött az ideje, hogy a fiú szolgálatba lépjen; a nevelőnőt elbocsátották, mert kiderült, hogy nem volt ment minden bűnrészességtől a Sztepanova Alekszandra szökési dolgában. A fiú, a kit az apja azért küldött a kormányzósági városba, hogy a kormányzósági hivatalban gyakorlatot szerezzen, a helyett beállt katonának s apjának már csak a besoroztatása után írt, pénzt kérve a katonai ruha beszerzésére; természetes, hogy erre azt kapott, a mit népies nyelven úgy hínak, hogy fige. Végül a vele maradt leányka meghalt s az öreg egyedül maradt a vagyona őrzőjéül, gondozójául és birtokosául. A magános élet erősen táplálta benne a fösvénységet, a melynek tudvalevőleg farkas-étvágya van s mentől többet fal, annál éhesebb lesz; az emberi érzelmek, a melyek különben sem voltak nála valami mélyebb természetűek, perczről-perczre fogytak s mindennap kiveszett valami ebből a megviselt romból. Mindezeknek a tetejébe megtörtént, mintegy megerősítő bizonyítékául a katonák felői táplált véleményének, hogy a fia sokat vesztett kártyán;

ennek is szíve mélyéből fakadt apai átkot küldött s attól kezdve sohasem érdeklődött többé az iránt, hogy éle-e, hal-e a fia? Minden évben bezártak végképpen egynéhány ablakot, úgy, hogy végre csak kettő maradt használatban, annak is az egyike — mint az olvasó már tudja — papirral volt beragasztva; évről-évre elvesztek a figyelme elől a gazdaság főbb dolgai s aprólékosságra irányúlt gondja már csak a papirdarabokra és tollakra fordult, a melyeket a szobájában szedegetett föl; kérlelhetetlenebb lett a kupeczekkel szemben, a kik gazdasági árúkat jöttek tőle venni; a kupeczek alkudoztak, alkudoztak, aztán faképnél hagyták, azt mondván, hogy ördög ez, nem ember; szénája, élete elrothadt; boglyái és asztagjai trágyává sínylettek, hogy akár káposztát lehetett volna beléjük ültetni; a lisztje a pinczékben kővé csomósodott, hogy fejszével kellett szétvagdalni; a posztójához, vásznához és egyéb háziszöveteihez nem lehetett nyúlni, mert rögtön porrá omlottak. Már maga sem tudta, hogy miből mennyije van s csak arra emlékezett, hogy melyik szekrényben van valamely ital-maradék, a melyet gondosan megjegyezgetett, nehogy valaki megigya, meg legföljebb azt tudta még, hogy hol van az írótolla és a kis darab pecsétviaszkja. Ezenközben pedig a vagyon jövedelme csak úgy begyűlt, mint régebben: éppen annyi jobbágy-adót volt köteles fizetni a muzsik, éppen annyi dió-mennyiséget beszolgáltatni a jobbágyasszony, éppen annyi vég vásznat megszőni a szövőasszony. Mindez bekerült a raktárakba, s mind elrothadt, elmállott és végűl ő maga is olyan rothadékká vált az emberiségen.

Sztepanovna Alexandra eljött hozzá egyszerkétszer a kis fiával, megpróbálni: nem kaphatna-e valamit? mert az ide-oda költözködő élet a századossal nem volt oly kellemes, mint a minőnek az esküvő előtt látszott. Plyuskin ki is engesztelődött a leánya iránt, sőt a kis fiúnak adott is az asztaláról játékszerűl egy gombot, de pénzt egy fityinget sem adott. Más alkalommal Sztepanovna Alexandra már két kis gyermekével jött hozzá s teához való kalácsot meg egy új hálókabátot hozott az öregnek, mert a régi hálókabát már olyan volt, a melyre

nézni nemcsak szánalmas, de szégyenletes is volt. Plyuskin megczirógatta a két unokáját s fölültetvén egyiket az egyik, másikat a másik térdére, úgy himbálta őket, mintha lovon ülnének; elfogadta a téa-süteményt és a hálókabátot, de a leányának határozottan semmit nem adott: úgy utazott el Sztepanovna Alexandra üres kézzel. Hát ilyen földbirtokos volt az, a ki Csicsikovval szemközt állt. Meg kell jegyezni, hogy ilyen jelenség ritkán fordúl elő Oroszországban, a hol mindenki inkább terjeszkedni akar, mintsem összehúzódni, s a jelenség annál meglepőbb, mert már a legközvetetlenebb földbirtokos szomszéd úgy dáridózik, a hogy' az csak egy orosz úr csapongó természetétől kitelik. Az ilyen úr háza előtt meglepetve áll meg az idegen utas, nem bírja elképzelni: miféle uralkodó herczeg pottyant ide hirtelenében az apró, szerény uraságok közé; fehér kőházai a számtalan kéménynyel, erkélyekkel, szélkakasokkal, a sok szárnyépülettel és a vendégek számára való egyéb mellékhelyiségekkel, valóságos várat formálnak. Van ott minden: színielőadások, bálok; a tűzijátékkal, lampionokkal díszített, muzsikától zengő kert egész éjjel nappali fényben áll. A fél-kormányzóság sétálgat ott a fák alatt pompás ruhákban és senki sem látja a vad és fenyegető sötétet ebben a mesterségesen előidézett világításban, a mint színpadiasan kilépnek a sűrű facsoportnak mesterkélt világítású gallyai alól, a melyek olyankor megfosztatván élénk zöldjüktől, fölül sötétebb, komorabb és százszor fenyegettőbb hangulattal tűnnek föl az éjszakában s messze rezegve a magasban leveleikkel, mélyebben belevéve magukat a mozdúlatlan sötétségbe, méltatlankodva nézik azt a csinált fényt, a mely alólról kérgeiket megvilágítja.

Már néhány perczig állott Csicsikov előtt Plyuskin szótlanúl s Csicsikov még mindig nem bírt megszólalni, annyira meglepte őt úgy a házigazda külseje, mint minden egyéb, a mit a szobában látott. Sokáig nem tudta magát elhatározni, hogy mivel indokolja látogatását. Már azt akarta mondani, hogy sokat hallott a Plyuskin erényeiről és ritka szellemi képességeiről, azért tartotta kötelességének, hogy nála tisztelegjen, de jobban meg-

gondolva, úgy érezte, hogy ez túlzás volna. Még egyszer loppal körül nézvén a szobában, úgy ítélte, hogy az *erények* és *ritka szellemi képességek* helyett sikeresen lehetne a *gazdaság* és *rend* szavakat használni; ugyanazért ilyen irányt adva a beszédének, azt mondta, hogy sokat hallott a Plyuskin gazdaságáról és birtokának példás kezeléséről, azért kötelességének tartotta vele megismerkedni s nála személyesen tisztelegni. Persze: lehetett volna más, jobb okkal is előállani, de abban a pillanatban semmi más nem jutott eszébe.

Erre Plyuskin valamit dünnyögött az ajkain keresztül — mert fogai nem voltak, — de hogy mit, azt nem tudhatni; valószínű, hogy szavainak a következő értelme lehetett: „Vinne el az ördög a tisztelgéseddel együtt". De mert nálunk a vendégszeretet oly szokásos, hogy még a zsugori sem képes annak törvényeit megsérteni, mindjárt hozzá tette érthetőbb hangon:

— Kérem alássan, tessék helyet foglalni.

Majd így folytatta:

— Én már régóta nem fogadok vendégeket, mert az igazat megvallva, nem tartom helyesnek a vendégeskedést. Igen illetlen szokást vettek föl az emberek azzal, hogy egyik a másikhoz járogat; e mellett szenved a gazdaság . . . azután még a lovaikat is el kell látni szénával. Én már rég megebédeltem, a konyhám különben is egyszerű és igen rossz, a kémények pedig bedűltek: attól lehet tartani, hogy ha tüzet rakunk, fölgyújtjuk a házat.

— Ejha! — gondolta magában Csicsikov, — milyen jó, hogy Szobákevicsnél jóllaktam a bárányderékból.

— Aztán szerencsétlenségre egy villányi széna sincs a háznál, — folytatta Plyuskin, — de hogy is tudna az ember ilyesmit tartogatni? A földbirtokocskám kicsiny, a muzsik lusta, nem szeret dolgozni, csak azon jár az esze, hogy a kocsmába szökhessen . . . öregségemre még koldúlni kell mennem.

— De én azt hallottam, hogy önnek ezer léleknyi jobbágysága van, — jegyezte meg szerényen Csicsikov.

— Ki mondta? Köpjön a szemébe annak, bátyuska, a ki ezt önnek mondta. Úgy látszik: valami jókedvű ember, a ki önt meg akarta tréfálni. Ezer lélek! de tessék

csak összeszámolni: majd meglátja, hogy semmi sem jön ki belőle. A legutóbbi három év alatt az az átkozott forró betegség egész csomó erős muzsikomat vitt el.

— Igazán? Sok halt meg? — kérdezte érdeklődéssel Csicsikov.

— Bizony sok.

— Szabad tudnom, hogy számszerint mennyi?

— Vagy nyolczvan lélek.

— Csak nem tán?

— Minek hazudnám, bátyuska?

— Engedjen meg még egy kérdést: a legutóbbi revizió óta haltak meg ezek mind?

— Hálát adnék az Istennek, ha azóta csak annyi halt volna meg. De a revizió óta vagy százhúsz pusztult el.

— Valóban? Százhúsz? — kiáltott föl Csicsikov s meglepetésében szinte eltátotta a száját.

— Sokkal öregebb vagyok már, bátyuska, semhogy hazudni volna kedvem; — a hetvenes éveimben járok, — mondotta Plyuskin. Úgy látszott: bántotta az a csaknem örvendező fölkiáltás.

Csicsikov maga is úgy gondolta, hogy csakugyan nem illik a mások baján úgy örülni, ugyanazért mindjárt nagyot sóhajtott és azt mondta, hogy nagyon sajnálja az esetet.

— A sajnálatot nem tehetem az erszényembe, — mondotta Plyuskin. — Itt lakik mellettem egy kapitány; az ördög tudja, hol vette itt magát; — azt mondja: rokonom — „bátyám"-nak hí és kezet is csókol; ha az elkezd sajnálkozni, hát olyan óbégatást visz véghez, hogy majd megsiketűlök tőle. Az arcza mindig vörös s mindig pálinkától bűzlik. Bizonyos vagyok benne, hogy katonatiszt korában elkártyázta a pénzét, vagy elköltötte valami színésznőre, — hát most csupa részvét és sajnálkozás.

Csicsikov igyekezett megmagyarázni, hogy az ő részvéte egyáltalában nem olyan természetű, mint a kapitányé, hogy ő nem puszta szóval, hanem tényekkel kész bebizonyítani s nem szaporítva sok szót, kijelentette, hogy kész magára vállalni azt a kötelezettséget, a mely-

nek értelmében ő fizeti az oly szerencsétlenül elpusztult lelkek után a jobbágy-adót. Ez az ajánlat, a mint látszott, roppantúl meglepte Plyuskint. Szemét kimeresztve, sokáig nézte Csicsikovot, végre pedig így szólt:

— Hallja csak, bátyuskám, nem volt ön katonatiszt?

— Nem, — felelt Csicsikov mosolyogva, — én polgári hivatalt viseltem.

— Polgári hivatalt? — ismételte Plyuskin és elkezdett ajkaival nyámogni, mintha valamit rágna. — De hogy' lehessen az? Hiszen ön is veszítene mellette!

— Az ön kedvéért veszteségre is kész vagyok!

— Óh, bátyuskám! Óh, jóltevőm! — kiáltott fel Plyuskin, észre sem vévén a nagy örömtől, hogy az orrából ugyancsak nem festői formában kandikál ki a tobák, mint valami kávéalj-csomó, s hogy a hálókabátja szétnyílt szárnyai alól mutogatásra nem való ruha látszott ki. — Mennyire megvígasztal ön egy szegény öreg embert! Óh, uram-istenem! Óh, minden szentek!

Plyuskin nem bírt tovább szólni. De alig múlt el egy percz, a mint ez az öröm, a mely oly hirtelen jelent meg az ő fa-arczán, épp oly hirtelen el is tűnt, mintha soha meg sem jelent volna, s arczán újra gond mutatkozott. Még meg is törülgette magát a zsebkendőjével s ezt összegyűrve egy csomóba, elkezdte vele a felső ajkát babrálni.

— Dehát — becses engedelmével — nehogy megbántsam önt, ön vállalkozik értök minden évben fizetni az adót s a pénzt nekem fizeti, vagy a kincstárnak?

— Úgy csináljuk meg a dolgot, hogy a holt lelkekre nézvést adásvevési szerződésre lépünk, mintha csak élők volnának s mintha ön eladná nékem őket.

— Igen... adásvevési szerződésre, — mondotta Plyuskin s elgondolkozott és újra nyámogott az ajkaival. — De az adásvevési szerződés költséggel jár! A kincstári hivatalnokok oly lelketlenek! Régebben meg lehetett ilyesmit csinálni egy félrúbellel vagy egy zsák lisztel, most pedig egész szekér darát kérnek, sőt a tetejébe még egy vörös papirt* is, olyan pénzsóvárak! Nem

* T. i. tizrúbeles bankiegyet.

tudom: miért nem fordítanak erre nagyobb figyelmet! Legalább a lelkökre beszélne valaki. Hiszen szép szóval mindenkit meg lehet nyerni. Akárki mit beszél: szép szónak senki sem tud ellentállani.

— De te igen! —gondolta magában Csicsikov s mindjárt kijelentette, hogy az öreg iránt érzett tisztelet folytán magára vállalja a szerződéssel járó költségeket is.

Hallván az öreg, hogy Csicsikov még az adásvevési szerződés költségeit is magára vállalja, arra a meggyőződésre jutott, hogy a vendége tökéletes bolond s csak mondja, hogy polgári hivatalt viselt, valójában bizonyosan katonatiszt volt és színésznők után szaladgált. Mindazáltal nem tudta örömét eltitkolni s minden jót és boldogságot kívánt nemcsak neki, hanem a gyerekeinek is, nem is kérdezvén tőle: vannak-e gyerekei, vagy nincsenek. Az ablakhoz menve, megkopogtatta azt az ujjával és kikiáltott:

— Hej, Proska!

Egy percz múltán hallani lehetett, hogy valaki lihegve szaladt be az előszobába, sokáig járt és kopogott ottan a csizmájával, végre kinyílt az ajtó és belépett Proska, egy körülbelül tizenhárom éves fiú akkora csizmákban, hogy lépésközben majdnem kijött a lába belőlük. Hogy miért voltak Proskának oly nagy csizmái, azt mindjárt megtudhatjuk: Plyuskin az udvari cselédség számára, bármilyen nagyszámú lett légyen is az, csak egy pár csizmát tartott, a mely mindig az előszobában állott. Mindegyik cseléd, a kit urasági szolgálatra beszólítottak, az egész udvaron mezítláb tánczolt végig, de beérve az előszobába, fölhúzta a csizmát s úgy jelent meg a szobában. Kimenvén a szobából, megint levetette a csizmát az előszobában és megint a saját talpán ment tovább. Ha valaki őszi időben, kivált mikor reggelenkint dér szokott járni, kinézett volna az ablakon, láthatta volna, hogy az egész cselédség olyan ugrándozást vitt véghez, a minőt aligha produkálnak a színházakban is, még a legfürgébb tánczosok is.

— Nézze, bátyuska, micsoda pofa! — mondá Plyuskin Csicsikovnak, ujjával a Proska arczára mutatva. — Ostoba, mint a fatuskó, de azért próbáljon csak

az ember valamit kint hagyni, rögtön ellopja. No, minek jöttél, te bornyú? szólj hát! — Itt Plyuskin egy időre elhallgatott, a mire Proska is hallgatással felelt. — Gyujts be a szamovárba, — érted? aztán nesze a kulcs, add oda Mavrának, hogy menjen be a kamrába: ott a polczon van kétszersült-kalács, a melyet Sztepanovna Alexandra hozott: — adja be a teához . . . Várj! hova szaladsz? Ostoba! Ejh, ezek az ostobák, mind a hányan vannak! . . . Tán az ördög bizgatja a lábadat? Előbb hallgasd a parancsot végig! A kétszersült héja talán megromlott, hát vakarja le késsel, de a héjat ne dobja el, hanem vigye ki a tyúkoknak. De te, barátom, vigyázz: be ne menj a kamarába, máskülönben egy kis kóstolót adok neked a nyírvesszőből, tudod? Most éppen jó appetitusom van rá, hát hogy még jobb legyen. Hát csak próbálj a kamarába menni, majd nézni foglak az ablakból. — Ezekre semmit sem lehet bízni, — folytatta, Csicsikovhoz fordulva, miután Proska kiment a csizmáival együtt. Ezután Csicsikovra is gyanakodva nézegetett. A rendkívüli nagylelkűséget valószínűtlennek kezdte tartani s magában így gondolkozott: Az ördög ismeri! meglehet, hogy csak henczeg, mint a pazarlók szoktak; hazudik, hazudik, csak hogy éppen beszéljen és jól megteázzék, azután odébb áll.

Azután óvatosságból, de azért is, hogy a vendégét kipróbálja, azt mondta annak, hogy nem ártana a szerződést mentől hamarabb megírni, mert sohse tudja az ember, mi történhetik: ma élünk, holnap meghalunk.

Csicsikov kijelentette, hogy kész megcsinálni a szerződést akár rögtön is, csak az összes parasztok névjegyzékét kérte.

Ez Plyuskint megnyugtatta. Látni lehetett, hogy valamin törte a fejét s csakugyan: előhúzott egy kulcsot, egy szekrényhez ment, kinyitotta annak az ajtaját, sokáig keresgélt a poharak és csészék közt, végül megszólalt:

— Nem bírom megtalálni; pedig volt egy pompás likőröm, ha ugyan ki nem itták, mert olyan zsiványok! Vagy talán ez volna az? — Csicsikov egy kis palaczkot látott a kezében, a mely olyan poros volt, mintha tokot

húztak volna rá. — Még a megboldogúlt feleségem készítette, — folytatta Plyuskin, — a semmirevaló kulcsárné már ki akarta önteni s be sem dugta, a haszontalan. Legyek és egyéb piszkok hulltak volt belé, de én kiszedtem belőle a szemetet, s most egészen tiszta; töltök önnek egy pohárkával belőle.

De Csicsikov igyekezett megszabadulni a likőrtől, azt mondván, hogy ő már evett is, ivott is.

— Evett és ivott! — mondá Plyuskin, — hát persze, mindjárt meglátszik, ki a jó társaságba való ember: nem eszik, mégis jól van lakva; hanem az afféle jöttment, azt soha jól nem lehet tartani. A kapitány, ha ide jön: — Kedves bátyám, — azt mondja, — adjon valamit enni. — Pedig én neki éppen olyan bátyja vagyok, mint a milyen bátyám ő nekem. Bizonyosan nincs otthon mit ennie, hát azért kószál. No de ön azoknak a naplopóknak a névjegyzékét kérte. Hogyne! A mint tudtam, valamennyiöket felírtam egy külön jegyzékbe, hogy mihelyt a legközelebbi revizió jön, kitöröltetem őket.

Plyuskin feltette a pápaszemét és elkezdett kutatni az írásai közt. Mindenféle irat-csomagokat feloldozott és olyan porral traktálta meg a vendégét, hogy az kénytelen volt prüszkölni. Végre előhúzott egy minden oldalán teleírt papirt. A parasztok nevei úgy ellepték azt, mint az apró legyek. Volt ott mindenféle: Paramonov, Pimenov, Pantalejmonov, sőt egy Dojezzsaj-nye-dojegyes* Gergely is kandikált ki a többi közül. Összesen több mint százhúsz. Csicsikov kellemesen mosolygott e nagy szám láttára. Zsebre tévén a jegyzéket, értésére adta Plyuskinnak, hogy annak a szerződés megkötése végett a városba kell fáradnia.

— A városba? de hogyan? Hát a házat kire hagyjam? Hiszen az én embereim vagy zsiványok, vagy csalók: egy nap alatt úgy szétszednek itt mindent, hogy a kaftánomat sem lesz mire fölakasztani.

— Csak van tán valami ismerőse?

— Ugyan ki lenne? Az én ismerőseim mind meghaltak, vagy megszakadt köztünk az ismeretség . . . Ah! Istenem! most jut eszembe: dehogy is nincs ismerősöm!

* Hajts-nem-érsz-oda.

Van bizony! — kiáltott föl, — hiszen maga a törvényszéki elnök is ismerősöm, járt is hozzám. Hogyne ismerném! Egykorúak vagyunk, együtt mászkáltuk a kerítéseket. Hogyne volnánk ismerősök? De milyen jó ismerősök! Talán írhatnék annak?

— Egész bátran.

— Hogyne! Hiszen olyan jó ismerősöm. Tanulótársak voltunk.

S a fa-arczon egyszeribe valami meleg sugár villant át és nem ugyan valami érzelem, de ahhoz hasonló mutatkozott rajta: olyanféle jelenség, mint mikor a vizbefúló egész váratlanul fölbukkan a víz színén, s a parton álló közönség örömrivalgásban tör ki; de a partról hiában dobják be a kötelet a megörült testvérek s hiába várják, hogy újra föltünjék a vízbefúló háta, vagy a küzdelemtől elfáradt keze, — az a megjelenés az utolsó. Néma minden s még szörnyűbbnek és pusztábbnak látszik ezután a könyörtelen víz elsímúlt felülete. Így a Plyuskin arcza is még érzéketlenebbnek és ellenszenvesebbnek tünt föl azután, hogy a pillanatnyi érzelem átvillant rajta.

— Itt volt az asztalon egy negyedrész ív papiros, — szólt Plyuskin, — s nem tudom, hova tünt el; a cselédeim oly haszontalanok! — Itt benézegetett az asztal alá, aztán az asztalon kutatott, végül fölkiáltott:

— Mávrá! Mávrá!

A hívásra bejött egy asszony, kezében tányérral, a tányéron az olvasók előtt már ismeretes kétszersülttel. Aztán a következő párbeszéd folyt le köztük:

— Hova tetted a papirost, te zsivány?

— Bizony Isten, nem láttam egyebet, mint azt a kis darabkát, a melyikkel a kis poharat tetszett betakarni.

— Már pedig a szemedből látom, hogy elkaparintottad.

— Minek kaparintottam volna el? Nekem nincs rá semmi szükségem, én se írni, se olvasni nem tudok.

— Hazudsz; odaadtad a sekrestyésnek; az tud betűt vetni, hát annak adtad.

— A sekrestyés, ha papirosra van szüksége, kerit

magának. Színét se látta az a tekintetes úr papir-rongyának.

— No várj! az ítélet napján az ördögök tüzes harapófogóval fognak ezért megsütögetni. Majd meglátod, hogy megsütögetnek.

— Miért sütögetnének meg, mikor én nem is láttam azt a papirost. Más asszonyi gyöngeségért talán megillethet a pirongatás, de lopással még eddig soha senki sem gyanúsított.

— No, majd az ördögök megsütögetnek. Majd azt mondják: „Nesze neked, haszontalan, azért, hogy az uradat megcsaltad!" és izzó vassal sütögetnek meg.

— Én meg azt fogom rá mondani, hogy „nem érdemlem meg a büntetést, Isten a tanúm, hogy nem érdemlem meg, mert nem vettem el..." De hiszen ott van az asztalon, ni! Mindig ok nélkül tetszik gyanúsítani.

Plyuskin csakugyan meglátta a papirost, s egy pillanatra megállt, nyámogott és így szólt:

— No, hát miért keseredtél el mindjárt olyan nagyon? Milyen kényes! Csak egy szót szóljon neki az ember, ő mindjárt tízzel felel vissza. Eredj csak, hozz gyertyát, hogy lepecsételjünk egy levelet. De megállj! Te bizonyosan faggyú-gyertyát akarsz hozni; a faggyú pedig igen olvadékony; alig gyujtjuk meg, már vége; csak a kára marad meg; hozzál inkább egy darab fafáklyát.

Mávrá kiment, Plyuskin pedig leülve egy karosszékbe és tollat fogva a kezébe, sokáig forgatta egyik oldalról a másikra a negyedrész ívet, gondolkozott, hogy nem lehetne-e megtakarítani belőle egy nyolczadrétet, de végre is meggyőződött, hogy nem; bemártotta tollát a tintatartóba, a melynek fenekén valami penészes folyadék és egy rakás légy volt, s írni kezdett, olyan betűket vetve, mint a hangjegyek, minden pillanatban szünetet tartva a kezei reszketése miatt, a melyek az egész papiroson ide-oda rángatództak; szűken rótta egyik sort a másikra s nem minden sajnálat nélkül gondolt arra, hogy még így is igen nagy rész vesz kárba beiratlanúl.

Hát ily semmiségekig, ily aprólékosságig, ily piszkosságig is lesülyedhet az ember? Ennyire megváltozhatik? De hát igaz-e mindez? Mindez igaz, mert az ember mindenre képes. A mostani hévvel teljes fiatal ember ijedten ugranék hátra, ha a saját, vén korabeli arczképét megmutatnák neki. Vigyétek hát magatokkal, mikor a lágy ifjonti évekből elindúltok a kegyetlen, komor férfikor felé, — vigyétek magatokkal az összes emberi tulajdonságokat, ne hagyogassátok el útközben, mert azt többé föl nem szedhetitek! Félelmes, rettenetes a ránk váró öreg-kor, semmit sem ád vissza többé. A sír könyörületesebb; a sír fölé ezt írják: „Itt ember van eltemetve"; de az embertelen öregség hideg és érzéketlen arczából semmit ki nem olvastok.

— Hát olyan ismerőse nincs-e önnek, a kinek szökött lelkek kellenének? — kérdezte Plyuskin, összehajtogatva a levelet.

— Hát vannak önnek szökött lelkei is? — mondá Csicsikov szaporán, mintegy magához térve.

— Persze, hogy vannak. A vőm nyomozta őket, de azt mondja, hogy nyomuk veszett; pedig ő katonaember, tudja csörgetni a sarkantyúját; de ha a bíróság előtt próbálnánk valamit . . .

— Hányan lehetnek ezek számszerint?

— Az is lesz vagy hetven.

— Csak nem?

— Isten a tanúm, hogy igen. Hiszen minden esztendőben megszökik egynéhány. Ezek az emberek roppant falánkak, persze a dologtalanság következtében; de nekem magamnak sincs mit enni . . . Ezeket a szökevényeket igen olcsón adnám. Hát majd rekomandálja valamely barátjának, mert ha csak tízet is fölhajszolhat, már nagyot nyer rajtok. Hiszen egy lélek ötszáz rubelt is megér.

— Nem, ezt még csak meg sem szagoltatjuk a jóbarátainkal, — gondolta magában Csicsikov, azután elmondta, hogy olyan barátot ő nem tud találni, hogy ennél az ügyletnél a költség több, mint a mennyit az egész megér, mert a bírósági eljárás költségeire még a saját kaftánja szárnyait is le kell vágni az embernek és

megkoppasztottan tovább állni, de hogy ha ő, Plyuskin, csakugyan annyira meg van szorulva, hát ő, Csicsikov, csupa jóindulatú részvétből kész valamit adni a megszököttekért is . . . de persze, csak olyan csekélységet, a melyről beszélni sem érdemes.

— És mennyit adna? — kérdezte Pluskin, hogy a kezei csak úgy reszkedtek, mint a kéneső.

— Adnék lelkenkint huszonöt kopejkát.

— Aztán hogy'? készpénzben?

— Igen, rögtön fizetnék.

— De már a koldus voltomra való tekintetből is adhatna negyven kopejkát, bátyuska.

— Igen tisztelt uram! — mondá Csicsikov, — nemcsak negyven kopejkát, de ötszáz rubelt is adnék! Szívesen adnék, mert látom, hogy tiszteletre méltó, derék öreg emberrel van dolgom, a ki a saját jólelkűségének az áldozata.

— Óh, istenemre mondom, igaza van! — kiáltott föl Plyuskin a fejét lecsüggesztve és szomorúan ingatva.

— No hát tetszik látni: én rögtön tisztába jöttem az ön jellemével. Hát mért ne adnék én ötszáz rubelt egy lélekért . . . de fájdalom, nem engedik ezt a körülményeim; hanem kész vagyok a kínált árt még öt kopejkával megszerezni, hogy így minden lélek harmincz kopejkába kerüljön.

— No bátyuska, már csak szerezze még meg két kopejkával.

— Jól van, két kopejkával is megszerzem még. Hányan is vannak? Ha jól tudom, az imént hetvenet tetszett mondani.

— Nem; összesen lesz vagy hetvennyolcz.

— Hetvennyolcz, hetvennyolcz . . . ez harmincz kopejkájával . . . — Hősünk itt egy pillanatig — de nem tovább — elgondolkozott, aztán újra megszólalt: — ez huszonnégy rubelt és kilenczvenhat kopejkát tesz ki.

Nagyon jártas volt a számtanban. Rögtön kiállíttatta Plyuskinnal a jegyzéket s átadta annak a pénzt, a melyet az mind a két kezével vett át s úgy vitte az íróasztalához, oly óvatossággal, mintha valami folya-

dékot vitt volna s félne, hogy azt kilocsolhatná. Az asztalához érve, a pénzt még egyszer jól megnézte, aztán éppen oly óvatossággal betette egy fiókba, a hol valószínűleg az a sors várt rá, hogy ott legyen eltemetve mindazideig, míg Karpusz és Polykarpusz, a falu két papja őt magát is eltemeti, leírhatatlan örömére a vejének, a ki az ő rokonának tartja magát. Plyuskin, miután a pénzt eltette, leült a karosszékre s úgy látszott, hogy már nem tud beszélgetési tárgyat találni.

—Mi az? hát már el akar menni? — kérdezte, észrevévén egy kis mozdulatot, a melyet Csicsikov csak azért tett, hogy kivegye a zsebkendőjét.

Ez a kérdés figyelmeztette ezt, hogy hiszen csakugyan nincs miért tovább maradnia.

— Igen; sietős az útam, — felelt a kalapja után nyúlva.

— Hát egy kis teát?

— Nem; majd valamikor máskor.

— Hogy-hogy? Hiszen begyújtattam a szamovárba. Az igazat megvallva, én nem nagy barátja vagyok a teának: drága ital s a czukor ára is irgalmatlanul fölment. — Proska! Nem kell a szamovár. A czukrot vidd vissza Mávrának, érted? Tegye vissza a helyére; vagy nem is! add ide, majd én magam teszem el. Bátyuskám! Áldja meg önt a jó ég! A levelemet pedig adja át az elnöknek. Igen! Hadd olvassa el; ő nekem régi ismerősöm. Hogyne! Egykorúak vagyunk.

E szavakkal kisérte ki ez a csodálatos jelenség, ez a kuczorgó öreg ember Csicsikovot az udvaráról s rögtön bezáratta utána a kaput. Azután végig járta a kamarákat, raktárakat, hogy megnézze, helyeiken állannak-e az őrök, a kik minden szögleten ki voltak állítva, úgy teljesítve szokásos jeladásaikat, hogy fakalapáccsal üres hordókra vertek, a helyett, hogy pléhlemezeket kongattak volna. Azután bement a konyhába, a hol azon ürügy alatt, mintha megakarná kóstolni: jó ebédet főznek-e a cselédségnek, tisztességesen befalatozott a kásás káposztalevesből és leszidván valamennyi cseléd rossz magaviselet és lopás mitt, visszatért a szobájába. Egyedül maradván, még arra is gondolt: hogyan

hálálja meg vendégének ezt a valóban példátlan nagylelkűségét?

— Neki ajándékozom a zsebórámat, — gondolta magában, — szép, ezüstóra, nem pedig valami tompak, vagy bronz; kissé el van romolva, de hiszen majd megcsináltatja magának; ő még fiatal ember, hát szüksége van zsebórára, hogy jobban megtessék a menyasszonyának. De nem! — tette hozzá némi gondolkozás után, — jobb ha halálom után, a testámentomomban hagyom rá; hadd emlékezzék rám.

Hanem a mi hősünk zsebóra nélkül is a lehető legjobb hangúlatban volt. A nem várt szerzemény kész ajándék volt neki. S csakugyan: nem csak holt lelkek, hanem még szököttek is, több mint kétszáz ember! Igaz, hogy már akkor érezte, mikor Plyuskinhoz útban volt, hogy valami jó üzletet fog csinálni, de ilyen nagy eredményről nem is álmodott. Egész úton rendkívül vídám volt, fütyörészett, ajkaival csettentgetett, összefogott kezét a szájához téve kürtölt, végül rágyujtott egy annyira különös nótára, hogy Szelifán csak hallgatta egy ideig, csak hallgatta, aztán megcsóválta a fejét és így szólt: — No lám csak, hogy' danol az úr!

Már szürke este volt, mikor a városba visszaértek. Árnyék és világosság már összekeveredtek s úgy látszott, mintha a tárgyak is összekeveredtek volna. A tarka sorompó valami határozatlan színt vett fel; az őrtálló katona bajúsza mintha a homlokán lett volna, sokkal magasabban, mint a szeme, s orra mintha egyáltalában nem is lett volna A kocsi zörgéséből és ugrándozásából észre lehetett venni, hogy beértek a kövezetre. Az utczai lámpák még nem égtek, csak itt-ott kezdtek a házak ablakai kivilágosodni, a sikátorokon és mellékutczákon olyan jelenetek és beszélgetések folytak, a melyek a nap ilyen szakában elmaradhatatlanok mindazon városokban, a hol sok a katona, bérkocsis, munkás és ama különös fajtájú női nép, a mely vörös kendőben, harisnyátlan czipőben úgy csapong a kereszt-utakon, mint a szárnyas-egerek.

Csicsikov észre sem vette őket, sem a nagyszámú, czingár hivatalnokokat, a kik kezökben pálczával való-

színűleg a városon kívül sétálgattak, és most hazafelé tartottak. Csak néha hallott valami — úgy látszott — női fölsikításokat: — Hazudsz, részeg disznó, én sohasem hagytam magamat olyan szemtelentől...! — vagy: — Nyughasson már az úr, mert mindjárt rendőrt hívok. — Egyszóval: mind olyan szavak, a melyek úgy hatnak minden húsz esztendős fiatal emberre, mintha forró vízzel öntenék le, — mikor a színházból hazatérve, tele van a feje spanyol utczákkal, éjszakával, gyönyörű, göndörhajú, gitározó női képpel. Mi mindenről ábrándozik az ilyenkor! A hetedik égben jár és Schillerhez tér be vendégségre — s akkor hirtelen fölhangzanak ama végzetes szavak s ő látja, hogy megint csak a földön van, sőt ott is csak a széna-piaczon, sőt egy korcsma közelében — s az élet megint csak a mindennapi formájában van előtte.

Végre a bricska egy tisztességes zökkenés után lefelé gurult, mint valami gödörbe, bejutott a vendégfogadó kapuháza alá s Csicsikov elé kijött Petruska, a ki az egyik kezével a felső kabátja szárnyait tartotta, mert nem szerette, hogy azok a szárnyak széjjel nyíljanak, a másikkal meg lesegítette az urát a bricskából. Kiszaladt a pinczér is kezében gyertyával, vállán asztalkendővel.

Hogy megörült-e Petruska az ura megérkezésének, nem tudhatni; de Szelifánnal összenézett s rendszerint komor tekintete erre mintha egy kissé kiderült volna..

— Sokáig oda tetszett mulatni, — mondá a pinczér, megvilágítva a lépcsőt.

— Igen, — szólt Csicsikov, fölhaladva a lépcsőn. — Nos, hát te hogy' vagy?

— Köszönöm, megvagyok, — felelt a pinczér, magát meghajtva. — Tegnap valami hadnagy érkezett ide; a tizenhatodik szám alatt lakik.

— Hadnagy?

— Nem tudom, miféle; Rjázánból jött; pej lovai vannak.

— Jól van, jól; csak jól viseld magad ezután is, — mondá Csicsikov, s bement a szobájába. Belépve az előszobába, elfintorította az orrát s azt mondta Petruskának: legalább az ablakokat kinyitogathattad volna!

— Hiszen nyitogattam is, — felelt Petruska és hazudott.

Különben Csicsikov is jól tudta, hogy hazudott, de már nem akart vele feleselni. A hosszú kocsiútazástól nagyon fáradt volt. Lehető legegyszerűbb vacsorát rendelt, a mely éppen csak egy malaczból állt; vacsora után rögtön levetkőzött s bebújva a takaró alá, mély álomba merült; elaludt oly csodálatos, egészséges módon, a hogy' csak oly boldog emberek alusznak, a kik nem ismerik sem az aranyeret, sem a bolhát, és a kiket nem háborgatnak kiválóbb szellemi tulajdonságok.

HETEDIK FEJEZET

Boldog az útas, a ki hosszú, unalmas útazás után, tűrve hideget, nedvességet, czaplatva sárban, perelve az álmos posta-állomási felügyelőkkel, megsiketűlve a folyton kilimpelő csengőktől, vesződve a kocsi és szerszámok javíttatásával, czivakodva a postakocsisokkal, kovácsokkal és egyéb útbaeső gazemberekkel, meglátja végre az ismerős háztetőt, azután a világos ablakokat, majd eléri az ismerős szobákat, hallja az eléje kiszaladó cselédség örvendező kiabálását, a gyerekek lármáját, futkosását, aztán a nyugodt, szelid beszélgetést, a melyet lángoló csókok fűszereznek és előzik a terhes gondokat. Boldog a családos ember, a kinek ilyen fészke van, de jaj az agglegénynek!

Boldog az író, a ki a nélkül, hogy az unalmas, kiállhatatlan, szomorú valóságokkal meglepő jellemekre csak egy pillantást is vetne, olyanokkal foglalkozhatik, a kikben az Istentől adott emberi méltóságot föltalálja, a ki a naponként változó alakok mély folyamából csak néhányat választhat ki magának, a kinek sohasem kell magasra hangolt liráját mélyebbre ereszteni, a ki az ő magaslatáról soha le nem száll az ő szegény, semmis felebarátaihoz és nem érintve a földet, nem veti magát térdre a magasra kapaszkodott bálványok előtt. Kétszeresen irígylésreméltó az ő sorsa: alkotásai közt úgy érzi magát, mintha családja körében volna, azalatt pedig terjed a

híre messze és hangosan. Részegítő tömjénnel borította el az emberek szemeit; csodálatosan hízelgett nekik, eltakarván az élet árnyékoldalait, nem mutatván, csak a fényoldalakat. Mindenki tapsolva rohan utána és tolja az ő diadalmi szekerét. Világraszóló nagy költőnek nevezik, a ki túlszárnyalja a világ minden más lángeszét, mint a hogy' túlszárnyalja a sas a többi magasröptűeket. A fiatal, lobbanékony szívek remegve ámúlnak el a neve említésére, könnyek csillognak mindenki szemében . . . Nincs hozzá hasonló, mert ő félisten.

De egészen más a sorsa olyan írónak, a ki elég merész nevén nevezni mindent, a mit lát, s a mit nem látnak a közömbös szemek, — megnevezni a bennünket környékező aprólékosságok minden rettenetes és undorító iszapját; a hideg, kicsinyes, hétköznapi jellemek egész mélységét, a mely jellemektől csak úgy rajzik a mi földi, sokrészt keserves és unalmas pályánk; jaj annak a bátor és könyörtelen rajzolónak, a ki elég vakmerő mindezeket világosan és domborúan a világ szeme elé állítani. Az sohasem hallja meg a tömeg tapsát, nem látja a tőle megindított emberek szemében az elismerés könnyeit, sem az egy szívvel-lélekkel megnyilatkozó elragadtatást; nem rohan eléje a tizenhat éves leányka az ő felizgatott szívével és regényes elragadtatásával; nem eshetik önfeledtségbe a különben saját maga által kiérdemelt dicsőítések hangjaitól; sőt nem szabadúlhat meg korabeli bíráitól sem, képmutató és érzéketlen bíráitól, a kik az ő dédelgetett alkotásait semmiseknek és alacsonyaknak ítélik, s amaz írók közt mutatnak ki neki egy zugot, a kik megalázzák az emberiséget, ráfognak olyan tulajdonságú hősöket, a minőket ő nem rajzolt, elveszik tőle a lelket, a szívet s az isteni tehetség tüzét is: mert a korabeli ítélő nem bírja felfogni, hogy a nap fénye és az apró bogárkák mozgása egyformán csodálatosak; nem bírja felfogni, mily lelki mélység kell ahhoz, hogy megvilágítsuk a természet életéből vett képet és az alkotások gyöngyévé tegyük azt; mert a korabeli ítélő nem látja be, hogy a hangos kaczaj épp oly jelentőségű lehet, mint a magasabb lirai indulat, s hogy roppant mélység választja el azt a közönséges, bódés komédia

bolondozásaitól! Mindezt nem ismeri el a korunkbeli ítélő s az el nem ismert írót egyre gáncsokkal, kifogásokkal illeti; ez aztán feleletadás, részvét nélkül és megkülönböztetlenül áll, mint a családtalan útas: egyedül marad a nagy úton. Keserves az ő pályája és fájdalmasan érzi elhagyatottságát.

Sokáig kell még az én furcsa hősömmel kezet fogva haladnom, vizsgálnom a terhes életet, sokáig kell még őt vezetgetnem a hallható kaczaj és a láthatatlan, ismeretlen könnyek világán keresztül! Messze van még az idő, mikor az ihlettség forrása más irányt vesz s szent félelembe öltözve, más, szentséges szavak dörgedelmével nyilatkozik meg . . .

Tovább, tovább! Tűnjenek el a redők, a melyek a homlokot egy pillanatra meglepték, tűnjék el az arcz elsötétülése! Dobjuk magunkat egyszerre és gyorsan az életbe az ő hangtalan zörgésével és csengésével s nézzük: mit mível Csicsikov.

Csicsikov fölébredvén, nagyot nyújtózott s úgy érezte, hogy jól kialudta magát. Még vagy két perczig a hátán heverészvén, ujjaival csettintett és örvendezve gondolt arra, hogy neki most kevés híjján négyszáz léleknyi jobbágysága van. Rögtön kiugrott az ágyból s meg se nézte az arczát, a melyet pedig őszintén szeretett, s a melyen — a mint látszott — legjobban tetszett neki az álla, mert azt gyakran dicsérgette egy barátja előtt, kivált ha borotválkozni készült.

— Nézd csak, — mondogatta rendesen, megsimogatván az állát, — milyen állam van nekem: tökéletesen gömbölyű.

De most nem nézett sem az állára, sem az arczára, hanem úgy a hogy' volt, gyorsan fölrántotta különféle színben kivarrt szattyán-csizmáját, a milyennel Torzsok városa — felhasználván az oroszok azon szokását, hogy reggelenkint mindenféle hímes hálóruhákat szeretnek viselni — nagy kereskedést űz, — aztán skót modorban, egy szál rövid ingben, egészen megfeledkezve az ő korához illő méltóságról, néhány ugrást tett a szobában, miközben igen ügyesen verte össze a bokáját. Azután rögtön dologhoz látott: a ládikája előtt oly meg-

elégedetten dörzsölte össze a kezét, mint valamely vizsgálatra kiküldött, megvesztegethetetlen bíró, mikor zákuskival kínálják meg, — s rögtön előszedte abból az íratait. El akart mindent egyszerre végezni, nem halogatni semmit sem máról-holnapra. Maga akarta megfogalmazni, leírni és lemásolni a szerződéseket, hogy ne kellessen az irnokoknak fizetni. A szokásos szerződési formákat jól ismerte; hamarosan írta le nagy betűkkel, hogy *Ezernyolczszáz-ennyi-meg-ennyi esztendőben;* azután következett apróbb betűkkel: *Ezmegez földbirtokos* és a többi, a mint már azt írni szokás. Két óra alatt készen volt minden. Mikor aztán ránézett az írásokra, a muzsikokra, a kik valamikor csakugyan muzsikok voltak, szántottak-vetettek, korhelykedtek, szekeres munkát végeztek, csalták az uraikat, de meglehet, hogy egyszerűen jóravaló muzsikok voltak, hát valami különös, magának is érthetetlen érzés fogta el. Úgy tetszett neki, mintha minden jegyzék s ez által minden muzsik is különös jelleggel bírna. A Korobocska muzsikjai csaknem mind csúf- és mellékneveket viseltek. A Plyuskin névsora rövid velősségével tűnt ki; több helyen a neveknek csak kezdő szótagjai voltak kiírva, azután kettős pont következett. A Szobákevics lajstromát különös, meglepő alaposság és körülményesség jellemezte: nem volt abból kifelejtve a muzsikoknak egyetlen tulajdonsága sem; az egyikről az volt mondva: jó asztalos, a másikról: érti a dolgát és szeszes itallal nem él. Ki volt tüntetve az is, hogy kinek ki az apja, anyja, s hogy ez utóbbiak hogy' viselték magukat; csak egy Feodotov nevénél volt feljegyezve, hogy „apja nem tudatik, született Kapitolina hajadon leánytól, de a ki igen jóerkölcsű és nem tolvaj". Mindezek a részletek bizonyos frisseséget árasztottak: mintha azok a muzsikok még tegnap is éltek volna. Sokáig nézegette a neveket, akközben egészen ellágyúlt a szíve s nagyot sóhajtva szólt:

— Teremtő atyám! hányan vagytok ide fölkarmolva! Mit csináltatok ti életetekben, ti szívemtől szakadtak? hogy' történtek át magatokat az életen?

Tekintete önkéntelenül megakadt egy néven. Ez ama bizonyos váló-kerülő Szavalyev Péter volt, a Ko-

robocska egykori jobbágya. Megint nem állhatta meg, hogy föl ne kiáltson:

— Ej, milyen hosszú vagy! egész sort elfoglaltál. Mesterember voltál vagy egyszerű muzsik? S mi okozta halálodat? A kocsmában ütöttek-e agyon, vagy útközben elszundítottál s úgy gázolt el valamely nagy terhes szekér? — Ez meg Probka István, az a vitézlő, a ki gárdistának is bevált volna. Bizonyosan bejárta az összes kormányzóságokat, övében fejszével, vállán a csizmájával, ebédje egy garas ára kenyér, két garas ára szárított hal, de azért a bőrerszényében mindig hozott haza vagy száz rúbelt, de tán még egy-két állami bankjegyet is, a melyeket vagy a vászon-nadrágjába varrt be, vagy a csizmájában rejtett el.* Hol adtad ki a párádat? Talán jó fizetés reményében valamely templom nagy kupoláján dolgoztál, sőt tán a keresztig is fölkapaszkodtál, ott a kecskelábról lecsúszván, lepottyantál a földre s a melletted áló Mihjej bácsi csak megvakarta a fejét s így szólt: „Eh, Ványa! te ugyan megjártad!" aztán kötelet vetve magára, ő maga mászott föl a helyedre. — Ez meg itt Teljátinkov Maxim, csizmadia. Hehe, csizmadia! Iszik, mint a csizmadia, mondja a közmondás. Ismerlek én téged, galambocskám, ismerlek; elmondom — ha akarod — az egész történetedet. Egy németnél tanultál, a ki többedmagaddal együtt ugyancsak vékony koszton tartott, végigvert rajtad a lábszíjjal a pontatlanságod miatt, nem eresztett ki az utczára hanczúrozni s csoda voltál te, nem csizmadia és nem győzött téged a német mestered dicsérni a feleséged meg a *kamerádja* előtt. A tanuló éveid így végződtek: — „No most, — mondtad te, — most egy kis házikót bérlek, és műhelyt nyitok, de nem úgy, mint a német, a ki csak kopejkákat zsugorgat össze, hanem egyszerre gazdag leszek." Aztán, miután a földesuradnak szép jobbágy-adót fizettél, boltocskát nyitottál, sok megrendelést kaptál és nekiláttál a munkának. Szereztél valahol harmadrész árban olcsó, korhadt bőrt, s csakugyan minden csizmán kettős nyereséged volt, de a

* Hogy az uraságtól magának megmentse, mert a jobbágy mesteremberek kötelesek voltak a keresményüket is az uraságnak beszolgáltatni.

csizmáid egy-két hét alatt kilyukadtak s téged csúnyául összeszidtak. Erre a boltocskád üresen maradt, te meg ivásnak adtad magadat, az utcákon ténferegtél, azt mondogatva: „Hejh! rossz a világ! Nem élhet meg az orosz ember, mindent elvisz a német." — Hát ez miféle muzsik: Vorobely Jelizavet! Piha, hiszen ez asszony! Hogy' került ez ide? A gazember Szobákevics utoljára is megcsalt. Csicsikovnak igaza volt: csakugyan asszony volt az. Hogy' került ez a jegyzékbe: nem tudhatni, de olyan művésziesen volt beírva, hogy messziről férfinak lehetett nézni, még a neve is hímnemű jellel végződött, t. i., nem úgy volt volt írva, hogy Jelizaveta, hanem úgy, hogy Jelizavet.

Csicsikov nem tehetett egyebet, mint hogy kitörülte azt a névjegyzékből. — Dojezzsaj-nye-dojegyes Gergely! Hát te miféle szerzet voltál? Talán fuvarozással foglalkoztál s elvivén hazulról a trojka-fogatot és a gyékény-ernyős kibitkát, örökre lemondtál otthonodról, szülőföldedről s elmentél a kupeczekkel egyik vásárról a másikra kóborolni? Útközben adtad vissza lelkedet az Úrnak, vagy a saját pajtásaid ütöttek főbe valamely kövér és pozsgásarczú katonáné miatt, vagy szemet szúrtak az erdei csavargóknak a te bőrkeztyűid s a te alacsony, de erős lovaid trojkája, vagy talán a szekeredben végigfeküdve gondolkoztál, gondolkoztál, aztán egyszer csak kaptad magad: bementél a kocsmába, ott egyenesen neki a verekedésnek — és sohse tértél többet onnan vissza! Eh, orosz nép! Nem szeretsz természetes halállal kimúlni! — Hát ti, kedves galambocskáim, — folytatta, arra az írásra tekintve, a melybe a Plyuskin szökevényei voltak foglalva, — ti legalább még éltek valahol, de mi haszon belőletek? annyi, mint a holtakból. Merre hordanak titeket gyors lábaitok? Rosszúl ment a dolgotok Plyuskinnál, vagy egyszerűen csak vállalkozási kedvből sétálgattok az erdőkön és fosztogatjátok az útasokat? Tömlöczben ültök, vagy más urasághoz szegődvén, szánttok és vettek? Karjákin Jerémiás, Volokita Nyikita, meg ennek a fia Volokita Antal. Ezeknek már a nevük is elárulja, hogy szökésre valók.* — Popov, udvari

* Karjákin = makacs; Volokita = csavargó.

cseléd . . . Ez bizonyosan tanult ember, a ki úgy védekezett, hogy „késhez nem is nyúltam, tisztességes módon loptam". — Hanem téged elcsipegetett az iszprávnyik, mint útlevél nélküli csavargót. — Kié vagy? — kérdi az iszprávnyik, néhány kemény szót mellékelve még e kérdéshez. — Ezé-meg-ezé a földbirtokosé, felelsz te fürgén. — Miért állsz itt? — mondja az iszprávnyik, — el vagyok bocsátva jobbágyi váltsággal, — felelsz szemhunyorintás nélkül. — Hol az útleveled? — A házigazdámnál, Pimenov polgárnál. — Híjjátok be Pimenovot. — Te Pimenov vagy? — Igen, Pimenov. — Átadta ez neked az útlevelét? — Nem; nem adott nekem semmiféle útlevelet. — Hát mért hazudol, he? — szól az iszprávnyik úr, megint mellékelve hozzá némi erős szavakat. — Hát igaz, — felelsz te bátran, — nem adtam oda neki, mert későn jött haza, hanem átadtam megőrzés végett Prohorov Antipnak, a harangozónak. — Híjjátok be a harangozót! — Odaadta ez neked az útlevelét? — Nem adott nekem semmiféle útlevelet. — Hát mért hazudtál megint? — szól az iszprávnyik, megint megborsozva a kérdését néminemű erős szavakkal, — hol van hát az útleveled? — Volt útlevelem, — felelsz te egész rendesen, gyorsan, — de úgy látszik: útközben valahogy' elvesztettem. — Hát a katonaköpenyeget miért loptad el? — szól az iszprávnyik, megint mellékelve néminemű erős szavakat, — meg a paptól a rézpénzes kis perselyt? — Nem tudok róla semmit, — felelsz te, meg sem moczczanva, — tolvajlási dologban még sohasem voltam részes. — Akkor hogyan lehették meg nálad a köpönyeget? — Azt én nem tudhatom: bizonyosan valaki odahozta. — Óh, te semmirevaló bestia! — mondja az iszprávnyik, fejét csóválva s kezeit a csípeire támasztva, — nocsak: vasat a lábára s vigyétek a börtönbe. — Kérem alássan: a legnagyobb szívességgel, — felelsz te. És kiveszed a zsebedből a tobákos pikszisedet, barátságosan megkínálod egy-egy szippantással a két invalidust, a kik téged vasra vernek s megkérdezed tőlük, hogy régi obsitosok-e már, meg hogy milyen háborúban voltak? Aztán a börtönben éldegélsz, míg a törvényszék elintézi az ügyedet. A törvényszéktől pedig jön a rendelet, hogy át kell téged szállítani Czá-

revo-Koksajszkból ezen-meg-ezen város börtönébe; az ottani törvényszék pedig újra rendelkezik: el kell téged szállítani valami Veszjegonszkba s te utazgatsz egyik börtönből a másikba s új lakóhelyiségedet megvizsgálván, így szólsz: — Ohó! a veszjegonszki börtön sokkal különb, mint ez: ott legalább koczkázni is lehet, olyan sok hely van, meg a társaság is nagyobb. — Fyrov Abakum! hát te ki és mi vagy, testvér? hol és milyen helyeken csavarogsz most? Talán a Volgára vetődtél s a burlákok* közé állván, megszeretted a független, szabad életet?

Itt Csicsikov megállt és eltűnődött. Miről gondolkozott? A Fyrov Abakum sorsáról-e, vagy csak úgy, magától, mint a hogy' el szokott gondolkozni minden orosz ember, bármilyen korú, állású és vagyoni állapotú legyen is, mikor eszébe jut az élet nagy korlátlansága. De hát igazán: hol lehet most Fyrov? Szabadjára, vídáman forgolódik a gabonás-hajók kikötőiben, beállva a kupeczek szolgálatába. Kalapjokon bokrétával, szalagokkal mulat a burlák-sereg, búcsút véve szeretőiktől és feleségeiktől, a magas, termetes, pántlikákkal és kalárisokkal ékeskedő menyecskéktől és leányoktól; szól az ének, pörög a táncz; zsibong az egész tér, azalatt pedig a zsákhordók kiabálva, szitkozódva, egymást noszogatva, kilencz orosz mázsás terhet is kapnak a vállukra s zajosan töltögetik a borsót és búzát a mélyhasú hajókba, tolják a zabos és korpás talicskákat, távol a piaczon pedig mint kartács-gúlák láthatók a zsákrakások, míg végre ez az egész élet-arzenál belekerül a hajók mély gyomrába s a tavaszi vizeken elindul ez az egész végtelen flotta egymásután, mint a libák . . . Ott kezdődik a ti munkátok, burlákok, s mint a hogy' előbb mulattatok, duhajkodtatok, öszefogódzva ragadjátok meg a dolog végit, izzadva vonjátok a hajókötelet, közben végtelen nótát* dalolva, mint a mily végtelen Oroszország.

— Ehehe! hiszen már tizenkét óra, — kiáltott föl

Hajóvontató munkások.

* Hogy a hajókötelen egyszerre ránthassanak, mindig dalolva' haladnak s a dal taktusára egyszerre lépegetnek.

végre Csicsikov, az órájára tekintve, — hogy' itt felejtettem magamat! Aztán ha még valamit dolgoztam volna, de így minden igaz ok nélkül, üres szószátyárkodásra adtam magamat, azután meg elgondolkoztam. Ej, beh ostoba vagyok!

Ezt mondván, skót öltözetét fölváltotta európaival, lehetőleg szorosra szorította poczakos hasát, meghintette magát kölni vízzel, meleg sapkát fogott a kezébe, a hóna alá íratokat szorított s elindult a polgári törvényszékre, hogy a szerződéseit beiktassa. Nem azért sietett, mintha félt volna, hogy elkésik, — az elkéséstől ő nem félt, mert a törvényszéki elnök ismerőse volt s az meghosszabbíthatta, vagy megrövidíthette a hivatalos órákat, mint a Homeros Zeüse, a ki kinyújtotta a napokat és rövidebbre vonta az éjszakákat, a szerint, a mint a kedvencz hősei verekedését be akarta szűntetni, vagy alkalmat akart nekik nyújtani, hogy a verekedést tovább folytathassák; de erőt vett rajta az az óhajtás, hogy mentől előbb végezzen a dolgával; addig nem tartotta véglegesnek és biztosnak az üzletét; mégis csak eszébe jutott mindig, hogy azok a lelkek nem egészen valódiak s hogy hasonló esetekben a hasonló tehertől legjobb mentől hamarabb megszabadulni.

Alig jutott ki ilyen gondolatok közt vörhenyes színű medveprémes felöltőjében az utczára, a mint egy sikátor szögletén összeütközött egy szintén vörhenyes színű medveprémes felöltőt és meleg, füles sapkát viselő úrral. Az úr fölkiáltott: Manilov volt. Rögtön egymás karjaiba dőltek s vagy öt perczig maradtak ilyen helyzetben az utczán. A csókok mindkét részről oly hevesek voltak, hogy mindkettőjöknek csaknem egész nap fájt az ajakuk. Manilovnak a nagy örömtől csak az orra és szája maradt meg az arczán, szemei teljesen eltűntek. Mintegy negyedóráig tartotta két kézre fogva a Csicsikov kezét és roppantúl fölmelegítette azt. A legfínomabb és legkellemesebb fordúlatos beszédben adta elő: mint sietett ő Ivánovics Pál ölelésére. A beszéd végül olyan bókkal fejeződött be, a minőt legfeljebb valamely lánykának mond a gavallér, mikor azt tánczba viszi. Csicsikov eltátotta a száját, maga sem tudván, hogy' mondjon köszönetet,

mikor Manilov hirtelen kihúzott a ruhája alól egy összegöngyölt és rózsaszínű szalaggal átkötött írat-tekercset.

— Mi ez?

— A parasztok.

— Á! — Csicsikov rögtön szétbontotta a tekercset, átfutotta azt és elámult az írás tisztaságán és szépségén. — Gyönyörű írás, — mondá, — le sem kell másolni. Még szélrajza is van. Ki csináltá ilyen művésziesen ezt a bekerítő rajzot?

— No, ne kérdezze, — mondá Manilov.

— Ön?

— A feleségem.

— Ah, Istenem! Igazán röstellem magamat, hogy ilyen fáradságot szerzett magának.

— Csicsikovért semmi fáradság sem sok.

Csicsikov hálásan hajtotta meg magát. Manilov megtudván, hogy Csicsikov a törvényszékre megy, az adás-vevési szerződések hitelesítése végett, ajánlkozott, hogy elkíséri őt. A két jóbarát karonfogva ment tovább. Manilov minden kis emelkedésnél, vagy menedékes úton, vagy lépcsőn támogatta Csicsikovot s csaknem emelte őt a balkezével, mosolyogva mondván, hogy semmi szín alatt sem engedheti meg Csicsikovnak a lábát megsérteni. Csicsikov szinte röstelkedett, nem tudva, hogyan hálálja meg ezt a gondoskodást, mert maga is érezte, hogy egy kissé nehéz testű. Kölcsönös kedveskedések közt végre a piaczra értek, a hol a hivatalos helyiségek voltak egy háromemeletes kő-házban; ez a ház egészen fehér volt, mint a kréta, körülbelül annak a symbolumául, hogy abban éppen olyan tiszta emberek látják el a hivatalos teendőket. A piacz épületei nem voltak arányban evvel a roppant nagy kő-házzal. Az épületek a következők voltak: egy őr-házikó, a mely előtt fegyveres katona állt, két-három bérkocsi-állás, végül hosszú kerítések, a megszokott kerítés-fölírásokkal és rajzokkal, a melyeket szénnel és krétával szoktak fölkarczolni. Egyéb nem volt e magános, — vagy a mint nálunk mondani szokás: — szép teren. A második és harmadik emelet ablakaiból Themis papjai dugdosták ki és húzogatták újra vissza a fejeiket: valószínű, hogy abban az

időben a hivatali főnök járta be a helyiségeket. A két jóbarát nem ment, hanem szaladt a lépcsőn fölfelé, mert Csicsikov attól félvén, hogy ha karonfogva halad Manilovval, lassabban jut előre, meggyorsította lépteit, mire Manilov is repülni kezdett, mindenképpen azon lévén, hogy Csicsikov valahogy' el ne essék, azért aztán mind a ketten erősen lihegtek, mikor fölértek egy sötét folyosóra. Sem a folyosón, sem a szobákban nem lepte meg őket valami különös tisztaság. Akkor még nem sokat törődtek a tisztasággal s a mi piszkos volt, az piszkos is maradt. Themis egyszerűen, a mint volt, vagyis pongyolában, hálóköntösben fogadta vendégeit.

Le kellene most írni az irodai szobákat, a melyeken hőseink áthaladtak, de a szerző rendkívül fél minden hivataltól. Még ha a legfényesebb és legtisztább irodákban kellene is megfordúlnia, a hol fényezett padlók és asztalok voltak, mindig sietett mentől hamarább, szemeit lesütve, onnan kijutni, s így egyáltalában nem tudja: mint virágzik és díszlik ott minden.

Hőseink láttak sokféle barnás és fehér papirost, lehajtott fejet, vastag nyakat, frakkos, vidéki szabású kabátot, sőt valami egyszerű, világos-szürke blúzt is, a mely igen élesen vált ki a többi közül; ennek a gazdája fejét félre billentve s csaknem az előtte levő papirosra támasztva, serényen és élénk mozdúlatokkal másolt valami föld-felmérési vagy eladási jegyzőkönyvet valamely birtokról, a melyet valamely békés földesúr kaparintott magához a törvény szárnyainak ótalma alatt s bőségen ellátta magát is, gyermekeit és unokáit is. A hivatalos helyiségben koronkint ilyen rövid, rekedt kiáltások is hallatszottak: „Fedoszjejevics Fedoszjej, kérem a 368-dik számú ügydarabot!“ — „Ön mindig elhányja valahová a kincstári tintatartó dugóját“. Néha valamely, kétségtelenül egyik följebbvalónak a méltóságos, parancsoló hangja hallatszott: „Nesze, másold le! különben lehúzatom a csizmádat s éhen-szomjan idebent tartalak egy hétig.“ A tollak perczegése annyira zajos volt, mintha néhány száraz gallyat szállító szekér az erdőn egy rőfnyi magasságú száraz levél-rétegen ment volna keresztül.

Csicsikov és Manilov oda mentek az első asztalhoz, a melynél két fiatal hivatalnok ült s azoktól udvariasan kérdezték:

— Legyenek szívesek megmondani, kihez kell itt az adás-vevési szerződéssel fordúlni?

— S mi tetszik? — felelt mind a két hivatalnok megfordúlva.

— Kérvényt akarok beadni.

— Mit vásárolt ön?

— Én előbb azt akarnám tudni: hol van a hitelesítő asztal: itt-e, vagy másutt?

— Mondja meg előbb az úr, hogy mit vásárolt és milyen árban, akkor majd megmondjuk, hogy hol, de a nélkül nem lehet.

Csicsikov rögtön látta, hogy a hivatalnokok egyszerűen csak kiváncsiskodtak, mint minden fiatal hivatalnok, szerettek volna önmaguknak és hivatalos állásuknak nagyobb tekintélyt szerezni.

— Hallják csak, kedves barátaim, — szólt Csicsikov, — én nagyon jól tudom, hogy az adás-vételi ügyek, bármilyen legyen is a vételár, egy helyen intéztetnek el, épen azért újra kérem, hogy mutassák meg az illető asztalt; ha pedig nem tudnák, hogy mi itt a rend, akkor majd másvalakitől kérdezősködünk.

A hivatalnokok erre nem válaszoltak, csak az ujjával bökött egyikük a szoba egyik sarkába, a hol egy öreg ember egy asztalnál iratokat rendezgetett. Csicsikov és Manilov az asztalok közt odamentek. Az öreg úr igen el volt merülve foglalatosságába.

— Ha szabad tudnom, — szólt Csicsikov magát meghajtva, — itt hitelesítik a szerződéseket?

Az öreg fölnézett és vontatottan szólt:

— Nem itt hitelesítik.

— Hát hol?

— A szerződések expedíciójában.

— S hol van a szerződések expedíciója?

— Antonovics Ivánnál.

— Hát Antonovics Iván merre van?

Az öreg a szoba egy másik sarkába bökött az ujjával. Csicsikov és Manilov odamentek Antonovics Iván-

hoz. Antonovics Iván pedig már a félszemével hátra sandított, de abban a pillanatban még jobban bele temetkezett az irataiba.

— Ha szabad tudnom, — kérdezte Csicsikov magát meghajtva, — itt hitelesítik a szerződéseket?

Antonovics Iván mintha nem is hallotta volna ezt, teljesen eltemetkezett az aktáiba és nem felelt. Mindjárt látni lehetett, hogy ez már élemedett ember volt, nem pedig fiatal fecsegő és henczegő. Antonovics Iván, a mint látszott, már jól túl volt a negyvenen; haja sűrű fekete; arczának egész felső része előre gömbölyödött és orrban végződött; egyszóval olyan arcz volt, a melyet a közönséges életben holdvilág-pofának szokás mondani.

— Ha szabad tudnom: itt hitelesítik a szerződéseket? — ismételte Csicsikov.

— Itt, — felelt Antonovics Iván, hátra nézve a holdvilág-pofájával, aztán megint írt tovább.

— Nekem a következő ügyem van: én az itteni kerület több földbirtokosától jobbágyokat vásároltam átköltözésre; a szerződés készen van, csak hitelesíteni kell.

— Hát az eladók jelen vannak?

— Némelyek jelen vannak, másoktól megbízás van.

— Itt van a kérvény?

— A kérvény is itt van. Szeretném . . . Nagyon sietek . . . Hát nem lehetne-e az ügyet még ma elvégezni?

— Hogy még ma . . . Az nem lehet, — mondotta Antonovics Iván, — előbb még puhatolódzni kell, hogy nincs-e valami akadály . . .

— Egyébaránt pedig, a mi az ügy sürgős elintézését illeti, hát nekem az elnök úr, Grigorjevics Iván jó barátom.

— Nem csak magán Grigorjevics Iványon múlik a dolog; vannak mások is, — mondotta mogorván Antonovics Iván.

Csicsikov megértette, hova czéloz Antinovics Iván és így szólt:

— A többiek sem fognak veszteni mellette; én magam is hivatalnok voltam, ismerem az ügyek folyamatát . . .

— Tessék Grigorjevics Ivánhoz menni, — mondta

Antonovics Iván valamivel barátságosabb hangon, — hadd adja ő ki a rendeletet az illető helyen; nálunk nem lesz semmi akadály.

Csicsikov kivett a zsebéből egy papir-pénzt, letette Antonovics Iván elé, a ki azt annyira nem vette észre, hogy rögtön letakarta egy könyvvel. Csicsikov meg akarta volna azt neki mutatni, de Antonovics Iván fejének egy mozdulatával értésére adta, hogy nincs szükség a megmutatásra.

— Ez a hivatalnok majd bevezeti önt az elnöki irodába, — mondá Antonovics Iván, fejével egy éppen ott volt kisebb hivatalnok felé intve, a ki oly odaadással szolgálta Themist, hogy mind a két könyökén ki volt szakadva a kabátja s kilátszott a ruhabélése, a miért annak idején meg is kapta a kollégiumi iktatói rangot. A kishivatalnok szolgálatára állt a mi barátainknak, mint Virgilius Dantenak s elvezette őket az elnöki irodába, hol csak széles, kényelmes karosszékek álltak, a melyek egyikében, egy tükörrel átalellenben, két vastag könyv között ült az asztalnál az elnök egyedül, mint a nap. Ezen a helyen az új Virgilius oly szent félelmet érzett, hogy semmiképen sem mert oda belépni s az ajtónál visszafordult, megmutatva a hátát, a mely olyan kopott volt, mint a lejárt gyékény-szőnyeg, sőt még tyúk-pehely is volt ráragadva.

Betérvén az elnöki irodába, látták, hogy az elnök nincs egyedül: ott ült Szobákevics, a kit egészen eltakart a tükör. A vendégek megérkezése örvendező fölkiáltásokat idézett elő, zajjal mozdult meg az állami karosszék. Szobákevics is fölkelt a székéről s minden oldala felől látható volt az ő hosszú kabátujjával. Csicsikovot megölelte az elnök s az elnöki iroda zengett a csókoktól; kérdezősködtek egymás egészsége felől; kisült, hogy mindnyájuknak fáj a keresztcsontja, a mit a sok ülő foglalkozásnak tulajdonítottak. Az elnök már — úgy látszik — értesült az adás-vevésről Szobákevicstől, mert gratulálni kezdett Csicsikovnak, a mi eleinte zavarba hozta hősünket, kivált mikor látta, hogy úgy Szobákevics, mint Manilov, tehát a két eladó, a kikkel ő titokban csinálta meg az üzletet, most szemtől-szembe álltak egymással.

Hanem azért megköszönte az elnök szerencsekívánatait s mindjárt Szobákevicshez fordúlva azt kérdezte:

— Hát ön hogy' van?

— Hál'Istennek nem panaszkodhatom, — felelt Szobákevics.

S valóban nem is panaszkodhatott, mert hamarabb meghűlhetett és köhöghetett volna a vas, mint ez a csodamódon erős szervezetű ember.

— Óh, ön mindig dicsekedhetett az egészségével, — mondá az elnök, — a megboldogúlt atyja is ilyen erős volt.

— Igen; mindig egyedűl vadászott medvére, — felelt Szobákevics.

— Azt hiszem: ön is megfojtaná a medvét, ha valamikor ölre kerülne vele, — mondotta az elnök.

— Nem, én meg nem bírnám fojtani, — válaszolt Szobákevics, — a boldogúlt apám nálamnál erősebb volt. — Aztán egyet sóhajtva, hozzá tette: — Hja, most már nem teremnek olyan emberek; csak vegyük példáúl az én életemet: hát micsoda élet ez? Csak éppen hogy élek . . .

— Ugyan miért ne volna az ön élete szép? — kérdezte az elnök.

— Nem szép, nem szép! — felelt Szobákevics a fejét ingatva. — Ítélje meg csak Grigorjevics Iván: már az ötvenes éveket járom s még soha semmi bajom sem volt; legalább a torkom fájt volna, valami kelésem vagy pattanásom lett volna . . . Nem, ez nem vezet jóra. Ezért majd drágán kell egyszer megfizetnem.

És Szobákevics egész melankóliába esett.

— Ejha! — gondolta Csicsikov és az elnök egyszerre, — mi nem jut ennek az eszébe? még ilyenért panaszkodik.

— Egy levelem van önhöz, — szólt Csicsikov, kihúzva zsebéből a Plyuskin levelét.

— Kitől? — kérdezte az elnök s fölbontván a levelet, felkiáltott: — Á! Plyuskintól! Hát az még mindig vegetál! Milyen a sors! Mily eszes és gazdag ember volt az! Most pedig . . .

— Kutya! — mondá Szobákevics, — gazember; az embereit mind éhen veszti.

— Szívesen elvállalom a megbízatást, — mondta az elnök, miután a levelet elolvasta, — mikor akarja ön a szerződést hitelesíteni: most, vagy később?

— Most, — felelt Csicsikov, — sőt kérni fogom, hogy ha csak lehet, még ma, mert holnap szeretnék a városból elutazni; elhoztam a szerződéseket is.

— Nagyon jól van, — de már megengedjen: mink önt innen olyan hamar el nem eresztjük. A hitelesítés meglesz még ma, hanem azért ön itt marad nálunk. Mindjárt kiadom a rendeletet, — mondá s kinyitotta az ajtót a közös irodába, a mely tele volt méhek módjára dolgozó hivatalnokokkal. A méhekkel való összehasonlítás ugyan nem egészen helyes, mert az irodai teendőket aligha lehet a mézsejtekhez hasonlítani.

— Itt van Antonovics Iván?

— Itt van! — felelték az irodából.

— Hívják csak ide.

Az olvasó előtt már ismeretes Antonovics Iván, a holdvilág-pofájú, megjelent az elnöki irodában és tisztelettel meghajtotta magát.

— Fogja, Antonovics Iván, itt vannak ezek a szerződések . . .

— De el ne feledje, Grigorjevics Iván, — szólt közbe Szobákevics, — hogy tanuk is kellenek, legalább kettő minden szerződéshez. Küldjön el mindjárt az állami ügyészért; annak úgy sincs soha semmi dolga s bizonyosan otthon ül: mindent Zolotuha alügyész, a világ legelső tolvaja csinál helyette. Az egészségügyi felügyelő is dologtalan ember, az is biztosan otthon ül, hacsak nem ment el valahova kártyázni, aztán van itt még elég a közelben: Trahacsevszkij, Bjéguskin: ezek is mind hasztalanúl vannak terhére az anyaföldnek.

— Helyes, helyes! — mondotta az elnök, s mindjárt elfuttatott mindnyájukért egy-egy irnokot.

— Még arra kérném önt, — szólt Csicsikov, — hogy küldjön el azon földesasszonyság megbízottjáért is, a kivel szintén szerződtem; a megbízottja Kirill prépostnak a fia, a ki itt hivatalnokoskodik önnél.

— Hogyne; azt is elhívatjuk, — felelt az elnök, — mindent megteszünk s ön ne adjon semmit sem a hivatalnokoknak: erre magam kérem önt. Már a jó barátaimat csak nem engedem fizetni.

Ezt mondván, rögtön kiadott Antonovics Ivánnak valami rendeletet, a mi annak — a mint látszott — nem igen tetszett. A szerződések igen jó benyomást gyakoroltak az elnökre, kivált mikor látta, hogy az összes vételár csaknem százezer rúbelre rúgott. Néhány pillanatig nagy megelégedéssel nézett a Csicsikov szemébe s végül így szólt:

— No lám! Így is kell azt, Ivánovics Pál! Ez aztán derekas szerzemény.

— Szép! — felelt Csicsikov.

— Derék dolog! Igazán derék dolog.

— Igen; magam is látom, hogy ennél derekabb dologba nem foghattam volna. Bármint okoskodjunk: az emberi igyekezet hasztalan, ha nincs szilárd alapja, hanem csak fiatalos ábrándozás vezeti.

Itt megragadta az alkalmat, hogy lecsepűzze a liberálizmust és a fiatal nemzedéket. Megjegyzendő azonban, hogy szavaiban mégis bizonyos ingadozás volt észrevehető, mintha maga-magának is azt mondta volna: „Eh, pajtás, hazudol te, még pedig nagyon". Nem is nézett Szobákevicsre és Manilovra attól való féltében, hogy valamit láthatna azok arcán. De félelme fölösleges volt: a Szobákevics arcza meg sem moczczant, Manilovot pedig annyira elragadták a szóvirágok, hogy örömében csak igenlően ingatta a fejét, épp olyan hangúlatba esvén, mint a zenekedvelő, mikor az énekesnő még a hegedűnél is vékonyabb hangot vágva ki, olyan sipítást visz véghez, hogy arra semmiféle madár-torok sem képes.

— No hát, miért nem mondja meg ön Grigorjevics Ivánnak, hogy mi az voltaképpen, a mit vásárlott? — mondta Szobákevics, — ön pedig, Grigorjevics Iván, mért nem kérdezi, hogy mi az, a mit Ivánovics Pál vásárolt? Micsoda nép az! Mind valóságos aranyat érő! Hiszen én még a kocsigyártó Mihjejevet is eladtam neki.

— Mit? még Mihjejevet is? — csodálkozott az elnök. — Én ismerem a kocsigyártó Mihjejevet: remek

mester; átigazította a kocsimat. De kérem, hogy' lehet az . . . Hiszen ön azt mondta, hogy az meghalt . . .

— Kicsoda? Mihjejev? — mondta Szobákevics egy cseppet sem jöve zavarba. — A fitestvére halt meg; ő maga vígan él és olyan egészséges, mint a makk. A napokban olyan bricskát készített, hogy Moszkvában sem lelni párját. Voltaképpen neki csak a czár számára kellene dolgoznia.

— Igen, Mihjejev nagyszerű mester, — ismételte az elnök — és csodálom is: hogy' tudott ön tőle megválni.

— Pedig nemcsak az egy Mihjejevről van szó. Hát Probka Iván, az ács, Miluskin, a tégla-égető, Teljatnikov Maxim, a csizmadia: — hiszen ezeket is mind eladtam.

Mikor pedig az elnök azt kérdezte: miért adta el ezeket, mikor oly szükségesek voltak a gazdaságban, a műhelyekben, Szobákevics hadarintott a kezével és azt felelte:

— Hát csak úgy! Rám jött a bolond órám: eh, gondoltam magamban, túladok rajtok — és túl is adtam.

Aztán lehorgasztotta a fejét úgy, mintha most már sajnálná, a mit tett és hozzá tette:

— Már meg is őszültem, s még mindig nem nőtt be a fejem lágya.

— De nézze csak, Ivánovics Pál, — szólt az elnök, — minek vásárol ön jobbágyokat föld nélkül? Talán áttelepítésre?

— Igen, áttelepítésre.

— No, ha áttelepítésre — az egészen más. És hova telepíti őket?

— Izé . . . a kherzoni kormányzóságba.

— Óh, ott nagyszerű a föld, — mondá az elnök és áradozó dícsérettel beszélt az ottani talaj termékenységéről.

— S van elég földje?

— Van; — van annyi, a mennyi elég a vásárolt jobbágyok számára.

— Folyó is van? vagy tó?

— Folyó is! Egyébaránt tó is.

Ezt mondván, Csicsikov véletlenül Szobákevicsre

nézett s bár Szobákevics még mindig mozdulatlanúl ült, de mégis mintha azt lehetett volna leolvasni annak az arczáról: „Jaj, beh nagyokat hazudol! Aligha van ott folyód és tavad, de tán még földed sincs."

Míg ez a beszélgetés folyt, azalatt lassankint gyülekezni kezdtek a tanúk: az olvasótól már ismert, sanda tekintetű állami ügyész, a közegészségi felügyelő, Truhacsevszkij, Bjeguskin és mások, a kik Szobákevics szerint minden haszon nélkül vannak terhére az anyaföldnek. Némelyikük egészen idegen volt Csicsikovnak; a hiányzó tanúkat a hivatal személyzetből pótolták. Elő kerestek nemcsak Kirill prépostnak a fiát, hanem magát Kirill prépostot is. A tanúk mind állásuk és rangjuk föltüntetésével írták alá magokat, némelyik egyenesen álló írással, másik dűlt betükkel, némelyik meg csaknem tótágast álló szarkalábakkal, olyan betűket vetve, a milyeneket nem is lehet föltalálni az orosz ábéczében. Az ismert Antonovics Iván igen fürgén intézkedett, a szerződéseket beiktatták, megszámozták, bevezették a nyilvántartó könyvbe, meg a hová kell, levontak egy fél százalékot az ujságokban való hirdetések fejében s Csicsikovnak a lehető legmérsékeltebb költséget kellett fizetnie. Az elnök még azt is elrendelte, hogy a köteles vámköltségnek is csak a felét vegyék meg rajta, a másik felét pedig — nem tudhatni: milyen úton és módon — odasózták valamely más kérvényezőnek a nyakába.

— Immár tehát egyéb hátra nincsen, mint a szerződéseket egy kissé meglocsolni, — jelentette ki az elnök.

— Szíves készséggel, — felelt Csicsikov. — Csak tessék az időt meghatározni. Hiba lenne részemről, ha ilyen kellemes társaság számára ki nem nyittatnék egynéhány üveg pezsgőt.

— Nem, ön nem jól értett engemet: a pezsgőt majd csak mink adjuk, — felelt az elnök, — ez a mi dolgunk, a mi kötelességünk. Ön a mi vendégünk, tehát mi vendégeljük meg önt. Tudják mit, uraim? Míg egyképpen rendelkezünk, addig is jerünk mind, így, a hogy' vagyunk, a rendőr-kapitányhoz; az csodákat tud művelni: elég, ha egyet hunyorít, a mint a halpiaczon, vagy a borkereskedés előtt elmegyen. Olyan pompás zákuszkit ka-

punk, hogy no! Aztán egyúttal egy kis whistet is próbálunk!

Az ajánlatot senki sem utasította vissza. A tanúk a halpiacz puszta említésére étvágyat éreztek; mindnyájan rögtön a sapkáik után nyúltak s a hivatalos óra véget ért. A mint a nagy irodán végig mentek, Antonovics Iván, a holdvilág-pofájú, udvariasan meghajtotta magát, s így szólt súgva Csicsikovhoz:

— Százezerért tetszett jobbágyokat vásárolni s a mi fáradságunkért csak huszonötöt tetszett adni.

— Hja, de milyenek azok a jobbágyok! — felelt Csicsikov, — oly hitványak, oly csenevész nép, hogy a felét sem éri meg.

Antonovics Iván ebből megértette, hogy ez erős jellemű ember és nem ád többet.

— S hogy' tetszett egy-egy lelket Plyuskintól vásárolni? — súgta a Csicsikov másik fülébe Szobákevics.

— Hát Vorobelyt miért írta be ön a jegyzékbe? — kérdezte Csicsikov felelet helyett.

— Micsoda Vorobelyt? — csudálkozott Szobákevics.

— Hát Vorobely Jelizavetát, az asszonyt; még kemény végzettel is írta a nevét, mintha hímneműről lett volna szó.

— Én semmiféle Vorobelyt nem írtam be, — mondta Szobákevics, s elkotródott a többi vendéghez.

A vendégek végre a rendőrkapitányhoz értek. A rendőrkapitány csakugyan csodatévő ember volt: mihelyt megtudta, hogy miről van szó, rögtön bekiáltott egy negyed-biztost, a ki fürge, lakk-csizmás legény volt, annak legföljebb két szót súgott a fülébe, s csak annyit tett még hozzá: „Értetted?" s már a másik szobában azalatt, míg a vendégek whisteztek, az asztalon megjelent a sok jó halféle: fehér viza, tok, lazacz, sajtolt ikra, hering, potyka, továbbá sajt, füstölt nyelv, szárított márna — mindez a halpiaczról. Aztán jöttek a háziasszony részéről a ráadások, konyhabeli termékek: halhússal töltött sütemény, a melybe kilencz púdos* tok por-

* Púd = orosz mázsa.

czogója és feje-része volt beletömve, aztán más sütemények galócza-gombával, írósvajjal, olajos keverékkel, befőttel töltve. A rendőrkapitány némi tekintetben a város atyja és jótevője volt. A polgárok közt úgy érezte magát, mint a saját kamrájában. Általában megállta a helyét — a hogy' mondani szokták — és hivatalát nagy tökélyre vitte. Nehéz lett volna eldönteni: ő volt-e a városért teremtve, vagy a város ő érte? Dolgát oly okosan rendezte, hogy neki kétszer annyi jövedelme volt, mint elődeinek, mégis meg tudta érdemelni az egész város szeretetét. A főbb kupeczek nagyon kedvelték, éppen azért, hogy nem büszke; s valóban: ő volt azoknál a keresztapa, komaságot tartott velök s ámbár néha túlságosan is sarczolta őket, de mindig rendkívül ügyesen: megveregette a vállukat, nevetett, megtéáztatta őket, elígérkezett hozzájok egy kis ostábla-játékra, szívesen kérdezősködött a dolgaik felől: hogy' megy az üzlet, hogy' és mint vannak? ha megtudta, hogy valamelyiknek a gyereke megbetegedett, rögtön orvosságot rekomendált; egyszóval: helyre legény volt! Oda megy valamelyikhez a kocsiján, rendet csinál, hanem aztán nem feledkezik meg a jó szóról sem: „No, Mihjejics! mikor kártyázunk már egyet?" — „Hát bizony, Ivánovics Elek, — felel az a sapkáját levéve, — jó volna már vagy egyszer". — „No, barátom, Paramonycs Illés, jer el hozzám vagy egyszer, nézd meg az ügető paripámat: a tűzbe is kész bemenni; aztán fogd be a magadét is a kocsizóba; próbáljuk ki: melyik különb". A kupecz, a ki bolondja az ügető lovaknak, erre csak elmosolyodik, s a szakállát megsimogatva, annyit felel: „Jól van, Ivánovics Elek, majd kipróbáljuk." Még a bolti alkalmazottak is, a kik ilyen alkalmakkor rendesen leveszik a sapkájukat, megelégedetten néznek ösze, mintha azt akarnák mondani: „Derék ember ez az Ivánovics Elek!" Egyszóval: sikerült neki nagy népszerűségre szert tenni, s a kupeczek véleménye az volt, hogy „ámbár megsarczol a jó Ivánovics Elek, de aztán soha semmiképpen nem ád ki rajtad".

Készen lévén a zákúszki, a rendőrkapitány indítványozta, hogy a whistet majd a reggeli után végezzék be, s mindnyájan átmentek abba a szobába, a honnan a

kiáramló ételillat már régen csiklandozta a vendégek orrát s a hova az ajtón át Szobákevics régóta bekandikált, messziről is észrevevén a tok-halat, a mely oldalt egy nagy tálban volt elhelyezve. A vendégek bekaptak egy-egy pohárkával ama szibériai, sötét, olajzöld kőhöz hasonlatos színű pálinkából, a mely kőből Oroszországban a pecsét-gyűrűt metszik, — kezeikben tartott villákkal mindenfelől odamentek az asztalhoz s valamennyien nyilvánosságra hozták jellemüket és ízlésüket, egyik az ikrára vetvén magát, másik a halra, harmadik a sajtra. Szobákevics mindez apróságokra oda se nézve, egyenesen a tokhoz szegődött s míg amazok beszélgettek, ettek-ittak, ő egy negyedóra és néhány percz alatt annyira végire is járt annak, hogy mikor a rendőrkapitánynak eszébe jutott a vendégekhez így szólani: — Mit szólnak most már az urak a természet eme remekéhez? s a többiekkel együtt odament, hát látta, hogy a természet remekének nem maradt, csak a farka; Szobákevics meg úgy tett, mintha nem ő lett volna a pusztítás okozója, s odamenvén egy tőle távolabb állott tányérhoz, valami szárított halat kezdett abban a villájával döfölni. Elkészülvén Szobákevics a tokkal, leült egy karosszékbe s többet már nem evett, nem ivott, csak hunyorgatott s a szempilláját lappogtatta.

A rendőrkapitány, a mint látszott, nem szeretett a borral takarékoskodni: az áldomásoknak nem volt se vége, se hossza. Az első áldomást, mint azt az olvasók bizonyára magoktól is kitalálják, az új kherzoni birtokos egészségére mondták, azután a jobbágyai egészségére és azoknak szerencsés átköltöztetésére, majd a Csicsikov jövendőbeli feleségét köszöntötték fel, látatlanban is szép menyecskének nevezvén azt, a mire hősünk kellemesen elmosolyodott. Mindnyájan körülvették s mindenképpen rá akarták beszélni, hogy maradjon még legalább két hétig a városban: — No, Ivánovics Pál! Ne ellenkezzék! Ez annyi, mint a házat kihűteni: benyit, aztán a küszöbről visszafordúl! Töltsön még nálunk egy kis időt. Megházasítjuk. Igaz-e, Grigorjevics Iván: megházasítjuk!

— Megházasítjuk! Meg! — kapott a szón az elnök. — Ha kézzel-lábbal védekezik is, megházasítjuk. Nem,

bátyuskám, ha egyszer közénk vetődött, hát ne legyen panasza. Mink nem sokat tréfálunk.

— Miért védekezném kézzel-lábbal? — mondta Csicsikov mosolyogva, — a házasság nem olyan dolog, hogy azért . . . csak menyasszony legyen.

— Lesz menyasszony is! Hogyne lenne? Minden lesz, a mit csak akar.

— No, ha lesz . . .

— Éljen! Itt marad! — kiáltottak föl mindnyájan, — vivát! hurráh! Éljen Ivánovics Pál!

És mindnyájan hozzámentek a poharaikkal koczczintani. Csicsikov mindenkivel koczczintott.

— No még egyszer! — mondották a barátkozóbbak s újra koczczintottak, azután harmadszor is hozzámentek koczczintani és harmadszor is koczczintottak. Rövid idő alatt valamennyinek rendkivül jó kedve kerekedett. Az elnök, a ki rendkívül kedves ember volt, mihelyt jókedve támadt, többször megölelte Csicsikovot, ömledezve mondván neki: — Óh, te édes lelkem te! óh, te mamácskám, te! — s még az ujjával is csattintva, elkezdett körülötte tánczolni, azt az ismert nótát dalolva, hogy „Ej te ilyen, meg amolyan, kamarinszki muzsik!"

Pezsgő után tokajit adtak fel, a melytől még vígabb és lelkesebb lett a társaság. A whistről egészen megfeledkeztek; pöröltek, kiabáltak, beszéltek mindenről, — politikáról, sőt hadidolgokról is, szabadszellemű elveket hangoztattak, a melyekért máskor önmaguk nadrágolták volna el a gyermekeiket. Elintéztek több kemény és nehéz kérdést. Csicsikov még sohasem érezte magát ilyen vídáman, már valódi kherzoni birtokosnak képzelte magát, beszélt különféle gazdasági javításokról, a három forgóban üzött gazdálkodásról, két egyetértő szív szerencséjéről és boldogságáról, s Szobákevicsnek egy költői levelet kezdett fölolvasni (a Wertherét Charlottehoz), a mire az csak a szemét lappogtatta s tovább is ülve maradt a karosszékében, mert a tok emésztése után nagyon elálmosodott. Csicsikov maga is észrevette, hogy már túlságosan is sokat vett be a jóból, kocsit kért és föl is használta az állami ügyész fogatját. Az állami ügyész kocsisa, a mint látszott, igen ügyes legény volt, mert csak egy

kézzel kormányozta a lovakat, a másikkal pedig hátranyúlva, a kocsiban ülő urat támogatta. Így aztán az állami ügyész kocsiján hajtatott a fogadóba, a hol még sokáig forgatott a nyelvén mindenféle ostobaságot, a minők: szőke szép menyasszony, piros arczczal, jobb arczán gödröcskével; kherzoni falvak; tőkepénzek. Sőt Szelifán még rendeletet is kapott, hogy szedje össze mind az újonnan vásárolt jobbágyokat, mert fejenkint számba kell venni őket. Szelifán igen sokáig hallgatta szótlanúl a rendelkezést, aztán kimenvén a szobából, azt mondta Petruskának:

— Eredj, vetkőztesd le a tekintetes urat.

Petruska hozzálátott, hogy lehúzza az ura csizmáját, de ezzel együtt azt magát is majd lehúzta a földre. De végre sikerült a csizmát lehántani, Csicsikov levetkőzött annak rendje és módja szerint s egy ideig forgolódván az ágyban, a mely kegyetlenül nyikorgott, határozottan mint kherzoni földbirtokos aludt el.

Petruska pedig kivitte a folyosóra a nadrágot és a pettes, áfonya-színű frakkot, s fölakasztva azt a fa-fogasra, elkezdte püfölni, kefélni, annyira, hogy az egész folyosót elárasztotta a por. Már éppen vissza akarta vinni a ruhát, mikor letekintvén a folyosóról, Szelifánt pillantotta meg, a ki éppen az istállóból jött ki. Tekinteteik találkoztak és rögtön megértették egymást: az úr alszik, mint a bunda, hát el lehetne nézni valahová. Petruska hamarosan bevitte a frakkot és nadrágot a szobába, lement s elmentek együtt, egy szóval sem mondva egymásnak, hogy hova igyekeznek s útközben egész más dologról bolondozva. Nem mentek messzire: csak áthaladtak az utcza másik oldalára, ott egy házba, a mely éppen a fogadóval szemben volt, ott beléptek egy alacsony, üveges, füstös ajtón, a mely lefelé, egy pinczeféle helyiségbe vezetett; ott egy fa-asztal mellett már sok mindenféle ember ült: borotvált és borotválatlan állúak, némelyek ködmönben, mások egyszerűen egy ingujjban, sőt némelyek durva posztóköpenyegben. Hogy mit csinált ott Petruska és Szelifán, azt a jó Isten tudja, de egy óra múlva egymásba fogózkodva, teljesen szótlanúl, egymás iránt rendkívül gondos figyelemmel s egy-

mást minden botlástól óva jöttek ki. Karonfogva, egymást el nem eresztve, teljes negyedóráig másztak föl a lépcsőn, végre valahogy' fölkapaszkodtak és hazamentek. Petruska megállt egy pillanatra az ő alacsony ágya előtt, gondolkozott: hogyan lehetne legjobban lefeküdni s végre is egészen keresztben feküdt le, úgy, hogy a lábaival a földhöz támaszkodott. Szelifán is ugyanazon ágyba feküdt, fejét a Petruska hasára fektetve s egészen megfeledkezve arról, hogy ő neki éppen nem itt kellene aludnia, hanem tán a cselédházban, ha ugyan nem az istállóban a lovai mellett.

Mindaketten nyomban elaludtak, rettenetesen érdes hortyogásba kezdve, a melyre a gazdájok a szobából vékony orr-fütyűléssel válaszolt. Utánok nemsokára minden elcsendesedett s a vendégfogadó mély álomba merült. Csak egy ablak volt még világos, a melynek szobájában valami Rjazánból érkezett hadnagy volt szálláson. Ez, a mint látszik, nagy kedvelője volt a csizmáknak, mert már négy párt rendelt, s most az ötödiket próbálgatta. Néhányszor az ágyához ment, azzal a szándékkal, hogy levetve a csizmát, lefekszik; de ez semmiképp sem sikerült: a csizma igazán remekül volt megvarrva s ő még sokáig emelgette a lábait, hogy újra meg újra megnézegethesse a csizmának merész és könnyed alkotását.

NYOLCZADIK FEJEZET

Csicsikov vásárlása általános beszéd tárgya volt. A városban okoskodtak, vitáztak, számítgatták, hogy vajon előnyös vásárt csinált-e ő a jobbágyokkal? A vitában némelyek teljes szakértelmet árultak el.

— Persze, — mondták némelyek, — az kétséget sem szenved, hogy a délvidéki kormányzóságokban igen jó és termékeny földek vannak; de mit csinálnak a Csicsikov parasztjai víz nélkül? hiszen ott nincs semmi folyóvíz.

— Az még nem volna baj, hogy víz nincs, az még semmi. Dimitrijevics István: hanem bajos dolog az átköl-

töztetés. Tudvalévő dolog, hogy az új földről a paraszt, ha szántás-vetéssel kell foglalkoznia, s a mellett nincs se háza, se udvara: megszökik; ez oly bizonyos, mint kétszer kettő négy; úgy otthagyja a kapufélfát, hogy bottal üthetik a nyomát. — Bocsásson meg, Ivánovics Elek, ezzel én nem értek egyet; miért szöknének meg a Csicsikov muzsikjai? Az orosz ember mindenre képes és minden éghajlatot megszokik. Akár Kamcsatkába küldik, csak meleg keztyűt adjanak neki: összecsapkodja a kezét, fogja a fejszét s csinál magának új házat. — Csakhogy igen lényeges dologról feledkeztél meg, Grigorjevics Iván: azt még nem tudod, hogy milyenek a Csicsikov muzsikjai? Valamirevaló jobbágyot nem ereszt el egy földbirtokos sem; a fejemet merném rátenni, hogy a Csicsikov muzsikja mind szemenszedett tolvaj, iszákos, lusta és verekedő természetű. — Tökéletesen egyetértek veled, igaz, hogy senki sem adja el a jóravaló jobbágyokat, s hogy a Csicsikov parasztjai korhelyek; de nem szabad elfelejteni, hogy éppen ebben rejlik a dolog morálja: a muzsikok most semmirevalók, de mihelyt új helyre költöznek át, rögtön a legkülönb jobbágyokká lehetnek. Sok példa volt már erre az életben, sőt a históriában is. — Soha és sehol, — vágott közbe a kincstári gyárak igazgatója, — tessék elhinni: soha ilyesmi meg nem történhetik, mert a Csicsikov muzsikjainak most két nagy ellenségük lesz. Egyik ellenség: a kis-orosz kormányzóságok közelsége, a hol — tudvalevőleg — szabad a pálinka-mérés. Biztosítom önt, hogy két hét alatt mind iszákos és csavargó lesz. A másik ellenség maga a csavargó-élet megszokása, a mely elkerülhetetlenül ráragad az átköltözködés alatt a parasztra. Ez ellen csak úgy lehetne védekezni, ha a parasztok örökkön-örökké a Csicsikov szemei előtt lennének, ha a legkisebb vétségért is kegyetlenül büntetné őket; más valaki felügyeletére bízni őket: semmit sem ér; neki magának sajátkezűleg kell kiosztogatni a nyakonvágásokat és pofonütéseket ott, a hol azokra szükség van. — Ugyan miért bajlódnék ezzel Csicsikov, s miért osztogatná sajátkezűleg a pofonokat? Akad arra ispán. — Akadni akad, de az mind gazember. — Gazember ám, mert az urak nem tartják őket

kordában. — Ez már igaz, — hagyták helyben többen. — A gazdának — legalább annyit, a mennyit — értenie kell a gazdálkodáshoz, ismernie kell az embereit, akkor mindig jó ispánja lesz. — De a gyárigazgató azt mondta, hogy ötezer rúbelen alól jó ispánt kapni nem lehet. Az elnök erre kijelentette, hogy háromezerért is akad. De az igazgató nem hagyta magát: — Hol talál ön? talán az orra czimpáján? — Azonban az elnök sem adta meg magát: — Nem; nem az orrom czimpáján, hanem az itteni kerületben: ott van például Számojlov Petrovics Péter: az egészen Csicsikovnak való ispán. — Sokan egészen beleképzelték magukat a Csicsikov helyzetébe s roppantúl megréműltek akkora mennyiségű jobbágy átköltöztetésének a nehézségeitől; féltek, hogy olyan rakonczátlan nép közt, minők a Csicsikov parasztjai, még lázadás is üthet ki. Erre a rendőrkapitány megjegyezte, hogy lázadástól nincs mit tartani, mert arra ott van az iszprávnyik, a kinek a helyszinére sem kell menni, elég, ha a sapkáját oda küldi: maga az a sapka hazakergeti a parasztokat illetőségük helyére. Sokan állottak elő javaslatokkal, a melyek értelmében a Csicsikov rakonczátlan parasztjainál a rakonczátlanságot meg lehetne szüntetni. A vélemények különfélék voltak: voltak olyanok, a melyek már túlságos, sőt felesleges módon kívánták volna a katonai szigorúságot és kíméletlenséget alkalmazni; de voltak olyanok is, a melyeket csupa szelídség jellemzett. A rendőrkapitány megjegyezte, hogy Csicsikovra szent kötelességek várnak, hogy az parasztjainak bizonyos tekintetben atyja lehet, sőt az áldást hozó művelődést is meghonosíthatja köztük s ebből az ötletből kiindulva, nagy dicsérettel emlékezett meg a Lancaster-rendszerű iskoláról.

Ilyen módon beszélgettek, okoskodtak a városban. Sokan nem állhatták meg, hogy jó tanácsokat ne adjanak Csicsikovnak, sőt kíséretet is ajánlottak, a mely a parasztokat rendeltetési helyükre baj nélkül elvezesse. A jó tanácsokat Csicsikov megköszönte, mondván, hogy szükség esetén nem mulasztja el azokat igénybe venni, de a kíséretről határozottan lemondott, azt hozván föl, hogy arra semmi szükség sincs, hogy a vásárolt muzsi-

kok kiválóan békés természetűek, a legnagyobb készséggel költöznek át új helyükre s hogy lázadás semmiesetre sem üthet ki köztük.

Mindezek a beszélgetések és okoskodások a lehető legkellemesebb következményekkel jártak, a minőknél kellemesebbeket maga Csicsikov sem kívánhatott magának: híre kelt, hogy ő valóságos milliomos. A város lakói — mint azt már az első fejezetben láttuk — különben is nagyon megszerették Csicsikovot, most pedig, ilyen hírek után, még teljesebb szívvel és lélekkel megszerették. Egyébaránt az igazat megvallva, a városiak mind jóravaló emberek voltak, egymással jól éltek, barátságos viszonyt tartottak fenn; a beszélgetéseiket is valami különös jólelkűség és szelídség jellemezte: „Édes jó barátom, Ilyics Illés!" . . . „Nézd csak Zaharjevics Antipater testvér . . ." — „Elszóltad magad, mamácskám, Grigorjevics Iván". A postamesternek, a kit Andrejevics Ivánnak hívtak, mindig hozzá tették még ezt is: „Sprechen sie deutsch, Andrejevics Iván?" Egyszóval: egész családiasan éltek. — Némelyek bizonyos fokig műveltek is voltak: a törvényszéki elnök könyvnélkül tudta a Zsukovszkij* *Ludmilláját,* a mely még akkor egészen friss újdonság volt és mesterileg szavalt belőle több részt, különösen azt, a mely így kezdődik: „Alszik a völgy, az erdő szendereg" s azt a szót, hogy „hallga!" oly kifejezéssel, hogy valóban úgy látszott, mintha a völgy szenderegne, mert nagyobb hasonlatosság kedvéért még a szemét is behúnyta hozzá. — A postamester inkább a bölcsészetre adta magát s igen szorgalmasan olvasgatta — néha még éjjel is — a Young *Éjszakáit* s Eckartshausen *A természet titkainak kulcsát,* a melyből igen részletes kivonatokat készített, de hogy ezek milyen természetűek voltak, azt senki sem tudta. Egyébként ő elméncz is volt, virágos szavakkal élt s a saját szavai szerint szerette a beszédét „föllobogózni". Föllobogózta pedig a beszédét különféle rész-szócskákkal, melléknevekkel és apró indúlatszókkal, minők például: „Édes uram; afféle valami; tetszik tudni; érti, kérem; gondolhatják;

* Hírneves orosz költő a Puskin előtti korszakból.

a mi azt illeti; úgyszólván; bizonyos tekintetben", meg sok más egyéb, a melyeket zsákszámra hordott magával; hasonlóképpen lobogózta a beszédét sikerült kacsintgatással, a félszeme hunyorításával, a mi mind igen metsző jelentőséget adott az ő szatirikus czélzásainak. — A többiek is műveltek voltak többé-kevésbbé: volt a ki olvasta Karamzint,* más a ki hordatta a *Moszkovszkija Vjedomosztit,* sőt olyan is, a ki egyáltalában semmit sem olvasott. Volt olyan, a kire azt szokás mondani, hogy álom-zsák, vagyis olyan ember, a kit csak nagy erővel lehet a helyéből kimozdítani, meg egyszerű henye, a ki egész életén át az oldalán fekszik s a kit már nem is lehet a helyéből kimozdítani: föl nem kel a világ kincséért sem. Külsejöket illetőleg, mint már tudjuk, mindannyian jól meg voltak teremve: tüdővészes nem volt köztük egy sem. Mind olyan szervezetűek voltak, a kiket az asszonyok négyszemközt úgy szoktak szólítgatni, hogy: gömböczkém, mangaliczám, pohoskám, tuskóm, zsuzsum stb. Általában pedig jóravaló, vendégszerető emberek voltak, s a ki náluk ebédelt, vagy egy estét ott whistezett, az már testi-lelki jóbarátnak nevezhette magát, annál inkább Csicsikov, a ki oly elbájoló modorú volt s igazán tudta annak a titkát, hogyan kell az emberek magát megkedveltetni. Úgy megszerették őt, hogy nem tudta: miképpen szabadúljon ki a városból; egyre csak azt hallotta: „No, még egy hétig, csak egyig maradjon még Ivánovics Pál". Egyszóval mindenki a tenyerén hordta —a hogy' szokás mondani. De sokkal rendkívülibb volt az a benyomás, (valóságos csoda!) melyet Csicsikov a hölgyekre gyakorolt. Hogy ezt valamikép megmagyarázhassuk, sokat kellene elmondani a hölgyekről, ezek társaságáról s a mint mondani szokták: lefesteni élénk színekkel az ő szellemi tulajdonságaikat, — de ez nagyon nehéz volna a szerzőnek. Egyfelől gátolja őt ebben a főhivatalnokok nejei iránt való köteles tisztelet, másfelől pedig . . . no, másfelől meg egyszerűen nehéz a dolog. — N. város dámái . . . nem; semmiképen sem tudom elkezdeni, mert félek. — N. város dá-

* Történetiró.

máinál feltűnőbb volt az . . . Ez már igazán furcsa: nem akar mozogni a tollam, mintha valami ólom-nehezék volna benne. Nincs mit csinálni: az illető dámák jellemzését olyanokra kell bíznom, a kiknek élénkebb és bővebb festékök van a palettájukon; én néhány vonással csak a külsejöket vetem föl, csak fölületesen érintem őket. — N. város dámái olyanok voltak, a kikről azt mondják, hogy „präsentábilisak" s ebben a tekintetben bátran példányúl lehetett őket állítani az összes hölgyek elé! A mi azt illeti: hogy' kell viselkedni, a jó tónust szem előtt tartani, az illemre ügyelni, a legfinomabb szokások szerint tenni és szólni, különösen pedig a legkisebb részletekben is a legutóbbi divattal tartani: ebben a tekintetben még a pétervári és moszkvai hölgyeknél is előbb jártak. Jó ízléssel öltözködtek, a városban kocsin jártak — még pedig, a mint azt a legújabb divat hozta magával: a hátsó álló-bakon libériás, arany paszomántos inassal. A látogató-jegy — ha mindjárt a makkhétszemre, vagy a tök-ászra volt is írva, — elmaradhatatlan dolog volt. Miatta két dáma egyszer halálosan össze is pörölt, pedig nemcsak jóbarátnők, hanem rokonok is voltak; a pör oka az volt tudniillik, hogy egyikök adós maradt a látogatással. Bármint igyekeztek is aztán a férjek és rokonok őket kibékíteni, — nem, hát nem! kiderült, hogy mindent meg lehet csinálni a világon, csak egyet nem: kibékíteni két dámát, a kik az elmaradt látogatáson vesztek össze. A két dáma meg is maradt a „kölcsönös neheztelés" állapotában, — a mint a városi előkelő világ mondogatta. Az első helyre való ülés jogáért is sok heves jelenet volt, a mely nem egyszer igazi lovagias föllépésekre tanította meg a férjeket. Párbajra persze nem került köztük a dolog, mert mindannyian polgári hivatalnokok voltak, hanem aztán annál inkább igyekezett egyik a másikat, a hol csak lehetett, megbosszantani, a mi tudvalevőleg sok esetben nehezebb dolog, mint a párbaj. Az N. városi hölgyek szigorú erkölcsűek voltak és elítéltek minden ballépést és botrányt s kíméletlenül büntettek minden gyöngeséget. Ha pedig mégis előfordúlt köztük olyasmi, a mit *kettes-hármasnak* neveznek, hát ez csak titokban történt és soha senki sem tudott meg

arról semmit; megőrizték a látszatot s a férj is úgy volt már praeparálva, hogy ha a tulajdon szemeivel látta is a *második, harmadik* dolgát, vagy hogy ha hallott is felőle, nyugodtan és bölcsen szólt: — Kinek mi köze hozzá, hogy komámasszony komámurammal üldögélt! — Meg kell még említeni, hogy az N. városi hölgyek, épp úgy, mint a legtöbb pétervváriak, rendkívüli óvatosságot és illendőséget tanusítottak minden legkisebb szavaikban, beszélgetéseikben. Sohasem mondták így: kifújtam az orromat; izzadtam; köptem; hanem így: könnyítettem az orromon; a zsebkendőmet használtam stb. — Semmiesetre sem volt hallható nálok ilyen mondás: ez a pohár vagy ez a tányér büdös, sőt semmi olyan, a miből ilyent következtetni lehetett volna, hanem e helyett így szóltak: ez a pohár nem jól viseli magát, vagy más efféle kifejezést használtak. Hogy még inkább megnemesítsék az orosz nyelvet, a szavaknak csaknem felét egyszerűen kirekesztették a beszélgetésből s ugyanazért igen gyakran a franczia nyelvhez kellett folyamodniok; ott, a franczia nyelvben — no, az már egészen más; ott már olyan szavakkal is éltek, a melyek sokkal nyersebbek voltak a fönt említetteknél. Hát ím: ezeket lehet N. városról úgy kutyafuttában lmondani. Persze, ha mélyebben néznénk a dolog fenekére, akkor sok minden más is tárúlna föl előttünk; de a hölgyek szívébe mélyebben tekinteni igen veszedelmes. Így hát megelégedvén csak e külsőségekkel, tovább folytatjuk az elbeszélést.

Ez ideig a hölgyek valahogy keveset beszéltek Csicsikovról, de különben az ő kellemes, világba való magaviseletét teljesen méltányolták; attól kezdve azonban, hogy hírek keletkeztek az ő milliomos voltáról, mindjárt fölfedeztek benne egyéb jó tulajdonságokat is. Egyébaránt a dámák éppen nem voltak pénzre vágyók: mindennek az oka ez az egy szó volt: milliomos, — nem maga a milliomos személy, hanem éppen csak ez a szó; mert ennek a szónak már a hangjában — nem gondolva semmiféle pénzes zsákra — olyas valami van, a mi hatást gyakorol úgy a gazemberre, mint a tisztességesre és az olyanra, a ki se nem gazember, se nem tisztességes, — egyszóval mindenkire. A milliomosnak megvan az az

előnye, hogy a teljesen önzetlen, semmire nem számító hitványságokat látja maga körül: jól tudja ugyanis egyik és másik, hogy soha semmit sem kap a milliomostól, mert nincs is rá joga, hogy kaphasson, hanem azért elébe szalad, rámosolyog, leveszi előtte a kalapját, erőszakosan is meghívatja magát olyan ebédre, a hová a milliomost már meghívták. Nem lehet mondani, hogy a dámákat is a hitványságnak ilyen minéműsége vezérelné; de már több vendéglátó teremben kezdték emlegetni, hogy Csicsikov nem valami kiváló szépség ugyan, hanem aztán egészen olyan ám, a minőnek lennie kell egy férfinak, hogy ha csak egy kicsinykét is testesebb vagy soványabb volna: az már nem lenne jó! Ekközben a vékony dongájú férfiakról néminemű becsmérlő szavakat is ejtettek: hogy az olyan férfi inkább fogpiszkálóhoz hasonlít, mint férfihoz. A dámák öltözködésében sok volt a különféle hozzá-adás. A vásárcsarnokban e miatt nagy volt a sokadalom, szinte tolongás, annyira, hogy valóságos séta-mulatsággá vált, annyi fogat szokott volt ott megjelenni. A kereskedők gyakran csodálkoztak, nem tudván okát látni annak, hogy némely ruha-szövet, a melyet a vásárról magukkal hoztak, semmiképen sem akadt vevőre a drága árak miatt, hanem aztán egyszerre csak igen keresetté vált s hirtelen elkelt az utolsó darabkáig. A misénél egy hölgynek a ruhája aljáu olyan fodrot vettek észre, a mely a féltemplomon át terjengett utána, annyira, hogy a rendőr fertály-mester, a ki éppen jelen volt, hátra és oldalra parancsolta a népet az előcsarnokban, nehogy rátapossanak az ő nagysága uszályára. Maga Csicsikov is észrevette, hogy ő iránta is ehhez hasonló, különös figyelmet tanusítanak. Egyszer haza térvén a szállására, levelet talált az asztalán. Kitől s ki hozta a levelet: megtudni nem lehetett. A fogadóbeli szolga csak annyit mondott, hogy a levelet elhozták, de nem akarták megmondani, hogy kitől. A levél igen határozott hangon volt írva s így kezdődött: „Nem tudok tovább ellentállni: írnom kell neked!“ Azután arról volt benne szó, hogy van bizonyos titkos rokonszenv a lelkek közt; e tétel bizonyítására több pont volt egymás mellé rakva, a melyek csaknem egy fél sort elfoglaltak. Majd több

„gondolat" következett, a melyek annyira helyesek voltak, hogy szükségesnek tartjuk azokból néhányat ide jegyezni: „Mi a mi életünk? Völgy, a melyben a siralmak ütöttek tanyát. — Mi a világ? Emberek tömege, a mely nem érez". — Azután fölemlítette a levél-író hölgy, hogy e levelet gyöngéd anyja sűrű könnyhullatása áztatja, a ki már huszonöt éve, hogy meghalt; hítta Csicsikovot, hogy vonúljon vele valamely pusztára, hagyja el örökre a várost, a hol az emberek falak közé zárva, soha sem jutnak szabad levegőhöz. A levél vége határozott kétségbeeséssel volt eltelve s a következő vers-sorokkal végződött:

»Megmutatja két gerlicze
A puszta síromat
Elmondja majd turbékolva,
Hogy a szívem megszakadt.«

Az utolsó sor mérete sántított, de az nem baj: a levél az akkori kor szellemében volt írva. Aláírása sem volt: sem vezeték-, sem keresztnév, sőt a kelet is hiányzott. A postscriptumban csak annyi volt megjegyezve, hogy a Csicsikov szívének ki kell találnia: ki írta ezt a levelet, s hogy a kormányzó holnapi báljáu jelen lesz az illető.

Ez az eset nagyon érdekelte Csicsikovot. A névtelenségben oly sok volt a csábító és a kíváncsiságot csiklandozó, hogy kétszer, háromszor is újra elolvasta a levelet s végül azt mondta: — Igazán érdekes volna tudni, hogy ki írta ezt a levelet. — Egy szóval, a mint látszik, a dolog komolylyá vált; egy óránál tovább gondolkozott rajta, végre karjait szétterjesztve és fejét lehajtva így szólt: — A levél nagyon, de nagyon ügyesen van írva! — azután — természetesen — összehajtotta és betette a levelet a ládikába valami falragasz és lakodalmi meghívó mellé, mely nyomtatványok már hét év óta feküdtek ugyanazon helyen és ugyanazon helyzetben. Kis idő múlva csakugyan hozták a meghívót a kormányzó báljára, a mi igen gyakori dolog a kormányzósági városokban: a hol kormányzó van, ott bál is van, máskülön-

ben nincs a megkívánható szeretet és tisztelet a nemesség részéről.

Minden egyebet félretéve, most már csak a báli készülődéssel volt Csicsikov elfoglalva, mert erre csakugyan sok ösztökélő oka volt. Az öltözködés dolgában talán a világ teremtése óta sem fejtettek ki annyi gondot, mint most ő. Egy egész órát szentelt csak arra, hogy arczát a tükörben megvizsgálja. Próbált annak mindenféle kifejezést adni: méltóságosat és előkelőt; tisztelettel teljeset, de némi kis mosolygással, meg egyszerűen tiszteletteljeset minden mosolygás nélkül; meghajtotta magát néhányszor a tükör előtt, bizonyos érthetetlen hangokat adván, a melyek franczia szavakhoz hasonlítottak, ámbátor Csicsikov francziául éppen nem tudott. Még magamagának is sok kellemes meglepetést szerzett: mozgatta szemöldökeit, csücsörítgette ajkait, s valami figurákat csinált a nyelvével; hja, mindent megpróbál az ember, mikor magában van, kivált ha tudja magáról, hogy csinos ember, s biztonságban érzi magát az ellen, hogy valaki a kulcslyukon ráleshessen. Végül megveregette a két arczát és így szólt: — Jaj, te kis kutya, te! — aztán öltözni kezdett. Öltözködés közben a lehető legvidámabb hangulatban volt; mikor a nadrágtartóját fölgombolta, vagy a nyakravalóját felkötötte, egyúttal jobbra-balra csosszantott a lábával és különös legényesen hajtogatta magát s ámbátor sohasem tánczolt, tánczra verte össze a bokáját. Ez a bokázás némi kis ártatlan balesetet idézett elő: megingott a komót-szekrény és leesett róla a ruhakefe.

Megjelenése a bálon nem kis hatással volt. A ki csak ott volt, mind sietett fogadására, némelyek a látogató-jegyeiket kézben tartva, mások a legérdekesebb beszélgetést félbeszakítva, egyikök például éppen akkor, mikor azt mondta: — A járási bíróság pedig erre azt feleli . . . — De hogy mit felel a járási bíróság, azt már nem bánta és sietett hősünk elébe. — Ivánovics Pál! Ah, Istenem, Ivánovics Pál! Kedves Ivánovics Pál! Mélyen tisztelt Ivánovics Pál! Édes lelkem, Ivánovics Pál! Hát itt talállak én téged, Ivánovics Pál! Ez a mi kedves barátunk Ivánovics Pál! Hadd öleljem meg önt, Ivánovics

Pál! Adjátok már ide nekem is, hadd csókoljam meg a mi drága Ivánovics Pálunkat! — Csicsikovot egyszerre többen is ölelgették. Alig feslett ki az elnök öleléséből, már a rendőrkapitány karjaiban találta magát; a rendőrkapitány a közegészségügyi felügyelőnek adta át, a közegészségügyi felügyelő a szeszgyári bérlőnek, a szeszgyári bérlő a kerületi építésznek . . . A kormányzó, a ki akkor éppen a dámák mellett állott s egyik kezében egy czukorka-skatulyát, másikban pedig egy kis boulognei kutyát tartott, meglátva Csicsikovot, földre dobta a skatulyát is, a kutyát is, hogy a kutya szinte fölvisított, egy szóval: Csicsikov megjelenése általános örömet és rendkívüli vidámságot keltett. Nem volt arcz, a melyen öröm, vagy legalább az általános megelégedettségből valami ne látszott volna. Ilyen kifejezések szoktak lenni a hivatalnokok arczain, mikor a hivatalos vizsgálatra kiküldött főnök a látottak felett örömét fejezi ki. A hivatalnokok, miután az első ijedtségen túlestek s látják, hogy a főnök legnagyobb részt meg van elégedve, sőt tréfálni is méltóztatik: a szokottnál kétszeresen jobban nevetnek, körülállva őt, de még jobban azok, a kik meg sem értették a megeresztett tréfát, de legjobban azok, a kik messze, az ajtó tájékán, a kijárásnál állanak, minők a rendőri hivatalnokok, a kik soha életükben még nem nevettek, s még csak pár órával előbb is nyaklevessel traktálták a népet; ezek rendesen olyan mosolygást kényszerítenek arczaikra, mintha valami erős tubáktól prüszszenteni akarnának.

Hősünk szívesen viszonozta az üdvözléseket s valami szokatlanúl bátran érezte magát: hajtogatta magát jobbra-balra, szokása szerint kissé keszeg-oldalra, de teljesen szabadon, annyira, hogy mindenkit elbájolt. A hölgyek rögtön fényes koszorúba álltak körülte, egész felhőjét hozva magokkal az illatoknak: az egyik rózsától illatozott, a másik márcziusi ibolyától, a harmadik tele volt rezeda-illattal; Csicsikov csak úgy szopta föltartott orrlyukaival a levegőt. A dámák öltözékeiben rengeteg nagy volt a változatosság: muszlinek, atlaszok és csalánszövetek olv divatos halvány színekben voltak, hogy a finom ízlésnek még nevet sem lehetett találni.

A ruhákon itt-ott szalagcsokrok, virágbokréták tündököltek a legfestőibb rendetlenségben, bár e rendetlenség kitalálásán sokat törték ám a fejüket. A könnyed hajdíszt csak a fülek tartották s szinte kiáltozni látszottak: „Jaj, mindjárt elrepülök! Csak az a kár, hogy magammal nem vihetem ezt a szép dámát is." Minden hölgynek erős, de igen kellemes formájú dereka volt. (Meg kell jegyeznünk, hogy az N.-városbeli dámák kissé testesek voltak, de oly művészien fűzték magukat s annyi kellemmel mozogtak, hogy testességüket sehogy sem lehetett észre venni.) Mindenöket rendkívüli gondossággal rendezték el s a nyakuk, válluk csak annyira volt meztelenül hagyva, a mennyire éppen kellett és semmivel sem többre; mindenki csak annyit mutatott ki a bájaiból, a mennyi a meggyőződése szerint elég volt valamely férfinak az eszét elvenni; a többit mind rendkívüli ízléssel dugta el valami könnyű nyakkendőcske, vagy a *csók* néven ismert süteménynél is könnyebb szalagocska érzékiesen fogta körül a nyakat, a váll környékét a ruha alól kifelejtett keskeny csipke-szegélyi *szerénységnek* nevezett batisztdarab takarta. Ezek a *szerénységek* fedték elől és hátul azt, a mi már nem vehette el a férfiak eszét, de a mik sejteni engedték, hogy éppen ott rejlik a kész veszedelem. A hosszú szárú keztyűket nem húzták föl egészen a ruhaujj széléig, hanem czélzatosan meztelenül hagyták a könyök fölötti gerjedelmekre indító részeket, a melyek némelyeknél igen kivánatosan gömbölyűek voltak. Némelyeknek még ki is szakadt a keztyűszára, a mint följebb akarta húzni az illető, — egyszóval mintha mindezekre az lett volna felírva: „Ez nem kormányzósági, hanem székesfőváros, ez Páris." Csak itt-ott tünt föl egész váratlanul valamely soha emberi szemtől még nem látott fejkötő, vagy valami furcsa pávatoll, a melynek viselője azt minden divat ellenére, a saját izlése szerint találta ki. De ilyesmi nélkül kormányzósági városban ellenni nem lehet, valahol, de végre is csak kiüti magát valami.

Csicsikov a hölgyeket nézegetve, így gondolkozott: „Ugyan melyik írhatta nekem a levelet?" És már előre akarta dugni az orrát, de akkor éppen az orra előtt egész

sereg könyök, hajtókás gallér, keztyű, röpkedő szalag, illatos gallér és egyéb ruhadarab röpült el. A körben forgó táncz szilajon indúlt meg: a postamesterné, az iszprávnyik-százados, egy kéktollas dáma, egy fehértollas dáma, Csiphajhilidzer grúz herczeg, egy pétervári hivatalnok, egy moszkvai hivatalnok, egy Coucou nevű franczia, Perhunovszkij, Berebendovszkij — mind fölkeltek és repültek . . .

„Ucczu te! az egész kormányzóság megmozdult!" dünnyögött Csicsikov hátrahökölve s mihelyest a dámák megint visszaültek a helyeikre, ő ujra vizsgálgatni kezdte: nem lehetne-é valamelyik arcz kifejezéséből, vagy valamelyik szempárból kitudni, ki írta a levelet? de sem az arczkifejezésekből, sem a szemekből nem birta kitudni, ki írta a levelet. Minden arczon, minden szemben oly valami, alig-alig észrevehető, meg nem fogható fínomság tévedezett — ah! de még milyen fínomság! — Óh, ezek az asszonyok! — gondolta magában Csicsikov, — az asszonyi nép olyan . . . — itt még a kezével is hadonászott, — egyáltalában szót se lehet rájok találni. Próbálja meg csak valaki elmondani mindazt, a mi az arczaikon röpköd, mindazt a mosolygást, szempillantást... hát nem fog semmire sem menni. Már csak a szemök is oly végtelen birodalom, a melybe ha belemászik az ember, soha többé ki nem igazodik belőle. Se horoggal, se egyébbel ki nem húzzák onnan. Próbálja meg az ember például csak a természetüket elmondani: hogy az mily puha, bársonyos, czukros, — meg az Isten tudná, hogy még milyen! — lágy és érdes, sőt egészen epedő, vagy a hogy' némelyek mondják: érzéki és érzéketlen, — de még rosszabb az érzéki, — hát egyformán belekapaszkodik az ember szívébe, megrezegteti az ember lelkét egészen, mintha hegedű-vonóval húzgálnák. Egyszerűen nem talál rá az ember szavakat: az asszony az emberi nemnek a czafatos fele — egyéb semmi.

Bocsánat! Úgy látszik, hogy hősünk száján útszéli szó szaladt ki. Mit tehetünk róla? Ilyen már a sorsa az orosz írónak. Egyébiránt, ha az utczára való szó nyomtatásba került, annak nem az író az oka, hanem az olvasók, mindenek előtt pedig a magasabb körökhöz tartozó olva-

sók: ők azok főképpen, a kiktől soha egy valamirevaló orosz szót hallani nem lehet, míg franczia, angol és német szót oly bőségesen használnak, hogy az már sok; aztán ezeket is képtelenül sokféle kiejtéssel hangoztatják: a franczia szavakat orrhangon és racsesolva, az angolokat madárhangon, még madárarczot is vágnak hozzá, sőt ki is nevetik az olyanokat, a kik nem tudnak hozzá madárarczot vágni. Csak éppen az orosz szóval nem törődnek, legföljebb azt teszik meg patriotizmusból, hogy a nyaralójuk mellé orosz stílusú paraszthazikót építtetnek. Ilyenek a magasabb körökhöz tartozó olvasók, meg azok is, a kik magokat a magasabb körökhöz számítják. S mégis kényes, válogatós ízlésűek. Mindenáron azt követelik, hogy mindig a legszigorúbb, legtisztább és legilledelmesebb nyelven írjunk, egyszóval azt akarják, hogy az orosz nyelv teljesen kimüvelten hulljon le az égből, repüljön be az ő szájokba, nekik pedig ne legyen egyéb dolguk, csak a szájokat kitátani és odatartani a kész elé. Ha igaz: talányos az emberi nem női fele; de azért be kell ismernünk, tisztelt olvasóim, hogy vannak a világon még talányosabb dolgok is.

Csicsikov tehát teljesen képtelen volt kiokoskodni, hogy ki írhatta ő hozzá a levelet. Megpróbálván még figyelmesebben vizsgálódni, úgy látta, hogy a dámák részéről is olyasvalami mutatkozott, a mi egyszerre reménynyel és édes búval tölti el a szegény halandó szívét, s ezért megint csak így kiáltott föl: — Lehetetlen kitalálni! — Hanem azért ez egy cseppet sem zavarta az ő vidám hangulatát. Fesztelenül és ügyesen váltott néhány kellemes szót a hölgyek egynémelyikével, egyikhez-másikhoz olyan aprózott, vagy a mint mondani szokták: tipegő lépésekkel közeledett, mint a műkedvelő, apró termetű, ficsúros öreg-emberkék, a kiket hím-egereknek neveznek azért, mert igen gyorsan szaladgálnak a hölgyek körül. Tipegései közben elég ügyesen hajtogatta magát jobbra, balra, s odaérve valamely dámához, rögtön rövid fark-alakú, vagy pontos-vessző formájú krixkraxot vont a lábával. A dámák nagyon meg voltak vele elégedve, s nemcsak egy csomó kellemességet és kedvességet találtak benne, de még valami méltóságosat is

láttak az arczában, sőt bizonyos Mars-szerű hadvezéri fensőbbséget is, a mi tudvalevőleg nagyon tetszik az asszonyoknak. Már annyira is mentek, hogy versengtek érte; észrevévén ugyanis, hogy Csicsikov rendesen az ajtó tájékán szokott elhelyezkedni, a hölgyek vetekedve siettek az ajtóhoz mentől közelebb álló székekre ülni, s a mint ez egynek legelébb sikerült, csaknem kellemetlen história lett belőle, s többen, a kik szintén abba a helyzetbe szerettek volna jutni, az esetet kelletén túl szemtelennek ítélték.

Csicsikov annyira el volt foglalva a dámákkal való beszélgetésben, vagy jobban mondva: a dámák annyira körülvették és elfoglalták őt a beszélgetéseikkel, elárasztva őt a legvilágosabban czélzó, fínom allegóriákkal, — a melyeket mind ki kellett találni, s ettől még a veríték is kiverődött a homlokán, — hogy egészen megfeledkezett az illendőségről: nem kereste föl mindenekelőtt a háziasszonyt. Csak akkor jutott ez az eszébe, mikor meghallotta a kormányzóné hangját, a ki már néhány pillanat óta állt előtte. A kormányzóné kissé kedveskedő, de egyúttal ravasz hangon és negédes fejbiczczentéssel szólt hozzá:

— Á! Ivanovics Pál, tehát ön . . .

A kormányzóné szavait pontosan visszaadni én nem tudom, de tele volt az olyan kedvességgel, a minőt a mi híres íróink elbeszéléseiben a hölgyek és urak szoktak egymásnak mondogatni, midőn ez írók különös kedvteléssel festik a szalonokat, fitogtatják a magasabb tónus ismerését, s a mely beszélgetések körülbelől ilyen szellemesek: „Talán bizony annyira meghódították a kegyed szívét, hogy nincs már abban hely, sőt a legkisebb zugocska sem a kegyedtől könyörtelenül elfelejtettek számára?“ Hősünk abban a szempillantásban visszafordúlt a kormányzóné felé s már éppen felelni akart neki, — valószínüleg nem kevesebb szellemességgel, mint a minővel élnek a divatos elbeszélések hősei, a Zvonszkíjak, Linszkíjak, Lidínek, Greminek és más katonai személyek, midőn véletlenül föltekintve, hirtelen megállt, mintha a mennykő csapott volna le mellette.

Előtte nem egyedül állt a kormányzóné, hanem ka-

ronfogva tartott egy tizenhat éves, üde, szőke, finom, kellemes, ovális arczú, kissé hegyes állú, bájos leánykát, a minőt a művészek a Madonnák festésénél bátran vehetnek mintául s a minő csak ritkaságképen fordúl elő Oroszországban, a hol minden széles terpedtségre törekszik: hegyek, erdők, puszták, arczok, ajkak, lábak, — ugyanazt a szőke leánykát, a kit útközben látott, mikor Nozdrevtől jött, mikor a kocsisok vagy a lovak ostobasága miatt oly furcsán összezavarodtak a fogataik, összegubanczolódtak a lószerszámok s a mikor a szétbontásukra megjelent Mitya és Minyáj bátya. Csicsikov annyira megzavarodott, hogy nem tudott okos szót mondani s az ördög tudja, hogy mit dünnyögött, de bizonyos, hogy olyan valamit, a mit már sem a Greminek, sem a Zvonszkijak, sem a Lidinek nem mondanának.

— Ön még nem ismeri a leányomat? — kérdezte a kormányzóné, — éppen most jött ki a nevelőintézetből.

Csicsikov azt felelte, hogy szerencsés volt már véletlenül találkozni a kisasszonynyal; megpróbált még többet is mondani, de az sehogy sem sikerült. A kormányzóné néhány szót mondván, végre elment a leányával a terem másik végére, más vendégekhez, Csicsikov pedig csak állt tovább is a helyén, mint az olyan ember, a ki vídáman lép ki az utczára, hogy egyet sétáljon, mindent sorra nézegessen, s egyszerre csak megáll, mert eszébe jut, hogy valamit elfelejtett; pedig az ilyen embernél ostobábbat képzelni sem lehet: a gondtalan tekintet egyszeribe elröpül az arczáról; töri a fejét azon, hogy mit felejtett el: talán a zsebkendőjét? de a zsebkendő ott van a zsebében; talán a pénzét? de a pénze is a zsebében van; úgy látszik: mindene megvan, de valami láthatatlan szellem azt suttogja a fülébe, hogy valamit otthon felejtett. Immár megrökönyödten és sötéten nézi az előtte mozgó tömeget, a vágtató fogatokat, az elhaladó ezred sisakjait és fegyvereit, a czégéreket, de semmit sem lát jól. Így Csicsikov is egyszeribe egészen idegenül érezte magát a körülte hullámzó vendégsereg közt. Ez alatt a dámák illatos ajkairól nem egy czélzatos mondás, kérdés repült feléje, mind csupa finomsággal és kedvességgel: „Szabad-e nekünk, szegény földi halan-

dóknak megtudni, hogy miről ábrándozik ön?" — „Hol van az a boldog hely, a hol az ön gondolatai jelenleg csaponganak?" — „Szabad-e tudni annak a nevét, a ki önt az édes önfeledtség völgyébe sülyesztette?" S ő mindenre szórakozottsággal felelt s a kellemes mondások úgy elvesztek, mintha vízbe hullottak volna. Sőt annyira udvariatlan volt, hogy mihamar otthagyta őket, olyan helyre menvén, a honnan látni szerette volna, hogy hova ment a kormányzóné a leányával. Hanem a dámák — a mint látszott, — nem hagyták őt oly könnyen szabadúlni; mindegyik elhatározta magában, hogy a férfiakra nézve veszedelmesnek bizonyúlt minden lehetséges fegyvert fölhasznál s elkövet, a mit csak lehet. — Meg kell jegyeznünk, hogy némely hölgynek — azt mondom: némelynek, tehát nem mindegyiknek — megvan az a kis gyöngéje, hogy ha valami szépet talál magán, legyen az a homloka, szája vagy a keze — már azt képzeli, hogy ez a sajátsága oly elsőrendű s annyira föltűnik mindenkinek, hogy mindenki azt mondja felőle: „Nézzétek csak, nézzétek: mily gyönyörű görög orra van annak a dámának", — vagy: „mily szabályos, bájoló homloka". A kinek szép a válla, az biztosan azt gondolja, hogy a fiatal emberek mind el lesznek tőle ragadtatva, s a mint előttök elhalad, azok nem szűnnek meg ezt mondogatni: „Ah! mily remek vállak!" az arczára, hajára, orrára, homlokára pedig ügyet se vetnek, vagy ha igen, hát csak mint valami mellékes dologra. Így gondolkoznak némely hölgyek. Valamennyi hölgy eltökélte magában, hogy a lehető legbájolóbban fog táncolni s a lehető legnagyobb mértékben érvényesíteni fogja azon szépségét, a mely rajta kiválóbb volt. A postamesterné a keringőben oly epedően hajtotta oldalra a fejét, hogy láttára csakugyan valami fölindúlást érzett, a ki látta őt. Egy igen kedves dáma, — a ki éppen nem azért jelent meg, hogy tánczoljon, mert a mint maga mondta: egy kis tyúkszem támadt a jobb lábán s ugyanezért még posztó-czipőt is kellett húznia — végre sem állhatta meg és néhány fordúlót ő is eljárt a posztó-czipőiben, de csak azért, hogy a postamesterné valahogy túlságosan sokat ne képzeljen magáról.

De mindez nem volt Csicsikovra a kívánt hatással. Rá se nézett a hölgyek csoportjára, hanem örökösen a lábujjhegyére gebeszkedett s úgy nézegette a fejeken át, hogy hová lehetett az a gyönyörű kis szőke, azután le is guggolt, úgy kutatva a vállak és hátak alatt, míg végre sikerült fölfedeznie, hogy a keresett leányka ott ül az anyja mellett, a kinek a fején méltóságosan ingott-bingott valami keleties, tollas csalma. Úgy látszott, mintha Csicsikov rohammal akarta volna őket megvenni. Talán a tavaszi hangúlat késztette, vagy valaki hátulról meglökte, elég az hozzá, hogy előre furakodott, nem nézve semmit az útjában; a szeszgyár-bérlő olyan könyöklökést kapott tőle, hogy megingott s alig bírt a fél-lábán megállni, a mi ha nem sikerül, egész rendet dűtött volna le maga körül; a postamester félre ugrott s meglehetős fínom gúnynyal vegyes, bámuló tekintetet vetett rá, de Csicsikov azt észre sem vette: ő nem látott mást maga előtt, mint a távolban a kis szőkét, annak a hosszú szárú keztyűjét. A kis szőke úgy ült ott, hogy kétségtelenül lehetett látni rajta: mennyire ég a vágytól, hogy végig repüljön a parketten. A közelben pedig négy pár immár ugyancsak rakta a mazúrkát; a czipő-sarkak kopogtak s egy sorhadbeli törzskapitány testével, lelkével, kezével, lábával dolgozott, olyan figurákat vágva ki, a milyenről soha senki nem is álmodhatik. Csicsikov elsodródott a mazúrka mellett, csaknem a tánczolók sarkait érve, s egyenesen oda tartott, a hol a kormányzóné ült a leányával. Hanem oda érve, igen szerényen közeledett hozzájok, nem tipegett oly fürgén és ficsúrosan a lábaival, sőt kissé meg is zavarodott s minden mozdúlatában valami ügyetlenség mutatkozott.

Nem lehet bizonyosan megmondani, hogy csakugyan fölébredt-e hősünkben a szerelem érzelme; az is kétséges, hogy az efféle urak, tudniillik, a kik nem valami testesek, de nem is valami szikárak, képesek-e a szerelemre; mindazonáltal itt oly különös dolog történt, oly valami, a mit ő maga sem tudott magának megmagyarázni: úgy tetszett neki, — a mint ezt később maga is bevallotta,—mintha az egész bál, minden zajával, beszédeivel egy pillanatra valahol távolabb lett volna; mintha

a hegedűk és trombiták valahol a hegyek mögött zengtek volna; mintha mindent olyan köd lepett volna el, a minőnek a képeken a mezőket festik. És ebből a ködös, túl-túl festett mezőből világosan és határozottan csak a bájos kis szőke finom körvonalai emelkedtek ki: az ő tojásdad-gömbölyü arczocskája, finom, de nagyon finom termete, a minő csak az intézetből kikerült leánykáknak van az első hónapokban, az ő fehér, csaknem egyszerü ruhácskája, a mely könnyedén és szépen fogta körül mindenütt fiatalos, kerek, ép körvonalú tagjait. Az egész leányka olyan volt, mint egy játék-báb, a melyet gondosan faragtak elefántcsontból; egyedül csak ő fehérlett ki az ő áttetsző, fényes mivoltában a szürke és áthatatlan tömegből.

Az élet már olyan, hogy még a Csicsikovok is poétákká lesznek az élet némely pillanataiban; no de a poéta szó talán mégis sok. Hanem az bizonyos, hogy egészen fiatal embernek, csaknem huszárnak érezte magát. Üres széket látván a kormányzóné és leánya mellett, rögtön elfoglalta azt. A beszélgetés eleinte nem akart megindúlni, hanem aztán valahogy mégis csak ment, sőt Csicsikov már neki is tüzesedett volna, de . . . Legnagyobb sajnálatunkra meg kell itt jegyeznünk, hogy az előkelő és magas állású férfiak a hölgyekkel való beszélgetésben kissé nehézkesek; ebben csak a hadnagyok a mesterek, de legföljebb csak a kapitányi rangfokozatig. Hogy hol veszik ehhez a képességeket, azt az Isten tudja: úgy látszik, hogy nem is valami bölcs dolgokat fecsegnek, hanem azért az őket hallgató kisasszony csak úgy reng ültében a nevetéstől; ellenben a polgári tanácsos Isten tudja, hogy mit nem hord össze: vagy arról beszél, hogy Oroszország igen nagy álladalom, vagy bókot mond, a mely persze elég elmésen van kigondolva, csak az a baja, hogy rettenetes könyv-szaga van; ha pedig valami mulatságos dolgot mond, akkor ő maga hasonlíthatatlanúl többet és jobban nevet, mint a hallgatója. Ezt azért jegyezzük meg itt: hadd tudják meg az olvasók, hogy miért ásítozott a kis szőke a mi hősünk beszélgetése alatt?

A mi hősünk azonban ezt észre sem vette,

mialatt egy csomó kellemes történetet beszélt el azokból, a melyeket különböző helyeken és különböző alkalmakkor már gyakran elmondott, ugy mint: a szimbirszki kormányzóságban Bezpecsnyj Ivánovics Szofróniusznál, a kinek akkor jelen volt a leánya, Szofronovna Adél s ennek három sógornője: Gavrilovna Mária, Gavrilovna Alexandra és Gavrilovna Adelhajda; azután a rjázáni kormányzóságban Perekrojev Fedorovics Fedornál; továbbá a penzai kormányzóságban Pobjedonoszknyj Vaszilyevics Florusnál és ennek testvérénél, Vaszilyevics Péternél, a hol jelen voltak: Mihajlovna Katalin sógorasszony s ennek két unokatestvére: Fedorovna Róza és Fedorovna Emilia; úgyszintén a vjátkai kormányzóságban Varszonofjevics Péternél, a hol jelen volt a jegyese nőtestvére Jegorovna Pelagéja, és az unokahúga Rosztiszlavna Zsófia két mostoha nőtestvérével: Alexandrovna Zsófiával és Alexandrovna Maklatúrával.

Csicsikov viselkedése a legnagyobb visszatetszéssel találkozott az összes dámák részéről. Ezek egyike készakarva elhaladt mellette, hogy ezt a visszatetszést vele éreztesse, sőt a kis szökét is meglehetős fitymálva suhintotta meg tömött ruha-fodrával, a válla körül röpködő-pattogó szallaggal meg úgy manőverezett, hogy annak a vége a leánykának az arczát is érintette; ezzel egyidejűleg a Csicsikov háta mögött a hölgyek szájából az ibolya-illattal együtt eléggé metsző és mérges megjegyzések törtek elő. De ő vagy csakugyan nem hallotta azokat, vagy úgy tett, mintha nem hallaná, de ezt ugyan rosszúl cselekedte, mert a hölgyek véleményeit lenézni nem szabad; meg is bánta ő ezt, de csak később, tehát — persze — már későn.

A minden tekintetben jogos fölháborodás igen sok arczon mutatkozott. Bármily nagy volt is a társaságban a Csicsikov tekintélye, s habár ő milliomos volt is, meg az arczában is valami méltóság, sőt bizonyos Mars-szerű hadvezéri rátermettség mutatkozott, de vannak dolgok, a melyeket a dámák meg nem bocsátanak senkinek sem, még ha az illető olyan nagy úr is, — s akkor röviden szólva: jaj annak! Vannak esetek, a melyekben a nő, ha még oly gyönge is a jelleme a férfiúéhoz viszonyítva.

egyszeribe erősebb lesz nemcsak a férfinál, de a világon mindennél.

A Csicsikov részéről tapasztalt, szinte akaratlan elhanyagolás még bizonyos összetartásra is bírta a dámákat, a mely végveszélybe dönthette volna Csicsikovot azért, hogy leült arra a bizonyos székre. Véletlenül mondott száraz és közönséges szavaiban metsző czélzásokat kerestek. A baj tetézésére valami fiatal ember ott helyben szatirikus verset írt a tánczoló társaságról, a mi nélkül tudvalevőleg egy kormányzósági bál sem lehet el. Ezt a verset rögtön Csicsikovnak tulajdonították. Az ingerültség nőttön-nőtt s a dámák zugokba gyűlve a legnagyobb kellemetlenségeket beszélték róla, a szegény kis szóke pedig tökéletesen meg volt semmisülve, ítélete ki volt mondva és aláírva.

Ekközben pedig hősünkre roppant kellemetlenség várt az alatt, míg a kis szóke ásítozott s Csicsikov különféle történeteket beszélt el neki (még a görög philosophust, Diogenest is érintve). A hátsó szobák egyikében feltűnt Nozdrev. Az ebédlőnél került-e elő vagy a kis zöld vendég-látóból, a hol a szokottnál is élénkebb whist-játék folyt, s a maga jószántából jött-e ki, vagy kilökték: elég az hozzá, hogy vídáman, zajosan jelent meg, karonfogva az állami ügyészt, a kit valószínűleg már hosszabb idő óta vonszolt magával, mert a szegény állami ügyész jobbra-balra forgatta sűrű szemöldökeit, mintha eszköz után nézne, a melynek segélyével megszabadúlhatna e karonfogva végzett barátságos utazástól. Valóban: ez tűrhetetlen volt.

Nozdrev bátorságot szedvén magába két csésze teából, — a mely persze jól meg volt rumozva, — könyörtelenül hazudozott. Csicsikov, a mint őt távolról meglátta, még áldozatra is kész volt, arra tudniillik, hogy elhagyja irígylésreméltó helyét s a mennyire csak lehet, gyorsan távozzék; mert semmi jót nem remélt a jelentkező találkozástól. De legnagyobb bajára éppen akkor jött hozzá a kormányzó, rendkívül örvendezvén, hogy megtalálta Iványovics Pált s megállítván, arra kérte őt: legyen bíró közte és két dáma közt azon kérdésben, hogy tartós-e a mai szerelem, vagy sem?

ekközben pedig Nozdrev már meglátta őt s egyenesen neki tartott.

— Á! kherzoni földesúr! — kiáltott Nozdrev, közelebb jőve és oly szilajúl kaczagva, hogy csak úgy rengett friss, tavaszi rózsához hasonló, piros arcza. — Nos? mennyi holtat vásároltál? Nem is tudja, méltóságos uram, — harsogott a kormányzóhoz fordúlva, — hogy ő holt lelkekkel kereskedik! De bizony Isten! Hallod-e, Csicsikov, egész barátságosan mondom neked, mindenkinek hallatára, ő méltósága előtt, hogy én téged fölakasztatnálak; Isten ucscse fölakasztatnálak.

Csicsikov azt sem tudta: él-e, hal-e?

— Higye el, méltóságos uram, — folytatta Nozdrev, — hogy mikor ő azt mondta nekem: „Adj el nekem holt lelkeket", én majd megrepedtem nevettemben. Ide jövök ma, hát hallom, hogy három millió ára jobbágyságot vásárolt átköltöztetésre. Szép átköltöztetés! Hiszen velem holtakra alkudott. Hallod-e, Csicsikov, nagy bestia vagy te, bizony Isten, nagy bestia! Itt mondom ezt szemedbe, ő méltósága előtt . . . igaz-e, ügyész úr?

De az ügyész, meg Csicsikov, sőt a kormányzó is, annyira megzavarodtak, hogy nem tudtak mit szólni; azalatt pedig Nozdrev, nem törődve semmivel, félittasan folytatta:

— No már, pajtás, te, te . . . nem megyek el tőled addig, míg meg nem mondod, hogy minek vettél te holt lelkeket? Hallod-e, Csicsikov, azt mondom én neked, hogy szégyeld magad; hiszen magad is jól tudod, hogy neked jobb barátod nincs, mint én. No hát, itt van most ő méltósága is . . . igaz-e, ügyész úr? Nem is képzeli, méltóságos uram, mennyire ragaszkodunk mi ketten egymáshoz, más szóval, egyszerűen mondva: ha most azt mondaná ön, — a mint itt állok, azt mondaná nekem: — „Nozdrev, mondd meg őszintén, ki drágább neked: a szülő apád vagy Csicsikov?" — én arra azt felelném: „Csicsikov", — de bizony Isten! Megállj csak, szívem, hadd ragasztok rád egy *baiser*-t. Már csak engedje meg, méltóságod, hogy őt megcsókolhassam. No, Csicsikov, ne is ellenkezzél, engedd meg, hogy egy baisert nyomhassak a te hófehér arczodra.

Nozdrev olyan lökést kapott az ő baiserjével, hogy csaknem végigesett a földön. Erre mindenki otthagyta és senki sem hallgatott rá többé. Hanem a holt lelkek vásárlásáról mondott szavai mégis csak elhangzottak, még pedig egész harsányan és oly hangos kaczaj kíséretében, hogy még azok figyelmét is fölkeltették, a kik a terem legszélső szögletében álltak. Ez az ujság oly különösnek látszott, hogy mindenki elképedt és ostobán kérdő tekintettel bámult. Csicsikov észrevette, hogy a dámák közül többen epés, gúnyos nevetéssel néztek össze, s némelyek arczán oly kétértelmű kifejezés volt látható, a mely még jobban növelte zavarát. Hogy Nozdrev nagy hazug: azt mindenki tudta és senkit sem lepett meg, ha ilyen határozott képtelenségeket hallott tőle; de a halandó ember már úgy van alkotva, hogy azt szinte lehetetlen megérteni: bármily hitvány légyen is a hír, egyik halandó okvetetlenül közli azt a másikkal, már csak azért is, hogy így kiálthasson föl: „Nézd csak, milyen hazugságot találtak ki!“ A másik halandó pedig készségesen tartja oda a fülét, ámbár később azt mondja: „Ez tökéletes hazugság, nem is érdemes rá hallgatni.“ Azután pedig rögtön keres egy harmadik halandót, a kinek azt elbeszélje s a kivel együtt kiálthasson föl ilyen méltatlankodással: „Mily hitvány hazugság!“ Ez utóbbi pedig bejárja az egész várost s a halandók, a hányan csak vannak, kedvökre kibeszélik magukat, azután pedig bevallják, hogy az egész szót sem érdemel és kár rája szót vesztegetni.

Ez az eset, a mint látszott, nagyon lehangolta hősünket. Bármily haszontalan is az ostoba emberek beszéde, néha éppen elég arra, hogy megzavarja az okos embert. Csicsikov kezdte magát kényelmetlenül és kellemetlenül érezni, éppen úgy, mintha szépen kifényesített csizmával egyszerre valami sáros, büdös dágványba lépett volna; egyszóval rosszúl érezte magát, nagyon rosszúl. Megpróbálta, hogy kiverje az esetet a fejéből, igyekezett szórakozni, leült a whistezők közé, de minden próbája úgy ment, mint a görbe kerék: kétszer játszott ki idegen színt s egészen megfeledkezvén arról, hogy kétszer ugyanegy kártyával nem üthet, egészen

nekibódúlt, s erővel el akarta venni a más ütését. A törvényszéki elnök nem bírta megérteni, hogy Ivánovics Pál — a ki oly jól, sőt mondhatni: finoman játszik, — olyan vastag hibákat ejthetett s még az ő pikk-királyát is „behajtotta", a melyben pedig ő — a mint maga mondta — úgy bízott, mint az Istenben. Persze a postamester, az elnök, sőt a rendőrkapitány is sokat évődtek a mi hősünkkel, hogy talán bizony szerelmes, sőt hogy ők tudják is, hogy Ivánovics Pálnak a szíve mitől fáj, de még azt is, hogy ki nyilazta meg azt; de mindez nem derítette föl őt, bármennyire igyekezett is nevetni és tréfálkozni. A vacsoránál sem bírta magát összébb szedni, ámbár az asztalnál igen kedves vendégsereg ült, s Nozdrevet már rég kivezették, mert már magok a hölgyek is észrevették, hogy túlságosan botrányosan viselte magát: a füzértáncz alatt leült a földre és a tánczolók ruhái után kapkodott, a mi a hölgyek szerint már igazán hallatlan dolog volt. — A vacsora igen vídáman folyt le: a háromkarú gyertyatartók, virágbokréták, gyümölcs- és czukortartók s boros üvegek körül ülők arczain a legfesztelenebb vídámság és elégedettség mutatkozott. A katonatisztek, dámák, frakkos vendégek — mind csupa kedvesség volt, szinte a túlzásig. A férfiak fölugráltak és siettek elvenni a szolgáktól az étekfogásokat, hogy valami rendkívüli ügyességgel odatarthassák a dámáknak. Egy ezredes a szószos csészét a meztelen kardja végére téve, tartotta egy dáma elé. Az élemedett korú férfiak, a kik közt volt Csicsikov is, hangosan vitatkoztak, együtt falva be a szavakat a hal- vagy marha-sülttel, a melyet kegyetlenül megmustároztak, s olyan tárgyakról vitatkoztak, a melyek iránt máskor a mi hősünk is erősen érdeklődött; de most olyan volt, mint valamely messze útról jött, fáradt és törődött ember, a kinek sehogy sem fog az esze, s nem képes semmibe sem beletalálni magát. Meg sem várta a vacsora végét és sokkal korábban ment haza a szállására, mint máskor.

Ott, abban a kis szobában, a melyet már ismer az olvasó, a komót-szekrénynyel torlaszolt ajtajával s a szögletekből koronként kinézegető sváb-bogaraival,

csak oly nyugtalan gondolatok zaklatták őt, mint a milyen nyugtalanúl viselte magát az a karosszék, a melyen ült. Szivében kellemetlenséget, zavart érzett; valami nehéz üresség volt annak a fenekén. — Hogy az ördög vinne el mindnyájatokat, a kik a bálokat kitaláltátok! — mondogatta haragosan. — Ugyan mitől van olyan jókedvetek? A kormányzóságban rossz az aratás, nagy a drágaság, de nekik azért bál kell. Hogy' felöltöztek az asszonyok! Bizonyosan belekerült egynémelyiknek a ruhája ezer rúbelbe is. Hadd fizesse majd a paraszt, vagy még a magunkféle is. Hiszen azért fogadnak el a hivatalnokok megvesztegetéseket, azért adják el a lelküket, hogy a feleségeiknek egy-egy shawl-kendőt vagy egyéb haszontalanságot vehessenek, mert a guta tudja jobban, hogy minek nevezik mindazt a czifraságot! És miért? Azért, nehogy valamely repedtsarkú Szidorovna azt mondhassa, hogy a postamesternének volt a legkülönb ruhája. Ezért aztán csak úgy dobálják az ezer rúbeleket. És tele van a szájok egyre azt kiabálva: „Bál, bál! mulatság!" Az ám! hitványkodás; nem orosz szokás, nem orosz természet szerint való mulatozás, hanem az ördög tudja, hogy micsoda: felnőtt, nagykorú emberek feketébe öltözve, mint a manók, egyszerre csak kiugranak a középre s elkezdik össze-vissza ránczigálni a lábaikat. Némelyik még azt is megteszi, hogy mialatt a bolondját járja a párjával, s a lábait vitézkötés bogaihoz hasonló vonalakban rugdalja, mint valamely kecskebak, azalatt a szomszédjával a legkomolyabb dolgokról beszélget . . . Majmolás, csupa majmolás! Mert a franczia ember negyven éves korában is éppen olyan, mint volt tizenöt éves korában, hát rajta! legyünk mink is olyanok! Nem, ez már igazán . . . minden bál után úgy érzi magát az ember, mintha valami bűnt követett volna el s még visszaemlékezni sem akaródzik rá. Az ember feje olyan üres, mintha valamely nagyúrral beszélgetett volna; a nagyúr mindenről beszél, könnyedén mindent érint, mindent elmond, a mit könyvekből kapkodott ki, föltálal mindent tarkán, csínosan, de mindebből nem marad semmi sem az ember fejében; csak azután látja az ember, hogy ha valamely egyszerű kupeczczel beszél, a ki nem tud egye-

bet, mint a maga dolgát, de azt jól és alaposan tudja, hát még az is többet ér, mint a nagyurakkal folytatott csiricsáré. Hát ugyan mit lehetne kipréselni egy ilyen bálból? Hát ha egyszer valamely írónak eszébe jutna, hogy leírja azon jeleneteket a maguk valóságában? Hiszen a könyvben is csak oly érthetetlen volna az, mint természetben. Micsoda is az: erkölcsös vagy erkölcstelen összejövetel? az ördög tudja! Köp egyet rá az ember, aztán becsapja a könyvet."

Ily kedvezőtlen véleménynyel volt Csicsikov általában a bálok felől, de úgy látszik, hogy méltatlankodásának más, különös okai is voltak. Bosszankodása főképpen nem a bál ellen irányúlt, hanem az bántotta őt inkább, hogy oly rosszúl járt, hogy egyszeribe olyan furcsa színben tűnt föl a jelenvoltak előtt; hogy olyan különös, kétséges szerepet kellett ott játszania. Hiszen igaz, hogy okos ember szemével nézve a dolgot, látta ő, hogy mindez ostobaság; hogy bolond ember szava nem sokat jelent; kivált most, mikor a fődolog már rendbe van hozva úgy, hogy jobban sem kell. De az ember különös teremtés; éppen azoknak a kedvezőtlen véleményétől félt ő, a kiket semmire sem becsült, a kiket oly élesen elítélt magaviseletök és öltözködésök miatt. S ez annyival inkább bántotta, mert a dolgot jól felgondolva, belátta, hogy a kellemetlenség oka részben maga volt. De magamagára nem haragudott s ebben — természetesen — igaza volt. Mindnyájunknak megvan az a kis gyengénk, hogy magunk iránt egy cseppecskét engedékenyek vagyunk, s inkább valamely közeli emberünket keressük ki bűnbakúl, a kire bosszúságunkat zúdítjuk, például a szolgánkat, vagy valamely hivatalnokot, a kivel dolgunk akadt, a feleségünket, vagy végül a széket, a melyet úgy odadobunk az ajtóhoz, hogy összetörik a karja, háta: hadd tudja meg, hogy mi az a harag. Csicsikov is hamar talált ilyen közel álló embert, a kire rárakott mindent, a mit csak haragja szült. Ez a közelálló ember Nozdrev volt, s annyi bizonyos, hogy ezt annyira ellátta Csicsikov jobbról is, balról is szitkai fergetegével, mint a hogy' a ravasz falusi bírót, vagy bérkocsist szokta ellátni az utazó, tapasztalt szá-

zados vagy tábornok, a ki a szinte klasszikus káromkodásokhoz még sok újat és ismeretlent is mellékel, a melyeket ő maga talált ki. Sorra vevődött Nozdrevnek minden atyafisága s a családja fölmenő tagjai különösen sokat szenvedtek.

De a míg Csicsikov gondolataitól és álmatlanságtól gyötörtetve a karszékében ült s Nozdrevet és atyafiságát szemenszedett áldásokban részesítette, míg előtte a faggyú-gyertya pislogott, a melynek kanóczára már régen fekete sapka verődött össze, annyira, hogy minden pillanatban kialvással fenyegetődzött, míg a sötét, vak éjszaka bebámult az ablakán s már készült a közeledő reggeltől megszürkülni, a mennyiben már a kakasok is kukorékoltak valahol a távolban s a teljesen álomba merült városban talán valahol el is indult egy-egy durva köpenyeges, nem tudni, milyen rendű és rangú ember az oroszoktól annyira kitaposott úton, a kocsma felé: — a város másik végén olyan eset történt, a mely még kellemetlenebbé tehette a mi hősünknek úgyis eléggé kellemetlen helyzetét. A város távoli utczáin és sikátorain egy különös fogat csörgött-zörgött végig, a melyről nehéz lett volna megmondani, hogy a szekerek és kocsik melyik osztályához tartozik. Nem hasonlított sem tárántászhoz, sem hintóhoz, sem bricskához, de inkább valamely roppant nagyhasú, kerekekre nőtt görögdinnyéhez. A dinnye pofája, vagyis az ajtaja, a mely valamikor sárgára lehetett mázolva, igen rosszúl zárúlt, mert igen elhanyagolt állapotban voltak a sarkai és kilincse, s csak zsineggel voltak jól-rosszúl összekötözve. A dinnye belseje tömve volt zacskókhoz hasonló párnákkal, takarókkal, derekaljakkal, kenyeres-zsákkal, kalácsokkal, sütemények kel, pogácsákkal, pereczekkel. Sőt felül még tyúk-pástétom és sózott hús is kandikált ki. A kocsi hátulján inasforma ember állt háziposztóból készült kabátban, kissé őszbe csavarodó szakállal, egyszóval olyan alak, a kiről azt szokták mondani, hogy *jó figura*. A rozsdás tengelyvas és kapcsok nyi' orgása és csikorgása fölébresztette a város túlsó szélén szendergő éjjeli baktert, a ki felkapván az alabárdját, félálmában teli tüdejéből elrikkantotta magát, hogy: „Ki az?", de látván,

hogy senki, s csak a nagy nyikorgást hallván, megfogott a gallérján valami vadállatot s egy lámpáshoz menve, rögtön elkommantotta azt a körmén, ezek után pedig letévén az alabárdját, az ő lovag-rendi szabályai szerint újra elaludt. A dinnye elé fogott lovak minduntalan leestek térdeikre, mert nem voltak megvasalva, s ezenkívül — a mint látszott — a nyugodalmas városi kövezet is egészen ismeretlen volt előttök. A rozzant alkalmatosság, miután még néhány utczán keresztül ki- és befordúlt, végre bekanyarodott egy sikátorba s ott a kis Miklós-templom mellett megállt a prépost kapuja előtt. A dinnyéből egy krispines, fejkendős leányka mászott ki, s oly dörömbözést vitt véghez a kapun, hogy férfinak is becsületére vált volna; (a hátúlsó bakon ülő inast úgy kellett később a lábánál fogva leránczigálni, mert úgy aludt, mint a megmetszett.) A kutyák ugatni kezdtek s a kapu végre kinyílván, nehezen ugyan, de végre is elnyelte az otromba úti-alkalmatosságot. A dinnye farakásokkal, tyúkólakkal és egyéb szerszámokkal megrakott, szűk udvaron állt meg; ott kimászott belőle a gazdája: Korobocska földesasszony és kollégiumi titkárné.

Ez az öreg asszonyság Csicsikov elutazása után oly rendkívüli nyugtalanságot kezdett érezni a miatt, hogy hátha nagyon megcsalták, hogy nem aludván egymásután három éjjel, elhatározta, hogy, ámbár a lovai nincsenek megvasalva, beutazik a városba s ott egész bizonyosan megtudakolja: hogy' kelnek a holt lelkek s nem csalták-e meg őt? mert az is meglehet, hogy ő — a mitől Isten őrizzen — talán fél- vagy harmadrész-áron adta el a magáét. Hogy ennek milyen következményei lettek, azt megtudhatja az olvasó azon párbeszédből, a mely két dáma közt folyt le. Ez a párbeszéd . . . no, de jobb lesz, ha ezt a párbeszédet külön fejezetben adjuk elő.

KILENCZEDIK FEJEZET

Reggel, jóval korábban, mint mikor N. városban látogatásokat szoktak tenni, egy narancssárga, kékoszlopos és magas földszintes házból egy dáma röppent ki

elegáns, koczkás köpenyegben, kíséretében inassal, a ki százgallérú köpenyeget, simára vasalt, aranyzsinóros kalapot viselt. A dáma rögtön, szokatlan sietéssel röpült fel a bejárat előtt álló hintó lebocsátott hágóján. Az inas becsapta a kocsiajtót, felfordította a hágcsót, s a hátúlsó bakra fölkapaszkodva, rákiáltott a kocsisra: „Hajts!"

A dáma egy frissiben hallott ujdonságot vitt magával s égett a kívánságtól, hogy azt mentől előbb továbbadja. Minden perczben kinézett a kocsi ablakán s nagy bosszúságára mindig azt látta, hogy még messze van útjának czéljától. Úgy tetszett neki, mintha minden ház hosszabb volna a szokottnál; a fehér kis szegényekháza apró ablakaival tűrhetetlenül hosszúnak látszott neki, annyira, hogy utoljára sem bírta magát türtöztetni és felkiáltott: — Átkozott épület! hisz' ez sohasem ér véget! — A kocsis meg már kétszer kapott intést: — Gyorsabban, Andris, gyorsabban! Ma kiállhatatlanúl lassan hajtasz! — Végre megérkezett. A kocsi megállt egy emeletes, szürkeszínű, ugyancsak fából épült ház előtt, a melynek ablakai fölött csínos domború képek voltak, közvetetlenül az ablak alatt magas rács és karcsu oszlopocskák, a rácson belül vékonyka fák, egészen fehér színt mutatva az utcza porától, a melyet sohasem tisztogattak le róluk. Az ablakokban cserepes virágok látszottak, azután egy papagály a kalitkájában himbálódzva s csőrével egy rézkarikába fogódzva, végül két kis kutya, a napon sütkérezve és aludva. Ebben a házban a kocsin érkezett hölgy legbensőbb barátnője lakott.

A szerző nagyon meg van akadva: hogy' nevezze meg a két hölgyet a nélkül, hogy megharagudjanak rá, mint megharagudtak régen is. Kigondolt nevet adni nekik — veszedelmes. Bármilyen nevet találjunk is ki, valahol, a nagy ország valamely zugában végre is akad valaki, a ki a költött nevet viseli s bizonyosan halálosan megharagszik, azt mondván, hogy a szerző külön odautazott azzal a czéllal, hogy megtudjon róla mindent: kis miféle ő, milyen zekét hord, milyen Ivanovna Agraféna udvarol és mi a kedves étele. Ha csak a rangjok szerint nevezzük meg őket: az még veszedelmesebb. Mostanában nálunk valamennyi hivatalos és rangbéli

ember annyira ingerült, hogy mindent, a mit nyomtatásban olvas; egyszeribe személyes czélzásnak tekint; úgy látszik: ez már benne van a levegőben. Elég annyit mondani valamely városról, hogy egy ostoba ember lakik benne: mindjárt megvan a személyeskedés; rögtön előugrik valamely tisztes külsejű úr és kiabálni kezd: — Én is ember vagyok, tehát én is ostoba vagyok? — Egy szóval, rögtön eltalálja, miről van szó. Ugyanazért ilyen kellemetlenségek elkerülése czéljából azt a dámát, a kihez vendég érkezett, úgy fogjuk megnevezni, mint a hogy őt N. városban egyhangúan hívják: *minden tekintetben kellemes hölgy.* Ehhez az elnevezéshez ő törvényes úton jutott, mert igazán semmit sem sajnált, hogy a legnagyobb mértékben kellemesnek bizonyúljon, habár, persze, a kellemeskedésein mindig átütött az aszszonyi természet általános tulajdonsága és kellemes szavaiban gyakran éles gombostű-szúrásokat osztogatott. Attól a haragtól meg Isten őrizzen, a mely a szívében felforrt olyan dáma ellen, a ki valamiképpen vagy valamiben elsőbb akart volna lenni, mint ő. Mindezen tulajdonságait azonban a kormányzósági városokban föltalálható lehető legfinomabb udvariasság alá rejtette. Minden mozdúlata csupa ízlés volt, még a verseket is szerette, sőt néha még a fejét is ábrándosan tudta tartani s mindenki egyetértett abban, hogy ő valóban minden tekintetben kellemes dáma. A másik, vagyis a vendégül érkezett dámát, miután annak nem volt ilyen sokoldalúsága egyszerűen csak *kellemes dámának* fogjuk nevezni.

A vendég érkezése fölébresztette a napon alvó kis kutyákat: a hosszúszőrű Adélt, a ki rendesen a maga szőrével takaródzott és a vékonylábú Potpourrit. Mind a kettő pereczbe kanyarított farkkal és csaholva jelent meg a pitvarban, hol a vendég letette köpönyegét s divatos szabású ruhában maradt, nyakán hosszú boával, jázmin-illatot terjesztve megjelenésével a szobában. Mihelyt a minden tekintetben kellemes hölgy az egyszerűen kellemesnek megérkezéséről értesült, azonnal kiszaladt elibe a pitvarba. A dámák kezet fogtak, összecsókolództak, fölkiáltottak, mint az intézetbeli leány-barátok mindjárt az intézetből való kikerülésök után, mikor még a ma-

máik nem értek rá fölvilágosítani őket, hogy az egyiknek a papája szegényebb és rangban is lejebb álló, mint a másiké. A csókok olyan hangosan czuppogtak, hogy a kis kutyák megugatták, a miért néhány zsebkendő-csapást kaptak; azután a két dáma bevonúlt a vendéglátó szobába, a mely, természetesen, kék volt, pamlaggal, tojásdad asztallal, sőt bársonynyal bevont ablak-ellenzőkkel is; nyomukban bevonúlt, még mindig morogva, a nagyszörű Adél is s a magas, vékonylábú Potpourri.

— Ide, ide, ebbe a zugocskába, — szólt a háziasszony, a pamlag szögletébe ültetve vendégét; — így ni! Itt van ez a párnácska is.

S ezt mondva, egy kis párnácskát gyömöszölt a vendég háta mögé. A párnára olyan ábrázatú lovag volt pamuttal hímezve, a minőt általában hímezni szoktak: az orra olyan, mint egy létra, az ajka pedig mint egy négyzet.

— Ah, beh örülök, hogy olyan kegyes volt... Csak hallgatok, hallgatok: hiszen — mondok — valaki kocsin érkezett; de gondolom magamban: ki lehet az ilyen korán? Párásá azt mondja, „a vicze-kormányzóné", én meg azt mondom: „No köszönöm szépen! megint itt van az a félkegyelmű, hogy halálra untasson", s már éppen ki akartam üzenni, hogy nem vagyok itthon.

A vendég már rá akart térni a dologra s elmondani az ujságját, de a minden tekintetben kellemes hölgynek egy fölkiáltása más irányt adott a beszélgetésnek:

— Jaj, milyen kedves szín! — kiáltott föl, t. i. a minden tekintetben kellemes hölgy, az egyszerűen kellemes ruhájára tekintve.

— Igen: nagyon kedves. Hanem Fedorovna Prászkovja azt mondja, hogy jobb volna, ha a koczkák kisebbek s a babok nem fehérszínűek lennének, hanem kékek. A nőtestvéremnek is küldtem egy ruhára valót; de az már igazán oly bájos, hogy ki sem lehet mondani. Képzelje csak, kérem: a lehető legvékonyabb csíkok, a minőt csak képzelni lehet, a földje kék, a csíkokon pedig fölváltva pontocskák és virágocskák, pontocskák és virágocskák . . . Egyszóval: páratlan szépségű. Határozot-

tan el lehet mondani, hogy olyan szép még nem is volt a világon.

— De, édesem, az nagyon is tarka.

— Jaj, dehogy tarka.

— De tarka.

Meg kell jegyeznünk, hogy a minden tekintetben kellemes hölgy némiképpen materialista volt, nagyon szeretett ellent mondani, kételkedni és sok mindent tagadott az életben.

Az egyszerűen kellemes hölgy kijelentette újra, hogy biz' az egyáltalán nem tarka, aztán hozzátette:

— Gratulálok: a zsinórok kimentek a divatból.

— Hogy-hogy?

— Úgy, hogy helyettök rojtokat viselnek.

— Ah, a rojt nem szép.

— Pedig most csak rojtot és rojtot hordanak: a köpenyegen is rojt, a ruhaujjon is rojt, a vállon is rojt, a ruha-aljon is rojt, mindenütt rojt.

— No, az már nem lehet szép, Ivanovna Zsófia, ha mindenütt rojtot alkalmaznak.

— Ellenkezőleg, Grigorjevna Anna, nagyon is kedves: kettős szegéssel, széles hasítékkal, fölül pedig . . . De még jobban elcsodálkozik, ha megtudja, hogy . . . Képzelje csak: a derekat most még hosszabbra szabják, elől fodrosan s az első részen a halcsontok rendkívül hosszan leérnek; a szoknya egészen duzzadt formába szedődik, mint volt a krinolin korában, sőt hátul még egy kis vattát is raknak be, hogy szép kerekséget mutathasson, s ezt úgy hívják, hogy: *belle femme.*

— No, az már egyszerűen hallatlan, — mondá a minden tekintetben kellemes dáma, méltóságos mozdulattal kapva föl a fejét.

— Tökéletesen igaza van: hallatlan, — felelt az egyszerűen kellemes hölgy.

— Már én nem bánom, akárki akármit mond is, én ugyan nem fogom ezt a divatot fölvenni.

— Én magam is . . . Igazán, ha fölgondolja az ember, hogy mire nem vetemedik néha a divat . . . az már igazán hallatlan. Tisztán csak tréfa kedvéért kérettem el

a húgomtól a szabás-mintát; Malánya már hozzá is fogott a varrásához.

— Hát kegyednek már szabás-mintája is van hozzá? — kiáltott föl a minden tekintetben kellemes hölgy, nem minden benső izgatottság nélkül.

— Van; a húgom hozta.

— Édes lelkecském, minden szentekre kérem: adja ide nekem is.

— Ah, már odaígértem Fedorovna Prászkovjának. Talán majd ha attól visszakapom.

— Ugyan ki fog Fedorovna Prászkovja után hátúl ballagni? Nagyon különös volna a kegyed részéről, ha a jó barátnéját megkerűlve, idegennek adná az elsőséget.

— Hiszen ő unoka-néném!

— Ugyan miféle nénje: a férje részéről! Nem, Ivánovna Zsófia, hallani sem akarok róla; ez azt jelentené, hogy kegyed meg akar engemet sérteni . . . Látom, hogy már nem szeret engem, látom, hogy meg akar szakítani velem minden ismeretséget.

Szegény Ivánovna Zsófia nagyon meg volt akadva. Maga is érezte: mily erős kereszt-tűzbe került. „Nesze neked: mért dicsekedtél!“ Szerette volna ezért a saját nyelvét tűvel megszurkálni.

— Nos, hát a mi Don Juánunk mit csinál? — kérdezte ekközben a minden tekintetben kellemes hölgy.

— Ah Istenem! Én meg itt ülök kegyed előtt hiában! Ez már csakugyan nagyszerű! Tudja-e, Grigorjevna Anna, hogy mi hozott engem ide?

Itt a vendég lélekzetvétele meggyorsúlt, szavai, mint a vércsék, készek voltak egymást kergetni s csak olyan embertelenség állíthatta meg őt, mint a minőt az őszinte barátné tanúsított.

— Dicsérheti, magasztalhatja nekem, — szólt az, a szokottnál nagyobb élénkségel, — én nyíltan kimondom, a szemébe is megmondom neki, hogy haszontalan ember, haszontalan, haszontalan, haszontalan . . .

— De hallgassa meg hát, a mit mondani akarok!

— Elhíresztelték, hogy ilyen meg olyan derék ember, pedig egyáltalában nem az; az orra is . . . a lehető legkellemetlenebb orr.

— Engedje meg, édes lelkem, Grigorjevna Anna, engedje meg már, hogy szóhoz jussak. Hiszen az, a mit én el akarok mondani, egy história, *ce qu' on appelle une histoire!* — mondta a vendég, csaknem kétségbeesetten és tökéletesen könyörgő hangon.

Nem árt megjegyezni, hogy a két dáma beszélgetésében igen sok volt az idegen szó, sőt több hosszú franczia szólás is. De bármennyire elismerje is a szerző azt a nagy hasznot, melyet a franczia nyelv Oroszországnak hajt, bármily elismeréssel viseltetik is a mi felsőbb köreink iránt, a melyek a nap minden órájában francziául beszélnek, — természetesen: csupa hazafiasságból, — mindazáltal nem mer semmiféle idegen szókat behozni ebbe a poémába. E szerint hát folytassuk oroszúl.

— Micsoda história?

— Ah édesem, Grigorjevna Anna! Ha el tudná képzelni azt a helyzetet, a melyben én voltam! Képzelje: hozzám jön ma a prépostné, a Kirill atya felesége s mit gondol kegyed? hogy ki- és miféle az a mi kedves jövevényünk? mi?

— Hogyan? hát talán a prépostnénak is udvarolt?

— Ah, Grigorjevna Anna, ha csak udvarolna! Hallja csak, hogy mit beszélt a prépostné. Megérkezett hozzá — azt mondja — Korobocska földesasszonyság egész réműlten, halálsápadtan és elkezdett beszélni, de miket beszélni! hallgassa csak: valóságos regény; egyszerre csak egy vak éjszakán, mikor már az egész ház aludt, a kaput döngetni kezdik, de oly rettenetesen, hogy el sem lehet képzelni; aztán kiabálnak hozzá: „Nyissátok ki, nyissátok ki, mert ha nem, betörjük a kaput". Mit szól hozzá? Hát micsoda Don Juan az ilyen?

— Ki az a Korobocska? talán valami fiatal özvegy?

— Dehogy! öregasszony.

— Ah, ah! Tehát öregasszony után vetette magát? No, tisztelem akkor a mi dámáink izlését! Ugyancsak megválasztották, hogy kibe szeressenek bele.

— De kérem, Grigorjevna Anna, egyáltalában nem arról van szó, a mit kegyed gondol. Hanem képzelje csak el, hogy megjelenik tetőtől talpig fegyverben, mint valami Rinaldo Rinaldini és így szól: „Adja el nekem —

azt mondja — a holt lelkeit". „Nem adhatom el, mert meghaltak". — „Nem — azt mondja — nem haltak meg azok; az már az én dolgom, hogy meghaltak-e vagy sem — azt mondja és azt kiáltja: nem holtak azok! Egyszóval roppant botrányt csinált: összefutott az egész falu, a gyerekek rínak, mindenki óbégat, egyik ember nem érti a másikat, röviden: *horreur, horreur, horreur!* Nem is képzeli, Grigorjevna Anna, mennire felizgatott engem ez a dolog, mikor meghallottam. „Galambocskám, nagyasszonyom — szólt hozzám az én Máskám, — nézze meg csak magát a tükörben: milyen sápadt". — „Kisebb gondom is nagyobb nekem most a tükörnél — mondok, — Grigorjevna Annához kell mennem, hogy elmondjak neki mindent". S rögtön parancsot adok, hogy fogjanak be; Andris kocsis azt kérdezi tőlem, hogy hova hajtson s én nem tudok neki felelni, csak nézek a szemébe, mint a bolond; azt hiszem: azt gondolta felőlem, hogy megtébolyodtam. Ah, Grigorjevna Anna! el sem képzelheti, milyen izgatott voltam.

— Ez mégis különös, — szólt a minden tekintetben kellemes dáma; — vajon mit akarnak jelenteni azok a holt lelkek? Megvallom, hogy én nem értem. Most már másodszor hallok azokról a holt lelkekről; s a férjem még azt mondja, hogy Nozdrev hazudik; de valaminek mégis csak kell benne lenni.

— Elképzelheti a helyzetemet, Grigorjevna Anna, mikor én ezt meghallottam. „Most pedig — azt mondja Korobocska — nem tudom — azt mondja — hogy mit csináljak. Aláíratott velem — azt mondja — valami hamis íratot s ledobott az asztalra tizenöt rúbelt; én — azt mondja — tapasztalatlan, támasz nélkül való özvegyasszony vagyok, semmihez sem értek . . ." No hát ez aztán szép eset. De még csak halvány fogalma sincs kegyednek arról, hogy mennyire fölizgatott engem ez a dolog.

— No már akárki akármit mond: itt nem holt lelkekről van szó; ez alatt valami más rejlik.

— Én is azt mondom, — válaszolt az egyszerűen kellemes dáma bizonyos meglepetéssel s azonnal erős vágyat érzett megtudni azt, hogy mi lehet az, a mi ez

alatt rejlik? Meg is kérdezte lassan tagozott szavakkal:
— No, és mit gondol: mi rejlik alatta?
— Hát kegyed mit gondol?
— Hogy én mit gondolok? Én, az igazat megvallva, azt sem tudom már, hogy mit gondoljak.
— Mégis csak szeretném tudni, hogy mi a kegyed felfogása erre nézvést.
De az egyszerűen kellemes hölgy nem tudott mit mondani. Csak hüledezett, hanem hogy valami határozott véleményt mondjon, arra nem volt képes; erre neki sokkal inkább, mint akárki másnak, gyöngéd baráti tanácsra volt szüksége.
— No hát hallja csak, hogy mik azok a holt lelkek, — mondta a minden tekintetben kellemes dáma, mialatt a vendég csupa figyelemmé vált: a fülecskéi maguktól megnyúltak, ő maga följebb emelkedett annyira, hogy nem is ült és nem is támaszkodott a pamlagra s bár kissé testesecske volt, egyszeribe megvékonyúlt, hasonlítani kezdett a könnyű pehelyhez, a mely röpködve száll tova a szellő fúvásától.
Így változik át a vadászkutyákat kedvelő orosz úr, midőn az erdőbe érve lesi, hogy no most mindjárt kiugrik a fölzaklatott nyúl, így változik át lovával és fölemelt ostorával együtt megdermedt figyelemmé, lőporrá, a mely most mindjárt tüzet kap. Szemei egészen bevájódnak a levegőbe s íme: ő már eléri a vadat, már hatalmába keríti azt, bár mennyire ellene támadjon is az egész hó-viharos puszta, telefújva hósziporkákkal, száját, bajuszát, szemét, szemöldökét és hódprémes sapkáját.
— A holt lelkek . . . kezdte a minden tekintetben kellemes dáma.
— Nos, nos? — türelmetlenkedett a vendég.
— A holt lelkek . . .
— Jaj, beszéljen már, az Istenre kérem, beszéljen.
— A holt lelkek dolga csak ürügy, a mely alatt egészen más valami rejlik, még pedig az, hogy Csicsikov meg akarja szöktetni a kormányzó leányát.
Ez a fölfedezés igazán váratlan volt és minden tekintetben rendkivüli. Az egyszerűen kellemes dáma ezt

hallva, majd sóbálványá vált, halálsápadt lett és komolyan erőt vett rajta az ideges fölindúltság.

— Jaj, Istenem! — kiáltott föl, összecsapva a kezét, — ezt már igazán nem hittem volna.

— Én pedig, az igazat megvallva, mindjárt sejtettem, hogy miről van szó, mihelyt kegyed megszólalt, — felelt a minden tekintetben kellemes hölgy.

— Hát micsoda nevelés ezek után az az intézetbeli, Grigorjevna Anna? Szép ártatlanságok kerülnek ki onnan.

— Micsoda ártatlanság? A fülem hallatára olyanokat beszélt, hogy azt én — megvallom — ismételni sem merem.

— Tudja, Grigorjevna Anna, fáj az ember szíve, ha látja: mennyire jutott már az erkölcsiség.

— A férfiak meg bele vannak bolondulva. Én meg, őszintén megvallva, nem találok rajta semmit.

— Rettenetesen affektál.

— Óh, édes lelkem, Grigorjevna Annám, olyan, mint a kőszobor: semmi kifejezés az arczában.

— Ah, mennyire affektál! De mennyire! Istenem, mennyire affektál! Ki tanította rá, nem tudom, de én még nem láttam nőt, a ki annyira affektált volna!

— Lelkem, hiszen olyan, mint a kőszobor és sápadt, mint a halál.

— Jaj, ne is mondja, Ivánovna Zsófia, hiszen Istentelenül festi magát.

— Hova gondol, Grigorjevna Anna, hiszen olyan, mint a kréta, valóságos kréta.

— De édesem: én mellette ültem; ujj-vastagságnyi pirosító van rajta s úgy válik és húll le róla, mint a vakolat. Az anyja tanította rá, a ki ugyancsak kaczér teremtés, de a leánya még fölül fogja múlni az anyját.

— No kérem, még ha olyan erős esküt tesz is rá, én azt mondom, vesszenek el rögtön a gyermekeim, a férjem és minden vagyonom, hogy ha egy csepp, de csak egy parányi pirosító is van rajta.

— Ugyan mit beszél, Ivánovna Zsófia! — kiáltott föl a minden tekintetben kellemes dáma, összecsapva a kezeit.

— Jaj beh furcsa kegyed, Grigorjevna Anna. Bá-

múlom kegyedet, — mondta az egyszerűen kellemes dáma, szintén összecsapva a kezét.

Nem tűnik az föl furcsának az olvasó előtt, hogy a két hölgy egészen különböző véleményen volt az iránt, a mit csaknem egy és ugyanazon időben láttak? Valóban sok olyan dolog van a világon, a minek már az a sajátsága, hogy az, ha egy valamely dáma ránéz, hát fehérnek látszik, ha pedig valamely másik néz rá, hát olyan pirosnak, mint a vörös áfonya.

— No hát, még egy bizonyíték arra nézve, hogy a kisasszony sápadt és fehér, — folytatta az egyszerűen kellemes dáma, — mintha most történnék, úgy emlékszem rá, hogy ülök Manilov mellett és azt mondom neki: „Nézze csak, milyen sápadt a házikisasszony!“ Igazán, csak olyan fajankónak is tetszik az a leányka, mint a milyenek a mi férfiaink. A mi Don Juanunk meg... Jaj, beh ki nem állhattam! El se tudja képzelni, Grigorjevna Anna, mennyire ki nem állhattam.

— Igen, de akadtak hölgyek, a kik nem maradtak közönyösek iránta.

— Talán én, Grigorjevna Anna? No, már ezt ne mondja, kérem!

— Hiszen nem is kegyedről beszélek; mintha bizony kegyeden kívül senki sem lett volna ott.

— Nem, nem, Grigorjevna Anna! Engedje megjegyeznem, hogy én nagyon jól ismerem magamat; legföljebb más dámákról mondhatja azt, olyanokról, a kik a hozzáférhetetlenek szerepét játszszák.

— Már megbocsásson, Ivánovna Zsófia! Engedje tudtára adnom, hogy én velem efféle botrány soha sem történt. Más valakivel talán, de én velem — már megengedjen . . .

— Hát miért veszi magára? Hiszen más dámák is voltak ott, még olyanok is, a kik dulakodva foglalták el az ajtó melletti székeket, hogy közelebb lehessenek hozzá.

No, az egyszerűen kellemes hölgy eme szavai után elkerülhetetlennek látszott a vihar kitörése; de nagy meglepetésünkre mind a két dáma egyszerre elcsendesedett és egyáltalában semmi sem tört ki. A minden tekintetben kellemes hölgynek eszébe jutott, hogy a legújabb divatú

ruha szabás-mintája még nincs a kezei között, az egyszerűen kellemes hölgy pedig arra gondolt, hogy nem tudta még meg az ő őszinte barátnéja fölfedezésének részleteit, ugyanazért a béke hirtelen helyre állt. Egyébaránt nem is lehet mondani a két dáma egyikéről sem, hogy kellemetlenkedő természetűek lettek volna, általában nem is volt bennük semmi gonoszság, csak úgy, szóra szót adva, önmagától keletkezett bennök némi vágy az iránt, hogy meg-megcsípjék egymást, némi kis élvezetet érezvén abban, hogy adott alkalommal így szólhassanak magukban: „Nesze neked!" A szíveknek különféle vágyai vannak, úgy a nőknél, mint a férfiaknál.

— Csak azt nem bírom én fölfogni, — mondotta az egyszerűen kellemes dáma: hogy' szánhatta rá magát Csicsikov, mint jövevény ember, olyan merész lépésre. Lehetetlen, hogy a dologban bűnrészesek ne legyenek.

— Hát kegyed azt hitte, hogy nincsenek?

— De ki lehet az, a ki segédkezik neki?

— Hát akár Nozdrev.

— Hogy Nozdrev?

— Miért ne? egészen neki való dolog. Hiszen tudja tán, hogy Nozdrev el akarta adni, vagy jobban mondva: el akarta kártyázni a tulajdon édes apját.

— Óh Istenem, milyen érdekes híreket hallok én kegyedtől! Eszem ágába sem jutott volna, hogy még Nozdrev is bele van a históriába keverve.

— Én ilyesmit mindig föltételeztem róla.

— Ha fölgondolja az ember: mi minden történik a világon. No hát lehetett-e azt képzelni akkor, mikor Csicsikov a városunkba megérkezett, hogy ilyen különös vállalkozásra adja magát? Jaj, Grigorjevna Anna, ha tudná: mily izgatott vagyok. Ha nem bírnám a kegyed rokonszenvét és barátságát, bizony, örvény szélén képzelném magamat . . . Azt mondja az én Máská'n, látván, hogy én olyan sápadt vagyok, mint a fal: „Nagyasszonyom — azt mondja — olyan fehér, mint a fal". „Máska — feleltem én — azzal én most nem gondolok". Hát ez lett a dolog vége! És még Nozdrev is! no, szép eset, annyi igaz!

Az egyszerűen kellemes hölgy még nagyon szerette

volna a leányszöktetés részleteit is hallani, tudniillik, hogy hány órakor fog az végbe menni, stb., de ezzel már sokat is akart. A minden tekintetben kellemes dáma egyenesen kijelentette, hogy semmit sem tud. Hazudni nem tudott — csak föltételezett egyet-mást, — a mi egészen más dolog, — de azt is csak olyankor, mikor a föltételezés benső meggyőződésén alapúlt; ha pedig meg volt a benső meggyőződése, akkor ugyancsak megállta a helyét és hiába próbálkozott volna vele disputálni bármely ügyvéd, ha még oly tehetsége lett volna is mások meggyőződésének a megváltoztatására, — majd meglátta volna ő vele szemben, hogy mi az a benső meggyőződés! Hogy a két dáma végre teljesen meggyőződött a felől, hogy a mit előbb csak föltételeztek, az tiszta valóság: — ebben nincs semmi különös. Mink, tudományos emberek is — a mint magunkat nevezni szoktuk — csaknem egészen úgy cselekszünk, s bizonyítékokúl a mi tudományos eszmélkedéseinket használjuk. A tudós eleinte úgy jár el, mint valamely nem közönséges csaló: szerényen, mérsékelten, a legbékésebb kérdéssel kezdi: „Vajon valamely vidék nem ettől meg attól a tótól vette-e a nevét?" vagy: „Vajon ez az okmány nem valamely későbbi korba való-e?" Idézi mindjárt egyik és másik régi írót s mihelyt valami kis czélzást lát, vagy ha csak úgy rémlik is neki, hogy czélzás van a szövegben, rögtön vakmerő lesz, fölbuzdúl, komázva beszél a régi szerzőkkel, kérdéseket tesz nekik és maga felel meg azok helyett, egészen megfeledkezve arról, hogy félénk találgatással kezdte; most már azt hiszi, hogy mindent lát, hogy a dolog világos s okoskodását ilyen szavakkal végzi: „Íme tehát így meg így volt a dolog, íme: ezt meg azt a népet kell itt érteni! Íme: ilyen néző pontból kell ezt a tárgyat vizsgálni". Erre már csak a katedráról kell a dolgot nyilvánosságra hozni — s a legfrissebb fölfedezésű igazság elindúl az ő világra szóló körútjára és követőket, híveket gyűjt magának.

Míg a két dáma ily sikeresen és szellemesen megoldotta a szövevényes kérdést, a vendéglátóban megjelent az állami ügyész az ő örökösen mozdúlatlan arczával, sűrű szemöldökével és kancsal szemével. A dámák

egymás szavába vágva, siettek neki elmondani a történteket, a holt lelkek vásárlását, a kormányzó leányának megszöktetésére való tervet, s annyira kihozták a sodrából, hogy bármily sokáig állt is egy helyben, bármint pislogott is a balszemével, bármint veregette le szakállaról a zsebkendőjével a tubákot, nem bírt egy szót sem megérteni. Úgy is hagyták magára a hölgyek s indúltak rögtön neki a városnak, egyik erre, a másik arra, hogy mindenkit föllármázzanak. Ezt a föladatot valamivel több, mint félóra alatt sikerült is nekik végrehajtani. A város föl volt kavarva; minden forrt, bár senki sem tudta, miről van szó. A dámáknak sikerült az embereket úgy elvakítani, hogy egy ideig mindnyájan, — de főképpen a hivatalnokok — egészen meg voltak bódorodva. Eleinte éppen olyasmit éreztek, mint az álmos iskolásfiú, a kinek korábban fölébredt társai „huszárt", vagyis tubákkal behintett papirdarabot dugnak az orrába. Ez, a mint ébredése közben az alvó teljes szuszogásával magába szippantja a tobák-port, fölébred, fölugrik, széjjel néz, mint a bolond, kimereszti a szemét s nem bírja megérteni: hol van, mi történt vele, csak azután veszi észre a naptól megvilágított falakat, a szoba szögleteiben megbújt pajtások kaczagását s az ablakon benéző, fölkelő reggelt, a mely ezer meg ezer madár-hangtól zajos, a nádas közt csillogó patakot, a melyet már egészen elleptek a fürdő, meztelen gyerekek — s csak ezek meglátása után érzi végre, hogy „huszár" van az orrában. Tökéletesen ilyen volt a város lakóinak és hivatalnokainak a helyzete. Mindenki megállt, mint a birka, kimeresztve a szemét. A holt lelkek, a kormányzó leánya és Csicsikov rendkívül furcsán kavarogtak a fejeikben, csak később, az első megbódorodás elmúltával kezdték azokat némiképpen egyenkint megkülönböztetni, követeltek bővebb fölvilágosítást és haragudtak, látván, hogy a dolog semmiképpen sem akar világosabb formát ölteni. „Micsoda mese az a holt lelkekről? Nincs semmi értelme a holt lelkeknek, hát hogy' venne valaki holt lelkeket? hol van olyan bolond? ki adna azokért pénzt? mi hasznát veheti valaki a holt lelkeknek? aztán hogy' kerül ebbe a kormányzó leánya? Vagy ha Csicsikov el akarta szöktetni a kormányzó leá-

nyát: minek vásárolt ehhez holt lelkeket? Ha meg holt lelkeket vásárolt, akkor minek a kormányzó leányát megszöktetni? Talán ajándékúl akarta adni neki a holt lelkeket? Milyen ostoba mende-monda mindez! Micsoda eljárás az, hogy alig fordúl meg az ember, máris olyan históriát találnak ki, a melynek semmi értelme sincs . . . De ha megvan a mende-monda, csak kell valami okának lenni? Micsoda oka lehet a holt lelkek vásárlásának? Semmi oka. Az egész nem egyéb szószátyárkodásnál, ostobaságnál, agyrémnél, hogy az ördög vinné el mind!"

Egyszóval szóltak-szapúltak, az egész város a holt lelkekről, a kormányzó leányáról és Csicsikovról beszélt és fenekestűl felfordúlt minden. Mintha vihar forgatta volna föl az addig békés szendergő várost. Kimásztak odúikból mindazok a rég elfelejtett alakok, a kik már néhány év óta hálókabátban kuczorogtak otthon, ráhárítva ez elbúvásuk okát vagy a csizmadiára, mintha az szűk csizmát varrt volna nekik, vagy a szabóra, vagy a részeges kocsisra; mindazok, a kik már rég megszakítottak minden ismeretséget, s a kik — a mint mondani szokás — már csak a Henyei és Szundikáló földesurakkal tartották fönn az ismeretséget, (ezek pedig jeles nevek, a melyek az Oroszországban nagyon használatos *henyélni* és *szundikálni* igékből származnak épp úgy, mint ez a mondás: *„ugyan látogassuk meg Szendergőéket és Hortyogóékat"*, a mely mondással jeleznek minden mélységes alvást oldalt, hanyatt és minden egyéb helyzetben, szuszogással, orr-sípolással és egyéb muzsikával); mindazok, a kiket nem lehetett kicsalni a házaikból a legdrágább hallevessel, a legízesebb pisztránggal, szájban szinte elolvadó legfínomabb pástétomokkal sem; — röviden: kisült, hogy a város élénk is, nagy is, a lakossága is sűrű, mint a hogy' annak lenni kell. Előkerült bizonyos Pafnútyevics Szyszoj és Karlovics Makdonald, a kikről soha senki nem is hallott; a vendéglátó termekben megjelent egy rendkívül nyurga, ellőtt kezű invalidus, olyan magas termettel, a minőt soha senki nem látott; az utczákon ismeretlen födeles kocsik, soha nem látott fogatok, hintók, bricskák jelentek meg — és előállt az a helyzet, a melynél azt kiáltják: „Gyere ki Kati,

torr a szurok!“ Más időben, más körülmények közt az ilyen hírek tán figyelmet sem keltettek volna; de N. városa már réges-régen semmi hírt sem kapott. Nem volt már három hónap óta még olyasmi sem a városban, a mit a székhelyeken úgy neveznek, hogy *commerage* s a mi tudvalevőleg éppen az a városra nézve, mint annak idején az élelmiszerek beszállítása.

A folyó beszélgetésekben hirtelen két, egymással homlokegyenest ellenkező vélemény képződött s hirtelen két egymással szemben álló párt keletkezett: a férfiak és nők pártja. A férfiak pártja, — ez volt a lehető legtökéletlenebb, — figyelmét főképpen a holt lelkekre irányozta. A nők pártja kizárólag csak a kormányzó leányának a megszöktetése dolgával foglalkozott. Meg kell adni a dámáknak, hogy ebben a pártban hasonlíthatatlanúl nagyobb rend és körültekintés uralkodott. Úgy látszik: az már együtt jár az ő rátermettségükkel, hogy ők mint gazdasszonyok, jó rendet tudnak tartani. Minden lépésük élénk és határozott volt, világos és szemmel látható formát öltött, megmagyarázódott, megtisztítódott, egyszóval: mindig teljes kép volt az eredmény. Kiderült, hogy Csicsikov már régóta szerelmes a kormányzó leányába, hogy gyakori légyottjuk volt a kertben, holdvilágos éjjeleken, hogy a kormányzó feleségűl is adná hozzá a leányát, mert Csicsikov gazdag ember, akár valamely zsidó, de az a bökkenő, hogy Csicsikov feleséges ember, csak elhagyta a feleségét, (honnan tudták meg, hogy Csicsikovnak felesége van — ezt senki még csak nem is sejtette), hogy Csicsikovné, a kit reménytelen szerelem gyötör, rendkívül megható levelet írt a kormányzónak s Csicsikov látván, hogy a leányka apja és anyja beleegyezését semmiképpen sem nyerheti meg, elhatározta magát a szöktetésre. Más házaknál ugyanezt valamelyest másképpen beszélték: hogy Csicsikovnak egyáltalában nincs felesége, de mint finom és csak bizonyosra vállalkozó, tapasztalt ember, azon kezdte a dolgot, hogy előbb a leányka mamáját környékezte meg, azzal kötött titkos szívbeli viszonyt s csak azután kérte meg attól a leánya kezét; de az anya félvén, hogy a vallással ellenkező bűnt követhetne el és lelkiismereti furdalást érezvén, kereken

megtagadta beleegyezését és ez az igazi oka annak, hogy Csicsikov a leány megszöktetésére határozta el magát. Mindehhez még sok magyarázat és helyreigazítás járult, a szerint, a mint a hír tovább és tovább terjedt, eljutván egész a legfélreesőbb sikátorokba is. Oroszországban pedig az alsóbb rendbeliek nagyon szeretnek a felsőbb rendbeliek botrányairól beszélgetni, ugyanazért e dologról olyan házikókban is beszélgettek már, a melyek lakói Csicsikovnak soha színét se látták, még jobban magyarázgatták az esetet, még többet tettek hozzá. A tárgy perczről-perczre érdekesebbé vált, napról-napra bevégzettebb formát nyert, végül teljes bevégzettségében eljuttatták azt magának a kormányzónénak a saját füleibe. A kormányzóné, mint család-anya és a város elsőrangú asszonya, végül mint nő, nem is álmodván ilyesmiről, rendkívül meg volt sértve a históriától s minden tekintetben igazolt haragra lobbant. A szegény kis szökének oly viharos jelenete volt a mamájával, a minőt nem minden tizenhatesztendős leányka él át. Megindúlt a kérdések, faggatások, lehordások, fenyegetések, szemrehányások, intések zuhataga annyira, hogy a kis szöke könyekre fakadt, rítt és nem tudott egy szót sem megérteni, a kapusnak pedig kiadatott a rendelet, hogy Csicsikovot soha és semmi ürügy alatt nem fogják fogadni.

A nők, elvégezvén a dolgukat a kormányzónét illetőleg, a férfiak pártja felé fordúltak, igyekezvén azokat a magok pártjára hódítani, azt állítván, hogy a holt lelkek csak ürügy arra nézve, hogy az alatt minden gyanút el lehessen hárítani és a szökést sikeresebben végrehajtani. A férfiak közűl csakugyan többen át is mentek a nők pártjára, annak ellenére, hogy társaik részéről igen erős lehordásban részesültek, megkapván a „vénasszonyok" és „szoknyahősök" titulusát, a mi tudvalevőleg igen sértő elnevezés a férfiakra nézve.

De bármennyire ellenkeztek és berzenkedtek is a férfiak, az ő pártjukban nem volt olyan rend, mint az asszonyokéban. Náluk minden nyers, faragatlan, esetlen, szögletes, rendetlen volt, a fejekben csupa zavar, ellenmondás, ingadozás, a gondolatok formátlansága; — röviden: mindenből kirítt a férfiúi üres, durva, nehézkes

természet, a mely nem alkalmas sem házi berendezkedésre, sem szívbeli meggyőződésekre, a mely nem tud hinni, renyhe, örökös kétkedéssel és szokatlan félénkséggel van tele. A férfiak azt mondogatták, hogy az egész história képtelenség, hogy a kormányzó leánya megszöktetése inkább huszárnak, mint polgári embernek való, hogy Csicsikov nem teszi azt meg, hogy az asszonyoknak csak a nyelve jár, hogy az asszony olyan, mint a zsák: a mit bele tesznek, azt viszi el magában; hogy a fődolog, a mire a figyelmet irányozni kell: a holt lelkek, a melyek különben hogy mit jelentenek, azt az ördög tudná jobban, hanem hogy azért azok valami nagy csúfságot rejtenek magukban. Miért gondolták a férfiak, hogy a holt lelkek valami csúfságot rejtenek magukban, azt rögtön megmondjuk.

A kormányzóság részére új főkormányzót neveztek ki. Oly esemény, a mely a hivatalnokokat tudvalevőleg mindig izgatottá teszi: megindúlnak a szemlék, vizsgálások, kutatások, reviziók és egyéb hivatalos kellemetlenkedések, a melyekkel a följebbvaló az ő alárendeltjeit szokta megtraktálni. „No, — gondolták a hivatalnokok, — ha az új főkormányzó megtudja, mily ostoba hírek keringenek a városban, olyan haragra lobbanhat, hogy végünk lesz!“ A közegészségügyi felügyelő rögtön elsápadt; Isten tudja: mit képzelt, de a többi közt azt is, hogy hátha a *holt lelkek* alatt a kórházakban és egyebütt a forró láztól nagyobb számban megholtakat találják érteni, — a mely betegség ellen nem tétettek meg a kellő óvó-intézkedések, — s hogy hátha Csicsikov nem egyéb, mint a főkormányzói hivatalból titkos vizsgálatra kiküldött hivatalnok? Mindjárt közölte is ezt a törvényszéki elnökkel. Az elnök azt felelte, hogy ez ostobaság, de nyomban ő maga sápadt el, azt a kérdést tévén föl magának: hátha a Csicsikovtól megvásárolt lelkek csakugyan holtak? ő pedig megengedte, hogy ezekre adásvevési szerződést kössenek, sőt ő maga is szerepelt, mint a Plyuskin meghatalmazottja: — mi lesz, ha ezt megtudja a főkormányzó? El is mondta ezt az aggodalmát egynek s másnak, s egyszerre csak elsápadtak ám azok is; a félelem ragadósabb, mint a ragályos nyavalya s

egy pillanat alatt megy át egyikről a másikra. Egyszeribe mindenki olyan hibákat fedezett föl magában, a melyek nem is voltak meg benne. A *holt lelkek* szavait oly határozatlanúl hangoztatták mindenfelé, hogy még az iránt is gyanakodtak: nincs-e azokban valami czélzás a hirtelen halállal kimúltak hamaros eltemetésére, mert csak nemrégiben fordúlt elő két ilyen eset. Az egyik eset valami szolyvycsegodszki kupeczekkel történt, a kik vásárra jöttek a városba és vásár után usztyszyszolyszki kupecz-társaikat megvendégelték, — megvendégelték orosz módra, de németes toldalékkal: puncscsal, limonádéval, balzsamokkal és egyebekkel. A vendégség annak rendje és módja szerint verekedéssel végződött. A szolyvycsegodszki kupeczek halálra verték az usztyszyszolyszkiakat, bár ezektől ők is kemény ütéseket kaptak a véknyukba, a fejök búbjára és az orrukra, annak bizonyítékául, hogy az Istenben megboldogúltak is jóravaló öklökkel rendelkeztek. A győzedelmesek egyike olyat kapott az orrára, hogy az egészen behorpadt, annyira, hogy egy félujjnyira sem látszott ki a fészkéből. A győzelmes kupeczek beismerték tettöket, kijelentvén, hogy egy kicsikét biz' ők mulatoztak. Híre járt, hogy a büntető eljárás alatt mindnyájan letettek volna egy-egy szép, kerek summácskát; de ezt senki sem tudja bizonyítani; a megejtett vizsgálatból kiderült, hogy az usztyszyszolyszki emberek megégtek s úgy is temették el őket, mint tűzhalállal kimúltakat. — A másik, csak nemrégiben történt eset a következő volt: Vsivája-Szpjesz falucska kincstári jobbágyai, egyesülve Borovki és Zadirajlovo falucska hasonló jobbágyaival, el akarták tüntetni a föld színéről a kerületi rendőrséget, ennek ülnöke, bizonyos Drobjázskin személyében, még pedig azért, mert a kerületi rendőrség, azaz Drobjázskin már nagyon is gyakran tisztelgette meg őket látogatásaival, a mi néha felér a járványos forró lázzal, s mert a gyakori látogatás oka az lett volna, hogy a kerületi rendőrség néminémű szívbéli gyöngeséggel bírván, szaporán kacsintgatott a falusi menyecskékre és lányokra. Bizonyosan azonban a dolog nem tudható, habár a parasztok vallomásaiból nyilván kitűnt, hogy a kerületi rendőrség olyan pákosztos volt,

mint a macska, hogy ők azt már nem egyszer figyelmeztették, sőt egyszer meztelenül meg is ugrasztották egy házból, a hová belopózkodott. Persze: a kerületi rendőrség megérdemelte a büntetést szívbéli gyöngeségéért, hanem a Vsivoj-Szpjesz és Zadirajlovó falvak parasztjait sem lehetett fölmenteni az ön-bíráskodás miatt, ha ugyan tényleg résztvettek a gyilkosságban. De az ügy talányos volt, a kerületi rendőrséget holtan találták meg az úton, az uniformisa, vagy kabátja már csupa rongy volt, az arczát pedig föl sem lehetett ismerni. Az ügy megjárta a rendes bíróságot s följutott végre a legfőbb ítélőszékhez, a hol zárt ajtók mögött így bírálták el az esetet: minthogy bizonyosan nem tudható, ki volt az igazi tettes a sok paraszt közül, minthogy továbbá Drobjázskin már holt ember, következésképp nem sok haszna volna belőle, ha meg is nyerné a pert, a parasztok pedig élők, következésképp érdekükben áll, hogy az ő javukra szóljon a döntés, mindezek következtében ítéltetik: Drobjázskin ülnök maga volt a hibás, midőn igazságtalanúl és jogtalanúl zaklatta Vsivoj-Szpjesz és Zadirajlovó falu parasztjait, különben pedig gutaütéstől halt meg, a mint szánkán hazafelé hajtatott. — Mindenki láthatja, hogy az ügy egész kereken volt elintézve, de a hivatalnokok, nem tudni, miért, azt gondolták, hogy bizonyosan ezen holtakról van most szó. — Ezen fölül még az is történt, hogy mintegy készakarva, éppen abban az időben, mikor a hivatalnok urak különben is nehéz helyzetben voltak, egyszerre két irat is érkezett a kormányzóhoz. Az egyikben az volt mondva, hogy beérkezett jelentések és följelentések szerint az ő kormányzóságában egy hamis-bankó-csináló lappang különféle álnevek alatt, s hogy azonnal indítsák meg a legszigorúbb nyomozásokat. A másik irat a szomszéd gubernium kormányzójától jött egy, a törvényes büntetés elől megszökött rabló dolgában, felszólíttatván minden hatóság, hogy minden gyanús, útlevél nélkül járó embert azonnal le kell tartóztatni. A két hivatalos irat a hivatalnokokat végképp megrőkönyítette. Az előbbeni találgatások és következtetések mind halomra dűltek. Azt persze nem lehetett föltételezni, hogy itt Csicsikovra vonatkozhatnék valami.

mindazáltal a mint külön-külön valamennyien egybevetették a körülményeket, s fölgondolták, hogy ők még mindig nem tudják, ki s mi voltaképpen az a Csicsikov, hogy az maga is igen homályosan nyilatkozott a saját személyéről, s bár említette, hogy sokat szenvedett hivataloskodása idején az igazságért, de ez mind nem elég világos dolog; s a mint ekközben arra gondoltak, a mit Csicsikov úgy fejezett ki, mintha neki sok kellemetlensége lett volna, mert még az élete ellen is törtek, hát még jobban eltünődtek: e szerint hát veszedelemben forgott az élete; e szerint hát üldözték őt; e szerint hát olyasvalamit követett el . . . De hát ki is ő voltaképpen? Persze, azt nem lehet róla föltételezni, hogy hamis pénzt csinált volna; még kevésbbé azt, hogy rabló lett volna — a külseje egészen szolid; de mindemellett végre is kicsoda ő? S a hivatalnok urak most tették föl maguknak ezt a kérdést, a melyet mindjárt eleinte, vagyis a mi poémánk első fejezetében kellett volna föltenniök. Elhatározták, hogy előbb még tudakozódni fognak azoknál, a kiktől a jobbágyokat vásárolta, hogy megtudják legalább azt: miféle vásár volt az? hogy mit kell voltaképpen a *holt lelkek* alatt érteni, hogy nem árulta-e el ő, ha veletlenül is, elszólásképpen, vagy mellékesen, mik az ő voltaképpeni szándékai s nem mondta-e meg valakinek, hogy kicsoda ő? Mindenekelőtt Korobocskához fordultak, de azzal nem sokra mentek; Csicsikov tizenöt rúbel ára vásárlást tett, ágytollat is vásárol és sok egyebet is igért vásárolni, a kincstárnak faggyúneműt is szállít, de mindenkit megcsal s a prépostnét több mint száz rúbel erejéig rászedte. A mit még ezenkivül mondott Korobocska , az már csak ismétlése volt az előbbieknek s a hivatalnokok csak annyit tudtak meg, hogy Korobocska ostoba vénasszony. Manilov azt mondta, hogy ő Ivánovics Pálért mindig kész jótállani, akár csak maga-magáért, hogy ő szívesen föláldozná egész vagyonát azért, hogy az Ivánovics Pál képességeinek csak századrészét is megnyerje s általában a leghízelgőbb szavakban emlékezett meg róla, már félig behunyt szemmel téve hozzá néhány szentenciát a barátságról. Ezek a szentenciák eléggé megvilágítot-

ták az ő szíve gyöngédségét, de nem világították meg az ügyet a hivatalnokok előtt. Szobákevics azt mondta, hogy Csicsikov az ő véleménye szerint derék ember, hogy ő választás szerint adott el neki jobbágyokat, még pedig csupa élő lelkeket, de hogy ő nem vállal felelősséget azért, a mi később történt, vagy történhetik, hogy ha a jobbágyok az átköltözés sanyarúságai között útközben elhalnak, hát abban ő nem hibás, az már a jó Isten dolga, forró láz és egyéb halálos betegség pedig elég van a világon s arra is vannak példák, hogy egész falvak kihalnak. — A hivatalnok urak még egy nem igen gavalléros próbához folyamodtak, de melyet néha meg szoktak kisérelni, t. i. mellékútakon, különféle inasi ismeretségek útján igyekeztek a Csicsikov szolgaszemélyzetéhez férni: nem tudnak-e azok némi részleteket a gazdájuk korábbi életéről és körülményeiről; de így sem tudtak meg sokat. Petruskától nem nyertek egyebet, mint azt a már ismertetett bűzt, Szelifántól meg csak annyit, hogy „kiszolgálta az országot és régebben vámhivatalnok volt" — egyebet semmit. A szolgáknak igen különös szokásuk van. Ha valamely szolgától valamit egyenesen kérdeznek, ő soha semmire nem emlékezik, nem birja a dolgot megérteni, sőt egyenesen azt feleli, hogy ő nem tud semmiről semmit, de mihelyt más dolog felől kérdezősködnek nála, akkor mindjárt rátér amarra s oly aprólékosságot mond el arról, a melyet nem is kivánunk megtudni.

A hivatalnokok puhatolódzása mindössze annyit eredményezett, hogy utoljára sem tudták meg, kicsoda voltaképpen Csicsikov, de kell hogy Csicsikov végre is valaki legyen. Elhatározták, hogy ezt a kérdést még egyszer alaposan megbeszélik s megállapodnak legalább az iránt, hogy' és miképpen járjanak el, milyen rendszabályokat alkalmazzanak, megállapítják: ki s mi voltaképpen Csicsikov, olyan ember-e, a kit le kell tartóztatni mint gyanús személyiséget, vagy olyan, a ki — ellenkezőleg — őket valamennyiöket letartóztathatja, mint gyanús személyiségeket. E czélból eltökélték, hogy összegyűlnek a rendőrkapitányságnál, a városnak ismert atyai jótevőjénél.